

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖЖІ

Збірник матеріалів
I Міжнародної науково-практичної конференції

19-20 травня 2023 року

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Гданська Вища Гуманістична Школа (м. Гданськ, Республіка Польща)
Економічний університет (м. Варна, Болгарія)
Жилінський університет (Республіка Словаччина)
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
Львівський національний університет імені Івана Франка
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Університет HOHSCHULE (м. Кобленц, Німеччина)
Факультет педагогіки і психології – Університет Марії Кюрі-Склодовської
(м. Люблін, Республіка Польща)
Факультет педагогічних наук DISFOR – Університет Генуї (Італія)
Факультет суспільних наук – Латвійський університет (м. Рига, Латвія)
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Черкаський державний технологічний університет
Коломийський педагогічний фаховий коледж Івано-Франківської обласної ради
Чортківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Олександра Барвінського

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖЖІ

CURRENT TRENDS OF THE SOCIAL WORK DEVELOPMENT IN UKRAINE AND ABROAD

Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції
19-20 травня 2023 року
May 19-20, 2023

Івано-Франківськ
НАІР
2023

УДК 167.1:373.66:371.122-03

Т 33

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Педагогічного факультету
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(протокол № 10 від 24 травня 2023 р.)*

Рецензенти:

Корняк В. С. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка

Казакова Н. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Редакційна колегія:

Михайлишин Г. Й. – доктор філософських наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Кулик І. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Сабат Н. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Сабат Н. І. – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Метельський Д. О. – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Соціальна педагогіка»

Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі: збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 19–20 травня 2023 р. / за ред. Г. Й. Михайлишин, І. В. Кулик; упоряд. : Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 268 с.

ISBN 978-617-8011-75-8

До збірника увійшли тези доповідей та повідомлень учасників I Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі». У роботах розглянуто питання розвитку соціальних послуг і сервісів в Україні та зарубіжжі; роботи соціальних працівників у контексті викликів російсько-української війни; методики і технології соціально-педагогічної діяльності; основних напрямів підготовки фахівця в умовах суспільних реформ; ролі соціальної роботи в повоєнній відбудові України.

Збірник адресовано науково-педагогічним та педагогічним працівникам, психологам, соціальним педагогам/працівникам та всім, хто зацікавлений у розвитку соціальної роботи.

Матеріали розміщено в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів, їхню відповідність вимогам чинного правопису і достовірність фактів та статистичних даних несуть автори.

ISBN 978-617-8011-75-8

© ПНУ, 2023

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Галина Михайлишин

*доктор пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

Ольга Гельбах

*Радниця департаменту освіти в школах
з питань навчання українських біженців в Німеччині,
доцент Карл Бенц коледжу
м. Кобленц, Німеччина*

СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНІЙ СУПРОВІД УКРАЇНСЬКИХ УЧНІВ, ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДО НІМЕЧЧИНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ

Окреслення проблеми

Сучасне німецьке суспільство все частіше стикається з проблемою підтримки та супроводу біженців з інших країн. Спочатку це були біженці з Сирії у 2014-2015 роках, тепер – з України у 2022 році. Відтак загострюється питання щодо можливостей та ризиків, пошуку шляхів вирішення проблем, що виникають у приблизно 2 500 людей, які втекли з України і зараз перебувають у Кобленці, і з яких близько 500 є учнями, які були прийняті німецькою шкільною системою в землі Рейнланд-Пфальц з 2022 року. З цією метою ми систематично проводимо опитування німецьких та українських вчителів та українських учнів таких шкіл, щоб систематично оцінювати ці результати і робити висновки.

Хоча десятки тисяч біженців відвідують німецькі школи, багато з них мало контактують з місцевими жителями того ж віку без міграційного походження.

Ця ситуація особливо складна для молоді в середніх школах і закладах вищої, передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти: на відміну від дітей, підліткам важко вивчити німецьку мову, багато хто травмований війною і втечею, переживає статеве дозрівання в культурно чужому середовищі, а також змушений брати на себе велику відповідальність в сім'ї.

Водночас є й ряд викликів, зокрема, часто спостерігається невідповідність між затребуваними та доступними місцями навчання, що утруднює доступ до дуальної професійної освіти [1; 2], зростають професійні вимоги до здійснення освіти протягом усього життя.

Можливості – шанс

Однак «обурені» школи не є фундаментальною проблемою для нас і для вчених, тим паче, що вони мають багаторічний досвід боротьби з імміграцією та мовним різноманіттям. Наприклад, багато опитаних вчителів повідомили, що

значна частина їхніх учнів переходить на звичайні шкільні уроки після підготовчого класу для біженців – і там кожна друга особа незабаром досягає значних успіхів. В основному це пов'язано з їхнім бажанням вчитися і попередньою освітою.

Проблеми

Втім, дослідники зазначають, що рівень навчання в «обурених» школах часто низький. Це пов'язано, серед іншого, з тим, що багато студентів є «соціально неблагополучними, конфліктними, часто неуспішними, а іноді й поведінково помітними» [4]. Ці бар'єри для навчання, також можуть сформувати майбутні освітні біографії багатьох молодих біженців.

За словами вчених, викликає занепокоєння те, що:

- молодим біженцям важко спілкуватися з місцевими жителями в школі;
- біженцям рідко надається індивідуальна підтримка на звичайних заняттях;
- Багато вчителів майже не обговорюють свою підтримку один з одним.

Вчителі школи «повідомляють про численних молодих людей, яким загрожує небезпека потонути в шкільному житті в найближчі кілька років, коли підтримка не надається» [6].

Перспективи

Саме для цих ризикових випадків опитані вчителі закликають значно більшої підтримки – лінгвістичної, педагогічної, професійної, психологічної. Для цього науковці наполягають на фундаментальних реформах:

- майбутні вчителі повинні бути спеціально підготовлені та здатні спеціалізуватися на вирішенні культурного різноманіття та мовних проблем;
- вчителям слід пропонувати більше тренінгів, наприклад, щодо міграції та психологічних наслідків втечі;
- «обурені» школи повинні отримувати більше грошей, а новий персонал повинен бути розподілений більш розумно відповідно до індивідуальних потреб кожної школи;
- біженці повинні бути не тільки закріплені за школою відповідно до віку та можливостей – також повинні бути враховані такі фактори, як культурний склад вихованців.

Приладом організації освіти за дуальною формою може бути Карл-Бенц коледж Кобленц – провідний заклад освіти в сферах ІТ-технології в Кобленці (Земля Райн-Пфальц-Кройз, Німеччина), в якому все навчання відбувається виключно за дуальною формою. До його складу входить коледж Berufsfachschule I (BF I) та вищий професійний коледж Höhere Berufsfachschule (HBF) різних професійно-технічних напрямків кваліфікації з акцентом на ІТ-технології. У закладі здобувачі освіти мають змогу отримати такі професії: ІТ-технології, обробка металу, машинобудівництво, дорожнє будівництво, електроніка, електротехніка, механіка та інші [5].

У зв'язку з війною в Україні в коледжі створено групу з числа дітей переміщених до Німеччини українських сімей. Тут українські діти продовжують навчання по завершенні 9/10 класів на Батьківщині, проходять курс DaZ, Deutsch

als Zweitsprache/німецька як друга мова, та навчальні предмети у рівних частинах (по 20 годин на тиждень). Учні матимуть можливість скласти іспит на професійну зрілість або отримати право на вступ до професійно-технічного закладу вищої освіти. Коледж надає консультації щодо подальшого професійного вибору – робота чи навчання.

Види допомоги від департаменту освіти і опис завдання

У рамках відрядження в департамент освіти ми беремо на себе інформаційні та консультативні завдання для різних шкіл з біженцями з України.

Наша консультаційна робота базується на поточних консультаційних потребах шкіл, наприклад:

- координація, підготовка та проведення іспитів DSD I Pro (німецький мовний диплом I Pro для BBS);
- консультації та впровадження опитувань щодо стану навчання 2P знання німецької мови, іспитів;
- консультації щодо зарахування та навчання студентів з України;
- класифікація та консультація українських шкільних дипломів і шкільних свідоцтв;
- модерація та переклад на бесідах учителів, учнів та батьків у школах;
- допомога в соціально-психологічній адаптації, з усним перекладом у розмовах та на заходах;
- підбір персоналу: розгляд і переклад заявок і резюме викладачів української мови;
- консультування вчителів української мови щодо працевлаштування їх як вчителів для мовної підтримки;
- координація та консультування шкіл з українськими біженцями на місці з метою порівняння структури систем освіти в Німеччині та Україні;
- співпраця з кафедрами та з шкільними консультантами мовної підтримки;
- проведення лекцій про шкільні системи освіти обох країн, України і Німеччини;
- консультування команд мовних класів BVJ-S та BVJ-SU, які навчають українських біженців, щоб допомогти сформулювати уроки в класах BVJ-S з біженцями з України;
- консультації з питань професійної орієнтації для біженців з України;
- консультації щодо пошуку стажування для українських біженців індивідуально на місці в школах у класах (придбання стажувальних компаній),
- консультації щодо дуальної системи професійного навчання в класах BVJ-S та BVJ-SU у місцевих школах;
- цільовий аналіз кожного конкретного випадку щодо обов'язкового відвідування школи та кваліфікації закінчення школи;
- співпраця з палатою ІНК та палатою НВК щодо професійної орієнтації українських біженців з метою професійного навчання;
- започаткування та супровід співпраці з організаціями тощо.

Дебати не зовсім нові, такі ідеї, як квота мігрантів на клас або скасування обов'язкової шкільної освіти для дітей-біженців, вивчаються роками – в той час як експерти покладаються або на чисто педагогічні концепції, або на жорстке поєднання шкільних класів [3]. Тим часом, однак, час має важливе значення. Це пов'язано з тим, що фактичні наслідки «обурених» шкіл досі відчувалися лише в обмеженій мірі. Як зазначають дослідники: значна частина молодих біженців все ще відвідує підготовчі заняття, тому багато хто мало контактує з місцевими учнями. Однак у найближчі кілька місяців багато хто з цих біженців перейдуть на звичайні заняття – і все більше і більше вчителів зіткнуться з серйозними проблемами та важливим питанням: як інтеграція може досягти успіху в класі?

Особливу актуальність у цьому контексті набуває питання соціально-освітньої підтримки українських учнів у школах та дуальної формі здобуття освіти. Важливими стали питання напрацювання моделей соціально-освітнього супроводу українських учнів, вимушено переміщених до Німеччини у зв'язку з війною в Україні.

Література

1. Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 660-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#Text>
2. Дуальна форма здобуття освіти. URL: <https://nmc-vfpo.com/dualna-forma-zdobuttya-osvity/>
3. Особливості системи освіти в Німеччині у 2022 році. URL: migrant.biz.ua
4. <https://www.anerkennung-in-deutschland.de/html/de/berufsanerkennung-gefuechtete>
5. Системи шкіл у Німеччині та Україні: URL: <https://padlet.com/olgahelbach/83qfloodndkissbgp>
6. [Duale Berufsausbildung in Deutschland \(German\) - YouTube](#)

Aiga Romane-Meiere

ASPRI Research assistant, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology, Social Work Program, University of Latvia

Līga Rasnača

*Associate Professor, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology, Social Work Program, University of Latvia
Rīga, Latvia*

STUDENT-CENTRED PRINCIPLES IN HIGHER EDUCATION OF SOCIAL WORK IN LATVIA

The European Ministers of Education adopted in 2005 the «Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)» drafted by the European Association for Quality Assurance in Higher Education. A new version was adopted in 2015 at Yerevan. Higher education and especially higher education in the field of social work and social welfare is an essential component of

socio-economic development at national and international level. «Responding to diversity and growing expectations for higher education requires a fundamental shift in its provision; it requires a more student-centred approach to learning and teaching, embracing flexible learning paths and recognising competencies gained outside formal curricula» (ESG, 2015). Professional education for social workers is increasingly vulnerable to the risk of erosion which threaten to undermine professional practice in a tight labour market situation (Adams. 1998).

The aim of study is to find out the opinion of stakeholders (employers, educators, students and administrative and political decision makers) how to connect social work studies and work with assurance of higher education quality applying student-centred approach.

The authors applied a micro-research approach analyzing primary and secondary information. Qualitative research methods were used for data collection and analysis. Authors analyzed materials of two focus groups as primary source of data and one as secondary data source. Focus groups took place in Latvia in 2022 (March and April) and 2023 (May). Students' survey (n= 74) took place in 2021.

In social work education in Latvia, the search for flexible solutions is related to balancing work and studies. Surveys show that 80% of students are working and 72% of them are full time employees (data from the accreditation survey). Lifelong Learning has been recognised as an essential element of the European Higher Education Area since the Ministers met in Prague in 2001. Since then, there has been growing awareness of the need to embed lifelong learning within higher education. The following steps were deemed necessary for the implementation of lifelong learning: 1) widening access to higher education; 2) **creating more flexible, student-centred modes of delivery**; 3) improving the recognition of prior learning, including non-formal and informal learning; 4) developing national qualifications frameworks; 5) improving cooperation with employers, especially in the development of educational programmes. The aim of the presentation is to characterize the vision of various involved agents (study program, students, ministry of welfare and employers) on how to combine paid work and studies while maintaining the quality of studies. Research combines data from surveys of students (2021) and focus group discussions (2023).

The concept of student-centered approach includes principles which leads to a higher quality of studies: supporting and inspiring learning environment (digital technologies, pedagogical innovations, course content); individuality, interactivity; involvement in governance structures; flexibility of curriculum (mobility, recognition) (EHEA, n.d.).

Supporting and inspiring learning environment is important in the first semesters of study. As the difficulty of combining work and studies increases, this principle becomes less important for students. Employers propose to replace the student-centered approach with the environment of social services and develop a practice-based approach that could hypothetically reduce the study load. Academic staff agrees with elements of a practice-based approach, but a complete transition would be an undue narrowing of the social work profession. Discussions about this

principle lead to the conclusions that the standard of the social work profession and social work practice are quite different in Latvia. This creates an additional burden for students.

Individuality. Overall, there is the limited number of state-funded study places and limited opportunities to attract paying students, because the remuneration of social workers is not sufficient to repay the study loan. At times, banks do not issue study loans at all to motivated students who are themselves raising children. This means that the higher education institution is even forced to develop an individual approach to support social work students. At the same time employers and the ministry of welfare emphasizes the lack of workers. Employers (75 % of municipalities) are forced to employ persons without appropriate qualifications. **Interactivity** is a possibility for staff to to balance the weaknesses in the system which leads to burnout of the students. In case of difficulties to combine work and studies, the principle of interactivity includes possibilities to «get more with less effort». The small number of students in groups (aprox. 15 students) allows to have a personal approach to the study process. This also permits students to share professional experience and, as a result, gain both deeper and broader knowledge, which is further facilitated by the use of various interactive methods.

Involvement in governance structures. Branch students in regions of Latvia and students of the master's program have difficulties to participate in student self-government structure. They are informed about this structure mostly, but the study process is organized in evenings or on Saturdays when actual opportunities to interact with students of other programs are limited. Students do not feel they are involved in activities of the student self-government. From the perspective of employers, involvement in professional organizations is more important, but at this moment only qualified social workers can join the «Association of Social Workers in Latvia». So, this option is not actually available to social work students. Only 17 % percent of students are interested in involvement in governance structures of students because of difficulties to find time for studies. Participation activities are not a priority. Despite low percent, students are included in.

Flexibility. The workload of students in their main job hinders the full use of international mobility opportunities and participation in the international student exchange programme Erasmus. All groups of interests positively evaluated recognition of previously completed courses is a prerequisite for starting studies at a later stage. The procedure for the recognition of study courses is stipulated in the legal act. Given that social work specialists are offered educational programmes of several levels, the opportunity to continue studies at the second level, equalising the study courses acquired at the first level, is very important and meets the needs of the labour market.

The results of micro-research show significant differences between stakeholders. Students are interested in obtaining a social work education diploma without losing paid work in the area. At the same time they are interested in specific skills and knowledge necessary in their organization for better (higher) position and professional qualification. Sometimes it even causes burnout risk. There are cases when students are too optimistic about the ability to join social roles of student and employee.

Both students and academic staff have to be flexible in choosing study forms and study time. It seems easier to organize studies in evenings and weekends. At the same time it is linked with overemployment and even burnout in the long-term perspective as well for students and academic staff.

Representatives of administrative and political decision-makers are interested in workforce provision in the field of social welfare. They partly represent themselves as stakeholders in the social work quality assurance process (regular organization of ex-ante and ex-post reports about social work quality provision in municipalities).

The results reveal differences in opinion of stakeholders about changes necessary in political decisions and normative regulation. Students and academic staff are interested in material and regulatory support for those who are studying social work continuing to work in the field. Possible changes could be, for example, paid annual study leave, flexible work time organization etc. Employers' views show different approaches in different organizations. They are satisfied to decide individually for each case. Representatives of decision-makers are not truly interested in guidance of changes in law and the regulation system.

References

1. Adams, R. (1998). Quality Education for Social Workers. In: Quality Social Work. Palgrave, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-13733-6_4
2. Gaete, M., Celis, G. (2019) Micro-Phenomenology and traditional qualitative Research Methods. [Constructivist Foundations](https://www.researchgate.net/publication/353111111) 14(2):146 researchgates.net (12.05.2023).
3. ESG (2015). Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. Available: [https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/ESG/00/2/ESG_2015_616002.pdf](https://www.ehea.info/media/ehea.info/file/ESG/00/2/ESG_2015_616002.pdf) (15.05.2023).

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 1
Сучасна сім'я в контексті викликів російсько-української війни
(2014 – 2023)

Марія Джоголик
вчитель математики
Задубрівський ліцей імені Богдана Ступарика
Снятинської міської ради
Коломийського району, Івано-Франківської області
с. Задубрівці, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ
ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Міграція та переселення завжди мали місце у процесі еволюції та життя нашої планети в силу різноманітних подій, які на ці процеси впливали. Україна не є виключенням. Українцям здавна відома еміграція в країни Європи та Америки в пошуках кращого життя. Проте, з 2014 року поняття «переселенець» набуло нового змісту. Через російське вторгнення в Україну все частіше стали застосовувати поняття «вимушений переселенець». Люди, які тікали від війни полишили свої домівки і, подекуди, цілими сім'ями виїхали на підконтрольну Україні територію.

В лютому 2022 року з повномасштабним вторгненням росії на територію України таких людей стало значно більше. На Захід України попрямували переселенці із Київської, Житомирської, Сумської, Чернігівської, Харківської, Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської областей.

У Коломийському районі вже за перший місяць повномасштабного вторгнення налічувалось понад 10 тисяч вимушених переселенців [7]. Тому постало питання підтримки цих людей з боку громад та навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес адаптації сімей вимушених переселенців досліджували І. Григоренко, Ю. Жданович, Л. Гуменюк, Н. Савельєва та ін. Науковці відзначають важкість цього процесу і підкреслюють гостроту проблеми.

Метою статті є розглянути соціально-педагогічну роботу з сім'ями вимушених переселенців.

Процес соціально-педагогічної, психологічної адаптації внутрішньо переміщених сімей у нове середовище є складним завданням. Не менш складною є і адаптація учнів в новий колектив класу та школи. Для успішної адаптації сімей переселенців є їх підтримка як з боку громади, так і з боку навчальних закладів.

Соціально-психологічна адаптація є процесом активного пристосування до вимог середовища. З позицій системного підходу це явище розглядають як безперервний процес взаємозумовлювального впливу людини та її соціального

оточення, успішність і адекватність якого залежить як від індивідуально-психологічних особливостей, так і від чинників середовища [3].

Проте, не завжди сім'ї переселенців у ресурсі для пристосування в середовищі. Саме тому важливе їх прийняття з боку педагогічних працівників в школі. Вчителі повинні мати адекватне розуміння потреб та особливостей дітей-переселенців, щоб забезпечити їхню ефективну інтеграцію та навчання.

Процес адаптації до певного соціального середовища є двостороннім. Тобто, адаптація є взаємозумовленим впливом дитини-переселенця та її соціального оточення, а отже, успішність адаптації залежить не лише від індивідуально-психологічних особливостей особистості дитини, але й від готовності нового соціального оточення до сприйняття такої дитини [6].

Одним із важливих аспектів адаптації є підтримка дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах, оскільки це місця, де вони проводять більшу частину свого часу. Для досягнення успіху в роботі з дітьми-переселенцями необхідно створити безпечну та підтримуючу навчальну атмосферу, що сприяє їхній соціальній інтеграції та академічному розвитку.

Саме школа є першоджерелом інформації та допомоги сім'ям переселенців, які є важливою складовою соціально-педагогічної роботи педагога. Це відбувається завдяки налагодженню партнерських відносин з батьками. Співпраця між школою та сім'ями вимушених переселенців сприяє створенню довіреного середовища, в якому батьки відчують себе підтриманими та включеними в процес навчання своїх дітей. Це може включати регулярні зустрічі, консультації та обмін інформацією щодо академічних досягнень та проблем дітей.

Визначення змісту, пошуку ефективних форм і технологій соціально-педагогічного захисту сімей вимушених внутрішніх переселенців загалом та дітей з таких сімей зокрема є актуальною проблемою теорії і практики соціальної та соціально-педагогічної практики в Україні [4].

Соціально-педагогічна робота здійснюється за наступними напрямками [4] (Див. Рис. 1).

З метою надання допомоги сім'ям вимушених переселенців та їхнім дітям саме у школи є всі можливості, умови й відповідні фахівці для зреалізування таких випробуваних й ефективних технологій надання підтримки як допомога, допомога для самодопомоги, кризове втручання [4].

Так, у закладі освіти надається допомога у формі оздоровлення дітей через організацію дозвілля, інформування про можливі ресурси та послуги. Дітей-переселенців залучають до роботи в шкільному колективі, групах взаємодопомоги, роботи в громаді тощо. Така допомога часто поєднується із підтримкою.

Саподопомога здійснюється через надання інформаційних ресурсів сім'ям вимушених переселенців під скеровуванням і контролем фахівців.

Наслідком самодопомоги є здатність сім'ї до незалежного життя, до самостійного розв'язання проблеми на основі оволодіння своїми правами і розвитком життєвих умінь через партнерство з фахівцем, участь у групах

самопомогти за направленням або за власною ініціативою, через самоосвіту, через самостійну практичну діяльність, інші шляхи [8].

Рис. 1. Напрямки соціально-педагогічної роботи з переселенцями

Кризове втручання означає надання оперативної допомоги людині чи сім'ї, яка опинилася в кризовій ситуації. Такий вид роботи спрямований на усунення загрози життю і здоров'ю людини, на підтримку оптимального інтелектуального, психічного, соціального рівнів життя людини та збереження цілісності сім'ї.

Наслідки вимушеного переселення можуть сильно вплинути на фізичне та психологічне благополуччя сімей. Тому подальші дослідження в галузі соціально-педагогічної роботи з сім'ями вимушених переселенців мають на меті розробити більш ефективні підходи та стратегії підтримки. Дослідження також можуть спрямовуватися на пошук та розробку нових підходів, які враховуватимуть специфічні потреби цільової групи, зокрема культурні, мовні та соціально-економічні аспекти.

Загалом, дослідження та розвиток соціально-педагогічної роботи з сім'ями вимушених переселенців є важливим завданням для створення сприятливого та підтримуючого середовища для цієї уразливої групи. Посилення співпраці між громадою, навчальними закладами, громадськими організаціями та установами соціальної підтримки є важливим кроком у напрямку покращення якості соціально-педагогічної роботи з сім'ями вимушених переселенців.

Отож соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців є складним і багатогранним процесом, який вимагає інтегрованого підходу та

постійного вдосконалення. Останні дослідження підтверджують необхідність враховувати індивідуальні потреби сімей, культурні особливості та соціально-економічний контекст для успішної адаптації та інтеграції. Подальші дослідження та інновації у цій галузі сприятимуть розробці кращих практик та забезпеченню ефективної підтримки сімей вимушених переселенців у процесі їхньої нової життєвої ситуації. Це важлива місія, яка впливає на добробут та майбутнє цих сімей і суспільства в цілому.

Література

1. Адаптація вимушених переселенців: труднощі VS можливості. 2022. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5787-adaptatsiia-vymushenykh-pereselentsiv-trudnoshchi-vs-mozhlyvosti> (дата звернення 16.05.2023)
2. Внутрішньо переміщені особи. Сайт Міністерства соціальної політики. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення 16.05.2023)
3. Галецька І. Психологічні чинники соціальної адаптації. Соціогуманітарні проблеми людини. 2005. № 1. URL: <http://znc.com.ua/ukr/publ/periodic/shpp/2005/1/p091.php>. (дата звернення: 16.05.2023)
4. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціально-педагогічна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. URL: <http://surl.li/budff> (дата звернення: 16.05.2023)
5. Гуменюк Л. Й. Соціально-психологічна адаптація вимушених переселенців в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2017. Вип. 2. С. 108–122. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/864> (дата звернення 16.05.2023)
6. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. м. Київ. URL: <http://surl.li/gzjqz> (дата звернення: 16.05.2023)
7. Інфоматор. Веб-сайт. URL: <https://kl.informator.ua/2022/03/10/kilkist-pereselenciv-na-kolomyjshhyni-perevalyla-za-10-tysyach/> (дата звернення: 16.05.2023)
8. Правила безпеки та можливості отримання допомоги у період конфлікту в Україні: метод. рек. Київ : Агентство «Україна», 2014. 48 с.

Інна Ковальчук

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи

Дар'я Мідріган

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

3 курсу спеціальності 231 Соціальна робота

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

ТРУДНОЩІ СІМЕЙ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Аналіз труднощів сім'ї, що виховує дитину з інвалідністю в умовах війни, доцільно проводити з двох позицій: вплив сім'ї на стан хворої дитини та вплив самої дитини-інваліда на психологічний клімат сім'ї.

Вплив сім'ї на стан дитини з інвалідністю може бути як позитивний, так і негативний. Позитивний вплив забезпечується сформованою батьківською позицією щодо народження в сім'ї дитини з інвалідністю, прийняттям цієї дитини, оптимізацією ресурсів для покращення якості життя дитини. Негативний зумовлюється страхом батьків перед труднощами догляду за дитиною, неприйняттям дитини та пасивністю перед труднощами, які зумовлені соціалізацією новонародженої. Ускладнюється ситуація страхом і невизначеністю життя родини в умовах військових дій.

Першою проблемою, з якою стикаються сім'ї, що мають дитину з інвалідністю, є проблема адаптації сім'ї до виховання дитини з інвалідністю. Науковці О. Агевелян, В. Юртайкін, О. Комарова виділяють кілька стадій пристосування сім'ї до такої ситуації: перша стадія – стадія шоку, заперечення факту народження дитини з інвалідністю. Ця стадія позначається зростанням емоційного напруження в сім'ї, пошуком винних в ситуації, що склалася. Науковці Є. Артамонова, Є. Єкжанова характеризують «кризу діагнозу» так: звістка про захворювання дитини, що приводить до фізичних та психічних аномалій, зумовлює шок у батьків. Сім'я переходить до життя у режимі «хронічної психотравмуючої ситуації, постійного емоційного напруження» [цит. за 1]. Перша стадія переходить у другу стадію – стадію жалю за здоровою дитиною, на яку очікували. Часто вона означається безпорадністю батьків в питаннях догляду за новонародженим. І лише на третій стадії батьки прийняли ситуацію та почали шукати конструктивні шляхи організації подальшого життя родини [2].

Особливої турботи та піклування з боку батьків потребують діти з фізичними вадами. Для цих дітей доцільно створити не лише сприятливе психологічне середовище, а й оптимальні для пересування, росту та фізичного розвитку умови. Потрібно брати до уваги, що батьки, які мають хвору дитину, переймаються не лише соціально-побутовими, медичними проблемами дитини, але й юридичними та економічними. У мирний час, як звертає увагу Л. Кислян, часто чоловіки не можуть доглядати за дитиною-інвалідом і залишають жінку наодинці з проблемами виховання дитини з інвалідністю. У військовий час чоловіки часто покликані на військову службу, тому жінці доводиться брати увесь тягар догляду за дитиною на себе. За статистикою, відсоток неповних сімей з дитиною-інвалідом складає близько половини від усієї кількості. Ускладнюється ситуація іще й пролонгованим стресом, який переживає жінка, що вимушена взяти на себе як офіційні, так і неофіційні питання догляду за дитиною. Близько 40 % матерів вважають, що у хворобі дитини є саме їхня провина. Сім'я, яка має дитину з інвалідністю, переживає також зміни, зумовлені соціальною ізоляцією родини [3].

У подальшому сім'я, що виховує дитину з інвалідністю, стикається з проблемою соціальної дезадаптації дитини. Особливо яскраво це виражається у сім'ях вимушених переселенців. Основними причинами такого явища є: завищена або занижена оцінка батьками можливостей дитини з інвалідністю, невротизація матері та несприйняття іншими дітьми в новому середовищі хворої

дитини. Часто батьки лякають дитину надмірною опікою та струбованістю, жалістю. Таке поводження заважає дитині любити себе, обрати згодом певну лінію соціальної поведінки. Надмірна опіка батьків не дозволяє дитині успішно соціалізуватися серед інших дітей.

Поділяємо думку І. Іванова та вважаємо, що в умовах війни актуальними є також наступні фактори, що порушують батьківсько-дитячі взаємини:

1) ступінь вираженості та характер інвалідності у дитини, зовнішні прояви та тривалість психофізичної недостатності (наприклад, при дитячому аутизмі тощо);

2) особистісні прояви поведінки батьків або людей, які їх заміщують, часто загострюються в травмуючих дитячу психіку ситуаціях;

3) аксіологічні орієнтації батьків чи опікунів, їх вплив на процес виховання (залежність батьківсько-дитячих взаємин від соціально-культурного рівня, національно-етнічних традицій, освіченості батьків);

4) сприятливі та несприятливі умови соціального середовища, які впливають на ефективність реалізації батьками своїх виховних завдань [2].

Труднощі сімей, що виховують дитину з інвалідністю, спонукають фахівців соціальної роботи до їх діагностики на ранній стадії та до розробки технологій роботи з такою категорією сімей. Вчасно зроблені кроки зможуть якісно покращити існування родин, що виховують дитину з інвалідністю, сприятимуть створенню сприятливого соціального середовища для підтримки та взаємонавчання батьків.

Література

1. Соловійова Т. Г. Соціально-педагогічна робота з батьками дітей з особливими потребами: сутність і зміст. *Наука і освіта 2005*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практич. конфер. Дніпропетровськ, 2005. Том 42. Соціальна педагогіка. С. 29–33.

2. Кисляк Л. А. Проблеми адаптації сім'ї до виховання дитини з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання дітей з особливими потребами*. Збірник наукових праць. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/551> (дата звернення: 09.04.2023).

3. Майструк Н. О., Лучаківська А. Р. Проблеми сімей, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями в сучасній Україні, в контексті соціальної політики. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право*. Київ : Нац. техн. ун-т «КПІ», 2010. № 3.

Іванна Кулик

канд. пед. наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Софія Стефанюк

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ПОВЕДІНКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ЧЕРЕЗ ВІЙНУ

Проблема поведінкових особливостей дітей, які пережили травматичний досвід через війну, залишається дуже актуальною в сучасному світі. За даними ООН, більш як 250 мільйонів дітей живуть в країнах зі збройним конфліктом, при цьому, вони нерідко стають свідками насильства, голоду та знищення. Ці діти переживають не лише фізичні травми, але й психологічні, які можуть суттєво впливати на їхнє життя та розвиток.

Діти, які пережили війну, часто мають складнощі у соціалізації, взаєминах зі своїми ровесниками та дорослими, а також у виконанні своїх навчальних обов'язків. Вони можуть страждати від тривожності, депресії, посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем, які можуть впливати на їхнє здоров'я та добробут.

Оскільки діти є майбутнім нашого світу, їхній розвиток та благополуччя є важливим завданням для кожного суспільства. Тому, важливо досліджувати та зрозуміти поведінкові особливості дітей, які пережили травматичний досвід через війну, щоб забезпечити їм необхідну підтримку та допомогу у подоланні відчуття страху, тривоги та депресії та допомогти їм повернутися до нормального життя та розвитку в суспільстві.

Останні дослідження та публікації підтверджують, що діти, які пережили травматичний досвід через війну, часто мають психологічні проблеми, такі як тривожність, депресія та посттравматичний стресовий розлад. Вони також можуть мати проблеми зі соціалізацією та навчанням.

Багато науковців досліджували поведінкові особливості дітей, які пережили травматичний досвід через війну. Серед них можна виділити таких вчених:

1. Беті Бендзон, психолог і терапевт, яка займається питаннями дитячої психотравматології та досліджує наслідки війни на дітей.

2. Ненсі Штерн, дослідник-психолог, яка присвятила свою кар'єру вивченню ефектів війни на дітей.

3. Брюс Перрі, лікар-психіатр і дослідник, який зосереджується на розумінні біологічних та психологічних наслідків травми в дитинстві.

4. Юдіт Херманн, дослідник-психолог, яка зосереджується на вивченні механізмів формування пам'яті та психології травмованих дітей.

5. Атланта Арендс, психолог, яка займається вивченням особливостей розвитку дітей, які пережили війну та інші травматичні події.

Це лише декілька прикладів вчених, які присвятили свої кар'єри вивченню питань травматичного досвіду дітей через війну.

Одне з останніх досліджень, проведених Управлінням гуманітарних питань ООН, показало, що більш як 90% дітей, які пережили війну в Сирії, досі мають психологічні проблеми, такі як тривожність, депресія та посттравматичний стресовий розлад.

Інше дослідження, проведене Міжнародним комітетом Червоного Хреста, показало, що діти, які пережили війну в Ємені, мають вищий рівень тривожності

та депресії, ніж діти, які не пережили війну. Це може бути пов'язано з постійною загрозою насильства та нестабільною ситуацією в країні.

Інші дослідження також показують, що діти, які пережили війну, можуть мати проблеми зі соціальною адаптацією, взаєминами зі своїми ровесниками та дорослими, а також у виконанні своїх навчальних обов'язків.

Незважаючи на ці проблеми, дослідження також показують, що інтервенції та підтримка можуть допомогти дітям, які пережили війну, подолати психологічні проблеми та повернутися до нормального життя.

Метою статті є проаналізувати останні дослідження та публікації на цю тему, щоб відобразити стан справ у цій галузі. Крім того, стаття має на меті надати інформацію про можливі підходи до підтримки та інтервенції для дітей, які пережили травматичний досвід через війну, для того, щоб допомогти їм подолати ці проблеми та повернутися до нормального життя.

Діти, які пережили травматичний досвід через війну, можуть мати різні поведінкові особливості, які впливають на їх життєву активність, стосунки з іншими людьми та загальний стан здоров'я. Основні поведінкові особливості, що спостерігаються у дітей, які пережили травматичний досвід через війну, включають:

Гіперактивність та агресивність – це діти можуть бути надмірно активними та рухливими, а також проявляти агресивність до інших людей.

Симптоми тривоги – діти можуть відчувати страх та тривогу у звичайних ситуаціях, а також мати погану сонливість та сни.

Соціальна ізольованість – діти можуть уникати спілкування з іншими людьми та відчувати відчуження від суспільства.

Розлад уваги та гіперактивність – діти можуть мати проблеми зі зосередженістю та пам'яттю, а також проявляти гіперактивність та безладність.

Затримки у розвитку – діти можуть мати затримки у фізичному, розумовому та емоційному розвитку.

Для того, щоб допомогти дітям, які пережили травматичний досвід через війну, необхідно надавати підтримку та інтервенцію відповідно до їхніх потреб. Це може включати психотерапію, сімейну терапію, підтримку відповідних навичок і стратегій, а також сприяння психосоціальному благополуччю дитини.

Таким чином, діти, які пережили травматичний досвід через війну, можуть мати різні поведінкові особливості, які впливають на їх життєву активність, стосунки з іншими людьми та загальний стан здоров'я. Ці поведінкові особливості включають гіперактивність та агресивність, симптоми тривоги, соціальну ізольованість, розлад уваги та гіперактивність та затримки у розвитку.

Надання підтримки та інтервенції відповідно до потреб дитини може допомогти у покращенні її психосоціального благополуччя. Це може включати психотерапію, сімейну терапію, підтримку відповідних навичок і стратегій, а також сприяння психосоціальному благополуччю дитини. Крім того, важливо враховувати контекст та особливості конкретної ситуації, щоб забезпечити ефективну допомогу дитині. Дослідження показують, що своєчасна та адекватна

підтримка може значно покращити якість життя дітей, які пережили травматичний досвід через війну.

Література

1. Горбенко М. Дитина в умовах війни. Видавництво «Сучасний літератор», 2015. 48 с.
2. Євтух О. Психологічні особливості формування дитинства в умовах війни. Київ : Фенікс, 2018. 60 с.
3. Коваленко Г. Дитина на війні: Психологічні наслідки і шляхи їх подолання. Київ : Фенікс, 2017. 42 с.
4. Туриніна О. Психологія травмуючих ситуацій. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017, 160 с.

Галина Михайлишин

*доктор пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Людмила Тацяк

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

СУЧАСНІ МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Вдосконалення системи освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства проявляється в якості навчально-виховного процесу завдяки врахуванню індивідуальних особливостей кожного учня, його розвитку та потенційних можливостей навчання. Тому для встановлення та визначення рівня навчання та соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП у загальній середній школі використовують сучасні діагностичні методики.

Аналіз соціально-педагогічної діяльності та методи її діагностики можна побачити у науковій педагогічній, соціально-педагогічній та психологічній літературі серед науковців І. Зверєвої, О. Безпалько, О. Горчакової, Л. Завацької та ін.

Соціально-педагогічна діагностика – це спеціально організований процес пізнання, в якому відбувається збір інформації про вплив на особистість і його соціум соціально-психологічних, педагогічних, екологічних і соціальних факторів з метою підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності [1].

Мета дослідження – аналіз сучасних методів діагностики у роботі з дітьми з особливими потребами та застосування формалізованого методу індивідуальної діагностики до учня 3 класу Стримбівської гімназії Надвірнянської міської ради.

Л. Завацька виділяє такі методи соціально-педагогічної діагностики: загальногносеологічні (метод діалектики, аналізу та синтезу, метод теоретичного моделювання, метод якісних оцінок); педагогічні (спостереження, контактна бесіда, психолого-педагогічна характеристика, узагальнення досвіду, педагогічний консиліум, ситуації вільної діяльності, природний і формуючий експеримент); психологічні (самоспостереження, особистісні опитувальники, тести досягнень, тести інтелекту, тести здібностей, лабораторні експерименти, соціометрія); соціологічні (опитування, анкетування, соціальна статистика, соціальне проектування, експертні оцінки); власне соціально-педагогічні (соціально-педагогічний паспорт мікрорайону, соціально-педагогічний експеримент, соціально-педагогічне обстеження якості життя, соціально-педагогічний моніторинг) [2, с.52].

Усі методики, які застосовуються соціальним педагогом для діагностики у роботі з дітьми з ООП, ми поділяємо на:

- 1) соціальні (соціологічне дослідження, соціограма тощо);
- 2) психологічні (тести інтелекту і здібностей, соціометрія, арт-терапія тощо);
- 3) педагогічні (педагогічний експеримент, педагогічне спостереження, бесіда, робота з книгою, дидактичні ігри тощо).

Найпоширенішими методами, які застосовує соціальний педагог, є спостереження, анкетування та опитування, тестування, бесіди, вивчення і виховання у педагогічних ситуаціях тощо. Серед них, опитувальник «Наскільки ти адаптований до життя?» (за Фурманом), методика «Закінчи речення», проєктивна методика дослідження особистості «Стосунки дитини з батьками, вчителями», методика «Стиль поведінки» тощо.

Масове відкриття інклюзивних класів у закладах освіти (в нашому випадку закладів загальної середньої освіти) за статистичними даними офіційного сайту Міністерства освіти і науки України [3] розпочалося у 2015 році завдяки спільній співпраці органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади.

Протягом 2015/2016 н. р в інклюзивних класах навчалося 2720 дітей з ООП, 2016/2017 – 4180, 2017/2018 – 7179, 2018/2019 – 12347, 2019/2020 – 19345, 2020/2021 – 36461, 2021/2022 – 36294.

Статистичні дані щодо створення інклюзивних груп у закладах загальної середньої освіти в Україні, взяті з офіційного сайту Міністерства освіти і науки України, можна побачити на рис. 1.

Тобто, за статистичними даними Міністерства освіти і науки України щодо кількості дітей з ООП у закладах загальної середньої освіти в Україні, то спостерігається тенденція збільшення кількості дітей з особливими потребами. Наприклад, якщо впродовж 2015/2016 навчального року їх кількість становила 2720, то протягом наступних навчальних років зростають в чисельності діти з ООП від попередніх років, зокрема у 2016/2017 н. р. на 1460 дітей з ООП, у 2017/2018 н. р. на 2999, у 2018/2019 н. р. на 5168, у 2019/2020 н. р. на 6998, у 2020/2021 н. р. на 17116 дітей з ООП. Зате мережа спеціальних закладів загальної

середньої освіти у порівнянні з попереднім роком зменшилась на 9 одиниць і у 2021/2022 н. р. Становить 310 закладів (2020/2021 н. р. – 319 закладів) з контингентом 36 294 учнів (у 2020/2021 н. р. – 36 461 учнів).

Рис. 1. Статистичні дані по кількості дітей з ООП у закладах загальної середньої освіти в Україні за 2015-2022 р.

Інклюзивні класи у Стримбівській гімназії Надвірнянської міської ради, де здійснювалося нами дослідження, почали створюватися з 2019 року, свідченням якого є накази № 42 та № 43 від 02.09.2019 року (взято з офіційного сайту гімназії) [4].

На обліку у соціального педагога з дітей з ООП станом 1 січня 2023 року у Стримбівській гімназії Надвірнянської міської ради є три дитини: 3 клас – хлопчик, 4 клас – дівчинка і 5 клас – хлопчик. Це діти із тяжким мовленнєвим порушенням з розладом узагальнюючої і комунікативної функції мови, що мають відхилення у центральній нервовій системі. Такі легко піддаються навчанню, але присутній брак мовних засобів жестикуляції та міміки. Проте, вони швидко виснажуються та є дратівливими, збудженими, емоційно нестійкими. Нами було застосовано *формалізований метод індивідуальної діагностики до учня 3 класу (хлопчик) з ООП.*

Даний метод спрямований на здійснення діагностики дитини з ООП та на те, щоб фіксувати комунікацію між соціальним педагогом та дитиною, реакція дитини стандартна чи нестандартна, діагностика рівня мовленнєвого апарату тощо.

Формалізований метод індивідуальної діагностики фіксував інформацію про взаємодію з дитиною з ООП: перший емоційний контакт, перший вербальний контакт та другий вербальний контакт.

На першому етапі емоційного контакту відбувається знайомство, де ми фіксували, чи є прямий зоровий контакт і чи дитина з ООП посміхається. Так, учень 3 класу з ООП при встановленні першого емоційного контакту був спокійний та байдужий на посмішку. На першому етапі вербального контакту я

віталася до дитини (Вітаю, мене звати Людмила! Я дуже хотіла з тобою познайомитися та подружитися!), що очікувала у відповідь теж вітання, а хлопчик у відповідь посміхнувся на вітання.

На другому етапі вербального контакту доцільно було почати спілкування можливими запитаннями для зняття психологічного напруження у дитини. Тому я запитала, як він себе почуває і який у нього настрій. На що учень 3 класу послухав і щось роздумував. Потім я запитала: «Хто такий справжній друг?», на що дитина відповіла: «Той, хто прийде до мене на свято». Також повторила я запитання: «Який буває настрій і який настрій у нього?», на що хлопчик відповів, настрої є сумний, самотній, веселий і не знає, який у нього зараз настрій.

Далі діалог з дитиною я формувала з контексту ключових слів, які він повторював і міркував, яким було слова «свято». А потім задала ще два питання в очікуванні на відповідь: перше – «Скоро у тебе має бути свято? Яке?», «Не знаю чи скоро, але дуже хочу свого дня народження» і друге – «Можеш розповісти, як ти святкуєш зазвичай своє День народження?» – «Мама, тато, бабуся, але дуже хочу, щоб до мене прийшли друзі».

Таким чином, спершу дитина не хотіла виходити на контакт, була більш байдужою, але за аналізом дитина є самотньою, якій бракує друзів. Під час бесіди з хлопчиком, він зреагував, коли я сказала, що хочу з ним подружитися, згадував слово «свято», де він чекає, що до нього в майбутньому придуть його друзі.

На наступних зустрічах, що відбулася з 28 лютого, 1 березня, 6 березня та 13 березня, мною було проаналізовано розуміння дитиною слів, речень, грамотність, словниковий запас.

На основі аналізу встановлено, що учень 3 класу не розуміє деякі слова або розуміє їх по-своєму; байдужий до почуттів, може прореагувати поглядом і відчуває самотність; не може пояснити повністю слово чи запитання; робить помилки при відмінюванні слів та складанні речень; словниковий запас складає 3 і більше слова, але вони мають неправильні закінчення та неправильно вимовляються.

При спілкуванні та роботі з дитиною нами було здійснено загальний аналіз мовлення. Відповідно до нього було встановлено, що учень з ООП 3 класі частково розуміє почуте, має незначні дефекти мови, використовує одне слово, не замінює слова, хаотично складає та ковтає слова, губить закінчення слів та складно їх вимовляє.

Безумовно, на основі опрацювання даних робиться висновок, що містить рекомендації із визначенням рівня підготовки дитини з ООП, а також її особистих можливостей. На основі висновку та виявленої проблеми соціальний педагог може підібрати відповідні технології, форми та методи роботи з дітьми з ООП, серед яких, наприклад, використання наочності, сюжетних картинок, казкотерапія, бесіди, пальчикова гімнастика тощо.

Таким чином, соціально-педагогічна діагностика у роботі соціального педагога у закладі загальної середньої освіти полягає у вивченні та оцінюванні особливостей діяльності і розвитку дітей з ООП, колективу класу та шкільного колективу; дослідженні особливостей сімейного виховання та самої сім'ї;

виявлення проблеми у дитини з ООП, особистісних та індивідуальних особливостей. Тобто для початку завжди є виявлення соціальної проблеми, а потім починається діагностичний етап, що полягає у підборі та аналізі соціальної ситуації для подальшого соціального супроводу дитини з ООП.

Література:

1. Діагностичний інструментарій. URL : <https://dnmcpes.com.ua/sites/default/files/2019.docx> (дата звернення: 06.02.2023).
2. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навчальний посібник для ВНЗ. Київ : Слово, 2010. Вид. 2. 240 с.
3. Міністерство освіти і науки України. Статистичні дані за 2016–2022 рр. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 13.01.2023).
4. Офіційний сайт Стримбівської гімназії Надвірнянської міської ради. URL: https://sites.google.com/view/strumbaschoolzosh/публічна-інформація?authuser=0#h.s_LV5rXKXwMFPv (дата звернення: 02.02.2023).

Роман Петришин

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Військова агресія РФ, яка почалася з анексії Криму (20.02.2014 р.) та продовжилась на Сході України (Донецька та Луганська область) призвела до того, що значна кількість людей змушені були покинути власні домівки та переїхати в безпечні місця України або інших держав.

Кількість внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) значно збільшилася: якщо у серпні 2014 р. було офіційно зареєстровано 135 тис. ВПО, то станом на 07.08.2017 р., згідно даних Міністерства соціальної політики в Україні було взято на облік більше 1,5 млн. ВПО [2, 65]. Проте внаслідок широкомасштабної агресії РФ (24.02.2022 р.) кількість таких осіб становила близько 10 млн.

Соціально-правовий захист внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є важливою темою, що стосується захисту прав та потреб цієї категорії людей. Внутрішньо переміщені особи – це люди, які були змушені покинути свої домівки внаслідок конфліктів, насильства чи інших небезпечних ситуацій, але залишилися в межах своєї країни.

За останнє десятиліття проблематика соціально-правовий захист внутрішньо переміщених осіб ввійшла до кола наукових інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких можна Гошовський В. С., Семігіна Т.В., Сьомкіна І. С., Трубавіна І.М., та ін. Потреби та проблеми ВПО у різних країнах світу вивчали Е. Ліндгрєн, К. Лай та Б. Толіашвілі. Тому вивчення

проблем і потреб ВПО, впровадження програм для цієї вразливої групи не є новою практикою в світі, яку необхідно використати в контексті соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб.

Мета статті – охарактеризувати проблеми соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб.

Явище ВПО в Україні – виклик, як для соціальної політики, оскільки система соціальних служб та система соціальної підтримки не передбачала роботи з такою групою клієнтів, а також фахівці не були підготовлені для роботи з такою категорією осіб [2, с. 65], так і для системи соціально-правового захисту особистості.

Нормативно-правову базу роботи з внутрішньо переміщеними особами сьогодні складають такі документи:

– Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

– Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реалізації права на спадкування» (12.02.2015 р. № 189-VIII).

– Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції».

– Постанова КМУ № 696 від 08.09.2015 р. «Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб» та інші [1, с. 43].

Створення різноманітних умов в суспільстві для реалізації прав внутрішньо переміщених осіб, сімей з дітьми регулюють Конституція України, Конвенція про права дитини, Європейська соціальна хартія та ін. міжнародні і вітчизняні документи, а також вітчизняне законодавство про соціальну роботу, про захист сімей, дітей, про державне управління, а також місцеве самоврядування, яке сьогодні безпосередньо опікується в громаді правами ВПО. Відзначимо, що згідно чинному законодавству, внутрішньо переміщені особи мають права, які визначені відповідним законом. На його реалізацію Постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року №1094 затверджено Комплексну державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року.

До ВПО застосовується чинне законодавство України про соціальну роботу і соціальні послуги. Відзначимо, що ці послуги надаються на безкоштовній основі і після згоди особистості, сім'ї. Соціальні послуги спрямовані на подолання кризи ВПО, адаптацію до нових умов життя, примирення з новою реальністю і втратами, подолання проблем соціалізації в новому середовищі, формування суб'єктності ВПО через адресність підтримки, допомоги і самопомоги.

Соціальні послуги надаються тим ВПО, які перебувають в складних життєвих обставинах. Закон України «Про соціальні послуги» дає визначення

складним життєвим обставинам, що є умовою надання соціальних послуг: «обставини, які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із старістю чи станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла чи роботи, насильство, неповажне ставлення і негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлади, стихійне лихо, катастрофа та ін.)» [3, с. 12].

Таким чином, ВПО можуть бути за своїми проблемами бути віднесеними до категорії складні життєві обставини (СЖО) відразу за кількома ознаками вразливості, що робить їх клієнтами соціальних служб, користувачами цілого спектру соціальних послуг, проте на добровільних засадах.

Соціально-правовий захист ВПО включає низку заходів, спрямованих на забезпечення їх основних прав і забезпечення їх соціальних потреб. Основні аспекти соціально-правового захисту ВПО включають захист від дискримінації: ВПО мають право на рівні можливостей та недискримінацію у доступі до основних послуг можливостей, таких як житло, праця, освіта, охорона здоров'я та інші.

Література

1. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
2. Семигіна Т.В., Гусак Н.Є., Трухан С.О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. 2015. №2 (53). С. 65-72.
3. Тищенко Н. І. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення. *Молодий вчений*. 2014. № 10 (13). С. 124-126. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/10/65.pdf>
3. Трофименко А. В. Правові засади соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2017. Вип. 18. С. 374-381.
4. Трубавіна І.М., Куратченко І.Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи». Харків : ХНПУ, 2017. 28 с.

Віра Пономарьова

канд. пед. наук, старший викладач

кафедри соціальної роботи

ДЗ «Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка»

м. Полтава, Україна

СОЦІАЛЬНА ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ ВПО В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Вторгнення російських військ на територію України призвело до виникнення принципово нової для нашої країни, величезної за чисельністю, соціально незахищеної категорії населення – внутрішньо переміщених осіб.

Перша хвиля міграції переселенців розпочалася у 2014 році, коли мешканці окупованих східних областей та АР Крим були змушені переїжджати до більш безпечних регіонів. Друга хвиля пов'язана із повномасштабними воєнними діями на більшості території України, що розгорнулися з 24 лютого 2022 року і продовжують тривати по сьогоднішній день, охоплюючи величезну кількість ВПО з різних областей.

За даними Міністерства соціальної політики України, на початок 2023 року на обліку ВПО перебуває близько 5 млн. людей [1]. Через ворожу агресію більшість із них втратили свої домівки, залишилися без роботи та засобів для існування. Крім того, серед проблем, з якими постійно стикаються переселенці, не лише матеріальні, а й соціальні, психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, юридичні тощо.

Через активні бойові дії, постійні обстріли, окупацію окремих населених пунктів для їхніх мешканців стало неможливим залишатися на постійному місці проживання. Небезпечні для життя та здоров'я обставини, відсутність продуктів харчування, медикаментів, води, електроенергії, зв'язку та інших елементарних умов, необхідних для життя, виховання і догляду за дітьми, спричинили масову евакуацію населення [2].

Опинившись у складних життєвих ситуаціях, ВПО перебувають у стресовому стані, переживають психологічні травми, відчують невизначеність і безпорадність, отже потребують професійної соціальної та соціально-педагогічної допомоги й підтримки. Забезпечення такої підтримки взяла на себе держава у взаємодії з благодійними громадськими організаціями та волонтерами. Соціальна підтримка надається сім'ям вимушених переселенців у вигляді матеріальної допомоги, соціального обслуговування, пільг. Соціально-педагогічна підтримка стосується, здебільшого, створення нормальних умов для виховання, розвитку й соціалізації дітей у сім'ї та мікросоціумі.

У першу чергу, переселенці потребують правової допомоги щодо офіційного отримання статусу ВПО, оформлення соціальних виплат, забезпечення житлом, облаштування побуту, отримання засобів гігієни, їжі, ліків, одягу, допомоги у пошуку роботи, влаштуванні дітей до дошкільних або загальноосвітніх навчальних закладів. Не менш важливими є питання медичного обслуговування, психологічної підтримки та реабілітації після пережитих втрат і травм. Усі зазначені заходи спрямовані на нормалізацію їхнього стану, адаптацію та інтеграцію у новій для них громаді. Задля досягнення цих цілей важливим є комплексний підхід, що передбачає об'єднання зусиль представників органів влади і місцевого самоврядування, працівників соціальних служб, залучення різних благодійних організацій (у тому числі закордонних та міжнародних), а також волонтерів, роль яких у житті українського суспільства стрімко зросла під час воєнного стану.

Отже, до системи суб'єктів здійснення соціальної та соціально-педагогічної підтримки сімей ВПО входять:

– Центри надання адміністративних послуг, виконавчі органи місцевої ради, департаменти соціального захисту населення місцевих державних

адміністрацій, до яких переселенець може звернутися, щоб отримати довідку, що підтверджує статус ВПО, та оформити соціальні виплати (крім того, подати заявку можна також через портал Дія);

– Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спеціалісти яких надають інформаційно-консультативні послуги, соціально-педагогічну та психологічну допомогу, здійснюють соціальний супровід, представництво інтересів та посередництво, сприяють адаптації та інтеграції переселенців у новій громаді;

– територіальні центри соціального обслуговування, що пропонують комплекс соціально-побутових, психологічних, соціально-медичних, соціально-економічних, юридичних та деякі інші види послуг;

– центри зайнятості, які допомагають у пошуку роботи, працевлаштуванні, за необхідності – організують навчання з метою перекваліфікації переселенців у залежності від того, які вакансії є на ринку праці, а також забезпечують оформлення матеріальної допомоги по безробіттю;

– заклади освіти (дошкільні, середні загальноосвітні, позашкільні, професійно-технічні, ЗВО), основним напрямом діяльності яких є навчально-виховна робота, сприяння розвитку та соціалізації підростаючого покоління, що стає дуже важливим для адаптації дітей із сімей ВПО на новому місці, у новому колективі;

– медичні та соціально-реабілітаційні заклади, які допомагають відновленню або компенсації втрачених функцій організму, покращенню стану здоров'я (як фізичного, так і психічного), забезпечують лікуванням та медикаментами;

– благодійні громадські організації: Товариство Червоного Хреста, Карітас України, Міжнародний благодійний фонд «Help Us Help UA», Міжнародна гуманітарна організація АСТЕД, Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка Україна», Благодійний фонд «У матусиних долонях» та ін. [3];

– волонтерські організації.

Однак, важливо не просто надавати переселенцям певні види підтримки й допомоги, а й мотивувати їх самих до активних дій, заохочувати до участі у житті громади, до консолідації зусиль щодо вирішення власних проблем шляхом створення груп само- і взаємодопомоги, розвивати адаптаційні можливості та формувати навички копінгю.

Література

1. Borgexpert. Новини. URL: <https://borgexpert.com/news/stanom-na-sichen-2023-roku-v-ukraini-na-obliku-vpo-perebuvaie-majzhe-5-mln-liudej-minsotspolityky> (дата звернення: 26.04.2023).

2. Трубавіна І. М., Куратченко І. Є. Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи : методичні рекомендації. Харків-Бердянськ : ХНПУ, 2017. 28 с.

3. Соціальний захист. Перелік організацій та фондів, які допомагають українцям під час війни. URL: <https://auc.org.ua/novyna/perelik-organizacij-ta-fondiv-yaki-dopomagayut-ukrayincyam-pid-chas-viyny> (дата звернення: 26.04.2023).

Оксана Протас
доктор. пед. наук, професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи

Роман Ворощук
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Нові виклики, пов'язані з воєнним станом в країні, потребують окреслення актуальних напрямів та змісту соціально-педагогічної діяльності з дітьми внутрішньо переміщених осіб. В умовах воєнного стану в країні мільйони сімей покинувши своє місце проживання, перемістилися у більш безпечні місця для себе та своїх дітей. Викликом стає необхідність забезпечити потреби нових мешканців у соціальних, медичних, психологічних, юридичних, соціально-педагогічних послугах, належних умовах проживання. Вимушений переїзд може викликати стани емоційного й фізичного напруження, страх, депресію, нездатність адекватно оцінювати події й приймати рішення, реагувати на них, адаптуватись до змінених умов.

Воєнні дії на території нашої країни є травмівним чинником для всього українського суспільства, а особливо для дітей. Для окремих груп населення, які перебувають в умовах війни така ситуація є гіперекстремальною, адже несподівана втрата близької людини, полон, тортури, насилля, присутність при загибелі чи пораненні є травмівними, викликають внутрішню напругу, руйнують звичну поведінку, позначаються на психічних станах.

Важливим у таких випадках є допомога таким дітям в переживаннях травмуючих подій, інформація про шляхи відновлення родинних зв'язків, медіації, забезпечення основних прав і свобод дітей, формування толерантного ставлення до них, знаходження способів взаємодії в ситуації розбіжностей у поглядах, визначення основних потреб дітей та знаходження ресурсів для їх задоволення. Актуалізується необхідність соціального захисту та соціально-педагогічної й психологічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб, які можуть потребувати поновлення їх психічного здоров'я, соціального благополуччя, адекватного реагування на воєнні дії, адаптації в змінених умовах.

Питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб висвітлено у працях: І. Іванова, М. Лукашевич, О. Малиновської, І. Мигович, Л. Тютті та інших. Проблему соціально-педагогічної і психологічної допомоги вимушеним переселенцям розглядають у своїх працях такі учені як: Н. Бочкор, О. Зелеська, О. Калашник, Л. Ковальчук, М. Корольчук, Т. Кириленко, Н. Лунченко та ін.

Мета статті – розкрити особливості соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

Внутрішньо переміщених осіб називають також вимушеними переселенцями. Від біженців їх вирізняє те, що вони не виїжджають за межі країни, громадянами якої є [3].

Під «складними життєвими обставинами» розуміють обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно [3].

Соціально-педагогічна підтримка являє собою вид діяльності соціального педагога, який спрямований на організацію ним превентивної та соціально-психолого-педагогічної допомоги у попередженні та подоланні ситуацій, що порушують життєдіяльність дітей. Вона розглядається у контексті створення умов, які б сприяли підвищенню якості життя дітей, сімей вразливих категорій населення, подоланню складних життєвих обставин [5].

Соціально-педагогічної та психологічної підтримки потребують і діти внутрішньо переміщених осіб, які можуть потребувати поновлення їх психічного здоров'я та соціального благополуччя, адекватного реагування на воєнні дії, адаптації в нових, змінених умовах.

Враховуючи моделі соціально-педагогічної допомоги дітям, які опинились у складних життєвих обставинах (Т. Алексеєнко, О. Дронова) та враховуючи потреби та особливості вимушених переселенців, соціально-педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених осіб, має охоплювати взаємодію соціального педагога, дітей і соціального середовища, що включає:

- мету (створення умов для успішної соціалізації дітей, підтримка у складних життєвих обставинах, розв'язанні проблем);

- завдання (розвиток у дітей самостійності, відповідальності, інтеграції, самореалізації і саморозвитку); принципи (гуманізму, природовідповідності, культуровідповідності, індивідуалізації, суб'єктності, само- і взаємопідтримки, соціальної активності);

- технологію, що складається із сукупності форм, методів, засобів соціально-педагогічної підтримки і алгоритму реалізації дій [1; 5].

Технологія соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб може включати такі етапи:

- а) діагностичний (вивчення дітей, їх потреб і проблем, причин, збір інформації про вплив умов середовища);

- б) аналітичний (причини проблем);

- в) проєктивний (планування діяльності з дітьми, проєктування (вирішення проблеми);

- г) діяльнісний (реалізація проєкту – плану дій);

- д) контрольний (моніторинг реалізації проєкту);

- е) рефлексивно-оцінний (вияв труднощів, причин відхилення, корекція) [1; 5].

З метою попередження або мінімізації негативних наслідків впливу воєнних дій важливо проводити інформаційно-просвітницьку діяльність — інформування

про соціально-політичні події в країні з метою формування знань у дітей, батьків про ситуацію. Така робота виявляється у формуванні адекватних знань про ці події, приділення особливої уваги дітям і молоді із вразливих сімей, протидія переслідуванню за мовною ознакою, формування критичного мислення у зв'язку з тривалою «інформаційною війною», інформування про місцеві територіальні громади, які можуть надати допомогу.

Необхідно інформувати про події які відбуваються, відстежувати нові закони та нормативно-правові акти, які приймаються з метою сприяння захисту та надання допомоги внутрішньо переміщеним особам у складних життєвих обставинах [2].

У роботі з дітьми, які стали потерпілими від воєнних дій, основною допомогою є: відповідна до віку інформація про те, що відбувається; допомога у висловленні своїх почуттів через бесіду, гру, малювання; забезпечення відпочинку, заняття улюбленими справами; підтримка у сім'ї і в закладі освіти; звичний розпорядок дня для відновлення спокою; запевнення, що все буде добре, близькі люди піклуються і дбають про безпеку.

Соціальному педагогу слід проводити роботу із батьками в напрямі консультування про необхідність обговорення з дітьми тих фактів та подій, які відбулися. Інформація має бути подана дозовано, відповідати віку та рівню сприйняття дитини. Така взаємодія з дитиною сприятиме формуванню довірливих стосунків, знизить рівень тривожності чи агресивності [4].

Важливим завданням в діяльності соціального педагога є і діагностика дітей, які потребують соціально-педагогічної, психологічної допомоги, їх взаємостосунків з іншими. Соціальний педагог має посприяти в полегшенні адаптації дітей-переселенців в нових умовах, вивчення умов її життя, виховання і розвитку.

Соціально-педагогічна робота з ними полягає у виявленні їх потреб, задоволення їх шляхом співпраці з різними інституціями, службами у справах дітей, центрами соціальних служб, центрами реабілітації, притулками, поліцією у справах дітей, опікунськими радами, службами допомоги тощо. Слід вивчати та залучати можливості громади щодо надання допомоги таким сім'ям.

Соціальному педагогу слід звернути на дітей, які проявляють вразливість до ситуацій порушення їхніх прав, потрапляння в складні обставини, перенесення насильства тощо. Важливо надавати допомогу дітям, коли члени їх сім'ї загинули, поранені, зникли безвісти або з сім'ї військовослужбовців чи зазнали насильства. Значну увагу слід приділяти підтримці розвитку особистісних ресурсів дитини, зниженні навантаження деструктивного впливу, розширенню способів поведінки, сприяти подоланню наслідків травмуючих ситуацій за допомогою психотерапевтичних впливів і психокорекції [4].

Профілактична робота соціального педагога полягає у проведенні профілактичних заходів. Це можуть бути профілактичні програми навчання дітей новим формам поведінки, виховання стресостійкості особистості, здатної самостійно, ефективно і відповідально будувати свою життєдіяльність. Такі програми можуть включати: заняття з розвитку комунікативних навичок, профілактики асоціальної поведінки, формування правових знань та спрямовані на допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей. З метою зниження ступеня

агресивності дітей, формування толерантності до інших точок зору, попередження конфліктів, випадків насильства, слід проводити соціально-психологічні тренінги, ігри, вправи, корекційно-розвивальні заняття.

Отже, організація соціально-педагогічної підтримки дітям внутрішньо переміщених осіб, які постраждали від воєнних дій чи вимушено залишили свої домівки допоможе їм подолати психічні травми від воєнних подій, формуватиме стресостійкість, сприятиме успішній адаптації в нових, змінених умовах, здатність знаходити способи взаємодії з іншими людьми та самостійно, ефективно і відповідально будувати свою життєдіяльність.

Література

1. Алексеєнко Т. Концепції та моделі соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді у зарубіжному досвіді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2017. Вип. 21. С. 39-40.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року №1706-VII. (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#n87>
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. Ред. від 27.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
4. Протас О. Соціально-терапевтична допомога дітям у психотравмуючих обставинах. *Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи: тези доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 травня 2016 р.* Випуск 4. С. 83–86.
5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н. Бочкор, Є.Дубровська, О.Залеська та ін. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.

Ольга Рассказова

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи
Харківської гуманітарно-педагогічної академії*

Ольга Попадинець

*аспірантка кафедри соціальної роботи
Харківської гуманітарно-педагогічної академії
м. Харків, Україна*

ПОЄДНАННЯ РЕПРОДУКТИВНОЇ І ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ ЖІНОК В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ (2014 – 2023 рр.)

Після 24 лютого 2022 року активні воєнні дії на території України різко змінили життя всіх верств населення. Сучасна українська сім'я, як і все українське суспільство, проходить через випробовування. Велика кількість чоловіків на фронті, або залишилися в прифронтових районах, а жінки з дітьми виїхали – в більш безпечні області України або за кордон. Наразі на матерів лягає більше навантаження репродуктивної праці – догляд за дітьми в умовах відсутності другого дорослого в родині, що значно зменшує їх кар'єрні

можливості. Водночас, жінки також мають виконувати продуктивну оплачувану працю, щоб інтегруватися в суспільство за кордоном чи на новому місці в якості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та забезпечити собі і дітям існування. Жінки знаходять нову роботу, а також поєднують нові обсяги репродуктивної (неоплачуваної) і продуктивної (оплачуваної) праці. Саме тому поєднання репродуктивної і продуктивної праці жінок у контексті викликів війни стає особливо проблематичним і викликає увагу громадянського суспільства і наукової спільноти.

Порушена нами проблема не є повністю новою, людство вже стикалося з подібними ситуаціями впродовж своєї історії, і відповідно вони ставали предметом дослідницької уваги. Проблема гендерної нерівності взагалі є однією з гострих і актуальних в сучасному суспільстві, їй присвячено дослідження у різних галузях науки – медицина, соціологія, соціальна політика, економіка, педагогіка, психологія тощо. Цю проблему висвітлювали українські (Ф. Батул, З. Кіреєва, О. Заболотна, О. Солієнко, О. Повстенко, С. Щербина, О. Кікінежді, Н. Куравська, Т. Марценюк, Н. Правдивець та ін) і закордонні (A. Peng, I. Yu, J. Wang, C. Zhang, G. K. Fisher, M. G. Findling, S. N. Bleich, L. S. Casey, C. Youngsup, Y. Hyunghan) вчені. Можливості імплементації гендерно трансформаційних практик у соціальній роботі детально вивчали А. Ярошенко, Т. Семигіна.

Мета цієї статті – привернути увагу суспільства і наукової спільноти, зокрема фахівців та фахівчинь в галузі соціальної роботи, до проблеми поєднання репродуктивної і продуктивної праці жінок в контексті російської війни проти України 2014-2023 рр.

Основний меседж, який ми хотіли б донести цією статтею: війна виступила каталізатором суспільних змін і «підсвітила» ті проблемні моменти у суспільстві, які тривалий час залишалися «невидимими». Зокрема, подвійне навантаження на жіноцтво у вигляді продуктивної та репродуктивної праці і через це – недорепрезентованість жінок в економічному і суспільному житті країни.

До початку активних бойових дій жінкам вдавалося в звичному режимі суміщати турботу про дітей і догляд за ними з оплачуваною працею, але і тоді жіноцтво стикалося з багатьма викликами на кар'єрному шляху. Це, наприклад, «друга зміна» – той факт, що жінкам після повного робочого дня доводиться ще вдома виконувати великі обсяги неоплачуваної роботи, такої як прибирання, сімейний менеджмент, догляд за дітьми, приготування їжі. І, на превеликий жаль, в українському суспільстві хатня праця все ще залишається здебільшого жіночою відповідальністю. «Липка підлога» – цим терміном описують той факт, що жінки набагато довше за чоловіків залишаються на низько статусних, низькооплачуваних роботах, навіть якщо їх кваліфікація значно перевищує вимоги до цієї роботи. Причиною такого явища можна назвати саме вимушене поєднання неоплачуваної роботи по догляду за дітьми з оплачуваною роботою, що вимагає від жінок гнучкого робочого графіку, неповного робочого дня та працевлаштування якомога ближче до дому. Одним з викликів для жіноцтва є

так званий «штраф за материнство». Цей вислів описує втрату жінками цінності на ринку праці як фахівчинь у зв'язку з наявністю дітей [1].

Велика кількість жінок змушені працювати нижче своєї реальної кваліфікації через вимушене поєднання фул-тайм репродуктивної праці з продуктивною. Таким чином їх економічний потенціал і можлива користь для країни суттєво обмежується. Але українські жінки готові професійно розвиватися, опановувати нові навички і кваліфікації, робити все що від них залежить, для того щоб реінтегруватися в життя в нових складних умовах. Згідно з дослідженням кар'єрного порталу «Happy Monday», лише у 7,36 % жінок не змінились умови праці. 27 % опитаних було звільнено, 14 % самостійно звільнились, 15,4 % жінок мають лише часткову зайнятість, 13,9 % мають повну зайнятість. Водночас, 66,9 % жінок готові працевлаштуватися на нижчу позицію, але за умови, що це буде робота у новій сфері діяльності. 88 % жінок готові виділяти час на додаткове навчання та/або перекваліфікацію [2]. Як бачимо, жінки готові виявити свій потенціал в системі працевлаштування, для цього потрібно лише створити в Україні умови для оптимального поєднання ними продуктивної і репродуктивної праці.

Зазначимо, що репродуктивну неоплачувану працю жіноцтва важко переоцінити. Саме з початком повномасштабного вторгнення стало зрозуміло, що одна з найбільших цінностей країни – діти, і основна робота по забезпеченню їх щоденних потреб покладається саме на жінок [3]. Окремо хочемо зазначити, що суспільна увага до питання поєднання жінками продуктивної і репродуктивної праці, і конкретні кроки на шляху оптимізації цього поєднання, дозволять значно полегшити повернення жінок з дітьми з-за кордону.

Оскільки для повоєнної відбудови України треба буде мобілізувати якомога ефективніше всі наявні ресурси, вважаємо доцільним використати для відновлення і жіночий економічний потенціал. Для цього держава та громадський сектор мають детально вивчити питання поєднання продуктивної і репродуктивної праці і сформуванню дорожню карту, як доцільно перерозподілити репродуктивну працю по догляду і турботі за дітьми таким чином, щоб потенціал жіноцтва розкрився ширше і щоб жінки не були «втраченим ресурсом», а могли вносити свій вклад в економіку.

Література

1. Williams A. Why women are poorer than men and what we can do about it. Penguin Random House, 2021.
2. Внутрішнє опитування кар'єрного порталу «Happy Monday» про працевлаштування жінок після початку повномасштабного вторгнення. URL: <https://happy monday.ua/happy-monday-golovna> (дата звернення: 24.04.2023).
3. Мацелик Т. О. Адміністративно-правові аспекти реалізації гендерної політики в період війни в Україні. *Актуальні виклики адміністративної реформи України в умовах воєнного стану. Збірник тез доповідей та повідомлень за матеріалами круглого столу.* Харків, 2022.

Лідія Тимків
канд. психолог. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

СІМЕЙНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Воєнні події, які відбуваються в Україні, мають складні психологічні наслідки для усіх категорій населення. Вони знаходять своє відображення не тільки у психологічних проблемах учасників війни та їхніх сімей, внутрішньо переміщених осіб, а й також у громадян, що проживають у відносно спокійних регіонах. Сім'я покликана стати тим середовищем, у якому людина знаходить допомогу та підтримку. Проте, досить часто саме сім'я може здійснювати деструктивний вплив на особистість. В умовах воєнної агресії чимало дітей та дорослих (передусім їх батьків та найближчих родичів) опинились у складній життєвій ситуації, коли неможливо або вкрай важко забезпечити як фізіологічні, так і психологічні життєві потреби, коли ні дитина, ні близькі дорослі не почувуються у безпеці і не завжди можуть захистити дитину від жахів війни.

У Державному стандарті соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, зазначено, що «складні життєві обставини (далі – СЖО) – обставини, виявлені за результатами оцінки потреб, внаслідок яких сім'ї (особи) не можуть самостійно піклуватися про особисте/сімейне життя та брати участь у суспільному житті» [1].

В науковій соціально-педагогічній літературі також існує визначення сімей в складних життєвих обставинах. Так, теоретики в галузі соціальної роботи І. Козубовська та І. Мигович зазначають, що це «сім'я, яка в силу об'єктивних або суб'єктивних причин втратила виховні можливості, у зв'язку з виникненням складних життєвих обставин, що порушують нормальну життєдіяльність одного або кількох членів сім'ї, негативно впливають на життя та розвиток дитини» [4].

Аналіз науково-методичної літератури показав, що сутність сімейно орієнтованого підходу розкрито у працях багатьох зарубіжних дослідників (С. Коннард, С. Левандовські, Дж. МакКроскі, Р. Новік, Л. Пірс, Дж. Райкус), а в Україні ж дослідження з цієї тематики практично відсутні. Лише у працях Ж. Петрочко, З. Кияниці розкрито загальні аспекти сімейно орієнтованого підходу; у дослідженнях Г. Бевз акцентується увага на його використанні в роботі із замісними сім'ями. М. Горішна висвітлює питання застосування сімейно орієнтованого підходу в процесі діяльності з сім'ями, які виховують дітей з інвалідністю. Особливості соціальної роботи з сім'ями, що перебувають в складних сімейних обставинах, розглянуто в працях О. Мороз, Г. Постолук, Т. Семигіної, І. Трубавіної, З. Фалинської, С. Харченка та ін. Психологічні

аспекти сутності складних життєвих обставин розкрито в працях відомого вітчизняного психолога Юрія Швалба.

Проблема організації соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів, висвітлено в колективній праці таких авторів, як Г. Герило, Т. Гніда, І. Корнієнко та Ю. Луценко.

На важливості застосування сімейно орієнтованого підходу звертається увага і в Постанові Ради Європи щодо прав дітей та розвитку соціальних послуг, дружніх до дітей та сімей (2010), де наголошено на фундаментальних принципах, яких мають дотримуватись уряди, розвиваючи послуги для дітей та сімей:

- дії в найкращих інтересах дитини;
- сімейно орієнтований підхід;
- участь дитини та її батьків у житті суспільства;
- комплексність, інтеграція та взаємодія надавачів послуг під час ведення випадку [2].

Метою роботи з сім'єю в СЖО є створення безпечного середовища для дитини, умов для адекватного функціонування сім'ї та стабільності в житті дитини.

Розробниками сімейно орієнтованого підходу є доктори Джудіт С. Райкус та Рональд Хьюз. В основі цієї концепції лежить міждисциплінарний підхід. Автори акцентують свою увагу на тому, що саме за допомогою інтеграції знань та методів з різних галузей, можна забезпечити ефективний рівень професійної роботи із захисту дітей та допомоги сім'ям.

Найважливішою цінністю сімейно орієнтованого підходу є сама дитина та її безпека, кожна дитина має абсолютне право на проживання в безпечній, постійній, стабільній сім'ї, яка забезпечує їй необхідне виховання та догляд і захищає її від насильства та нехтування її потребами, а також експлуатації [3, с. 31].

Ідея сімейно орієнтованого підходу в роботі фахівців соціальної роботи передбачає орієнтацію на сім'ю як на партнера. Для досягнення продуктивних змін у сім'ї мають бути мобілізовані всі наявні ресурси. Вилучення дитини з сім'ї – це крайня міра, коли вже не можна забезпечити її захист у сім'ї біологічних батьків.

Головне завдання фахівців із захисту дітей у вразливих сім'ях – це забезпечення сталості та стабільності. Якщо повернення до батьків стає неможливим, не усунутими залишаються чинники небезпеки, то дитину в найкоротші терміни необхідно передати до замісної сім'ї.

На думку багатьох дослідників, особливість сімейно орієнтованого підходу полягає в тому, що вся робота із захисту дітей у вразливих сім'ях розглядається через призму розвитку. І дитина, і сім'я не є сформованими, застиглими утвореннями – вони перебувають у постійному процесі розвитку, який обумовлений цілою низкою індивідуальних, міжособистісних та середовищних чинників.

Концепція сімейно орієнтованого підходу в соціальній роботі з сім'ями, які перебувають у СЖО, базується на наступних принципах сімейно-орієнтованого підходу:

- пріоритет інтересів дитини – жити у безпечній стабільній біологічній сім'ї;
- посилення співпраці із сім'ями;
- формування батьківської компетентності;
- створення у громадах безпечних та комфортних умов для зростання дітей та зміцнення сімей;
- раннє виявлення сімей з дітьми, які потребують підтримки, шляхом використання технології оцінки потреб дитини та її сім'ї;
- розвиток послуг та сімейних форм виховання [3, с. 35].

Важливим аспектом соціальної роботи в умовах ОТГ є організація систематичної діяльності з дітьми та молоддю, що перебувають в СЖО.

Відтак, основною метою фахівця з соціальної роботи в ОТГ є розвиток компетенцій та соціально-психологічних навичок дітей та молоді, які перебувають у складній життєвій ситуації, необхідних для їх інтеграції в суспільство. Основна мета реалізується у низці завдань, серед яких, окрім надання соціально-психологічної допомоги дітям, які потрапили у важкі життєві обставини, найбільш значущими є профілактика асоціальних явищ у підлітково-молодіжному середовищі, організація роботи з молоддю сім'єю, психологічне просвітництво дітей та молоді.

Відповідно до цілей та завдань пріоритетними напрямками діяльності соціального працівника є організація, підготовка та проведення конкурсів, фестивалів, виставок, семінарів, спортивних заходів, соціально-культурна освіта, підтримка молодіжних ініціатив, залучення молоді до участі у проєктній діяльності, організація волонтерської діяльності.

У рамках своєї професійної діяльності фахівець із соціальної роботи виконує дві ролі: організатора та спеціаліста із соціальної роботи з молоддю.

Так, наприклад, функції спеціаліста із соціальної роботи з молоддю можуть бути реалізовані в створенні ним волонтерської організації. Напрямки її діяльності дуже різноманітні та можуть бути представлені у вигляді допомоги різним групам молоді з питань волонтерства та інформування молоді, яка проживає в межах ОТГ, про здійснення благодійницької діяльності з метою її популяризації та залучення до неї підлітків та молоді; у вигляді методичної допомоги та навчання волонтерів за окремими програмами тощо.

Фахівець здійснює організацію участі волонтерів у різних конкурсних програмах та інших заходах щодо розвитку активності молоді, підтримки соціально значущої ініціативи різних категорій молоді у сфері їх вільного часу, дозвілля та розваг.

Розглядаючи сучасні форми соціальної роботи з сім'єю, було б недоречним оминати інтернет-технології. Швидкий розвиток інформаційних технологій, зростання комп'ютерної грамотності населення, легкий доступ до всесвітньої мережі практично з будь-якого девайсу – все це можна використовувати в

соціальної роботі з сім'ями в громаді. Ці обставини вимагають вдосконалення соціально-педагогічних форм роботи з сім'єю, їх модернізації та адаптації до сучасних реалій. Ось чому однією з сучасних форм профілактичної роботи є Інтернет-блог або група у соціальній мережі, що мають необхідну спрямованість для реабілітації сімей.

Блог може бути у вигляді веб-сайту, основний зміст якого складають дописи, що регулярно додаються і які містять текст, зображення або мультимедіа. Блоги зазвичай публічні і передбачають необмежене коло читачів, які можуть вступити в контакт із автором у вигляді коментування відповідних дописів. Ця особливість інтернет-щоденників робить їх особливо цікавими для соціальної профілактичної роботи. В даному випадку, вести блог необхідно досвідченим фахівцям із соціальної роботи та психологам (за можливості), які матимуть можливість отримати миттєвий зворотній зв'язок, а також провести експрес-консультацію з конкретних проблем.

Окрім цього, що дана форма роботи дозволить розширити аудиторію в порівнянні з традиційними методами та формами, інтернет-блог дозволить також проводити онлайн-анкетування читачів, відповідно до результатів якого фахівці зможуть оновлювати контент таким чином, щоб він був більш актуальним та цікавим для аудиторії.

Таким чином, можна виокремити низку умов ефективної соціальної роботи з дітьми та сім'ями, які перебувають в складних життєвих обставинах:

1. Ефективність соціальної роботи з дітьми, що потрапили у складну життєву ситуацію, визначається сформованістю функціонально-рольового репертуару фахівця.

2. Фахівцю із соціальної роботи мають бути притаманними певні особистісні та професійні якості (емпатія, відповідальність, вимогливість, рівноваженість, ввічливість, компетентність, комунікабельність, уміння встановлювати контакт з клієнтами, діагностичні уміння, навички конструктивної взаємодії, точний прийом та передача інформації).

3. Функціонально-рольовий репертуар фахівця конкретизується відповідно до ситуації, з якою він працюватиме.

Реалізація нових програм та проєктів, створення інтерактивних реабілітаційних просторів, оновлення методичного сервісу для фахівців та батьків, активізація міжвідомчої взаємодії дадуть можливість підвищити якість соціальної допомоги, що сприятиме підвищенню якості життя дітей та сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Література

1. Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. URL: <https://xn-80aagahqwyibe8an.com/minsotspolitiki-ukrajin/nakaz-vid-31032016-318-pro-zatverdjenjnya-310472.html>.

2. Постанова Ради Європи щодо прав дітей та розвитку соціальних послуг, дружніх до дітей та сімей. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805afddf

3. Сімейно орієнтована соціальна робота, захист дитини та міжвідомча взаємодія: матеріали тренінгу розроблені експертами проєкту: «ГРОМАДА для ЛЮДИНИ: підвищення

компетентності громад для розвитку соціальних послуг», що реалізується Партнерством «Кожній дитині» за підтримки Програми «U-LEAD з Європою». Київ, 2019. 87 с.

4. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : посібник / автори-упоряд. А. Капська, Н. Олексюк, С. Калаур, З. Фалинська. Тернопіль : Астон, 2010. 304 с.

Ірина Ясточкина
канд. психол. наук, доцент кафедри соціальної освіти
та соціальної роботи
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКИХ СІМЕЙ

Однією з провідних проблем соціальної сфери є соціальна вразливість людини, яка перебуває у складній життєвій ситуації. В фокусі уваги знаходяться такі соціальні проблеми, з якими людина не може впоратися самотійно і для вирішення яких потрібна професійна допомога.

Зміст і розуміння соціальних проблем змінюється в часі і просторі і проявляється по-різному для суспільства, групи та особистості. Серед науковців, які досліджували різні аспекти соціальних проблем, Г. Блюмер, Л. Гуменюк, Л. Климанська, А. Шиделко та ін. Так, за визначенням Г. Блюмера, соціальна проблема – це те, що «суспільство визначає як проблему» [6, с. 301].

Соціальні проблеми можуть мати загальний та індивідуальний характер, бути різної етіології, причиною чи наслідком інших суспільних, економічних і природних проявів. Соціальні проблеми загального характеру порушують усталені суспільні зв'язки, норми і цінності груп і співтовариств. Такого роду соціальні проблеми можуть набувати форми конфлікту і дезорганізації.

Військові дії, спричинені збройною агресією російської федерації, призвели до переміщення всередині держави значної кількості осіб, які змушені були покинути свої домівки в пошуках безпечного місця перебування. Більшість цих осіб – жінки та діти.

Велика кількість сімей повідомляють про значну втрату доходів через економічну, а також енергетичну кризу, спричинену війною. Наслідки вже зараз мають руйнівний вплив на добробут дітей і сімей. Опитування ЮНІСЕФ показало, що 80 % респондентів зауважили погіршення свого економічного становища, тоді як аналіз ЮНІСЕФ засвідчує, що відсоток дітей, які живуть у бідності, майже подвоївся (з 43 % до 82 %). Особливо гострою є ситуація для 5,9 мільйона переміщених осіб в Україні [1].

Дослідницькою компанією «Active Group» разом зі Всеукраїнською ініціативою «Активна Громада» за підтримки Глобального фонду для дітей було проведено якісне дослідження щодо проблем і потреб внутрішньо переміщених сімей. Серед проблем й потреб даної категорії сімей було виокремлено: *житлові* (складність з пошуком житла, невідповідність умов житла та ціни на нього,

тимчасовість житла); *бюрократія та місцева влада* (зафіксовано скарги на органи влади через незрозумілість отримання допомоги та затягнутий процес отримання довідки внутрішньо переміщеної особи); *працевлаштування* (важко знайти роботу, якщо диплом та трудова книжка залишились в іншому місті, невідповідність пропозицій щодо фаху ВПО, є пропозиції перекваліфікуватися); *психологічні проблеми дорослих* (відсутність особистого простору та проживання з різними людьми); *діти та робота з дітьми* (брак інформації щодо можливостей для дітей) [3].

За результатами соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова, 21 % опитаних зазначають, що доходи їх родини після 24 лютого 2022 року значно зменшилися, 32 % – що доходи дещо зменшилися, 36% відповіли, що доходи не змінилися. 16% респондентів, які якийсь час жили на території бойових дій або на території, що піддавалася артилерійським обстрілам, зазначили, що їм не вистачає грошей навіть на необхідні продукти, а 53 % – що їм грошей вистачає лише на харчування та на придбання необхідних недорогих речей [4].

Результати опитування «Оцінка шкоди, яка завдана військовими злочинами рф в Україні» фіксують такі дані: 35 % опитаних доводилося тимчасово розділятися зі своєю сім'єю/партнером через війну: 12 % – довелося, але вони вже возз'єдналися, 23 % – поки живуть окремо. 52 % зазначили, що не розділялися через війну зі своїми близькими. Більше половини опитаних зазначили про погіршення стану власного фізичного здоров'я, більше 60 % – стану психічного здоров'я [2].

Війна спричинила низку важких ситуацій, які для різних верств населення України стали стресовими, кризовими, травмуючими. У період повномасштабного вторгнення особливих випробувань зазнають мирні жителі, які перебувають у зоні конфлікту, вимушені переселенці, родини загиблих; родини військовослужбовців тощо. Під час впливу надзвичайних та екстремальних ситуацій людина піддається впливу різних дестабілізуючих чинників, що виходять за межі нормального людського досвіду.

Отже, кожна соціальна проблема виступає як певна соціальна задача, яка потребує ґрунтовного аналізу та комплексного підходу до вирішення як на державному, регіональному рівнях, так і на рівні громади та самої особистості.

Література

1. Війна в Україні штовхає ціле покоління дітей до краю прірви. *ЮНІСЕФ* : веб-сайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/war-ukraine-pushes-generation-children-brink-warns-unicef> (дата звернення: 03.05.2023).
2. Проблеми сімей внутрішньо переміщених осіб із дітьми: результати якісного дослідження. *Active Group* : веб-сайт. URL: <https://activegroup.com.ua/2022/08/20/problemsi-simej-vnutrishno-peremishhenix-osib-iz-ditmi-rezultati-yakisnogo-doslidzhennya/> (дата звернення: 05.05.2023).
3. Оцінка шкоди, яка завдана військовими злочинами рф в Україні. Соціологічна група «Рейтинг» : веб-сайт. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/os_nka_shkodi_zavdano_vo_nnimi_zlochynami_ros_v_ukra_n_15-19_veresnya_2022.html (дата звернення: 05.05.2023).
4. Соціально-економічне самопочуття громадян України: підсумки року війни (лютий-березень 2023 р.). *Разумков Центр* : веб-сайт. URL:

<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/sotsialnoekonomichne-samopochuttia-gromadian-ukrainy-pidsumky-roku-viiny-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення: 04.05.2023)

5. Шиделко А. В. Навчально-методичне видання з дисципліни: соціальні проблеми сучасного суспільства : курс лекцій для студентів гуманітарного факультету. Львів : В-во УКУ, 2013. 67 с.

6. Н. Blumer. Social Problems as Collective Behavior. *Social Problems*. 1971. vol. 18, № 3, pp. 298-306.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 2

Розвиток соціальних послуг і сервісів в Україні та зарубіжжі

Тетяна Акімова

викладач психолого-педагогічних дисциплін

Коломийського педагогічного фахового коледжу

Івано-Франківської обласної ради

м. Коломия, Україна

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У США

Становлення та розвиток соціальної роботи в світі проходить у постійних дискусіях, має довгу історію, яка тісно пов'язана з розвитком суспільства і відображається у різних країнах світу. Однією з найбільш впливових країн у галузі соціальної роботи є Сполучені Штати Америки, чия історія становлення та розвиток відображають багатогранність цієї професійної діяльності та її вплив на суспільство.

Історію розвитку соціальної роботи в Сполучених Штатах Америки досліджували О. Байбакова, Л. Клос, С. Кубіцький, І. Семенова та ін. Внесок США у сферу соціальної роботи у своїх дослідженнях описували О. Ігнатюк, А. Мешкун, Т. Слосанська, А. Фурман та інші.

Метою нашої розвідки є дослідити особливості історії, становлення та розвитку соціальної роботи в Сполучених Штатах Америки, здійснити огляд основних етапів розвитку професії, ключових фігур та організацій, які вплинули на її формування.

Початки соціальної роботи в США сягають кінця XIX століття, коли відбувся розквіт індустріалізації та масової міграції до міст. Разом із цими змінами виникли й нові соціальні проблеми, такі як бідність, бездомність та проблеми здоров'я. Це стимулювало потребу у нових підходах до вирішення соціальних проблем, і саме тоді соціальна робота почала формуватися як професійна сфера.

Першими кроками були благодійні програми, організовані церквами та громадськими організаціями для надання допомоги незахищеним верствам населення.

Одним з перших визнаних лідерів соціальної роботи в США була Джейн Адамс (1860-1935), яка заснувала «Халс-Хаус» в Чикаго в 1889 році. Центр Адамс надавав допомогу бездомним, бідним та мігрантам, сприяючи їхньому соціальному включенню та самостійності. Цей проект став першим прикладом соціального центру.

Вперше наукове обґрунтування соціальній роботі надала Мері Річмонд (1861-1928), у своїй праці «Соціальні діагнози», вона називала цей термін «case-work», що дослівно перекладається як робота з окремим випадком індивіда або

сім'ї. В основу соціальної роботи було покладено медичну модель, до якої входили такі етапи: збір фактів, соціальний діагноз та соціальна терапія [7].

М. Річмонд вперше описала соціальну роботу як наукову дисципліну та професію, що вимагає спеціалізованої освіти та професійної підготовки. Вона активно пропагувала важливість професійних стандартів, етичних принципів та навичок для соціальних працівників. Зокрема, М. Річмонд сприяла створенню Національної асоціації соціальних працівників (NASW) у 1898 році, яка стала провідною організацією в галузі соціальної роботи в США. NASW (National Association of Social Workers) пропагувала визнання соціальної роботи як самостійної професії та розвивала стандарти практики та освіти для соціальних працівників.

О. Байбакова зауважувала, що найважливіше в соціальній роботі з індивідом чи з сім'єю – це постановка правильного соціального діагнозу в кожному конкретному випадку і на його основі вибір методу допомоги [1].

«У вісімдесятих роках ХІХ ст. в США виникли дві професійні організації, які поклали початок двом напрямкам в соціальній роботі. Одна з них благодійна, створена по типу Лондонської спілки організованої благочинності, з'явилася у Буффало в 1887 р. Друга – Гільдія сусідів (поселенців) була заснована в 1886 р. в Нью-Йорку» [4].

Уже у 20-х роках ХХ століття соціальна робота отримала визнання як професія, і почали формуватися перші навчальні програми з соціальної роботи в університетах. NASW займалася стандартизацією професії та захистом прав соціальних працівників.

Протягом середини ХХ століття соціальна робота в США еволюціонувала, орієнтуючись на концепцію «соціального добробуту». З'явилися нові програми та закони, спрямовані на боротьбу з бідністю, безробіттям, дискримінацією та соціальною несправедливістю.

Після Першої світової війни та Великої Депресії соціальні проблеми ставали все актуальнішими, і соціальні працівники активно працювали над їх вирішенням.

Соціальна робота в США у 1960-х роках стала активною складовою рухів за громадянські права, фемінізм та боротьбу за рівність. Соціальні працівники долучалися до боротьби за визнання прав та гідності людей, які були позбавлені їх через системну дискримінацію та соціальну нерівність. Вони активно підтримували громадянські рухи, організовували протести та пропагували рівність та справедливість. Також з'явилися нові підходи до соціальної роботи, такі як системний підхід, критична теорія та силовий підхід.

Системний підхід в соціальній роботі акцентує увагу на взаємодії між людьми та їхніми соціальними середовищами. Соціальні працівники розглядають проблеми як результат недосконалості системи та структурних нерівностей, і вони спрямовують свої зусилля на системні зміни, що призводять до покращення життя людей.

Критична теорія також зайняла важливе місце в соціальній роботі. Вона розглядає соціальну нерівність та негативний вплив структурних факторів на

життя людей. Соціальні працівники, застосовуючи критичний підхід, аналізують кореневі причини соціальних проблем і працюють над їхнім подоланням шляхом зміни соціальних, економічних та політичних структур.

Силовий підхід в соціальній роботі наголошує на важливості забезпечення безпеки та захисту для людей, які перебувають у вразливому стані або стикаються з насильством. Соціальні працівники здійснюють розслідування та втручання у ситуації, пов'язані з домашнім насильством, сексуальними злочинами, дитячою злочинністю та іншими формами насильства. Вони працюють на захист прав жертв та надають їм необхідну підтримку та ресурси для подолання травми.

У другій половині ХХ століття соціальна робота в США продовжувала розвиватися та адаптуватися до нових соціальних викликів. З'явилися спеціалізовані галузі соціальної роботи, такі як дитяча соціальна робота, сімейна терапія, геронтологічна соціальна робота, робота зі злочинцями та багато інших. Це дозволило соціальним працівникам зосередитися на конкретних групах населення та вирішувати їхні унікальні потреби та проблеми.

Ще однією новацією тих часів можна вважати появу мобільної або вуличної соціальної роботи. Вона виникла в США через загострення в молодіжному середовищі таких соціальних проблем, як бездомність, безпритульність, наркоманія, та дуже швидко розповсюдилась Європою [7].

Сучасна соціальна робота в США охоплює широкий спектр діяльності. Вона включає роботу з бідністю, бездомністю, насильством у сім'ї, проблемами здоров'я, допомогу дітям, літнім людям, людям з інвалідністю та іншими уразливими групами населення. Соціальні працівники здійснюють оцінку потреб, надають консультації, організують доступ до соціальних послуг, працюють з сім'ями та спільнотами, сприяють соціальній адаптації та самостійності клієнтів.

Сполучені Штати Америки у державній політиці завжди приділяли значну увагу розв'язанню соціальних проблем сім'ї. «За останні десятиліття у США прийнято низку законів та нормативних документів як загальнонаціональних, так і на рівні штатів, що регулюють систему соціальної роботи з сім'єю. Наразі США мають великий досвід у цій сфері, що поєднує наукові знання з різноманітними практичними надбаннями» [2].

Одна з ключових сфер соціальної роботи в США – допомога людям з інвалідністю. Соціальні працівники сприяють їхній реабілітації та соціальній інтеграції, надають консультації та підтримку їхнім сім'ям.

У сучасних умовах соціальні працівники в США також активно використовують технології для покращення своєї роботи. Вони використовують електронні системи керування випадками, здійснюють консультації та підтримку через відеозв'язок та віртуальні платформи, а також залучаються до соціальних мереж для сприяння зв'язкам та обміну інформацією.

Загалом соціальна робота в США в сучасних умовах залишається важливим і невід'ємним компонентом соціальної сфери, спрямованим на забезпечення добробуту та підтримку уразливих категорій населення.

До основних напрямків соціальної роботи в США включають:

1. Допомогу відновленню та збереженню сімейних зв'язків: соціальні працівники надають підтримку сім'ям у складних ситуаціях, таких як домашнє насильство, злочини, наркоманія або дитяче знуцання, з метою забезпечення безпеки та благополуччя дітей.

2. Соціальне піклування про дітей: соціальні працівники допомагають у забезпеченні безпеки, громадянства та добробуту дітей, що перебувають під опікою системи опіки та виховання. Вони працюють зі сім'ями, щоб допомогти їм забезпечити належні умови для виховання своїх дітей.

3. Соціальна допомога молоді: соціальні працівники працюють зі змарнованими молоддю, безпритульною молоддю, а також молоддю з особливими потребами, надаючи їм підтримку, консультування та послуги, що сприяють їх соціальній інтеграції та розвитку.

4. Соціальне піклування про літніх людей: соціальні працівники допомагають літнім людям отримувати необхідну медичну допомогу, підтримують їх самостійність та забезпечують доступ до соціальних послуг та ресурсів.

5. Підтримка осіб з інвалідністю: соціальні працівники надають підтримку та послуги людям з фізичними, психічними або розумовими обмеженнями, сприяючи їх самодостатності, соціальній інтеграції та отриманню необхідних ресурсів.

6. Боротьба з бездомністю: соціальні працівники займаються проблемою бездомності, надаючи безпосередню допомогу бездомним особам, шукаючи житло та забезпечуючи підтримку для їх соціальної реінтеграції.

Важливо зазначити, що соціальна робота в США не обмежується тільки національними межами. Багато соціальних працівників займаються міжнародною діяльністю, працюючи в різних країнах світу, де вони надають допомогу тим, хто потребує соціальної підтримки та захисту.

Отож історія соціальної роботи в США свідчить про постійний розвиток та зростання цієї професійної галузі. Від початкових благодійних програм до сучасних комплексних підходів, соціальна робота виявилася невід'ємною складовою соціально-гуманітарної сфери. Початки соціальної роботи в США були пов'язані зі зростанням індустріалізації та масової міграції до міст. Виникнення нових соціальних проблем стимулювало необхідність у нових підходах до їх вирішення. Перші благодійні програми та соціальні центри стали спробами допомогти незахищеним верствам населення. Сучасна соціальна робота США орієнтується на комплексний підхід, співпрацює з іншими галузями та використовує нові технології для покращення своєї діяльності.

Література

1. Байбакова О. О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / ДВНЗ «Ужгородський нац. ун-т»; наук. кер. І. В. Козубовська. Ужгород, 2017. 195 с. - Бібліогр.: с. 196-217.

2. Безлюдна В. В. Система соціальної роботи з сім'єю в США. 2012. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1177/1/Avtores_systema.pdf (дата звернення 16.03.2023).

3. Клос Л. Є. Генеза професійної підготовки фахівців соціальної роботи сфери здоров'я у США. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 38. С. 258–268.
4. Кубіцький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. 3-тє вид. доп. і перероб. Київ : Міленіум, 2015. 300 с.
5. Мекшун А. Д., Острянюк Т. С. Історичний екскурс становлення соціальної роботи економічно розвинутих країн з підготовки соціальних працівників. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2017. (1 (9)). С. 54–61.
6. Повідайчик О. С. Історичні аспекти дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників за рубежом. ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2018. <http://surl.li/hgyeh> (дата звернення 20.03.2023).
7. Семенова І. М. Прогресивні погляди та інновації у становленні методів соціальної роботи (історичний аспект). URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9600/1/222-224.pdf> (дата звернення 18.03.2023).

Роксоляна Зозуляк-Случик

*доктор пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Христина Шона

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Соціальна робота в США представляє собою досить складну систему, що включає в себе багато напрямків та різноманітних програм, направлених на надання соціальних послуг всім категоріям населення і на підвищення суспільного благополуччя в цілому. \

Система соціальної роботи США характеризується високим рівнем розвитку як державних, так і недержавних соціальних послуг. Тому вивчення її особливостей і розгляд кризь призму соціально-економічних умов та моральних і культурних традицій українського суспільства є дуже корисним і важливим кроком на шляху до розвитку і удосконалення соціального забезпечення та захисту населення України.

Вивченням державних форм соціального забезпечення і соціальної роботи США в загальному займалось багато науковців. Американську систему соціальної роботи США досліджували такі вчені, як І. Ламбаєва, А. Козлов, П. Циткілов, Р. Харис, У. Берегуляк, Ю. Давидов, Н. Кирилова та ін. Особливості організаційної структури управління сферою соціального

забезпечення та допомоги США висвітлюються у працях таких науковців, як Є. Новак, Є. Лозовська, Р. Корнюшина та ін.

Метою роботи є дослідження державної організації соціальної роботи в США, її особливостей, ключових моментів та основних напрямів.

Соціальна робота – комплекс різних програм та послуг які надаються соціальними службами та соціальними працівниками з метою забезпечення належних умов життєдіяльності окремим особам чи групам людей.

Проте в даний час проблемним залишається питання чи існує в Сполучених Штатах Америки соціально-педагогічна робота як професійний вид діяльності, адже деякі наукові джерела свідчать, що поняття соціально-педагогічна робота у США не існує, що пов'язано з особливостями іноземної мови.

Ми вважаємо, що соціальна робота в США тісно пов'язана із соціально-педагогічною роботою. На початку XXI століття серед теоретичних основ соціальної роботи було виділено і педагогіку. Саме тому, здійснення соціальної роботи США може розглядатися як соціально-педагогічна робота, оскільки головний її зміст полягає у наданні допомоги сім'ям та дітям, вирішенні їх проблем з метою покращення життя, і має виховний вплив.

Підтвердженням цієї думки є те, що ще на початку XX ст. школа стала однією з найважливіших соціальних установ, яка почала здійснювати соціальну роботу, що призвело до появи нового поняття «соціальна робота у школі» [4, с. 198].

Відповідно до принципів Національної асоціації соціальних працівників США, школа одна з основних складових системи соціальної роботи, а соціальна робота, що проводиться у школі, – основний напрямок діяльності соціальних працівників [2, с. 11]. Якщо дії соціального працівника суперечать Кодексу етики, вони можуть бути відсторонені від окремих видів професійної діяльності, таких як, наприклад, консультування, супервізія, а також можуть бути оштрафовані або покарані (призупинення або відкликання ліцензії, випробувальний термін).

В американських наукових джерелах наголошується, що мета соціальної роботи в школі полягає в тому, щоб підвищити успішність учнів, встановити соціальну справедливість для кожного учня, усуваючи соціальні, економічні та екологічні перешкоди які заважають дитині отримувати користь від навчання. Особлива увага приділяється тим дітям, які живуть у злиднях, відносяться до сімей, які перебувають у кризі.

Втім, систему соціальної роботи не можна розглядати лише як суму елементів, у ній обов'язково має бути цільовий, системоутворюючий елемент. Для системи соціальної роботи таким елементом є провідна мета діяльності – надання допомоги клієнту у вирішенні його життєво-важливих проблем.

У разі здійснення соціальної роботи важливим елементом є соціальний зв'язок – сукупність різного роду залежностей, які існують між людьми соціальних контактів, взаємовідносин, відносин, без яких неможливий розвиток соціального життя. Встановлення та регулювання соціальних зв'язків

відбувається в суспільстві усвідомлено, через координацію всіх елементів – суб'єктів, предмета та коштів зв'язку, а також інститутів та організацій, які контролюють функціонування системи. Сходження форм зв'язку від простого – до складного призводить до інституціоналізації соціальних відносин, що виявляється у кристалізації нормативного регулювання соціального зв'язку.

У системі соціальної роботи в США як практичну діяльність виділяють такі елементи:

- об'єкт та суб'єкт соціально-педагогічної роботи, що відповідають на питання, хто діє у системі соціальної роботи та на кого спрямовано дія?

- основні сфери соціально-педагогічної роботи, у яких вирішуються проблеми (охорона здоров'я, освіта, громадські місця виробництво та ін.), що впливають на формування змісту соціальної роботи та визначаються рівнем розвитку суспільства, його культурою, суспільною свідомістю, ідеологією, політикою;

- інститути соціально-педагогічної роботи, тобто основні соціальні служби, центри, за допомогою яких здійснюється ведуча діяльність;

- методи соціально-педагогічної роботи, комплекс специфічних прийомів, способів досягнення цілей та виконання завдань соціальної роботи;

- форми що зазвичай пов'язані з методами та інститутами соціально-педагогічної роботи; виділяють як поодинокі заходи, так і систематичні, багаторівневі, довгострокові програми відповідно до вирішенням життєво-важливих клієнтських проблем.

Як об'єкти соціальної роботи виступають окремі особи або соціальні групи, які вимагають допомоги у процесі свого соціального розвитку.

Сім'я – це первинний і основний осередок суспільства. Її представляють особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, а також на інших підставах, які не суперечать моральним принципам суспільства [1, с. 76].

Суб'єкта соціально-педагогічної роботи в американській науковій літературі характеризують як «провідника соціальних змін». Він бере участь у створенні умов, які уможливають позитивні зміни у суспільстві та у характері, поведінці окремої особистості. Як суб'єкти соціально-педагогічної роботи можуть виступати фізичні особи (соціальний працівник, спеціаліст та ін.), які надають допомогу сім'ї, різним категоріям дітей та молоді, або державні та громадські організації (соціальні служби, організації) [6].

В американських навчальних закладах переважно використовують поняття «шкільний соціальний працівник» – людина, яка отримала ступінь магістра у галузі соціальної роботи за програмою акредитованою Радою з освіти соціальної роботи (Council on Social Work Education) та ліцензований державою, або за відсутності такої державної свідоцтва, наділений національним мандатом чи свідченням як шкільний фахівець із соціальної роботи.

Як справедливо відзначають американські вчені, соціальні працівники які працюють у школі – психосоціологи освіти, оскільки за ними зберігаються і

функції клініцистів, і психометристів, і дослідників, і водночас на них покладаються обов'язки сприяти вирішенню як соціальних, а й педагогічних проблем [7].

Інститути і соціально-психологічні служби є невід'ємними складовими системи соціальної роботи. До їх діяльності залучають служби соціального забезпечення, страхування, комісії соціальної допомоги тощо.

Соціальні служби – це підприємства установи та організації різних форм власності та відомчої підпорядкованості, а також особи, які надають соціальні послуги тим, хто перебуває у складних життєвих обставин і потребує сторонньої допомоги [6].

Отже, перелічені складові (об'єкт, суб'єкт, управління, організація, форми, методи та ін.) утворюють структуру соціальної роботи. Але, з погляду науковців, структура – це ще система. Діяльність стає системою тоді, коли її складові поєднуються в одне ціле з певною метою. А ціль у свою чергу пов'язує всі компоненти соціально-педагогічної роботи в одне ціле, що робить її єдиною системою.

Сьогодні державна політика США щодо соціального захисту населення включає забезпечення гарантій в таких сферах, як пенсійне обслуговування, підтримка малозабезпечених верств населення, доступність медичних, освітніх, інформаційних послуг тощо. Порівняно з Україною, США характеризуються надзвичайно розгалуженою мережею асоціацій, соціальних організацій та установ, які охоплюють величезну кількість людей. Розгляд особливостей державної організації соціальної роботи в США є досить вагомим кроком до удосконалення системи соціальної допомоги в Україні, адже американська модель соціальної роботи є більш злагодженою, досконалою і адаптованою до потреб суспільства, ніж українська. Підвищення ефективності та значущості надання соціальних послуг в Україні особливо актуалізувалася з початком російсько-української війни, яка в рази збільшила осіб, перебувають в складних життєвих обставинах.

Література

1. Актуальні проблеми теорії та практики соціальної роботи на межі тисячоліть : монографія. Соціальна робота : в 6 кн. Київ : УДЦССМ, 2001. Кн. 1. 344 с.
2. Волинець Л. Британська модель соціальної допомоги дітям. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2010. № 1(13).
3. Вступ до соціальної роботи : навч. посібн. для студ. вищих навч. закладів / за ред. Т. В. Семігіної, І. І. Миговича. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.
4. Кубіцький С. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах. Київ : ДАКККіМ, 2009. 298 с.
5. Фурман А. В., Підгурська М. В. Історія соціальної роботи: [навчальний посібник]. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с.
6. American Association of Social Workers. Social Casework: Generic and Specific: A Report of the Milford Conference. New York: National Association of Social Workers, 2014. P. 11.
7. Harriet, M. Towards Clarification and Improvement of Social Work Practice. *Social Work*. 2008. № 3. P. 5–7.

Наталія Кирста
*канд. пед. наук, доцент кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

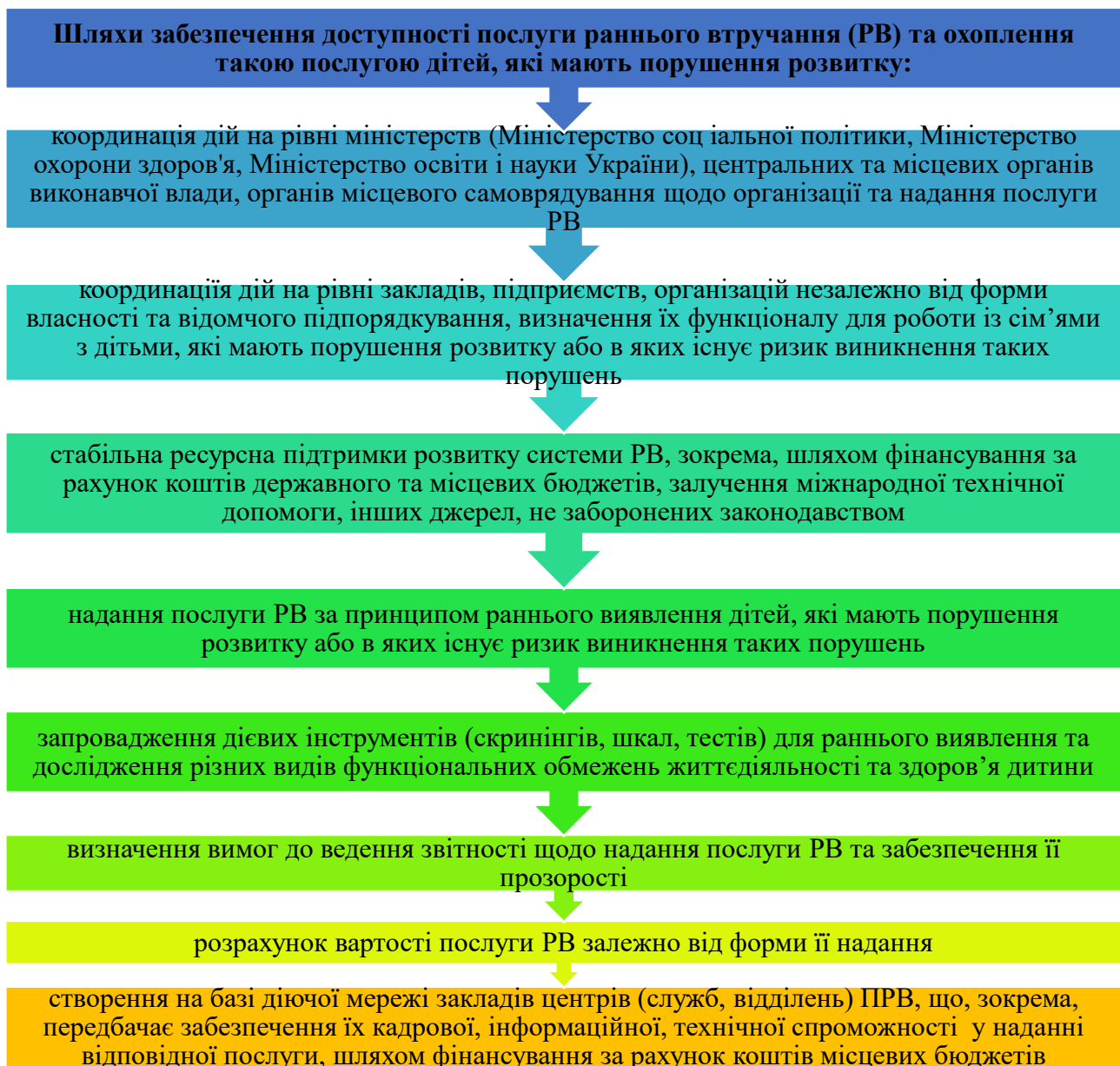
ВПРОВАДЖЕННЯ ПОСЛУГИ РАНЬОГО ВТРУЧАННЯ ЯК СІМЕЙНОЦЕНТРОВАНОЇ СИСТЕМИ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Модернізація національної освіти дітей з особливими освітніми потребами – першочергове завдання, яке полягає у запровадженні державної системи раннього втручання, що передбачає комплекс послуг для родин дітей від народження до 4 років включно, що мають особливі потреби або ризики їх виникнення. Означена послуга забезпечується мультидисциплінарною командою фахівців та поєднує медичну, психологічну, соціальну та педагогічну складові; є сімейноорієнтованою і спрямованою на розвиток дитини в природному середовищі; передбачає раннє виявлення, діагностику, психолого-педагогічний та корекційно-розвитковий супровід, підтримку батьків (законних представників) [1, с. 8].

У 2021 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 травня 2021 р. № 517-р було схвалено «Концепцію створення та розвитку системи раннього втручання», у якій наголошено, що «в Україні більше ніж 250 тис. сімей з дітьми віком до чотирьох років потенційно потребують послуги раннього втручання, яка повинна надаватися відповідно до новітніх науково обґрунтованих методик і забезпечувати підвищення рівня компетентності та посилення здатності батьків сприяти розвитку дітей та їх щоденній активності» [3]. Концепцією передбачено виконання завдань із правового регулювання цієї сфери соціальної політики, забезпечення доступності послуги та підвищення поінформованості сімей, які виховують дітей із порушеннями розвитку.

Актуальними для нашої розвідки є дослідження ведучих аспектів розвитку послуги раннього втручання в Україні у працях Н. Ашиток, Л. Байди, Б. Буховець, М. Гуральнік, О. Дубровіної, О. Іванової, А. Кравцової, Г. Кукурузи, Н. Міхановської, Т. Міщук, І. Пасічник, О. Савченко, охорони дитинства та запобігання інвалідизації дітей (М. Білинська, М. Кравченко, Л. Кривачук, Я. Радиш та ін.).

Мета дослідження – проаналізувати специфіку організації діяльності служби раннього втручання в Україні та визначити ефективні напрями роботи команди раннього втручання з родинами дітей з ООП.

Рис. 1. Шляхи забезпечення доступності послуги раннього втручання

У результаті дослідження нами встановлено, що при формуванні політики послуги РВ в Україні і в наданні її на практиці послуговуються визначенням: раннє втручання – це спеціально організована система психологічної, соціальної, медичної та педагогічної допомоги сім'ям, які виховують дітей від народження до 4 років з порушеннями розвитку або ризиком їх виникнення, спрямованої на розвиток дитини і нормалізацію життя її сім'ї [3].

Системну послугу раннього втручання зорієнтовано на: 1) дітей раннього віку з певними порушеннями систем органів та розвитку (рухова, емоційна, соціальна, комунікативна, мовленнєва складові); 2) одиноких матерів, що мають складні життєві обставини; 3) родини, які чекають народження дитини з особливими освітніми потребами; 4) новонароджених з потенційних груп ризику [1, с. 8].

Серед актуальних завдань раннього втручання виокремлюємо наступні: інформаційна та емоційна підтримка сімей, мобілізація ресурсів сімей та забезпечення зв'язків з іншими людьми в їх оточенні, систематична оцінка рівня розвитку дитини, розробка і реалізація спільно з сім'єю індивідуальної програми раннього втручання, координація та взаємодія з іншими службами, що надають послугу раннього втручання, організація груп підтримки для сімей.

На Рис. 1 окреслено основні шляхи забезпечення доступності та реалізації послуги раннього втручання в Україні.

Механізм реалізації психолого-педагогічної допомоги дітям раннього віку з порушеннями розвитку містить 6 етапів, кожен з яких має свою мету, зміст та умови реалізації: 1) виявлення порушення, обстеження; 2) комплексна психолого-педагогічна діагностика порушень розвитку дітей раннього віку; 3) розроблення індивідуальної програми психолого-педагогічної допомоги; 4) реалізація індивідуальної програми психолого-педагогічної допомоги; 5) підсумкова психолого-педагогічна діагностика по завершенні запланованої індивідуальної програми психолого-педагогічної допомоги; 6) розроблення і реалізація програми адаптації при переході дитини в інші програми [2, с. 305] або виходу з програми раннього втручання.

Часові еквіваленти тривалості послуги раннього втручання можуть змінюватися в залежності від мети.

Впровадження означеної системи послуг ґрунтується на принципах, що представлено на Рис. 2.

Практичний аспект діяльності щодо раннього втручання у розвиток дитини до 3 років передбачає: раннє виявлення порушень у формуванні особистості та організму дитини унаслідок створення спеціальних умов побуту вдома та навколишньому середовищі загалом (ключовими об'єктами являються дитини та батьки); заохочення батьків до участі у розвитку та вихованні дитини в сім'ї.

Зауважимо, що в Україні надзвичайно високий відсоток родин, що відмовляються від дітей з ООП.

Виокремлюємо ведучі напрямні діяльності Центрів раннього втручання у практичній роботі з батьками: надання можливості батькам здобувати необхідні навички взаємодії, гри і догляду за дитиною (годування, гігієна, прогулянка тощо) з урахуванням її особливостей; сприяння підвищенню впевненості, самоефективності у батьківстві та особистісної реалізації батьків у житті (підсилення здатності батьків бачити свої ресурси і сильні сторони); сприяння розширенню або покращенню соціальних зв'язків сім'ї; сприяння формуванню позитивних відносин дитини з батьками та іншими членами родини (сестри, брати, бабусі тощо); залученість дитини в життєві ситуації родини; адаптація домашнього середовища та добір обладнання, в т.ч. допоміжних засобів для спілкування, гри, переміщення тощо; включення дітей в середовище однолітків, в т.ч. супровід дитини із РВ в заклад дошкільної освіти та інші програми.

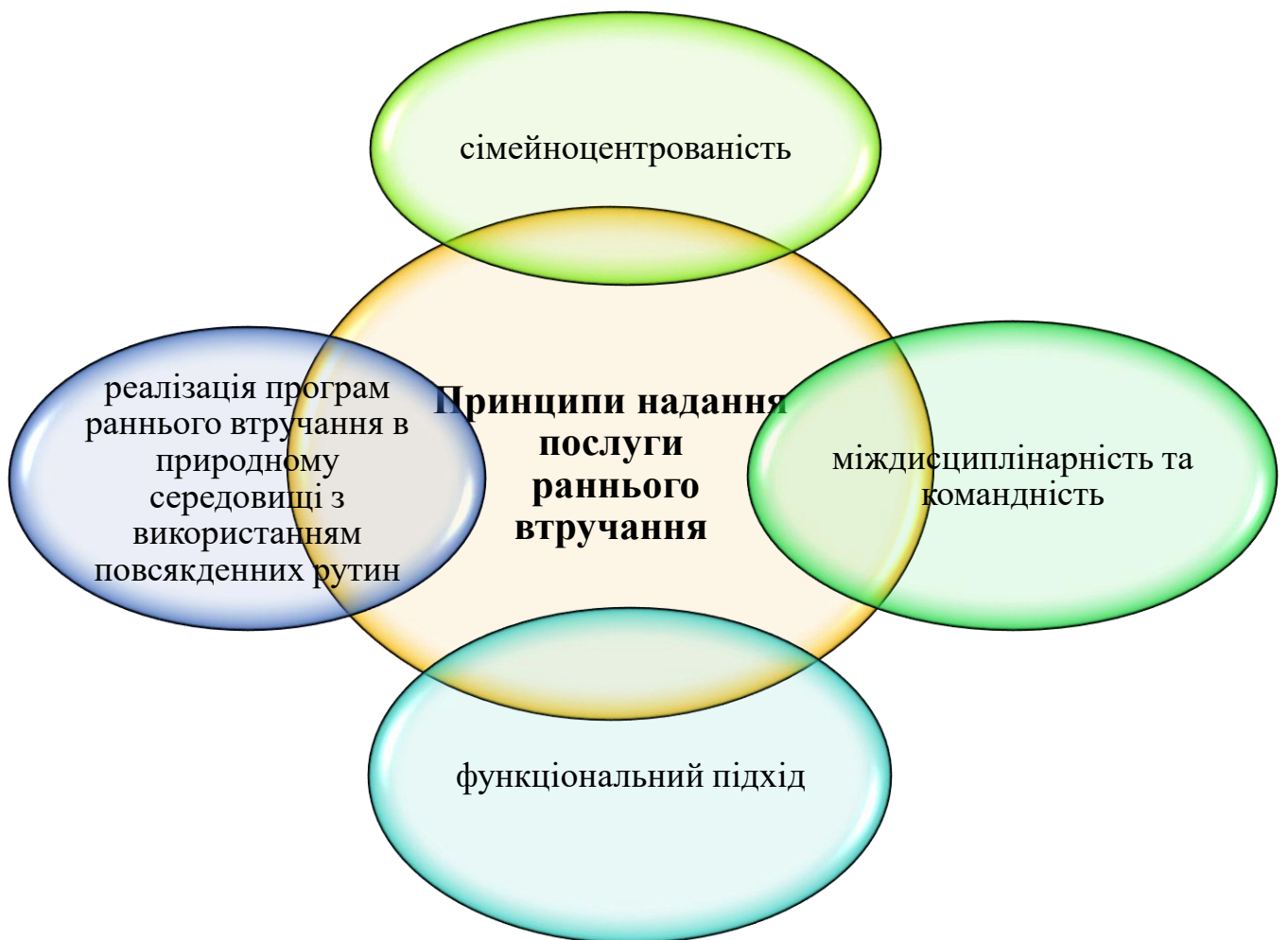

Рис. 2. Принципи надання послуги раннього втручання

Як висновок зазначаємо, що батьки та всі члени родини мають бути активними учасниками даного процесу. Завдяки професійній співпраці з фахівцями батьки зможуть сформувати свою соціально активну позицію, що сприятиме покращенню ситуацію розвитку дитини з особливими потребами та підвищить якість їхнього сімейного життя.

Література

1. Кукуруза Г. В., Близнюк О. О., Хворостенко О. І. Технологія раннього втручання: принципи, алгоритм, зміст (методичні рекомендації). Харків, 2017. 37 с.
2. Литовченко С. Теоретичні та практичні основи реалізації системи раннього втручання для дітей з порушеннями слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*: зб. наук. праць / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупасової. Київ : Вид. «ФOP Симоненко О.І.», 2018. Вип. 14. С. 304–308.
3. Про схвалення Концепції створення та розвитку системи раннього втручання: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 р. № 517-р. URL: [Про схвалення Концепції створе... | від 26.05.2021 № 517-р \(rada.gov.ua\)](#)

Оксана Кравченко,
доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету соціальної та психологічної освіти,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
м. Умань, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ НАДАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ У ГРОМАДІ

Реабілітація є важливою складовою послуг для людей із інвалідністю та однією із ключових стратегій досягнення *Цілей сталого розвитку*: «забезпечення здорового способу життя і сприяння благополуччю людей будь-якого віку».

Упровадження комплексної системи реабілітації має важливе значення, оскільки багато документів і доповідей ВООЗ і ООН вимагають посилення реабілітації як ключової стратегії охорони здоров'я у XXI ст. в усьому світі. Реабілітація має реалізовуватися з метою задоволення відповідних потреб людини з інвалідністю у її життєдіяльності, а також у випадках тимчасових порушень здоров'я (вроджених чи набутих).

У цьому контексті з теоретичної і практичної точки зору заслуговує на увагу *Біла книга (WB) з фізичної і реабілітаційної медицини* (ФРМ), яку укладають у Європі чотири європейські організації (Європейська академія реабілітаційної медицини – EARM, Європейське об'єднання ФРМ – ESPRM, Європейський союз медичних фахівців – секція ФРМ, Європейська Колегія ФРМ – ECPRM, яку обслуговує Європейський союз медичних фахівців – Рада ФРМ) і являє собою довідник для фахівців із реабілітації в Європі. Сьогодні є вже три видання; перше вийшло друком у 1989 р., друге і третє – у 2006 р. і 2007 р. WB має ряд цілей, зокрема створення уніфікованої структури для європейських країн; інформування осіб, які займаються питаннями реабілітації на європейському і національному рівнях.

WB складається із 4 розділів, 11 параграфів та декількох додатків. Зміст книг усебічно висвітлює реабілітацію не лише крізь призму стану здоров'я, але й функціонування. Відповідно реабілітація спрямована на покращення функціонування людей, які мають проблеми зі здоров'ям чи обмежені можливості. Загальна мета всіх цих ініціатив – підвищення якості послуг і погодження на міжнародному рівні спрямованості на покращення оздоровчих реабілітаційних послуг, а також допомога людям з обмеженими можливостями в досягненні й підтримці оптимального функціонування у взаємодії зі своїм середовищем [1].

Фахівці з реабілітації можуть застосовувати широкий спектр утручань, починаючи від медикаментів, вправ, мануальної терапії, фізичних впливів, технічних засобів, освітніх програм і адаптації до навколишнього середовища. Провідні фахівці на основі наукових досягнень та кращих практик розробляють

програми реабілітації для людей з різними захворюваннями і функційними порушеннями.

WB орієнтована на такі групи професіоналів: лікарі та інші фахівці з реабілітації (професії зі сфери надання послуг: медичних, соціальних, освітніх тощо); студенти як майбутні фахівці відповідних галузей; політики та службовці, які займаються плануванням вирішення питань охорони здоров'я, реабілітації та інвалідності; широка громадськість; люди з обмеженими можливостями і представники їхніх організацій [1].

Відповідно до WB фізична і медична реабілітації взаємопов'язані і включають профілактику, медичну діагностику, лікування і реабілітацію людей різного віку з інвалідністю та супутніми захворюваннями, зокрема, усунення таких порушень і обмежень активності з метою сприяння їх фізичному й когнітивному функціонуванню (включаючи поведінку), участі (включаючи якість життя) і змін особистісних факторів і факторів навколишнього середовища.

Загальною метою реабілітації є оптимізація функціонування людини та підвищення якості її життя. Усі заходи будуть успішні за умови їх системності та спрямованості на усунення порушення здоров'я і з використанням навколишнього середовища, оскільки це зможе оптимізувати загальний результат. Отже, метою комплексної реабілітації є трансформація внутрішніх здібностей чи біологічного здоров'я людини у фактичну виробничу діяльність у взаємодії з навколишнім середовищем і особистісними факторами [1].

Реабілітація класично складається із 4-х етапів:

– аналіз: на основі моделі МКФ виявляють порушення функцій і структур тіла, обмеження діяльності та участі. Крім того, визначають фактори навколишнього середовища, особистісні та прогностичні, потенціал і потреби, бажання й очікування людини;

– постановка цілей: на підставі виявлених під час аналізу проблем та потенціалу з урахуванням мети реабілітації складають індивідуальний план, зокрема, визначають короткострокові й довгострокові цілі й терміни їх досягнення. У межах цього етапу визначають цілі та закріплюють конкретні заходи на їх виконання, які обирають із використанням МКФ;

– заходи: усі терапевтичні, освітні та інші заходи спрямовані на подолання порушень функцій і структур організму, їх стабілізацію, покращення чи відновлення, оптимізацію діяльності й участі з урахуванням можливостей і продуктивності людини та навколишнього середовища;

– оцінка результатів: оцінюють ефект від проведених заходів, спрямованих на досягнення цілей. На цьому етапі важливо визначити, чи є ще не вирішені проблеми, якщо так – реабілітацію потрібно продовжити [1].

Періодично програму реабілітації переглядають і переплановують відповідно до нових цілей до того часу, поки вони не будуть досягнуті.

Під час підготовки WB у лютому 2017 р. ВООЗ запустила програму «Реабілітація 2030: заклик до дії», у якій взяли участь більш 200 країн і в рамках якої були представлені рекомендації ВООЗ щодо реабілітації в системах охорони

здоров'я. Головні цілі цих ініціатив – привернення уваги до невирішених потреб у реабілітації, необхідність розширення доступу до реабілітаційних послуг, що є невід'ємною складовою охорони здоров'я поряд з профілактикою, пропагандою здорового способу життя, особливо людей з інвалідністю. Реабілітаційні послуги актуалізуються як інвестиції в людський капітал, які сприяють покращенню здоров'я людей і відповідно економічного й соціального розвитку.

У Програмі виокремлено десять напрямів створення ефективних механізмів координації і підтримки зусиль із розширення доступу до реабілітаційних послуг; удосконалення планування у сфері надання реабілітаційних послуг на всіх рівнях, з урахуванням надзвичайних ситуацій; посилення інтеграції реабілітаційних послуг і системи соціальної допомоги людям; забезпечення всезагального доступу до реабілітації, у тому числі і в сільській місцевості; створення широкого багатопрофільного контингенту фахівців у сфері реабілітації та пропаганда реабілітації в кожній країні; розширення фінансування реабілітаційних послуг через відповідні системи; збір і узагальнення інформації про реабілітацію з використанням МКФ; нарощування дослідницького потенціалу і розширення доступності надійних даних із реабілітації; створення і зміцнення партнерства між країнами у сфері надання реабілітаційних послуг [1].

Таким чином, сучасний підхід до реабілітації передбачає комплексний вплив на людину, що включає медичний, психологічний і соціальний аспекти, сприяє відновленню фізичного здоров'я та соціального статусу особистості. Це передбачає системну міждисциплінарну участь фахівців із медичної, трудової та соціально-психологічної реабілітації. Загальною метою реабілітації є подолання хвороби та відновлення здоров'я людини, її успішна соціалізація.

Література

1. Кравченко О. О. Освітньо-виховний, реабілітаційний та оздоровчий потенціал інклюзивного туризму в умовах інклюзивного навчання: монографія / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Візаві, 2022. 272 с.

Віктор Лях

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Київський університет імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ НАЛАГОДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У КРИЗОВИХ УМОВАХ: ПЕРЕДУМОВИ УСПІХУ

Налагодження соціального партнерства вимагає взаємної зацікавленості, згоди, єдності, певного внеску кожної із сторін у колективну справу. Передумовою узгодження інтересів партнерів, об'єднання їхніх зусиль, ресурсів, досвіду, знань, задля досягнення загальної досить важливої мети, є організація між суб'єктами суспільних відносин соціального діалогу й комунікації.

Важливою складовою організації партнерства є оцінка територіальними громадами власних потреб та можливостей й прийняття виважених рішень задля їх успішного вирішення. У Законі України «Про соціальні послуги» визначено організаційне та правове підґрунтя надання соціальних послуг щодо профілактики, мінімізації наслідків складних життєвих обставин [4]. Це перш за все спільна відповідальність та взаємодія сторін.

Коли налагодження порозуміння, зближення сторін, створення умов для змін, є важливим та серйозним завданням, партнерство стає метою спільної діяльності та механізмом досягнення цілей [2]. Варто наголосити, що для соціального партнерства важливе значення має організація позитивних, ефективних стосунків й розвиток суспільного діалогу й соціальної комунікації.

Важливою передумовою якісних партнерських стосунків є наявність ресурсів для впровадження спільних ініціатив і проєктів, готовність та бажання суб'єктів соціального партнерства до взаємодії й співпраці, якісного діалогу, взаємостосунків, заснованих на взаємодовірі, чесності, взаємопідтримці, взаємодопомозі. Якісний розвиток партнерських взаємовідносин сприяє продуктивній і довгостроковій співпраці у перспективі [1].

Водночас, соціальне партнерство передбачає оцінювання ризиків, очікувань і побажань кожної із сторін спільної діяльності. Перешкодами на шляху до партнерства може бути громадська думка, стереотипні характеристики щодо партнера, обмежені власні можливості соціальних партнерів, зовнішні стримуючі фактори.

Для успішного, ефективного соціального партнерства потрібно дотримуватися єдиних для усіх учасників норм поведінки, розробити загальні критерії діяльності. Обов'язковою умовою партнерської взаємодії є розробка детального плану спільної роботи. Отож, можемо визначити фактори, що слугують розвитку партнерства у територіальній громаді: розроблена стратегія співпраці, врахування культури добродійності, професіоналізм у наданні соціальних послуг, загальна культура партнерів, ставлення можливих партнерів один до одного [3].

Ефективність взаємодії партнерів визначається такими критеріями: активність партнерів у визначенні мети й заходів задля її досягнення, спільна відповідальність за результат і наслідки. Збільшення кількості отримувачів послуг через військову агресію росії проти України, зменшення можливостей для працевлаштування окреслило шляхи удосконалення системи надання соціальних послуг в Україні. Партнерська взаємодія під час організації та надання соціальних послуг полягатиме у координації функцій надавачів послуг. Соціальне партнерство передбачає комплексне вирішення проблем і задоволення потреб кожної із сторін, що сприятиме попередженню виникнення проблемних, складних ситуацій [5].

Науковці (Л. Калініна, Н. Лісова) виокремлюють етапи розвитку взаємовідносин у процесі регулювання механізму соціального партнерства [1].

– взаємна адаптація (пошук і знайомство партнерів, окреслення спільних інтересів);

- довірливі стосунки (рівень культури партнерів, навички комунікації, умови співпраці);
- творча взаємодія (ефективні взаємостосунки, співдружність, взаємодія суб'єктів).

Варто наголосити, що під соціальним партнерством, конструктивним діалогом, соціальною комунікацією розуміється встановлення довірливих відносин між партнерами та взаємне дотримання визначених правил.

Отже, можемо визначити ключові передумови успішного партнерства: чітке усвідомлення й розуміння мети партнерства, активна позиція керівництва громади, готовність докладати зусиль задля налагодження ефективного соціального партнерства, формування громадою інституційної спроможності, системність.

Література

1. Багрич С. П. Система соціального партнерства: особливості формування і перспективи розвитку. *Державне будівництво*. 2008. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_10
2. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій. Київ : НАДУ, 2003. 357 с.
3. Садова О. Г. Особливості застосування технології «партнерство у громаді» у практиці освітньої діяльності сільської школи. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 1. С. 60–65.
4. Спіріна Т. П., Лях Т. Л., Лехолетова М. М. Методи оцінки територіальною громадою власних потреб. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / ред. О. Бартош. Ужгород, 2022. С. 178–181. DOI: [10.24144/2524-0609.2022.50.178-181](https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.178-181)
5. Спіріна Т. П., Лунь К. О. Надання інтегрованих соціальних послуг в Україні: міждисциплінарний підхід. *Науковий журнал "Інноваційна педагогіка"*. 2021. Вип. 40. С. 215–218. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.45>

Оксана Міхеєва

*канд. пед наук, доцент кафедри соціальної освіти
та соціальної роботи*

*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

ХАРАКТЕРИСТИКА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Поширення соціальної роботи в Україні та світовому просторі, надзвичайно висока її актуальність привертає увагу науковців, практиків, громадської спільноти. Відповідний інтерес викликаний та мотивований тим, що даний вид професійної діяльності спрямований на створення соціальних умов для повноцінної життєдіяльності та розвитку кожної категорії населення. Особливістю соціальної роботи є те, що вона спрямована на надання допомоги та підтримки найбільш вразливим категоріям. Тому важливим є вивчення

досвіду провідних країн, які досягли певного успіху в налагодженні підтримки та допомоги вразливим категоріям отримувачів послуг.

Соціальну роботу в зарубіжних країнах та різні її аспекти вивчали українські науковці: О. Бартош, О. Пічкач, А. Попова, І. Різак, Л. Романовська, Т. Семігіна, Г. Слезанська та інші.

Значна кількість українських науковців вивчали зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників в системі вищої освіти: О. Бартош (Велика Британія); Г. Лещук (Франція); О. Пришляк (Німеччина); Л. Віннікову, Н. Собчак, В. Тименко (США), Н. Микитенко (Канада) та ін.

Мета статті – охарактеризувати особливості надання соціальних послуг різним категоріям отримувачів послуг в зарубіжних країнах.

В залежності від країни та її соціального забезпечення надання соціальних послуг досить різниця та має свою специфіку і особливості.

У США надання соціальної допомоги здійснюється через систему соціальних програм та надання персональних соціальних послуг, які надаються в окремих округах чи штатах за підтримки федерального уряду. Значна кількість програм даної країни делеговано місцевим органам влади, громадським організаціям, котрі субсидуються державними органами через укладання контрактів на надання послуг. Міністерство охорони здоров'я та соціальних служб є головним федеральним агентством, і в кожному штаті є відповідний відділ даного агентства. Крім цього, у США існує невеликий, але досить популярний та зростаючий ринок приватних або платних соціальних послуг, який здійснюється переважно громадським (добровільним) сектором.

За останні роки зросла кількість програм соціального забезпечення, що фінансуються роботодавцями через приватні соціальні служби та через схему закупівлі послуг, що поєднують діяльність державного, волонтерського та приватного секторів. Досить розповсюдженими в США є програми (профілактичні та лікувальні), що спрямовані на попередження жорстокого поводження з дітьми. Ряд програм спрямовані на роботу з дітьми дошкільного віку та підтримку сім'ї. Мета таких програм – формування відповідального батьківства та сприяння розвитку дітей. Ряд соціальних програм реалізується громадськими центрами психічного здоров'я. Найчастіше вони спрямовані на підтримку та допомогу тим, хто має проблеми зі здоров'ям, інвалідність, осіб похилого віку, осіб, які стоять на обліку та лікуються у психіатричних установах. Важливою категорією отримувачів соціальних послуг у США є люди похилого віку. Послуги даній категорії населення надаються територіальними агенціями за місцем проживання такої особи. Для людей похилого віку організують безкоштовне харчування, надання послуг домогосподарки, консультування, інформаційна допомога, забезпечують надання транспортних, освітніх, юридичних та рекреаційних послуг.

Цікавим досвідом щодо надання соціальних послуг є Велика Британія. У даній країні фінансування та організація соціальних послуг здійснюється на рівні місцевої громади. У кожному місцевому органі влади є відділ соціальних послуг,

що займається обслуговуванням всіх категорій населення, які потребують соціального забезпечення.

У Великій Британії значна увага приділяється соціальному захисту дітей. Законодавство покладає на місцеву владу обов'язок захищати дітей із групи ризику та приймати їх під опіку, коли є загроза їхньому добробуту, оскільки їхні батьки вважаються такими, які не спроможні задовольнити належний догляд за дітьми. За певних обставин місцеві органи влади можуть взяти на себе повні батьківські права до досягнення дитиною 18-річного віку. Окремі положення законодавства передбачають обов'язкову передачу дитини під опіку. Така практика відбувається через рішення суду у справах неповнолітніх, коли виноситься припис про дітей, «котрі потребують опіки та контролю». Найчастіше такий припис здійснюється, якщо подружжя не доглядає за дитиною, коли розлучається, коли подружжя не проживає разом, коли відсутнє піклування над дитиною, або є причини кримінального характеру (насильство щодо дитини в сім'ї). Цікавим досвідом соціальної роботи з дітьми є діяльність персональних соціальних служб, які працюють з дітьми та сім'ями на основі кооперативного партнерства, яка дає можливість уникнути звернення до суду щодо догляду за дітьми, якщо це можливо і буде забезпечувати кращі інтереси дітей. Найбільша кількість соціальних послуг, які надаються у Великій Британії – це послуги для людей похилого віку та осіб з інвалідністю. Соціальні послуги для даних категорій спрямовані на організацію догляду вдома, облаштування житла, допомога у веденні домашнього господарства.

Надання соціальних послуг у Франції здійснюється через ряд різноманітних організацій та не є суто адміністративним. Окрім державних соціальних служб соціальні послуги можуть надавати напівдержавні установи (caisses) по типу профспілок, сімейні асоціації та ряд релігійних організацій, що фінансуються державними дотаціями. Французька система соціального захисту орієнтована на підтримку сімей. Є ряд установ, які звертають увагу на сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах. Соціальні служби співпрацюють з педіатрами для виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми. Процедура вилучення дітей із сім'ї та надання заміної опіки подібна до британської. Французькі соціальні служби співпрацюють з медичними установами та судами для забезпечення ефективного захисту дітей.

У Німеччині є давня традиція надання соціальних послуг і налагодження співпраці між державним та добровільним сектором. Налагоджена співпраця між офіційними установами та неформальними мережами сімейного і сусідського догляду. Діяльність соціальних служб не передбачає довгострокового соціального забезпечення, а покривається за рахунок державної допомоги. Більше половини загальних витрат на соціальні послуги припадає на програму «Допомога для догляду», яка спрямовує більшу частину свого фінансування через великі некомерційні благодійні організації.

Соціальна робота Швеції діє на основі держави соціального добробуту. Місцева влада за підтримки субсидій центрального уряду надає більшість соціальних послуг і соціальної допомоги, визначення потреб і кількість

необхідних коштів здійснюють соціальні працівники місцевих соціальних служб. Спостерігається тенденція до об'єднання спеціалізованих установ у місцеві об'єднання ради соціального забезпечення, але не відкидається значна роль щодо надання соціальних послуг місцевим комунам.

Ізраїль має складну систему соціальних служб, розподілених центральними міністерствами з підрозділами для всіх основних потребуючих груп, включаючи послуги для поранених солдатів та тих хто вижив; єврейське агентство з особливими обов'язками для іммігрантів; універсальну профспілку (Histadruth), яка має широку роль у страхуванні та соціальному забезпеченні; традиції взаємодопомоги, що засновані на місцевих колективах (кібуцах) і кооперативних селах (мошави). В подальшому ці структури було доповнено мережою громадських центрів, що фінансуються центральним та місцевим урядом, а також за рахунок членських внесків і пожертвувань.

Отже, економічні та соціальні зміни спонукають та створюють нові перспективи для забезпечення кожного члена суспільства. Така ситуація потребує постійного корегування надання соціальних послуг з боку соціальних служб та соціальних установ. Кожна країна визначає рівень ресурсів, що будуть забезпечувати надання соціальних послуг, як вони будуть організовані та відповідальність і її розподіл між державними, приватними та добровільними секторами. Відповідно кожна держава визначає специфіку та особливості надання соціальних послуг відповідно до тих нагальних потреб та наявності окремих категорій отримувачів послуг.

Література

1. Міхєєва О., Пеша І. Порівняльна характеристика підготовки соціальних педагогів, що працюють з прийомними сім'ями: український та закордонний досвід. *Вісник Черкаського університету*. Том 183. № 2. 2010. С. 115–120.
2. Попова А. О. Соціальне проектування в місцевих громадах Сполучених Штатів Америки. *Вісник Запорізького національного університету*: збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2018. Вип. № 2 (31). С. 11–15.
3. Слезанська Г. Основні напрями розвитку і модернізації соціальної освіти Австралії на початку ХХІ ст. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород : Говерла. Вип. 25. 2012. С. 179–183.
4. Rizak Iryna. Characteristics of social work with children with disabilities in Great Britain. *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word. Corp. (Canada). 2020. Vol. 9 (October/December). № 4. Pp. 77–86.

Валентина Николаєва
доктор з держ. упр., доцент
кафедри соціальної роботи
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Полтава, Україна

Ірина Суровцева
канд. істор. наук, доцент кафедри
соціології та соціальної роботи
Приазовський державний технічний університет
м. Дніпро, Україна

ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Сучасні реалії соціальної сфери в Україні вимагають від державних органів управління нових підходів до організації системи соціальної роботи: соціального захисту населення, соціальної підтримки, якісних соціальних послуг не тільки на національному, регіональному рівнях, а й на рівні громади, наповнення реальним змістом конституційних прав і свобод громадян.

Передусім, управлінські інновації дослідники визначають як зміни різного характеру в системі управління на рівні соціуму чи його певної складової, що мають своєю метою досягнення цілей чи вирішення конкретних завдань, пов'язаних із функціонуванням та розвитком цієї системи [1].

Інноваційність в усіх галузях суспільного буття, в тому числі й у державному управлінні соціальною роботою, – це та сама цінність, яка має, окрім духовного, і значний практичний сенс, дозволяючи суспільству адаптуватися у нових реаліях. Підхід до управління як до системи, яка має програмно-цільовий характер, у якій здійснюються поточне і перспективне планування та прогнозування, є основою для формування відносно нового напрямку в управлінській теорії та практиці – інноваційного менеджменту. Поява його пов'язана з бурхливим розвитком науки, техніки, накопиченням величезного обсягу знань. Необхідність втілювати нові підходи державного управління в практику соціальної роботи вимагає в суспільстві звернення до регулювання соціальних і психологічних аспектів нововведень.

Нині все частіше провідні спеціалісти з різних наукових напрямів порушують концептуальні питання впровадження інноваційних технологій не лише безпосередньо в економічну та виробничу діяльність суспільства, а й застосування новітніх підходів і методів в управлінській діяльності. Досвід європейських найбільш економічно розвинених країн довів, що в умовах глобальних викликів, жорсткої конкуренції, в умовах транзитивного суспільства

першість належить тим, хто повернений до майбутнього, відкритий для всього нового.

У даний час, коли матеріально-фінансові ресурси держави як ніколи обмежені, забезпечення конкретності, адресності та раціональності витрачання коштів при вирішенні проблем соціальної сфери, у тому числі організації системи соціальної роботи, набуває особливої значущості (як для самих малозабезпечених та уразливих категорій, так і для суспільства в цілому). У центрі уваги дослідження цього процесу мають бути організаційні, а у більш загальному сенсі – інституційні механізми набуття системою державного управління нових якостей на основі структурно-функціональних та організаційно-процесуальних новацій. Вказані механізми доцільно на інституційному рівні об'єднати в єдиний інституційний механізм оновлення діяльності органів державної влади в Україні. Він постає як інструмент становлення інноваційного типу державного управління, що на постійних засадах забезпечує реформування системи органів державної влади через зміни у її функціональній організації та процесуально-діяльнісних характеристиках [2]. Відповідно, інноваційний тип управління, що стає результатом дії такого механізму, набуває здатності до постійного самооновлення своєї структури та функцій відповідно до потреб суспільства.

Основними пріоритетами у соціальній сфері в Україні на найближчі роки є боротьба з бідністю, соціальна інклюзія, рівноправ'я чоловіків та жінок, а також діджиталізація (процес цифрової трансформації суспільства).

Наразі запровадження електронного урядування є одним з найефективніших засобів модернізації механізмів державного управління завдяки використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Передусім це забезпечує високу якість та доступність електронних послуг для громадян. Зручність, раціональність е-послуг мають важливе значення для вразливих категорій населення.

Власне, виникає потреба забезпечення системного управління країною, узгоджених та цілеспрямованих дій усіх ланок державної влади за допомогою створення Інтегрованої інформаційно-аналітичної системи. Тобто питання формування інформаційної й аналітичної бази для прийняття управлінських рішень на усіх рівнях є особливо актуальним [3].

Для активізації інноваційного процесу в системі соціальної роботи у будь-якому регіоні нами були виділені наступні стадії (табл. 1).

Таблиця 1

Активізація інноваційного процесу в системі соціальної роботи

Стадії	Характеристика і зміст стадій
I стадія	Усвідомлення суспільних потреб в забезпеченні доступності та оперативності соціальних послуг та соціального захисту з урахуванням протяжності територій
II стадія	Виявлення існуючих проблем у організації дієвої системи соціальної роботи

III стадія	Обґрунтування концепції вирішення проблеми (автоматизація соціальних служб і соціальна паспортизація домогосподарств)
IV стадія	Розробка і освоєння інновації (створення єдиної бази даних одержувачів соціальної допомоги та її постійне поповнення)
V стадія	Поширення інновації (розробка єдиних стандартів, включаючи віддалені сільські поселення)

Таким чином, інновація являє собою цілеспрямовані зміни, які вносять у соціум впровадження відносно стабільних елементів – нововведення. За допомогою інноваційних процесів, що полягають у визнанні інноваційної ідеї і її подальшої реалізації у вигляді технології в практичній діяльності, можна досягти позитивних соціальних змін у розвитку суспільства і особистості.

Оскільки процес розвитку соціальної роботи в Україні є інноваційним і за формою, і за змістом, слід виділити умови, що сприяють успіху нововведень в цій області діяльності і ведуть до підвищення ефективності соціальної політики та соціального захисту населення. Основними серед них виступають рівень опрацювання інноваційних програм, які вказують на етапи діяльності з впровадження нового; спадкоємність процесу соціальної роботи на всіх його стадіях; зусилля органів державного управління, що спрямовані на підтримку нововведень; наявність ресурсів здійснення нововведення; інноваційні установки безпосередніх учасників соціальних взаємодій тощо.

Література

1. Хачатурян Х. В. Інновації в державному управлінні. Національна академія держ. управління при Президентові України. Київ : Вид-во НАДУ, 2005. 251 с.
2. Федорчак О. В. Інновації в державному управлінні: регіональний аспект : монографія / Львів. регіон. інститут держ. упр.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2013. 192 с.
3. Гаман Т. В. Створення регіональної інформаційно-аналітичної служби як складової вдосконалення інформаційної діяльності місцевих державних адміністрацій. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1 (21). С. 252–258.

Ганна Пруденко

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

I курсу спеціальності 231 Соціальна робота

Київський університет імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ З ДІТЬМИ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Одним з важливих завдань реалізації державної сімейної політики є підтримка сімей з дітьми, яка передбачає цілісну систему оцінок, принципів, економічних, правових, наукових, організаційно-інформаційних заходів, спрямованих на покращення умов реалізації функцій сім'ї, підвищення добробуту та якості життя і діяльності родини загалом.

Для всебічного розвитку дітям важливо зростати та виховуватися у комфортному, сімейному оточенні, атмосфері безумовної любові та поваги до

людської гідності, що є важливою складовою сімейного добробуту. Також, важливим напрямом соціальної роботи з сім'єю є профілактика сімейного неблагополуччя, що реалізується через зміцнення інституту сім'ї, популяризацію моделі усвідомленого та відповідального батьківства, підвищення батьківського потенціалу, сприяння реалізації прав і свобод дітей [3].

Питаннями соціальної профілактики сімейного неблагополуччя у територіальній громаді та його наслідків опікувалися Н. Клішевич, Т. Лях, Т. Спіріна, соціально-педагогічні проблеми та досвід підтримки вимушено переміщених осіб розглядали українські науковці Т. Алексеєнко, Д. Бибик, Л. Гончар, Т. Куниця; проблеми соціального захисту населення є предметом дослідження Н. Олексюк, Я. Подоляк, М. Феденко; специфіку соціальної роботи з сім'ями обґрунтовують Р. Вайнола, А. Конончук, І. Трубавіна; зміст, форми й методи соціальної роботи з сім'ями вивчали А. Капська, Т. Семигіна, С. Харченко.

Соціальну підтримку розглядають, як безпосередню допомогу сім'ї з дітьми у важкій життєвій ситуації та позитивний вплив на неї соціального середовища й включення її у систему соціальних взаємовідносин [4]. Також, О. Безпалько соціальну підтримку визначає як систему конкретних заходів суб'єктів соціальної роботи, спрямованих на розв'язання проблем осіб, що перебувають у СЖО, через надання їм соціальних послуг. Серед видів соціальної підтримки дослідниця виділяє: матеріальну (адресна соціально-економічна допомога, соціальне обслуговування, соціальні послуги сім'ям з дітьми у СЖО), психологічну (мобілізація внутрішніх ресурсів задля подолання психологічних комплексів, почуття тривоги, невпевненості у власних силах), педагогічну (превентивна й оперативна допомога сім'ям з дітьми, шляхом проведення просвітницько-профілактичних заходів) [4].

Водночас, Б. Грабовська, Т. Лях, Т. Спіріна наголошують на соціально-педагогічній підтримці, оскільки важливою складовою підтримки сімей з дітьми є педагогічний компонент, що стосується виховання та освіти, сприяє розвитку та успішній соціалізації [7].

Соціальна підтримка передбачає проактивну участь отримувача послуг у розв'язанні особистих проблемних питань. Система заходів, що зорієнтовані на задоволення особливих потреб, відновлення і збереження соціальних зв'язків, взаємовідносин, є підтримкою сімей з дітьми, які опинилися у життєвих складних ситуаціях [5].

І. Зверєва, Л. Коваль, С. Хлебик соціальну підтримку визначають як соціальну діяльність, спрямовану на підтримання системи матеріального забезпечення сімей з дітьми гарантованого державою, допомогу з метою забезпечення потреб, необхідних для якісного життя та діяльності в умовах конкретного середовища й створення ефективних умов для самореалізації [1]. Також науковці звертають увагу на те, що надання соціальної підтримки отримувачам послуг є важливою характеристикою соціальної роботи. Адже, соціальна підтримка передбачає формування навичок самопомоги. Тобто, отримувач послуг вчиться самотійно вирішувати особисті проблеми, приймати

виважені, ефективні, ґрунтовні рішення, долати життєві складнощі, змінювати модель поведінки [6].

Українські дослідники М. Лехолетова, Т. Лях, Т. Спіріна наголошують, що соціальна підтримка сімей з дітьми спрямована на надання допомоги та адвокатування інтересів тих, хто цього потребує, наприклад, у випадку безробіття, порушення прав отримувачів послуг, складних життєвих обставин. Варто наголосити, що соціальні працівники в індивідуальній роботі з сім'ями з дітьми зазвичай використовують представництво інтересів, як варіант втручання при захисті прав, реалізації інтересів отримувачів послуг тощо [2].

Отож, соціальна підтримка спрямована на забезпечення соціальної захищеності отримувачів послуг, на вирішення їхніх складних ситуацій, через надання допомоги й соціальних послуг, оскільки соціальні працівники докладають максимум зусиль задля покращення загального добробуту родини загалом.

Література

1. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота : навч. посібник / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлебик. Київ : ІЗМН, 1997. 392 с.
2. Лехолетова М. М., Лях Т. Л., Спіріна Т. П. Алгоритм організації та проведення успішної адвокаційної кампанії із представництва інтересів. *Social Work and Education*, 2022. Vol. 9, № 1. pp. 67–78. DOI: 10.25128/2520-6230.22.5.5
3. Лях Т. Л., Спіріна Т. П., Клішевич Н. А. Соціальна профілактика сімейного неблагополуччя в територіальній громаді. *Social work and education*, 2022. № 9 (2). С. 245–255
4. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, 2008. 336 с.
5. Соціологія: словник термінів і понять / за заг. ред. Біленького Є. А., Козловця М. А. Київ : Кондор, 2006. 372 с.
6. Спіріна Т. Прийняття ефективних рішень як складова професійної культури соціального працівника. *Information and innovative technologies in the turbulence era* : монографія. Katowice, 2022. P. 232–249. URL: <https://doi.org/10.54264/M014>.
7. Spirina T., Liakh T., Grabowska B. Socio-pedagogical support of students with disabilities in universities. *The Modern Higher Education Review* (5). Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2020. pp. 28-35. ISSN 2518-7635

Оксана Ташикінова,

*кандидат соціологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри соціології та соціальної роботи
Приазовського державного технічного університету
м. Маріуполь-Дніпро, Україна*

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ТИМЧАСОВИМ ЗАХИСТОМ У ПОЛЬЩІ

З початком повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну, мільйони цивільних українців стали вимушеними мігрантами, біженцями та пошукачами тимчасового захисту за кордоном. Біженців з України

зафіксовано по всій Європі – 8 183 357 осіб. Біженці з України, зареєстровані для тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту в Європі – 5 065 235 особи (УВКБ ООН, 2023) [6]. Згідно з відкритими статистичними даними, більшість українських біженців знайшли тимчасовий прихисток у Польщі. Найчастіше це жінки та діти. Станом на 1 травня 2023 року офіційно тимчасовий захист у Польщі та PESEL UKR надано 1 590 028 мігрантам з України. Серед них 40 % – це діти до 17 років включно. А саме: діти віком 0-4 р. – 8 %; діти віком 5-11р. – 18 %; діти віком 12-17 р. – 14 % [4]. Така кількість дітей вимушених мігрантів є викликом для системи соціального захисту Польщі. Важливо проаналізувати досвід Польщі щодо захисту та надання психосоціальної допомоги дітям українських вимушених мігрантів.

Події у 2022 році в Україні актуалізували розгляд війни як соціальної (антропогенної) катастрофи в Європі у 21 столітті. Зокрема, аналіз синергетичного ефекту російсько-української війни та пандемії, що, на думку авторів, може призвести до серйозних масштабних наслідків для всього світу [1]. «Російське вторгнення в Україну в лютому 2022 року стало переломом у європейській політиці, якого не було з часів розпаду СРСР у 1991 році» [2]. Важливого значення набуває аналіз соціальних та поведінкових аспектів в умовах війни, де є загроза життю та здоров'ю для цивільного населення, та наслідків такого досвіду для особистості надалі. Так, у статті «Діти та матері під час війни: дослідження результатів програми психосоціального втручання» автором аналізуються наслідки війни для психоемоційного стану й розвитку дітей та психічне здоров'я їхніх матерів, пропонується програма втручання, спрямована на покращення психоемоційного стану жінок і дітей, які зазнали травми війни [3]. Особливу актуальність набувають публікації, пов'язані з реалізацією програм із психічного здоров'я, надання першої психологічної допомоги та психосоціальної підтримки населенню під час військової агресії, а саме: С. Максименко (психологічна підтримка населення України під час воєнного стану), Н. Мілорадової (повернення відчуття безперервності життя як складова протидії наслідкам травматизації), Т. Яблонської (особливості соціально-психологічної адаптації українських матерів у часи війни), Г. Коваль (сімейні конфлікти під час війни), Т. Мельничук (плекання резильєнтності у дітей під час війни) та інші [5; 8].

Мета статті – проаналізувати стан та потреби дітей українських вимушених мігрантів, які перебувають під тимчасовим захистом у Польщі (з 24 лютого 2022 року по теперішній час), а також визначити особливості надання психосоціальної підтримки представникам цієї соціальної групи у Польщі.

В перші дні та тижні повномасштабного вторгнення допомога українським вимушеним мігрантам у Польщі надавалась передусім волонтерами. За офіційними даними, понад 70 % поляків у перші три місяці повномасштабного вторгнення надавали будь-яку можливу підтримку українським біженцям, у тому числі притулок, психологічну допомогу, допомогу в оформленні документів тощо. Далі допомога стала більш інституціалізованою. В Польщі діє Закон від 12 березня 2022 року про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним

конфліктом на території цієї держави [7], який встановлює основні правила легалізації перебування та надання тимчасового захисту громадянам України, які прибули на територію Польщі у зв'язку з бойовими діями та потребують додаткового захисту та підтримки. Протягом останнього року приймалися поправки до цього Закону, які регулюють окремі питання щодо правил перебування громадян України в Польщі. Відповідно до положень цього Закону, громадяни України, які потребують тимчасового захисту, отримали дозвіл на тимчасове проживання та працевлаштування, доступ до систем освіти, соціального захисту та підтримки, медичної та психосоціальної допомоги в Польщі. Громадяни України, які мають PESEL UKR, тобто офіційно перебувають під тимчасовим захистом у Польщі, мають право на всі види соціальної допомоги, які передбачені польським законодавством для дітей та малозабезпечених родин (Родина 500+, 300+, 40+, «Добрий старт», «Родинний капітал», «Дофінансування дитячого садочка» та інші).

З метою побудови типології досвіду сімейних ситуацій українських вимушених мігрантів, які втекли від війни та отримали тимчасовий захист у Польщі; вивчення впливу травматичного досвіду війни, евакуації та вимушеної міграції на успішність адаптації в країні перебування, колективом дослідників Варшавського університету із залученням українських експерток у сфері соціальної роботи та психосоціальної підтримки (за участі авторки) було проведено дослідження «Родинна ситуація українських вимушених мігрантів в Польщі у 2022 році». На підставі 84 глибинних напівструктурованих інтерв'ю з родинами українських вимушених мігрантів, а також волонтерами, психологами, соціальними працівниками, які долучалися до надання психосоціальної підтримки українським біженцям, було проаналізовано стан та потреби дітей, підлітків та сімей українських вимушених мігрантів, які перебувають під тимчасовим захистом у Польщі (з 24 лютого 2022 року по теперішній час).

Діти цієї хвилі вимушеної міграції мають травматичний досвід війни, евакуації, перебування в окупації й потребують підтримки у процесі адаптації до життя у новій громаді. Додатковим навантаженням стає вимушене дистанціювання від близьких (найчастіше, від батька), від друзів та звичного середовища, потреба адаптації до нових умов життя та навчання, необхідність вивчення польської мови. Досвід війни, евакуації та адаптації в країні безумовно впливає на психічне здоров'я та психосоціальний добробут дітей вимушених мігрантів. Діти частіше відчують хвилювання, злість, сум, невпевненість, що значно ускладнює їх адаптацію.

Після приїзду (вимушеної міграції) до Польщі обов'язковим є продовження навчання дітей, або в польській системі, або в українській системі освіти. Якщо дитина продовжує навчання в українській системі, батьки обов'язково повинні скласти офіційну декларацію та повідомити польську владу про це. Також є можливість записати дитину до польської державної школи. Зі слів більшості респондентів, одразу після приїзду в Польщу діти отримали можливість для навчання у закладах освіти Польщі, відчули підтримку від адміністрації шкіл, вчителів та батьківських комітетів. Загалом, в навчальних

зкладах створювалась позитивна атмосфера для адаптації дітей з України. Були поліпшені умови працевлаштування українських вчителів та психологів у польські освітні заклади. Незалежно від навчання або в українській, або в польській системі, в Польщі створено мережу інтеграційних курсів для вивчення польської мови, різноманітні заходи для українських дітей.

Дослідження показує, що легше проходить адаптація дітей, які залучені до польської системи освіти, тобто навчаються у польській школі, спілкуються з однолітками, беруть участь у різноманітних освітніх та виховних заходах. В польських школах працюють психологи та мультикультурні асистенти, які надають підтримку українським дітям. Діти, які відвідують польську школу, є більш інтегрованими, демонструють кращі мовні компетентності та мають вищі оцінки у школі. Водночас варто зазначити, що важливою є саме наявність підтримки в школі з боку адміністрації, вчителів та міжкультурних асистентів. Позитивним моментом для адаптації українських дітей у польських школах стало також наявність практики відкриття підготовчих класів для українських дітей.

Варто зауважити, що вибір батьками включення дітей до польської системи освіти не пов'язаний з рішенням легалізації та більш тривалого перебування в Польщі. Такі респонденти обґрунтовували свій вибір саме психологічним благополуччям своїх дітей. Діти, які продовжують навчання онлайн в українській системі освіти, більше часу проводять вдома наодинці (батьки вимушені багато працювати, щоб мати можливість сплачувати за оренду житла та забезпечувати необхідний стандарт життя), не мають друзів, частіше перебувають у пригніченому стані, погано розуміють польську мову. Відвідування одночасно двох шкіл (офлайн польської школи та онлайн української школи) є великим навантаженням для дитини, що може призвести до захворювання, погіршення фізичного та психічного стану здоров'я. Зі слів респондентки, яка обрала для своєї дитини варіант відвідування тільки польської школи : *«(..) після повернення в Україну дитина буде мати унікальний досвід, знання польської мови, яка після завершення війни та Перемоги України, буде дуже популярною» (A25, ж, 30 років, Херсонська обл.)*.

Загалом, дослідження показало, що діти важко переживають травматичні події війни та вимушеного переїзду, особливо, розлучення з батьком та друзями. Молодші діти легше адаптуються до життя в Польщі. Легше адаптуються ті діти, які мають у класі ровесників-українців, які так само виїхали через повномасштабне вторгнення. Також важливе значення має наявність підтримки від вчителів у навчальному закладі, наявність міжкультурних асистентів в школі. Найскладніше адаптуються підлітки через складність навчальної програми в школі, незнання польської мови (особливо, хлопці, які гостро переживають розлуку з батьком). Виникають конфлікти, що негативно впливають на психічне здоров'я та благополуччя як дітей, так і їх батьків (опікунів).

Окрім системи освіти, для надання психосоціальної підтримки дітям та підліткам з сімей українських вимушених мігрантів, в Польщі діє розгалужена система державних, недержавних та приватних центрів, які надають безоплатну

психологічну допомогу. Психологічна допомога надається українською, англійською та польською мовами та здійснюється стаціонарно, мобільно (за місцем перебування особи, яка звертається за психологічною підтримкою) та дистанційно (ZOOM). Для отримання допомоги людина може звернутися у відповідний центр особисто, зателефонувати (у тому числі і на телефон підтримки та телефон довіри), або оформити заявку онлайн на відповідних інтернет-ресурсах. У Польщі діє спеціальний телефон підтримки українською мовою; цілодобовий дитячий телефон довіри українською мовою; спеціальний інтернет-чат. Психологічні консультації надаються безплатно.

Таким чином, у Польщі діє розгалужена система психосоціальної підтримки для дітей, підлітків, сімей українських вимушених мігрантів. Є можливість отримати психологічну допомогу індивідуально, або взяти участь у груповій роботі. Популярними є різноманітні заходи із застосуванням елементів арттерапії. Важливо, що є можливість отримати психологічну консультацію українською мовою. Найбільш доступною психосоціальною допомогою є для дітей, які відвідують заклади польської системи освіти. Розгалужена мережа державних та недержавних центрів підтримки також є доступною і для дітей, які продовжують навчання онлайн в українській системі освіти. Важливою є одночасна психосоціальна підтримка дітей та батьків, які зазнали травматичного досвіду війни та вимушеної міграції за кордон. Психоемоційна стабільність батьків є безумовно надважливою для збереження та відновлення психічного здоров'я їх дітей.

Література

1. Carta M. G., Orrù G., Barberini L. War and Pandemic: A Negative Synergism Could Amplify the Catastrophe. *Journal of Public Health Research*. 2022. Volume 11, <https://doi.org/10.4081/jphr.2022.3016>
2. Deyermond R. Security, history and the boundaries of European identity after Russia's invasion of Ukraine. *New Perspectives*. 2022. Volume 30, Issue 3. <https://doi.org/10.1177/2336825X221117493>
3. Dybdah R. Children and Mothers in War: An Outcome Study of a Psychosocial Intervention Program. *Child development*. 2001. Volume 72, Issue 4. 1214-1230. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00343>
4. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej (2023) URL: <https://dane.gov.pl/en/dataset/2715,zarejestrowane-wnioski-o-nadanie-statusu-ukr/resource/47361/table>
5. Ukraine: a year of indomitability. Effective practices of psychological assistance in war conditions. Polish-Ukrainian project. 4 March 2023. Lublin, Poland - Kyiv, Ukraine. URL: <https://natanaelum.pl/images/aktualnosci/Conference%20proceedings%202023-Lublin-3.pdf>
6. UNHCR (2023). The UN Refugee Agence. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
7. Ustawa z 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2022 r., poz. 583). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583>
8. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л. А. та ін. ; за ред. Волинець Л. С. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

Лідія Тимків
канд. психолог. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи

Христина Ляхович
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ ПІДТРИМЦІ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Перед українським суспільством постала раніше не відома для нього проблема – поява значної групи вимушених переселенців, які потребують соціальної допомоги та підтримки. Громадські організації в Україні активно займаються питаннями внутрішньо переміщених осіб і їх сімей, однак поки що дослідження їхньої ролі в цьому процесі є недостатніми. Важливо дослідити, які саме громадські організації діють в цій сфері та які ресурси вони мають, які проблеми виникають у процесі роботи та як їх можна вирішити. У результаті це дослідження може допомогти забезпечити більш значущу допомогу внутрішньо переміщеним сім'ям та сприяти їх швидшій інтеграції в нових умовах.

Вітчизняними вченими вивчаються різні аспекти діяльності громадських організацій: сутність і типологізація громадських організацій (В. Бех, О. Ващук, А. Івченко, Л. Усаченко, В. Степаненко та інші); роль громадських організацій у розвитку громадянського суспільства (В. Коваленко, А. Лясота, А. Матвійчук, Н. Мороз, М. Шевченко та інші); розвиток недержавного сектору у сфері надання соціальних послуг (Т. Семигіна, Л. Сідельнік, Л. Паливода, О. Кікоть). Важливе значення для дослідження проблем діяльності громадських організацій у сфері надання соціальних послуг мають роботи С. Горбунової-Рубан, Ю. Горемікіної, А. Гуріної, С. Матяж, В. Дементова, К. Дубич, Т. Черкашиної та інших [1].

Метою дослідження є визначення ролі громадських організацій у соціальній підтримці сімей внутрішньо переміщених осіб та їх вплив на покращення соціального благополуччя ВПО.

Дослідження має на меті визначити ефективність роботи громадських організацій у наданні підтримки ВПО та подальшу розробку рекомендацій щодо покращення цієї діяльності.

В Україні з 2014 р. триває війна на Сході, більше року ми спостерігаємо військову агресію російської федерації проти українців на більшій частині території країни. Значна частина населення потрапили під обстріли у своїх населених пунктах (Київська, Харківська, Миколаївська, Донецька, Луганська, Сумська області), пережили страх за втрату свого життя та життя своїх близьких,

змушені були виїжджати в ті регіони, де не ведуться активні бойові дії (Вінницька, Тернопільська, Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська області). Перед органами державної влади постало завдання розмістити цих людей та забезпечити найнеобхіднішим – їжею, тимчасовим житлом, засобами гігієни, одягом тощо [3]. Проте вагомий внесок у наданні внутрішньо переміщеним особам психологічної та соціальної підтримки здійснювали й громадські організації.

Громадські організації як найчисельніші інституційні одиниці громадянського суспільства, які є об'єднуючою ланкою між населенням, державою та бізнесом у вирішенні гострих соціальних проблем в досить короткий термін відреагували на проблеми, з якими зіткнулося українське суспільство, а першочергово особи з числа внутрішньо переміщених. ГО активізували наявні ресурси з тим, щоб таку соціальну допомогу та підтримку надати. Відповідно до даних Державної служби статистики, на 1 січня 2021 року в Україні було зареєстровано 160 тисяч організацій громадянського суспільства (ОГС) [2]. Із початком повномасштабного вторгнення в Україну спостерігається тенденція до зростання кількості громадських організацій, що пов'язано з активізацією громадянського суспільства, збільшенням кількості активістів та волонтерів, а також зі збільшенням фінансування з боку держави та іноземних партнерів.

За останні роки громадськими організаціями реалізовано сотні проєктів щодо надання допомоги вимушеним переселенцям в Україні. Вони забезпечують ВПО допомогою та підтримкою різного виду, в залежності від специфіки тієї чи іншої ГО, і відіграють важливу роль у соціальній підтримці сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Громадські організації можуть забезпечувати доступ до різних видів допомоги, включаючи матеріальну, психологічну та юридичну підтримку. Крім того, ГО можуть здійснювати моніторинг дотримання прав ВПО та допомагати в їх захисті. Також вони можуть виконувати функції посередника між сім'ями ВПО та державними органами, що забезпечують соціальну підтримку. ГО проводять різноманітні тренінги й семінари для сімей ВПО, що сприяють їх саморозвитку та забезпечують доступ до нових можливостей. Такі заходи спрямовані на покращення фінансової грамотності, навичок пошуку роботи або налагодження міжособистісних взаємин. Одна з основних ролей громадських організацій полягає в тому, щоб допомагати ВПО в доступі до необхідних ресурсів і послуг.

ГО можуть також сприяти соціальній адаптації ВПО, допомагаючи їм знайти роботу, зареєструватися на отримання документів та інших соціальних послуг, а також інтегруватися в нове оточення. Крім того, вони беруть участь у розробці та здійсненні проєктів, спрямованих на покращення умов життя ВПО та збільшення їхньої самодостатності. Такі проєкти передбачають надання громадського транспорту, створення робочих місць, побудову соціальної інфраструктури та інше. Нарешті ГО відіграють важливу роль у захисті прав ВПО, зокрема в боротьбі з дискримінацією, захисті прав на житло, прав на роботу та інших прав, що можуть бути порушені внаслідок внутрішнього

переміщення. Роль громадських організацій у соціальній підтримці внутрішньо переміщених осіб є вагомим в забезпеченні їх благополуччя та інтеграції в нове оточення. Крім того, ГО також сприяють розумінню проблем внутрішньо переміщених осіб та їхньої ситуації серед широкої громадськості.

Серед громадських організацій, які надають соціальну підтримку ВПО, можна виокремити «Товариство Червоного Хреста України», «Ла Страда-Україна», «Країна вільних людей», «Міжнародне товариство прав людини», БФ «Право на захист», «Донбас SOS», «Крим SOS», Save the Children, БФ «Слов'янське серце», ГО «Проліска», благодійна організація «Міжнародний благодійний фонд Help Us Help UA», «ЯМаріуполь», ГО «Десяте квітня», благодійна організація «Карітас Україна», ГО «Волонтерська платформа» та ін.

Одним із прикладів громадської організації, що надає ВПО широкий спектр допомоги, є Благодійний фонд «Рокада». Загалом, упродовж року «Рокада» надала допомогу не одній тисячі родин ВПО. Проте якщо раніше діяльність благодійних організацій була спрямована на надання матеріальної підтримки, то цього року основним напрямком буде інтеграція переселенців у громаді.

Згідно зі стратегією підтримки ВПО, яку прийнято в Україні до 2025 року, а також відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 29.10.2022, у цьому році при виконавчих комітетах органів місцевого самоврядування будуть створені ради ВПО [4]. Благодійний фонд «Рокада» як виконавчий партнер має повноваження підтримувати громади в цьому напрямку, надаючи необхідну допомогу з документами та організацією цього процесу. працює над впровадженням в громаді дієвого механізму інтеграції внутрішньо переміщених осіб – Ради з питань ВПО.

Метою та завданням Ради з питань ВПО є сприяння у вирішенні питань, пов'язаних із реалізацією державної політики у сфері прав внутрішньо переміщених осіб, які проживають на території громади, підтримка та захист переміщених суб'єктів підприємництва, а також залучення внутрішньо переміщених осіб, зокрема із числа вразливих груп, до вирішення проблемних питань у сфері захисту їхніх прав та законних інтересів, тощо.

Ради ВПО, створені громадською організацією, стануть дієвим механізмом інтеграції, надання соціальної підтримки та розв'язання проблем ВПО.

Отже, громадські організації відіграють важливу роль у соціальній підтримці сімей внутрішньо переміщених осіб, допомагаючи їм забезпечити базові потреби та отримати доступ до різних видів підтримки. Слід зазначити, що роль ГО у соціальній підтримці сімей ВПО є важливою, проте ще не достатньо оціненою державою. Хоча вони й не можуть замінити державну підтримку, яка повинна бути надана відповідно до законодавства, проте забезпечують широким спектром послуг і можливостей осіб із числа внутрішньо переміщених. Громадські організації можуть бути допоміжним інструментом у забезпеченні соціальної підтримки, наданні різного роду допомоги та сприянні

інтеграції ВПО в громаду, де вони отримали притулок, проте основна відповідальність за це лежить на державі.

Література

1. Вітковська І. М. Вимушені переселенці як об'єкт соціальної роботи громадських організацій. *Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених*: збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 27 лютого 2019 р.). Київ, 2019. С. 97–100.
2. Державна служба статистики України. Офіційний веб-портал. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.04.2023).
3. Каменшук Т. Д. Роль і місце психологічної допомоги для внутрішньо переміщених сімей в умовах воєнного часу. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. Вінниця, 2022. Вип. 1. С. 21–27.
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 29.10.2022 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 26.04.2023).

*Михайло Ходак,
викладач психолого-педагогічних дисциплін
Коломийського педагогічного фахового коледжу
Івано-Франківської обласної ради
м. Коломия, Україна*

ТИПИ СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

В Україні процес децентралізації розпочато 2014 року з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014), законів України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015) та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації.

Мета цієї реформи – формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Варто зазначити, що внаслідок реформи децентралізації формуються нові підходи щодо провадження соціальної політики – органам місцевого самоврядування надається більше повноважень, зокрема щодо забезпечення соціального захисту населення. Надання соціальних послуг переходить до територіальних громад.

Чинними нормативно-правовими документами з питань соціальної політики рекомендується у структурі виконавчого органу сільської, селищної, міської ради (незалежно від кількості жителів) передбачити утворення

підрозділів з питань соціального захисту населення, служби у справах дітей, їх взаємодію з суб'єктами надання соціальних послуг, які діють на території громади.

Виконавчий орган сільської, селищної, міської ради визначає **тип структурного підрозділу** з питань соціального захисту населення відповідно до норм, визначених законодавством, з урахуванням кількості та потреб мешканців територіальних громад і необхідності забезпечення ефективної організації соціального захисту населення.

Типами структурних підрозділів виконавчої влади територіальної громади, які здійснюють управління у сфері соціального захисту населення можуть бути: **департамент** соціальної політики, **управління** соціального захисту населення або/чи **відділ** соціального захисту населення.

Необхідно зазначити, що в національному законодавстві відсутні норми стосовно уніфікації назви *департаменту/управління/відділу* щодо здійснення управління у сфері соціального захисту населення.

Відповідні підрозділи можуть мати дещо різні компетенції і назви (наприклад, *сектор соціальної роботи* відповідної громади, *відділ соціального захисту населення* відповідної громади, *відділ соціального захисту, праці та охорони здоров'я* виконавчого комітету відповідної сільської/селищної ради, *департамент соціальної політики* міської ради тощо).

Відповідно до потреб громади та наявних ресурсів місцева рада на сесії затверджує тип та чисельність відповідного структурного підрозділу. Для визначення його функцій і завдань розробляється **Положення** про структурний підрозділ у сфері соціального захисту, його внутрішню структуру, яка може включати відділи, сектори, інші підрозділи; штатний розпис; визначається місце розташування структурного підрозділу тощо.

Старостинський округ – частина території територіальної громади, на якій розташовані один або декілька населених пунктів, створений відповідною радою з метою забезпечення представництва інтересів жителів такого населеного пункту (населених пунктів) **старостою**.

Соціальний захист населення та надання соціальних послуг у старостинських округах забезпечується фахівцями із соціальної роботи *на віддалених робочих місцях*.

Для забезпечення захисту дітей та сімей з дітьми у територіальних громадах передбачається створення **служби у справах дітей**, яка виконує свої функції щодо захисту прав дітей, оцінки їхньої безпеки, вирішує питання опіки, влаштування в сімейні форми виховання, сприяє усиновленню тощо.

Міністерство соціальної політики України рекомендує створення на території територіальної громади **установи-надавача** соціальних послуг.

Надавачами соціальних послуг є *територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центри надання соціальних послуг, центри соціальних служб* тощо.

Громада може створити як надавача послуг або **Центр надання соціальних послуг**, або **Центр соціальних служб**. Обидві установи мають схожі

типові функції. Незначна відмінність є в тому, що *центри соціальних служб* зазвичай більше фокусуються на послугах для сімей з дітьми, тоді як послуги для дорослого населення та людей похилого віку громада надає через *центр надання соціальних послуг*.

У сучасних реаліях найбільш ефективним і дійовим є *Комунальний заклад або установа з надання соціальних послуг* – як комплексний, інтегрований заклад/установа соціального захисту населення, структурні підрозділи якого/якої провадять соціальну роботу та надають соціальні послуги – **Комунальна установа «Центр надання соціальних послуг»**.

Надання адміністративних послуг на території територіальної громади здійснюється відповідно Закону України «**Про адміністративні послуги**».

Відповідно Порядку надання – адміністративні послуги надаються суб'єктами надання адміністративних послуг безпосередньо або через **Центри надання адміністративних послуг (ЦНАПи)**. Наразі запроваджено багато новацій, зокрема з'являється нове брендування – паралельно з установами **ЦНАП** починають відкривати установи «**Дія Центр**».

Перелік адміністративних послуг, що надаються органами місцевого самоврядування і які є обов'язковими для надання через **Центри надання адміністративних послуг** визначено **Додатком** до розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 травня 2014 р. № 523 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 969-р).

Кожна територіальна громада формує і затверджує свій **перелік адміністративних послуг**, що надаються відповідними органами на її території.

З метою забезпечення належної доступності адміністративних послуг можуть утворюватися *територіальні підрозділи* та *віддалені (у тому числі пересувні) робочі місця адміністраторів* центрів надання адміністративних послуг.

Як **узагальнення**, пропонуємо можливу модель організаційної структури виконавчого органу сільської, селищної, міської ради з питань соціального захисту населення та захисту прав дітей.

**Можлива модель організаційної структури виконавчого органу
сільської, селищної, міської ради
з питань соціального захисту населення та захисту прав дітей**

*****

Голова ОТГ (сільський, селищний, міський голова)

I

Виконавчий комітет

(виконавчий орган сільської, селищної, міської ради)

I

Адміністративний центр об'єднаної територіальної громади

ЦНАП (Центр надання адміністративних послуг)	Структурний підрозділ, який здійснює управління у сфері	Служба у справах дітей	Установа-надавач соціальних послуг: Комунальна установа «Центр	Інші надавачі соціальних послуг: громадські, благодійні,
--	---	-------------------------------	--	--

	соціального захисту населення (департамент, управління, відділ, сектор)		надання соціальних послуг» /або Центр надання соціальних послуг /або Центр соціальних служб	релігійні організації, підприємці, волонтери, фізичні особи
--	---	--	---	---

I

Соціальний менеджер

(у розрахунку 1 на 30 тис. мешканців територіальної громади)

I

Старостинський округ

I

Староста округу / села	Віддалене робоче місце адміністратора Центру надання адміністративних послуг (ЦНАПу)	Фахівці із соціальної роботи (на віддалених робочих місцях)	Інші надавачі соціальних послуг: громадські, благодійні, релігійні організації, підприємці, волонтери, фізичні особи
-------------------------------	---	---	--

Література

1. Закон України «Про адміністративні послуги». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua > laws > show> ... (дата звернення 15.04.2023).
2. Закон України «Про соціальні послуги». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua > ...> (дата звернення 15.04.2023).
3. Постанова КМУ «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua > ...> (дата звернення 15.04.2023).
4. Постанова КМУ «Деякі питання діяльності центрів соціальних служб». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua > ...> (дата звернення 15.04.2023).
5. Постанова КМУ «Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг» – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua > ...> (дата звернення 15.04.2023).
6. Постанова КМУ «Про організацію надання соціальних послуг». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua > laws > show> ... (дата звернення 15.04.2023).
7. Наказ Міністерства соціальної політики України «Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua > ...> (дата звернення 15.04.2023).
8. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження примірних положень про службу у справах дітей». – rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua > ...> (дата звернення 15.04.2023).
9. Реформа децентралізації – Кабінет Міністрів України. – kmu.gov.ua URL: <https://www.kmu.gov.ua > reforma-decentralizaciyi> (дата звернення 15.04.2023).
10. Слезанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи : монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с. – tnpu.edu.ua URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua > bitstream PDF> (дата звернення 15.04.2023).

Артем Цвігун
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
1 курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ, В ЯКИХ ВИХОВУЄТЬСЯ ДИТИНА З ІНВАЛІДНІСТЮ

Народження дитини з інвалідністю привносить у життя сім'ї проблеми, пов'язані з доглядом, отриманням психологічної, соціально-педагогічної підтримки, недостатністю інформації щодо стану дитини, перспектив її розвитку, порушенням прав, які вимагають уваги, обговорення та вирішення. Перебуваючи постійно у стресовому стані, за відсутності успішних прикладів у своєму оточенні, належної підтримки від соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, громади, батьки зазвичай відмовляються від дитини [1]. Саме тому, є необхідність міждисциплінарної взаємодії кваліфікованих фахівців у роботі сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю, що передбачає врахування особливостей таких сімей [3].

Особливості соціалізації дітей з інвалідністю мають свою специфіку потреб та проблем і вимагають більшої уваги й турботи з боку батьків. Тому потреби батьків безпосередньо пов'язані з потребами дітей, ускладнені їх вадами та впливають на життя всієї родини [5].

В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» зазначається, що соціальна підтримка передбачає систему заходів щодо вирішення проблем осіб, які опинилися у складній життєвій ситуації. Автори наголошують, що соціально-педагогічна підтримка є одним із видів соціальної підтримки [2].

Таким чином, метою соціально-педагогічної підтримки є допомога в успішній адаптації, всебічному розвитку дитини, оволодіння нею нормами і правилами життя в соціумі, знаннями й уміннями будувати стосунки у ньому, набутті таких характеристик, як творчий характер життєдіяльності, можливість самій проєктувати власне майбутнє, ставленні до іншої людини як до самоцінності [4].

В. Стинська виділяє такі складові соціально-педагогічної підтримки: соціальна (дотримання прав та соціальних гарантій, які закріплені законодавством); психологічна (психодіагностика, психокорекція, психопрофілактика, надання консультацій, корекція негативних емоційних станів, супровід у складних життєвих обставинах); педагогічна (здійснення виховного впливу на дитину, створення умов для її всебічного розвитку, підвищення виховного потенціалу батьків).

Водночас, соціально-педагогічна підтримка сприяє оволодінню батьками та дитиною нормами, правилами й досвідом поведінки; виконанню певних функцій, необхідних для реалізації соціально-педагогічної ролі у соціальному середовищі; формуванню відповідних соціальних якостей особистості.

Варто окреслити специфіку соціально-педагогічної підтримки дитини з інвалідністю, яка враховує важливі моменти, що призводять до складнощів у отриманні освітніх послуг. Розуміння сутності соціально-педагогічної підтримки дитини з інвалідністю передбачає знання особливостей різних видів порушень розвитку, виявлення існуючих потреб та проблем, можливостей, створення належних умов освітнього середовища. Важливо наголосити на інтегрованій формі навчання дитини з інвалідністю разом з іншими дітьми, важливою умовою якої є реалізація права на освіту та забезпечення доступу до освіти [6].

Отже, соціально-педагогічна підтримка сімей, які виховують дитину з інвалідністю, має базуватися на принципах рівності, добровільності та свободи вибору, взаємодії і співпраці, фахової компетентності та відповідальності. Вона полягає у навчанні батьків, зокрема взаємодії з дитиною, методам її виховання й навчання, допомозі у нормалізації сімейних стосунків, взаємостосунків з найближчим оточенням.

Література

1. Денисюк О. М. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів та фахівців соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічної підтримки батьків, які виховують дітей з інвалідністю. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Серія : Психолого-педагогічні науки. 2016. № 1. С. 173–177.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
3. Спіріна Т., Лях Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. № 27(3). С. 224–228. http://www.aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/41.pdf
4. Чечко Т. М., Лях Т. Л. Сутність соціально-педагогічної підтримки особистості. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*. 2015. № 139. С. 207–214.
5. Chechko, T., Liakh, T., Spirina, T., Lekholetova, M., Sapiha, S., & Salata, K. (2022). Needs Assessment of Parents Raising Children with Disabilities in Preschool Educational Institution. *Sociální práce/Sociálna práce/Czech and Slovak Social work*, 4(22). 54–66. <https://socialni prace.cz/en/article/needs-assessment-of-parents-raising-children-with-disabilities-in-preschool-educational-institution-2/>
6. T. Spirina, T. Liakh, B. Grabowska, (2020) Socio-pedagogical support of students with disabilities in universities. *The Modern Higher Education Review* (5). Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv. pp. 28-35. ISSN 2518-7635

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 3

Методика і технологія соціально-педагогічної діяльності

Оксана Ворощук
*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Микола Михнюк
*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ УЧНЯ- СТАРШОКЛАСНИКА З САМОВДОСКОНАЛЕННЯ І САМОРОЗВИТКУ

Вважається, що професіоналізм складають такі ознаки як компетентність, комунікабельність, лідерські якості, досягнення професійної мети, мобільність тощо. Проте, на такі важливі якості, як самоменеджмент та тайм-менеджмент (уміння правильно планувати свій час), звертається мало уваги.

У своїй повсякденній життєдіяльності учень-старшокласник виконує низку завдань, зокрема ефективний і раціональний розподіл часу. Дослідження організації тайм-менеджменту учня є однією з найактуальніших проблем сучасної педагогіки та психології. Швидкий темп життя сучасного суспільства ставить ряд вимог до організації та розпорядження особистим часом з боку індивіда. Особливості розпорядження часом дитини пов'язані як з її індивідуальними уявленнями про час, так і з ефективністю реалізації в ньому.

До питань, пов'язаних із організацією робочого часу (зокрема тайм-менеджменту), цілісного уявлення часу в психіці людини звертаються М. Лукашевич, Е. Модзелевська, О. Столяренко, Л. Хижняк, Г. Штельмах та ін. Проте ці питання ефективної організації часу особистості (тайм-менеджменту) як успішного суб'єкта професійної діяльності залишається недостатньо дослідженими. Хоча зараз на ринку праці рівень кваліфікації працівника напряму залежить від його вміння оптимальної організації робочого дня.

Метою статті є розглянути тайм-менеджмент як перший крок до успіху учня-старшокласника.

Так, Алан Лакейн (світовий спеціаліст з самоменеджменту і тайм-менеджменту) говорив: «Час це щось таке ж, як саме життя. Той, хто дозволяє вислизнути своєму часу, випускає з рук своє життя. Той, хто тримає в руках свій час, тримає в руках своє життя» [4].

Серед учнів старших класів часто доводиться чути «не встигаю», «замало часу», «забагато домашньої роботи». Частково, це наслідок ускладнених

навчальних програм, зайнятістю позашкільною діяльністю, або ж невмінням організувати свій час.

Основною ознакою вдалого тайм-менеджменту старшокласника є не просто наявність часу, а вміння його правильно розподілити. У сучасному «шаленому» темпі життя суспільства час стає найціннішим ресурсом, якого завжди не вистачає. Постає питання «Де знайти на все час і як його не загубити?».

Ця проблема хвилювала дослідників здавна, проте зараз вона особливо актуальна. За законом італійського економіста Вільфредо Парето, 80% часу ми займаємося «пустими справами». Можливо, в цьому і є причина постійних нарікань на нестачу часу?

Заради формування в учнів-старшокласників навичок тайм-менеджменту нами було розроблено і реалізовано проект «Від планування часу – до успіху», учасниками якого стали 40 учнів 10-11 класів. Здобувачам освіти було запропоновано анкетування «Наскільки вдало ви справляєтеся зі своїми завданнями?» (за Лотаром Зайвертом), яке складається із 10 запитань. Результати опитування подані в Таблиці 1.

№ з\п	Відповіді на питання Зміст питання	Так (Часто)	Ні (Ніколи)	Інколи
1.	Чи знаходите ви час для планування на початку дня?	2%	16%	82%
2.	Я делекую свої обов'язки іншим	11 %	39 %	50%
3.	Я фіксую завдання, вказуючи термін їх виконання	2 %	66%	32%
4.	Кожну важливу інформацію намагаюся опрацювати одразу ж і ретельно	46%	9	43
5.	«Щодня я складаю список необхідних справ, визначаючи пріоритетні. Найважливіші речі роблю першочергово»	41%	25%	20 %

6.	Стараюся чітко виконувати заплановане, не вдаючись до сторонніх розмов і неважливих зустрічей	18%	32 %	50%
7.	Своє щоденне навантаження я стараюся розподілити з урахуванням моєї працездатності	61%	12%	27 %
8.	В моєму плануванні часу є "вікна", які дозволяють реагувати на актуальні проблеми	41%	15%	26%
9.	Я намагаюся спрямувати свою активність так, щоб в першу чергу зосереджуватися на головному	63%	3%	34%
10.	Я вмію говорити "НІ!", коли на мій час претендують інші, а мені необхідно виконати важливіші справи	81%	5%	14%

Таблиця 1. Результати анкетування учнів 10-11 класів.

Провівши аналіз результатів, числової обробки даних нами було зроблено висновок: 2 учні добре планують час, 9 учнів – намагаються планувати, 29 учнів – не планують свого часу взагалі (Див. Діаграма 1).

Зробивши аналіз рівня досягнень та творчої реалізації опитаних учнів, вдалося побачити, що 9 учнів, які намагаються планувати свій час та 2 учнів, які добре планують, є більш успішними як в навчальній, так і в позаурочній діяльності. Крім того, в ході опитування було виявлено, що у 2 учнів, які добре планують свій час, батьки працюють за межами країни. Тому ці учні звикли до самостійності, вони завжди наперед планують свою діяльність. Зрештою, вони не мають кому делегувати свої справи і самі перед собою несуть відповідальність. Тобто перекладені на них частина обов'язків призвели до раннього дорослішання і чіткого тайм-менеджменту.

Діаграма 1. Планування свого часу учнями-старшокласниками.

Також нами було проведено опитування щодо планування свого часу учнями, які ми відобразили на Діаграмі 2.

Діаграма 2. Планування часу учнями

Більшість дітей не ведуть записів, але можуть записати важливу інформацію у своїх гаджетах (нотатки, календар тощо). Перевагою усного планування є тренування пам'яті, також учні вказують на те, що не бачать необхідності у веденні записів. На питання щодо постійних пунктів у розпорядку дня, ми отримали такі результати: час для відпочинку, зокрема гра в комп'ютерні ігри та проведення часу в соціальних мережах – 17; репетиторство – 10; заняття

різними видами спорту – 9; церква, молитва – 3; музичний чи танцювальний гурток – 2; пробіжка – 1.

На запитання «Чому, на твою думку, планування часу є запорукою життєвого успіху?» учні відповіли наступним чином:

- 12 учнів- більше встигнеш, якщо будеш організованішим і в наслідку – більше встигнеш;
- 9 учнів - час не марнується, а використовується раціонально;
- по троє учнів дали такі відповіді на питання: не знаю; коли заплануєш – легше реалізувати; планування дає можливість розвивати свої навички і звички;
- 1 учень вважає, що спланувати майбутнє неможливо.

Крім окремих запитань анкетування, здобувачам освіти було запропоновано перелік «пожирачів часу». Завданням учнів було визначити 5, актуальних для них факторів. Завдяки цьому нами було отримано дані щодо «поглинання» часу старшокласників і вони показали наступне:

Діаграма 3. «Пожирачі» часу старшокласників

Заради забезпечення формування навичок тайм-менеджменту старшокласників нами було проведено бесіду «Ефективне планування часу - запорука успіху». На основі зібраних та опрацьованих нами матеріалів ми підготували пам'ятку для учнів «Як управляти своїм часом», яка буде актуальною і зацікавить не лише учнів, а також батьків та вчителів (Див. Рис. 1).

Рис. 1. Пам'ятка планування часу

Отож тайм-менеджмент – це послідовне і цілеспрямоване планування часу у повсякденному житті з оптимізацією власних можливостей для досягнення поставлених цілей. Ефективність реалізації тайм-менеджменту і самоменеджменту дозволяють старшокласнику ефективно спланувати та успішно виконати всі етапи на шляху до мети. Для досягнення успіху у плануванні необхідно вміти мотивувати себе, ставити перед собою чіткі та реальні цілі, бути здатним до самоконтролю.

Література

1. Лукашевич М. П. Теорія і практика самоменеджменту. Київ : МАУП, 1999. 360 с.
2. Модзелевська Е. Час у психоаналізі. URL: <https://zbruc.eu/node/52694> (дата звернення 16.05.2023).
3. Самоменеджмент : навч. пос. / О. Г. Ратушняк, О. Г. Лялюк. Вінниця : ВНТУ, 2021. 170 с.
4. Самоменеджмент : навчальний посібник / Г. З. Леськів, Г. Я. Левків, М. М. Бліхар, В. В. Гобела, О. П. Подра, Г. В. Коваль. Львів : Львівський державний університет внут рішніх справ, 2021. 280 с.
5. Самоменеджмент : навч. посіб. / С. К. Василик, О. В. Майстренко, К. Р. Немашкало та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 150 с.
6. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
7. Тайм-менеджмент в житті учня. URL: <http://surl.li/jmwhr> (дата звернення 16.05.2023).
8. Тайм-менеджмент для школярів або як правильно управляти своїм часом. URL: http://gymnasium50.zp.sch.in.ua/storinka_psihologa/tajm-menedzhment_dlya_shkolyariv_abo_yak_praviljno_upravlyati_svoim_chasom/ (дата звернення 16.05.2023).
9. Тайм-менеджмент. Як навчити підлітка мистецтву планування. URL: <https://www.creativeschool.com.ua/blog/tajm-menedzhment-yak-navchyty-pidlitka-mystetstvu-planuvannya/> (дата звернення 16.05.2023).
10. Цуканов Б. Й. Час у психіці людини: монографія. Одеса : Астропринт, 2000. 220 с.

Оксана Ворощук

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Павло Федунішин

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕРКОВНИХ НЕДІЛЬНИХ ШКІЛ У СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

Нові соціокультурні реалії України ХХІ століття гостро поставили завдання наповнення змісту освіти і виховання зростаючого покоління новим духовним та інтелектуальним змістом. Педагогічна наука і практика довели, що становлення особистості завжди відбувається у взаємодії окремої людини з мікро- та макросоціумом, тобто матеріальним і культурним середовищем, а також у взаємодії з різними соціальними інститутами, зокрема, з сім'єю,

громадою, релігійними спільнотами, формальними чи неформальними об'єднаннями. Серед актуальних проблем соціального виховання дітей особливе місце займають питання узгодження зусиль державних і недержавних соціальних інститутів, в яких здійснюється цілеспрямований соціально-виховний вплив на зростаюче покоління. Однією із соціально-виховних структур, що впливає на соціальний розвиток особистості молодшого школяра, є недільна школа. Це унікальний, створений суспільством соціальний інститут виховання на добровільних засадах, в якому реалізується моральне оздоровлення соціально-виховного мікросередовища, де росте та розвивається дитина. Основною метою діяльності недільних шкіл є забезпечення вільного творчого, духовного, соціального, морального

Значущість перших недільних шкіл на території України розкрито в працях педагогічних діячів та спогадах про їх практичну діяльність: Х. Алчевської, М. Корфа, М. Драгоманова, С. Русової та інших.

Основою для вивчення проблеми духовного і соціального розвитку молодших школярів стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців: Л. Бондар, Г. Ващенко, Л. Виготського, С. Киричука, Л. Кольберга, О. Кононко, Д. Леонтєва, А. Маслоу, С. Мей, М. Монтессорі, Ж. Петрочко, Е. Помиткіна, К. Роджерса та ін.

Метою нашого дослідження є визначити умови ефективного формування християнських цінностей в діяльності церковних недільних шкіл.

Однією з умов ефективного формування християнських цінностей в діяльності церковних недільних шкіл є співпраця з батьками. Працівники недільної школи повинні тісно співпрацювати з батьками дітей, давати психологічні поради, на що батькам слід звернути увагу у вихованні дитини.

Проблема виховання зростаючих поколінь і сьогодні є такою ж важливою, як сотні років назад. Суть її полягає в тому, що покоління батьків завжди прагнуть прищепити дітям кращі духовні, фізичні та моральні якості і риси, які мають характеризувати й вирізняти їх із-поміж інших. Щоб людина досягла досконалості, вищого людського покликання, необхідно здійснити важливі життєві кроки – повинні бути чистими й справедливими погляди, наміри, вчинки, прагнення, думки, побут, воля, мова. Спираючись на ці концептуальні положення, визначаємо досконалість як сутнісну якість людини, котра втілює в собі активне прагнення знайти найвищий смисл свого існування, співвіднести своє життя з абсолютними цінностями [3, с. 64].

На думку великого українського педагога К. Ушинського, «є тільки один ідеал довершеності, перед яким схиляються всі народності, це ідеал, що дає нам християнство. Усе, чим людина, як людина, може і повинна, бути, виражено цілком у божественному вченні, і вихованню залишається тільки, раніше всього і в основу всього, вкоренити вічні істини християнства. Воно дає життя і вказує вищу мету всякому вихованню, воно ж і повинно служити для виховання кожного християнського народу джерелом усякого світла і всякої істини» [6, с. 101-102].

В основу ідеалу виховання людини в християнській культурі закладена ідея християнської гуманності та добра. Християнська моральність втілила дещо загальнолюдське, безумовно цінне: принцип любові до ближнього, поваги до нього як до особистості, визнання за нею її безумовної цінності. Ніхто не зможе змусити людину вірити чи заборонити пізнавати основи релігії, вона має право вивчати чи не вивчати її, але жити по-божому повинен кожен. У душах людей потрібно утверджувати вічні християнські істини – добра, любові, справедливості, милосердя, відповідальності тощо [3, с. 65].

Як стверджує Святий отець І. Золотоуст у своєму трактаті «Про виховання дітей»: «Причиною наших невдач і всіх бід нашого церковного й національного життя є те, що християнство і науку Євангеліє замало застосовуємо до себе та замало передаємо її як святість душ. Якби батьки дбайливо виховували своїх власних дітей, то не треба було б ані законів, ані судів, ані помств, ані кар, ані публічних убивств» [4, с. 33].

Палкими прихильниками та пропагандистами ідеї християнського виховання були видатні українські педагоги К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко. Вони наголошували на тому, що істини християнства є вічними, завершеними і саме їх необхідно впровадити в основу виховання.

Виховання дітей у сім'ї є завданням обох батьків, які чудово доповнюють одне одного. Батько виховує авторитетом, а матір збагачує дитину почуттєвою сферою. Якщо забракне одного з цих елементів, виховання може стати одностороннім і викривленим. Щоб прямувати до мети, батьки повинні бути однодумцями. Святе письмо в Псалмі 128:3-4 говорить, що батько зобов'язаний ставитися до дітей, як до саджанців оливкових [1, с. 767]. Тендітні саджанці не виростуть у родючі дерева без старанного догляду. Щоб виховання дітей увінчалось успіхом, потрібні теж старанна праця і догляд. Для найкращого сприймання настанов батьків дітям необхідне здорове середовище, в якому вони почуватимуть себе коханими і потрібними. Невід'ємною частиною такого середовища є любов між подружжям та між батьками й дітьми (посл. до Єфесян 5:33) [1, с. 1443]. Дитина в такій сім'ї відчуває себе рівноправним членом сімейного колективу, де її люблять, залучають до посильної праці, ставляться до її потреб із розумінням, роз'яснюють, чому слід робити так, а не інакше.

Працівники церковної недільної школи звертають увагу батьків на проблеми виховання сучасних дітей. Бо кожен час має свої проблеми. Сучасні діти, на жаль, у переважній більшості не уявляють свого життя без телебачення, комп'ютерних ігор та інших розваг і засобів «вбити час». Дитяча злочинність, наркоманія та проституція – проблеми, що звернули на себе увагу всього суспільства, і вимагають відповідної оцінки та реагування церкви, держави та усього здорового суспільства [3, 67].

Деякі матері головну увагу звертають на те, щоб діти гарно харчувалися і росли здоровими. Інші батьки стараються, в першу чергу, дати дітям гарну освіту. Треті – докладають усіх зусиль, щоб діти виростили талановитими музикантами, художниками, вченими. У батьків-християн не це має бути головною метою виховання. Перш за все вони повинні дбати про те, щоб їх діти

виросли у непохитній вірі до Бога, живими членами церкви і держави, щоб у душах «відобразився Христос» (посл. до Галатів 4:19), щоб найбільше за все у житті вони полюбили Господа Бога, і «ближнього свого, як самого себе» (Єв. від Матв. 22 : 37-40) [1, с. 1436, 1218].

Тобто практикою християнського виховання дітей у сім'ї має бути гармонія духовного й матеріального в повсякденному житті, дотримання релігійних приписів християнської моралі, осягнення й набуття дитиною таких рис і якостей, які відповідали б вимогам Святого письма та світоглядним і морально-етичним нормам нашого народу.

Працівникам недільної школи слід наголошувати батькам про те, якщо вони хочуть добре виховати дитину, то вони повинні завоювати її серце, ставитися до неї з пошаною, цікавитися її справами, ділити з нею радощі й тривоги, жертвувати не тільки час і гроші для матеріальних потреб, а навіть самих себе, своє здоров'я і життя. Разом з тим діти повинні слухатися своїх батьків, як про це вчить Біблія в посланні до Єфесян 6:1-3 та в посланні до Колосян 3:20, шанувати їх і віддячуватися їм. Святе письмо говорить: «Нехай (діти і онуки) учаться перше побожно шанувати родину свою, і віддячуватися батькам» (1 посл. до Тимофія 5:4). Саме так буде виявлено цінунання батьківської любові, їхньої тяжкої праці і піклування про них [1, с. 1443, 1450, 1460].

Тому працівники церковної недільної школи займаються не тільки з дітьми, але й активно співпрацюють з батьками вихованців.

Оскільки сім'я була і залишається природним середовищем для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини і несе відповідальність за створення належних умов для цього, вона має бути основним джерелом матеріальної підтримки, психологічного захисту, засобом збереження й передачі національно-культурних і загальнолюдських цінностей прийдешнім поколінням. Для цього варто додати, що сім'я повинна дати старт в поведінці, яка приведе до громадянської самоактуалізації людини, тобто дитини:

- яка розуміє, ким вона є і куди рухається, які цінності визнає пріоритетними;
- яка бере на себе відповідальність за інших людей, за долю держави, суспільства;
- прагне бути у своїй галузі діяльності однією з перших;
- яка відкидає шлях конформізму, висловлюється чесно і сміливо, захищаючи свою життєву позицію;
- яка відчуває себе Громадянином.

Працівник у недільній школі може бути посередником між дитиною і дорослим, дитиною і її оточенням, а також в ролі наставника при безпосередньому спілкуванні з дитиною або її оточенням. Працівник в недільній школі інформує родину про важливість і можливість взаємодії батьків і дітей у родині; розповідає про розвиток дитини, дає педагогічні поради з виховання дітей.

Нині використовуються різноманітні методи й форми педагогічної освіти батьків, як традиційні, так і новаторські, нетрадиційні [5, с. 16]: наочна

пропаганда, відвідування родин, батьківські збори, бесіди і консультації, конференції батьків, усні журнали, анкетування, дні відкритих дверей, круглі столи, організація клубів, організація ділових ігор, відвідування родин учнів, неформальні зустрічі вдома, пропаганда сімейного виховання – це одна з форм встановлення контакту з сім'єю, батьками.

Отож сім'я – це перша виховна школа. Якщо батьки дадуть дітям виховання, що спирається на основі християнської віри, то дадуть їм те найкраще і найдорожче, що тільки можуть дати їм на дорогу життя. Тому працівники церковної недільної школи займаються не тільки з дітьми, але й активно співпрацюють з батьками вихованців. Перед вчителями церковних недільних шкіл постає складне і важливе завдання, святий обов'язок перед Богом – вберегти вихованців від розтління, виховати їх на засадах християнських цінностей. Потрібно виховати духовно багату особистість, яка б усвідомлювала свою відповідальність перед Богом.

Література

1. Біблія / Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні, 1988. 1528 с.
2. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях: навч. прогр. та календарно-темат. план / А. М. Богуш, І. Л. Сіданіч, В. Є. Сучок та ін. Київ : ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2019. 164 с.
3. Максимович О. Християнське виховання дітей у сучасній українській сім'ї. *Формування релігійної культури дітей і молоді: проблеми і перспективи : матеріали конференції*. Івано-Франківськ, 2007. С. 64-68.
4. Перлини східних отців / за ред. о. Ю. Катрія. Львів, 1998. 342 с.
5. Письмак Л. Інноваційні підходи до соціально-педагогічної роботи з сім'єю у закладах освіти. *Соціальний педагог*. 2007. № 12. С. 14-20.
6. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. Том I. Теоретичні проблеми педагогіки. Київ : Радянська школа, 1983. 488 с.

Ірина Дідух

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Ірина Дойчук

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРІВ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ «ДІТЕЙ ВУЛИЦІ»

Сучасний стан українського суспільства не дає підстав сумніватися, що за останні десятиліття вже існуючі соціальні проблеми не лише не наблизилися до свого вирішення, але й значно загострилися на тлі непересічних історичних

подій. Не можемо ігнорувати той факт, що багато українських громадян від початку війни в Україні неочікувано опинилися у складних життєвих обставинах – ще більш очевидним є те, що не всім дано з цих обставин вибратися самотужки. Багато людей, особливо після повномасштабного вторгнення РФ, опинилися без даху над головою, втратили усе надбане за життя майно, були скинуті на соціальне узбіччя, вимушені терпіти голод, бідність, загрозу життю та низький рівень життя. Незважаючи на очевидні передумови цього процесу, він все ж породжує навколо себе такі негативні тенденції, як безпритульність, ріст ювенальної злочинності, маргіналізацію окремої молоді. Саме тому логічним постає першочергова потреба в створенні такої ефективної системи соціальної волонтерської роботи, яка могла б якнайширше охоплювати усі скривджені верстви українського населення, а особливо найменш захищені зі всіх – дітей. Така система повинна максимально полегшити процес соціалізації дитини, в кооперації з державою та громадянським суспільством замінити їй ті соціальні інститути та їх підтримку, яким їм не вистачає. Саме в цьому полягає актуальність даної теми для наукової спільноти в наш час.

Питаннями волонтерського соціально-педагогічного супроводу «дітей вулиці» в тій чи іншій мірі займалися багато науковців: А. Капська, О. Безпалько, Л. Волинець, А. Зінченко, В. Багай, М. Жулинський, Т. Зайцевська, Л. М'ясоїд, Т. Науменко. Також деякі питання роботи із даною категорією населення відображено в державних актах, таких як: Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII, Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 № 1768-III, Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02.06.2005 № 2623-IV, Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 № 2342-IV, Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту громадян, які потрапили у складні життєві обставини» від 30 грудня 2022 р. № 1475, Постанова КМУ «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю» від 3 жовтня 2018 р. № 800, Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження норм матеріального та нормативів фінансового забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також вихованців шкіл-інтернатів» від 17.11.2003 р. № 763 та ін.

На підставі аналізу опрацьованої наукової літератури та наявної нормативної бази можемо робити загальний висновок, що «діти вулиці» – це діти, які, не досягнувши повноліття, опинилися наодинці зі складними життєвими обставинами та були змушені шукати прихистку на вулицях, визначаючи таким чином своє виховання та рівень соціалізації. Не у всіх випадках мова йде саме про безпритульних дітей – часто буває, що дитина має дах над головою та базові зручності вдома, проте задовольняє свої соціальні потреби на вулиці та зазнає шкідливого впливу через неналежне виконання

батьками (або особами, що їх замінюють) своїх опікунських обов'язків. Деколи діти можуть на короткий час йти із сім'ї, накопичуючи досвід вуличного життя. В такому випадку за вдалого та вчасного втручання соціального працівника негативні наслідки для життя молодшої людини ще можна мінімізувати. Повністю адаптовані до вуличного життя підлітки, що за довгий час перебування без належного нагляду, навчилися самотужки, будь-якими доступними способами задовольняти свої потреби та засвоїли своєрідні правила такого існування, а також діти безпритульних сімей, які потенційно не знали іншого життя та були народжені в подібних умовах – з ними навіть спроби обмеження свободи та реабілітація у спеціальних закладах можуть викликати негативну реакцію та не матимуть ефекту. Саме тому у даному випадку надзвичайної важливості набуває вчасна ідентифікація ризиків та ефективне втручання волонтерів.

Соціально-педагогічний супровід «дітей вулиці» – це специфічна діяльність соціального педагога (або волонтерів, їх групи), що спрямована на створення таких необхідних умов розвитку дітей, які могли б мінімізувати наявний негативний вплив складних життєвих обставин, покращили б положення та здоров'я дітей, спонукання їх до встановлення відносин із суспільством та тими, хто здатен піклуватися про них та допомогти реалізувати їхні права, здібності та таланти. Саме в цьому, а також у профілактиці поширення проблеми, і полягає основна мета та завдання соціального супроводу «дітей вулиці».

Соціальний педагог, що займатиметься цією діяльністю, повинен розуміти, що роботи з дітьми вулиці зазвичай здійснюватиметься у комфортному для них середовищі їх існування – на вулицях міст та сіл. Основні форми вуличної соціальної роботи із дітьми можна рахувати консультування, пункти соціальної підтримки, створення бригад вуличної соціальної роботи. Фахівець повинен володіти соціальною ситуацією обраного для роботи району, оцінювати потенційні об'єкти соціально-педагогічного впливу, вміти залучати та добирати для проведення своїх запланованих заходів відповідну молодь на вулиці, знати специфіку спілкування з різними категоріями підлітків, передбачати імовірність конфліктних ситуацій та вміти знаходити з них вихід.

Методика соціального супроводу має багато схожого з відомою в соціальній роботі методикою «ведення випадку», причому вона застосовується протягом тривалого часу і стосовно конкретної об'єкту.

З цього можемо робити висновок, що з ростом рівня негативних явищ в дитячому та молодіжному середовищі росте також і необхідність у кваліфікованих соціальних педагогах, які в ефективній вуличній роботі за системою «рівний-рівному» могли би швидше та якісніше надавати допомогу кожному потребуєчому.

Література

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / за ред. А. Капської. Київ, 2002. 164 с.
2. Технології соціальної роботи : навч. пос. / О. Агарков (керівник авт. кол.), О. О. Яременко, О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, О. М. Дікова-Фаворська та ін. Запоріжжя : Просвіта, 2013. 584 с.

Роксоляна Зозуляк-Случик
доктор пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи

Віктор Казаков
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ПРОФІЛАКТИКА АГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНО-СПОРТИВНОЇ ШКОЛИ

Зміни, що відбуваються у житті суспільства, призводять до того, що поруч із новітніми досягненнями у різних сферах, з'являється низка тривожних тенденцій. Особливо гострі проблеми стосуються підростаючого покоління, котре живе в умовах, які можна схарактеризувати як екстремальні, як такі, що провокують підвищену нервозність, надмірну чутливість, вразливість та емоційну невривноваженість. Але найбільше тривожать батьків, педагогів, психологів, соціальних працівників, громадськість такі прояви поведінкової активності дітей, як агресивність, жорстокість, цинізм, відчуженість, духовна спустошеність.

Стрімке зростання рівня агресивності багатьох дітей пояснюється багатьма причинами сьогодення і є однією з нинішніх проблем. Тому проблеми профілактики агресивної поведінки у підлітків, які складають особливу групу ризиків, є важливими та потребують переосмислення соціальних умов їхнього зростання і життя в сучасних реаліях сьогодення. На наш погляд, до таких умов належить залучення підлітків до діяльності соціально-спортивної школи (ССШ) Фонду Реал Мадрид крізь призму Громадської організації «Епіцентр дітям». Адже з поширенням сучасних викликів у галузі психічного та емоційного здоров'я підлітків, спортивні школи стають ключовим елементом формування не тільки фізичного, але і психосоціального розвитку учнів.

Проблема агресивної поведінки дітей та молоді об'єктом досліджень у різних гуманітарних науках. У сучасній літературі агресія досліджується за такими напрямками: психоаналітичним (З. Фрейд, Е. Фромм, О. Кернберг та ін.); когнітивним А. Міллер, Л. Берковіц, Д. Зілман); етологічним – дослідження агресивної поведінки у тварин, еволюційних форм невербальної агресії у людини (К. Лоренц, М. Дерягіна, М. Бутовська та ін.).

Науковцями вивчалися особливості агресивної поведінки осіб різних вікових груп (Г. Андрєєва, М. Дерешкявічус, І. Маковська, О. Осницький, Л. Семенюк та ін.), проблеми агресивності у зв'язку з конфліктами (В. Мерлін, Є. Романін та ін.). Низку праць присвячено дослідженню взаємозв'язку агресивності з тривожністю, невротизмом, окремими властивостями нервової

системи людини, а також вивченню агресивних проявів у осіб з патопсихологічними відхиленнями. Вченими доведено, що агресія не є абсолютно ірраціональною та некерованою стихійною силою. Небажаною є не агресія сама по собі. Небажаними є неприйнятні форми її прояву [4]. Тому при роботі з агресивними підлітками зусилля слід спрямовувати не на усунення агресії як такої, працювати потрібно із виявлення негативних переживань: гнівом, обуренням, неприйняттям і в той же час розвивати позитивні сторони агресії. Для цього необхідно робити спілкування дітей гуманнішим, вчити їх жити в мирі і злагоді з собою та іншими і не тільки закликати до добра, милосердя.

Мета: обґрунтування профілактики агресивної поведінки підлітків в умовах діяльності соціально-спортивної школи.

Агресивна поведінка – це мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам і правилам співіснування людей у суспільстві, що завдає шкоди об'єктам нападу (живим і неживим), приносить фізичний збиток людям або викликає у них психологічний дискомфорт. Поєднання несприятливих біологічних, психологічних, сімейних і інших соціально-психологічних факторів спотворює спосіб життя підлітків [4]. Зайняття спортом допомагає знижувати рівень стресу та агресії. Пошук та підтримка індивідуальних спортивних захоплень допоможе підліткам краще впоратися з негативними емоціями. Важливою складовою процесу виховання є розвиток ефективної комунікації та соціальних навичок. Спорт сприяє розвитку у дітей здатності слухати і висловлювати свої почуття, навчає їх розв'язувати конфлікти та розвиває вміння співпрацювати.

Батьки повинні брати активну участь у житті дітей. Регулярний обмін інформацією між вчителями, тренерами та батьками може сприяти вчасному виявленню можливих проблем. Важливо навчати підлітків розпізнавати свої власні емоції та вміти ефективно ними керувати. Це сприятиме покращенню загального самопочуття та зниженню рівня агресії. Згуртованість та спільні зусилля у вирішенні цих завдань дозволять нам створити сприятливе середовище для розвитку підлітків, де кожен з них матиме можливість розкрити свій потенціал.

Працюючи над дослідженням профілактики агресивності, ми переконалися, що залучення підлітків до діяльності у соціально-спортивній школі Фонду Реал Мадрид є однією із умов цієї профілактики. Ця школа є Міжнародним соціально-спортивним проектом, який впроваджує Фонд відомого футбольного клубу Реал Мадрид (Іспанія), котрий визнано кращим клубом світу у ХХ столітті за благодійну діяльність. У 2019 році цей міжнародний проєкт було реалізовано на Хмельниччині завдяки основному фінансовому партнеру Фонду Реал Мадрид в Україні Громадській організації «Епіцентр дітям». Метою цього проєкту є соціалізація бенефіціарів через такі види спорту як: футбол та баскетбол. Фондом розроблено методологію, в основі якої цінності, які мають сповідувати всі, хто займається у Фонді. Бенефіціарами ССШ на Хмельниччині є діти з сімей, які з об'єктивних та суб'єктивних причин не можуть, мають

труднощі щодо забезпечення можливості, отримання послуг позашкільної освіти, а також не завжди мають адекватну поведінку при спілкуванні з однолітками. Усі послуги для бенефіціарів Мережі соціально-спортивних шкіл є безкоштовними.

Познайомившись з діяльністю ССШ, ми акцентуємо увагу на тому, що тут панує дух підтримки, створення позитивного мікроклімату, реалізації успішної виховної моделі, формування навичок конструктивного розв'язання конфліктів, толерантного реагування на агресивну поведінку дітей і підлітків, навичок контролю за власним гнівом і тілом [2]. Тренери підготовлені до формування власного стилю педагогічного спілкування з дітьми, навичок вибору вдалої стратегії і тактики в реагуванні на агресивну поведінку дітей різного віку та їхній характерологічний тип, контроль за власним гнівом, створення умов для формування та функціонування таких групових цінностей та норм як доброзичливість, повага, вміння прощати, терпимість тощо.

Профілактика та попередження агресивної поведінки неповнолітніх в рамках ССШ стає не тільки соціально значущим, але і психологічно необхідним явищем. Проблема підвищення ефективності ранньої профілактики вирішується у таких основних напрямках:

- виявлення несприятливих факторів і десоціалізуючих впливів з боку найближчого оточення, які зумовлюють відхилення в розвитку особистості неповнолітніх і своєчасна нейтралізація цих несприятливих дезадаптуючих впливів;

- здійснення диференційованого підходу у виборі виховно-профілактичних засобів психолого-педагогічної корекції (без шуму, крику, на прикладах відомих футболістів і баскетболістів тощо);

- навчання навичкам позитивного спілкування і спільної роботи, взаємодії з іншими членами соціуму для досягнення цілей, вміння знаходити альтернативні мирні шляхи вирішення конфліктів.

Наші спостереження дали можливість констатувати, що профілактична робота з підлітками, які проявляють в деяких випадках агресію, проводиться у більшості випадків індивідуально, бо вона є набагато ефективнішою від групової. Абсолютно неефективними, на думку тренерів, соціальних педагогів і психологів, виявляються загальні бесіди про необхідність «добре поводитися».

Особливе місце у профілактичній роботі займає зацікавлення підлітків, котрі відвідують заняття, з тим чи іншим видом спорту. Саме тут прагнуть до максимального скорочення періоду вільного часу підлітка – часу повного дозвіллевого існування і неробства – за рахунок залучення до позитивних видів діяльності: заняття спортом, групові бесіди на різноманітні теми (як приклад, «Формуємо командний дух», «Вектор особистісного зростання», «Я громадянин України»), спільний відпочинок з музикою та іграми, змагання, тренінг соціальних умінь, вправління тощо.

Соціальні педагоги і психологи ССШ розуміють, що агресивна дитина не завжди визнає, що вона агресивна, швидше вона впевнена у протилежному: це всі довкола на неї нападають. Такі діти не завжди можуть адекватно оцінити свій

стан, а тим більше – стан інших. І тому тренера проводять роботу з розпізнавання свого і чужого емоційного стану через малювання емоцій. Просять дітей намалювати малюнки: «Коли я серджуся», «Коли я радію», «Коли я ображаюся». Пропонують їм шаблони без промальовування облич, щоб дитина завершила малюнок, домалювавши все, що вважає за потрібне.

Використовують поради науковців і практиків і навчають розпізнавати відчуття свого тіла і керувати ним дитину через тренування перед дзеркалом. Агресивну дитину в момент гніву ставлять перед дзеркалом і просять описати свій стан – зовнішній і внутрішній [4].

Ще одним із методів, який використовують, як профілактику агресії – це метод малюнка. Наприклад, коли дитина розсердилася на однолітка, просять її намалювати кривдника, зобразити його в тому вигляді й у тій ситуації, у якій хочеться «ображеному». Подібна робота проводиться один на один із дитиною, поза полем зору суперника. Незалежно від того, що намалює дитина, сюжет не критикується. Тут пам'ятають, що малюнок наповнений внутрішніми переживаннями дитини і ставляться терпимо. Одній дитині достатньо намалювати свою агресію, щоб відчути себе спокійно і впевнено, а іншій необхідно ще зім'яти, розірвати свій малюнок. Усе залежить від інтенсивності почуттів дитини, її темпераменту, внутрішньої агресії. Цікавим і результативним є використання малювання пальцями, долоньками, ліктями і навіть п'ятами. Подібна діяльність розслабляє дітей, дає їм позитивні емоції. Створюються такі умови, щоб дитина могла творити вільно, не дивлячись на те, що забрудниться. Всі обмеження, а їх повинно бути мінімум, вводяться і передбачаються наперед.

Аналіз психологічних досліджень доводить, що розвиток дитини здійснюється в діяльності, а підліток прагне до утвердження себе, своєї позиції, як дорослий, серед дорослих, то необхідно забезпечити включення підлітка в таку діяльність, яка лежить у сфері інтересів дорослих, але в той же час створює можливості підлітку реалізувати і затвердити себе на рівні дорослих [5]. Це добре розуміють працівники ССШ і враховують у профілактиці агресії, визначаючи форми, методи, технології та засоби соціально-педагогічної роботи відповідно до поставленої мети, реалізації заходів, спрямованих на соціальне виховання особистості дітей.

Таким чином, ознайомлення з досвідом роботи соціально-спортивної школи Реал Мадрид дозволило нам визначити, що профілактика і корегування агресивної поведінки дітей є найбільш необхідною та продуктивною саме у підлітковому віці, коли агресивні реакції ще не набули характеру сталих і закріплених, коли основні стереотипи поведінки вже сформувалися, але вони ще не стійкі і на них можна впливати через залучення до різних активних видів діяльності, у нашому випадку – до спорту. Крім того, чим молодша дитина, тим легше на неї впливати і тим ефективніше буде як профілактична, так і корекційна робота з нею. Результати дослідження підтверджують, що залучення до позитивних видів діяльності в спортивній школі сприяє збереженню та підвищенню фізичного та психічного здоров'я підлітків. Педагогічні підходи,

спрямовані на індивідуалізацію та підтримку інтересів, можуть виявитися ключовими для досягнення цих цілей.

Література

1. Барліт А. Ю. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі. *Горизонти освіти*. 2012. № 2. С. 44–46.
2. Гончаренко Т. Агресивна дитина. *Психолог*. 2004. № 5 (лютий). С. 26.
3. Мітічкіна О. О. Соціально-психологічні чинники підліткової агресивності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2017. № 1 (42). С. 189–197.
4. Панок В., Титаренко Т. Основи практичної психології. Київ : Либідь, 2003. 536 с.
5. Шкарлатюк К. І. Агресія та здатність до прогнозування в підлітковому віці. *Психологічні перспективи*. Вип. 17. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк. 2010. С. 273–280.

Ірина Комар

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Андріана Головка

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ФОРМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗЗСО

Сучасні реалії, економічна криза в державі негативно позначаються на здоров'ї української нації взагалі, а найбільшого занепокоєння викликає стан фізичного, соціального та емоційного самопочуття дітей та молоді – майбутнього покоління. Тому зрозуміло, наскільки важливо, починаючи з молодого віку, виховувати свідоме ставлення до особистого здоров'я, розуміння того, що здоров'я найбільша цінність, яка дарована людині природою.

Питання здоров'я та здорового способу життя, розвитку та становлення особистості розглядаються багатьма дослідниками. Різні підходи до вивчення цього питання розкрито у працях А. Дубогай, С. Свириденко, Г. Власюк, А. Турчак, І. Романишин, С. Лапаєнко, О. Турянської О. Кузьменко та ін.

Мета статті – проаналізувати форми роботи з формування здорового способу життя в діяльності соціального педагога закладу загальної середньої освіти.

На сьогоднішній день є багато різних форм та методів роботи, які соціальний педагог може використовувати щодо популяризації та формування здорового способу життя. Це такі як: заняття з елементами тренінгу, проведення

вікторин, конкурсів. Продуктивною є сімейна профілактика, яку соціальний педагог може проводити у вигляді тренінгу, бесіди, консультації, екскурсії тощо.

Перш за все робота соціального педагога має бути націлена на профілактику появи шкідливих звичок у підлітків, таких як наркоманії, алкоголізму та тютюнопаління. Велику увагу слід приділити організації вільного часу учнів та залученню їх до різних секцій, гуртків тощо. Соціальний педагог зобов'язаний знати, що цікавить учнів, які у них інтереси і саме завдяки цьому він зможе організувати відпочинок, який приверне їхню увагу та допоможе сформулювати уявлення про здоровий спосіб життя.

Головними завданнями соціального педагога в умовах закладу загальної середньої освіти є участь у здоров'язберігаючому освітньому процесі; сприяння усвідомленню підлітками цінності до свого життя та здоров'я; проведення заходів профілактичного характеру в ЗЗСО щодо подолання школярами негативних явищ; співпраця з приводу пропаганди здорового способу життя з класним керівником, батьками, залучати працівників поліції, просвітницькі центри, які займаються підлітками; підвищення рівня мотивації школярів до здорового способу життя; профілактика агресії, конфліктності, соціальної дезадаптації, вживання наркотиків, алкоголю, тютюнопаління; формування в підлітків навичок та свідомого ставлення до здорового способу життя [2].

Серед основних напрямів діяльності соціального педагога з популяризації та формування навичок здорового способу життя школярів ЗЗСО слід виділити такі: робота з приводу покращення рівня соціальної адаптації школяра, який має схильності до вживання алкогольних напоїв; профілактичні заходи, що спрямовані на формування в учнів негативного ставлення до вживання спиртних напоїв, до тютюнопаління та наркотичних речовин; робота просвітницького характеру для батьків, спрямована на оздоровлення та покращення відносин у сім'ї [4; 5].

Соціально-педагогічна робота має наступні функції: діагностичну, яка спрямована та реалізується методом збору інформації про підлітка, який має схильність до шкідливих звичок; виявлення інформації про сім'ю дитини та вивчення негативних явищ що впливають на дитину та провокують її до вчинення дій, які спрямовані на погіршення стану здоров'я дитини; прогностичну, головною ідеєю якої є розробка соціально-педагогічної програми роботи з дитиною, яка передбачає поступові зміни та результат адаптації, корекції та реабілітації; освітньо-виховну; правозахисну; організаторську; комунікативну; попереджувально-профілактичну, яка дає можливість закріплення отриманих результатів, які мають позитивний характер та унеможливають появу шкідливих звичок [1, с. 23].

Діагностична робота соціального педагога більше зорієнтована на вікові та індивідуальні особливості школяра, яка визначає психічні, фізичні, соціальні та духовні складові здоров'я, які причини порушення тощо. Щодо профілактичної та корекційної роботи соціальним педагогом розробляється та впроваджується програма, основною метою якої є попередження та подолання серед підлітків алкоголізму, наркоманії, тютюнопаління [2, с. 194].

Можна виокремити чотири основні сфери роботи педагогів по формуванню здорового способу життя серед підростаючого покоління – школа, сім'я, позашкільні заклади, ровесники. У кожній із цих сфер є свої особливості у ставленні до них самих підлітків, а звідси повинні розроблятися відповідні форми роботи.

Соціально-педагогічна робота з популяризації та формування здорового способу життя має ряд складових: проведення соціально-педагогічної діагностики щодо адаптації здобувачів освіти до умов навчального закладу; виявлення стану духовного, фізичного, соціального та психологічного здоров'я у підлітків; пропагування здорового способу життя серед батьків та учнів; підвищення педагогічну культуру; самоосвіта щодо здорового способу життя; допомога педагогічним працівникам щодо вміння впроваджувати в процес виховання та навчання учнів різних технологій з формування здорового способу життя [3, с. 280-281].

Успіх педагогічної діяльності взагалі залежить від набутих теоретичних знань та практичних навиків. Професійна компетентність спеціаліста щодо формування здорового способу життя підлітків та молоді повинна містити окремий блок знань та вмінь, який включає в себе розуміння вікових проблем та стану здоров'я підлітків, форми та методи роботи з цією віковою групою, створення відповідних умов для соціального становлення особистості у підлітковому віці через набуття навичок здорового способу життя, аналіз практики діяльності інших соціальних інститутів, інших країн у цьому напрямі тощо [2, с. 198].

Отже, здійснюючи роботу щодо популяризації та формування здорового способу життя, соціальний педагог має тісно співпрацювати з адміністрацією закладу освіти, педагогічними працівниками та батьками підлітків. Перш за все напрям соціально-педагогічного характеру з формування здорового способу життя обов'язково має складатися з поставленої мети, завдань, передбачає такі види роботи як групова та індивідуальна. При організації роботи школи по формуванню здорового способу життя учні через різноманітні види шкільної діяльності засвоюють знання, розвивають та реалізують себе у творчій праці, усвідомлюють себе вільними у формах культурної поведінки, уміють зберігати своє здоров'я, вести здоровий спосіб життя, бути готовими до особистого життя в різних умовах та ситуаціях.

Література

1. Бойко (Богатирьова) Т. В. Зміст соціально-педагогічної діяльності з формування здорового способу життя підлітків. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Чернігів: ЧНПУ, 2012. Вип. 96. С. 22–24.
2. Спіріна Т. П. Формування мотивації до здорового способу життя у підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 22 (8). С. 193–201.
3. Сушик Н. С. Мета, завдання, зміст соціально-педагогічної діяльності з формування здорового способу життя підлітків. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 13. С. 280–283.

Ірина Комар
канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи

Марія Фелик
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Використання ігрових технологій в роботі соціального педагога може бути дуже ефективним інструментом для соціалізації людей, особливо дітей та молоді. Ігри можуть допомогти створити комфортну та безпечну атмосферу для навчання, дозволяючи дітям розвивати соціальні навички та здібності, а також навички співпраці та комунікації з іншими людьми.

Проблема соціалізації школярів у процесі ігрової діяльності знайшла відображення в працях Н. Головіної, О. Карамана, М. Лукашевича, А. Мудрика, І. Печенко, О. Савченко, С. Харченка, Ю. Богінської, К. Гросса, М. І. Е. Неймейер, Е. Берн, Д. Ельконіна та ін.

Мета статті – теоретичний аналіз особливостей ігрових технологій як засобу соціалізації в роботі соціального педагога.

Теоретичний аналіз проблеми соціалізації особистості дає підстави стверджувати про відсутність усталеної дефініції цього феномену. Соціалізацію ідентифікують насамперед з такими процесами, як соціальна адаптація, формування особистості, виховання. Найчастіше соціалізацію пов'язують із входженням в певний колектив та засвоєння дитиною певного соціального досвіду. Представники гуманістичної психології розглядали даний процес засвоєння людиною певного соціального досвіду як самоактуалізацію особистості. Науковці зазначають, що процес соціалізації є активним і цілеспрямованим правлінням формування людської особистості, яке здійснюється під контролем виховання [3, с. 28].

Соціальний педагог – це фахівець, який має за мету допомогти людям з різних соціальних груп у вирішенні проблем, пов'язаних з їх соціалізацією. Одним із ефективних засобів для досягнення цієї мети є використання ігрових технологій. Ці технології дозволяють соціальному педагогу створювати віртуальні ігрові середовища, які сприяють залученню уваги і мотивації людей до навчання та соціалізації.

Ігрові технології можуть бути використані в роботі соціального педагога в різних сферах, наприклад, в роботі з дітьми з особливими потребами, вихованцями інтернатних закладів, молоддю, яка має проблеми зі здоров'ям,

тощо. Зокрема, ігрові технології дозволяють розвивати соціальні навички, сприяти соціалізації, формуванню здорового способу життя, а також забезпечувати соціальну адаптацію людей [1, с. 99].

Ігрові технології використовуються для створення віртуальних середовищ, які допомагають залучити увагу до навчального процесу. Такі середовища можуть бути створені для навчання різних навичок, наприклад, розвитку соціальної компетентності, розвитку навичок спілкування та співпраці, розвитку емоційного інтелекту, тощо. Віртуальні ігрові середовища можуть бути також використані для вирішення проблеми булінгу та інших форм насильства серед дітей та молоді. Соціальний педагог може створити таке середовище, де діти вчаться розв'язувати конфлікти та спілкуватися з іншими людьми без насильства.

Ігрові технології також можуть бути використані для соціальної адаптації людей, які мають проблеми зі здоров'ям. Наприклад, люди з інвалідністю можуть бути залучені до віртуальних ігор, де вони можуть навчатися новим навичкам та отримувати нові досвіди. Ігри можуть бути розроблені для підвищення самооцінки та самоповаги, для формування позитивного ставлення до себе та інших людей.

Одним з головних завдань соціального педагога є формування соціальних навичок та розвиток спілкування з іншими людьми. Ігрові технології можуть бути використані для розвитку цих навичок [2, с. 47]. Наприклад, у іграх можна створити ситуації, в яких дитина або молодь має навчитися спілкуватися з іншими людьми, розв'язувати конфлікти та шукати компромісні рішення.

Будь-яка гра завжди є імітацією певних життєвих ситуацій. При цьому вона вимагає від учасників володіння тими чи іншими навичками, які потрібні в реальному житті. Таким чином, будь-яку гру можна використати у вихованні та навчанні дитини. Вже давно на це звернули увагу педагоги та психологи з різних країн. Загалом, виділяють наступні позитивні ефекти від ігор:

- розвиток когнітивних здібностей шляхом розуміння сюжету гри, вирішення задач та пошуку необхідних стратегій;
- покращення соціальних навичок шляхом прийняття на себе ігрової ролі та взаємодії з іншими гравцями;
- розвиток дрібної моторики (в іграх пов'язаних із використанням фішок, мініатюр, механічних головоломок та ін.).

Одним із прикладів використання ігрових технологій у соціальній педагогіці є використання рольових ігор. Рольові ігри дають дітям можливість відчувати себе часткою групи та розвивати навички спілкування та співпраці з іншими гравцями. Також це дає можливість створити сценарії, що відображають реальні ситуації, з якими діти можуть зіткнутися в житті, і дозволяє їм навчитися вирішувати проблеми та бути ефективними в командній роботі.

Важливим завданням соціального педагога є підвищення рівня соціальної компетентності учнів та студентів. Ігрові технології можуть бути використані для розвитку соціальних навичок, таких як комунікація, співпраця та лідерство.

Соціальний педагог може створити гру, яка навчає учнів взаємодіяти з іншими людьми, розв'язувати конфлікти та приймати взаємовідносини.

Іншим прикладом є використання комп'ютерних ігор, які можуть бути спеціально розроблені для навчання певних соціальних навичок. Ці ігри можуть навчити дітей та молодь розвивати вміння вирішувати проблеми, розвивати стратегічне мислення та планування, а також навички емоційного регулювання та спілкування з іншими людьми. Крім того, ігрові технології можуть бути використані для розвитку соціальної компетентності дорослих людей, таких як робота з командою, розвиток лідерських навичок, та розвиток ефективних комунікаційних навичок.

Ігрові технології можуть бути використані для формування здорового способу життя. Соціальний педагог може створити віртуальну гру, яка навчає здоровому харчуванню, правильному виконанню фізичних вправ, відмові від шкідливих звичок. Такі ігри можуть бути використані для залучення уваги до питань здоров'я та формування позитивних звичок [4, с. 86].

Використання ігрових технологій в роботі соціального педагога дозволяє досягати кращих результатів у соціалізації та навчанні людей з різних соціальних груп. Віртуальні ігрові середовища сприяють зосередженості уваги та мотивації до навчання, розвитку соціальних навичок, формуванню здорового способу життя та успішній соціальній адаптації. Таким чином, використання ігрових технологій стає все більш популярним та ефективним інструментом в роботі соціального педагога.

Проте, необхідно пам'ятати про те, що використання ігрових технологій повинне бути збалансованим з іншими методами роботи, а також про те, що важливо створювати ігрові середовища, які відповідають віковій та соціальній групі людей, з якими працює соціальний педагог. Таким чином, використання ігрових технологій може бути ефективним інструментом у роботі соціального педагога, який допомагає досягти позитивних результатів у соціалізації та навчанні людей.

Отже, соціально-педагогічна діяльність повинна спрямовуватись на соціалізацію дитини, що забезпечить їй успішну адаптацію, розвиток та самореалізацію в соціумі. Гра та ігрові технології – ефективні засоби полегшення процесу соціалізації учнів на всіх вікових етапах. У роботі соціального педагога вони сприяють підвищенню рівня згуртованості в класних колективах, а також завдяки використанню ігрових технологій відмічається підвищення навчальної мотивації учнів. Використання ігрових технологій може стати важливим кроком у формуванні позитивної та гармонійної особистості, яка вміє взаємодіяти з іншими людьми та жити в громаді.

Література

1. Войткевич О. Ігрові технології у роботі соціального педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. 1(52). С. 99-102.
2. Ігрові технології в соціальній роботі / Л. П. Єрмоєнко, Л. В. Вітенко, Т. В. Голуб та ін. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 236 с.
3. Смага Л. І. Застосування ігрових технологій у роботі соціального педагога з дітьми з особливими потребами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2020. № 1. С. 27–30.

4. Шарафутдінова І. Використання ігрових технологій у роботі соціального педагога. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2018. № 88(3). С. 81-87.

Людмила Кримчак
*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри соціології,
соціальної роботи, публічного управління та адміністрування
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

САМООРГАНІЗАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Військові дії та економічна криза, яка характеризує сучасний стан в Україні, призвели до того, що більшість населення опинилася в складних життєвих обставинах, які пов'язані з втратою житла, безробіттям, нездатністю забезпечити себе та свою родину харчами й необхідними речами. У такій ситуації гостро постає питання вдосконалення професійної компетентності фахівця із соціальної роботи, його здатності екстрено втручатися в складну ситуацію, діяти в нестандартних умовах, забезпечувати ефективну координацію дій між різними організаціями та установами, які займаються соціальними питаннями. Відповідно зростають вимоги до його самоорганізації, здатності планувати власні дії, організовувати свій час та ресурси, зберігати енергію та проявляти витривалість під час виконання професійних обов'язків.

Проблематиці професійної компетентності фахівців із соціальної роботи присвячені роботи сучасних вітчизняних та закордонних дослідників. Так, Я. Співак наголошує на аспектах, що пов'язані з успіхом сучасного фахівця із соціальної роботи. О. Карпенко досліджує професійну компетентність фахівця як одну із умов його професійної діяльності. Е. Садовська та А. Ярошенко вивчають, як формується професійна компетентність в умовах ЗВО тощо.

Різні аспекти самоорганізації характеризували Н. Мирончук (професійний аспект), Ю. Клименко (соціально-психологічний аспект), Є. Зеленов та Р. Ковальчук (психологічний аспект) та ін. Аналіз наукової літератури та стану практичної діяльності з даної проблеми показав, що глобальних досліджень, які стосуються самоорганізації як ключового елементу професійної компетентності фахівців із соціальної роботи немає.

Мета статті – звернути увагу на роль самоорганізації в професійній компетентності фахівця із соціальної роботи та проаналізувати результати опитування здобувачів ДНУ імені Олеся Гончара з проблеми дослідження.

У своїй роботі ми підтримуємо точку зору науковців, які під професійною компетентністю фахівця із соціальної роботи розуміють сукупність якостей, що відображають ступінь кваліфікації, рівень знань, умінь і навичок; комплекс

психологічних особливостей та професійно значущих якостей і здібностей [1, 66; 3, 281].

Без сумніву, ключовим елементом професійної компетентності особистості, який поєднує в собі усі компоненти – є самоорганізація – здатність досягти успіху, яка базується на вмінні ефективно планувати та організовувати свою діяльність, керувати власними діями та ресурсами, ефективно розподіляти час, встановлювати пріоритети та розробляти плани дій, вміти керувати стресом, мотивацією та концентрацією уваги [2].

Проведеному опитуванню передували курси для удосконалення діяльності фахівців із соціальної роботи за програмою «Навчання тренерів по підготовці фахівців до роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах» та «Навчання тренерів по підготовці кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу». Під час роботи було виявлено ряд проблемних питань, які, за визначенням учасників (близько 200 осіб) тренінгів пов'язані з самоорганізацією майбутніх фахівців із соціальної роботи та їх здатністю до успішного виконання своїх професійних обов'язків.

З метою виявити у здобувачів рівень знань та вмінь щодо їх самоорганізації у навчальній діяльності (за аналогією професійної діяльності), протягом 2022-2023 років дистанційно з застосуванням Microsoft Forms у ДНУ імені Олеся Гончара було проведене анонімне опитування. Вибірка склала 109 осіб (з них 32 – майбутні фахівці із соціальної роботи) третього року навчання, що пройшли курс вивчення дисципліни «Самоорганізація особистості».

Спираючись на попереднє виявлення проблемних питань (планування власної професійної діяльності, організація та контроль за своїми професійними діями, здатність до самоаналізу, самоконтролю та комунікації) було розроблено авторський опитувальник, який складався з п'яти однойменних блоків. Зміст кожного блоку наповнювала певна кількість питань (5:8). Відповідно до мети опитування та галузі дослідження, оцінка результатів здійснювалася за критеріями: здатність до планування роботи; здатність до організації робочого простору; здатність до контролю за виконанням завдань; здатність до аналізу результатів роботи; здатність до комунікації з одногрупниками та викладачами; здатність до самоконтролю.

Отримані результати дали змогу, гіпотетично, зробити наступні висновки:

1. 73% опитаних щодня планують свою роботу. Рівень якості їх навчання складає 100%. Здобувачі вважають, що це надає можливість сконцентрувати увагу на виконанні першочергових завдань, розробити реалістичні та досяжні цілі, вірно визначити пріоритети, реально розподілити свій час та встановити терміни. Разом з тим 62% із них визначили, що під час реалізації запланованих дій інколи відчувають важкість та перенавантаження. Це може говорити про нерозуміння своїх індивідуальних особливостей, невміння оптимізувати роботу та нездатність ефективно використовувати власні ресурси. Проте 12% респондентів (від загальної кількості опитуваних) зазначили, що ніколи заздалегідь не планують дії та не визначають попередньо мету та цілі своєї

роботи. Не зважаючи на те, що вони обізнані в застосуванні таких технік, як «розбиття основного завдання на менші частини», «визначення пріоритетів», «встановлення термінів справ», – здобувачі не відчують потребу у їх застосуванні, оскільки усе тримають в «голові» і витратити на це зайвий час не бачать сенсу. Цікаво, що більшість (7%) із них навчаються на задовільно (від 60 до 73 балів) і скаржаться на сильне перевантаження у кінці кожного навчального семестру, звинувачуючи у цьому викладачів.

2. Відносно здатності до організації робочого простору, то 56% здобувачів на питання «Як часто ви організуєте свій робочий простір?» відповіли – «залежно від ситуації» (20%) та «від випадку до випадку» (36%). На їх погляд, у цьому їм допомагає встановлення регулярного графіка, в якому вони відводять час на навчання, відпочинок і розваги. А виконувати цей графік допомагає методика «Знати, де і про що думати», що спрямована на формування волі та вольових зусиль» та методика «Правило 21 дня». Разом з тим 78% із загальної кількості опитуваних вважають, що здатні зосереджуватися на важливих завданнях та уникати факторів, здатних відвернути увагу. У цьому, як зазначили деякі із них (32%), допомагає метод «Вчити іншого», що дозволяє через привчання до порядку близької/рідної людини чи друга, слідкувати за дотриманням порядку у своїх діях. Були й такі (6%) хто взагалі ніколи не організовує свій робочий простір, а лише пристосовується до реальної ситуації. На їх думку, це дозволяє відчувати себе вільними й не обтяжуватися зайвими діями та думками.

3. За критерієм здатності до контролю за виконанням завдань було виявлено, що 73% постійно контролюють не тільки своє навчання, а і власні дії. Цікаво, що усі вони щодня планують свою роботу і застосовують у цьому процесі такі методи самоорганізації, як: «Stress-management» для запобігання стресових ситуацій; «Матрицю Ейзенхауера»; «20/80» та ін. Але викликає хвилювання той факт, що майже чверть (23%) опитаних ніколи не планують свої дії на випадок виникнення проблемної ситуації. Це дає нам підстави для припущення, що у випадку виникнення проблемної ситуації ці здобувачі можуть стикнутися зі значними труднощами на роботі. Адже, якщо фахівець не матиме плану дій на випадок незадоволеності клієнта, то він може втратити контроль над ситуацією і навіть заподіяти шкоду службі або установі, в якій працюватиме. Крім того, нездатність планувати дії на випадок проблем може призвести до надмірної стресової реакції на кризові ситуації, що часто супроводжується панікою, страхом або безпорадністю, яка знижує ефективність роботи фахівця.

4. Відповідно здатності до аналізу результатів власної роботи, то було виявлено наступне. На питання «Чи здатні ви систематично аналізувати свою роботу та результати?» – 67% респондентів відповіли «так». Вони наголосили, що здатні зіставляти власні очікування з досягненнями. 56% із них зазначили, що під час аналізу їм допомагає не тільки вміння чітко і зрозуміло визначати мету та цілі, а і ведення записів про власні проекти, застосування методу SWOT-аналізу та методу SMART-аналізу. 11% із 67% звернули увагу на метод «Коло спілкувань», який об'єднали з можливістю кілька разів на тиждень спілкуватися

з одногрупниками та викладачами. За їх словами, обговорення спільних проєктів або проблем у навчанні, завдяки огляду того, що вдалося зробити, а що не вдалося, – дозволяє відчувати себе впевнено та швидко досягати успіхів.

5. Здатність до комунікації з одногрупниками проявилася у 94% респондентів. Про це говорять твердження опитаних з приводу того, що вони вміють активно слухати та здатні розуміти співрозмовника. Дані техніки, на їх думку, допомагають уникнути непорозумінь та конфліктів. 10% із них зазначили, що у цьому їм допомагає вміння чітко висловлювати свої думки та ідеї для оточуючих, виявляти емпатію та розуміння до позиції співрозмовника. Ефективне використання різноманітних засобів комунікації, таких як електронні листи, повідомлення та телефонні дзвінки, на думку 72 % респондентів дозволяють ефективно взаємодіяти не тільки з одногрупниками, а і з викладачами; вирішувати конфлікти шляхом пошуку компромісів та знаходження спільних рішень.

6. 80% опитаних впевнені у тому, що здатні контролювати свої емоції та поведінку, виявляти та вирішувати конфлікти, використовувати конструктивні методи саморегуляції. На їх погляд, самоконтроль та саморегулювання сприяє досягненню максимальної продуктивності та результативності в діях. 45% із них застосовують для цього техніки позитивної афірмації та самомотивації («SMART-цілі», «Метод 5 секунд»), що дозволяє їм зберегти свою енергію та впевненість у собі. 23% опитаних визначили, що контролювати власні дії їм допомагає конструктивна взаємодія з іншими людьми. Майже 10% зазначили, що їх саморегулювання тісно пов'язане з застосуванням техніки дихання та медитації для зниження рівня стресу та підвищення концентрації уваги під час заняття.

Отже, як показують результати опитування, знання й вміння застосовувати методи та техніки самоорганізації, можуть допомогти майбутнім фахівцям в ефективному управлінні своїм часом та ресурсами, якісно працювати з клієнтами, розуміти свої професійні завдання та планувати власну роботу. Це, у свою чергу, сприятиме досягненню успіху особистості в своїй професійній діяльності, а також забезпечити збереження психічного здоров'я та запобігти професійному вигоранню. З цих позицій, самоорганізація – ключовий елемент професійної компетентності фахівців із соціальної роботи.

Література

1. Карпенко О. Г. Формування професійної компетентності соціального працівника як однієї з умов успішної професійної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені Н.П. Драгоманова. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління.* Випуск 26: збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3946/Karpenko.pdf;jsessionid=DDF82624FC4FCF6BEBC9795518880E9B?sequence=1> (дата звернення: 29.04.2023).

2. Мирончук Н. М. Основи самоорганізації у професійній діяльності: навчально-методичний посібник. Житомир : Житомирський державний університет ім. І. Франка, 2020. 133 с.

3. Співак Я. Вектори професійного успіху соціального працівника. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота.* 2 (2). 2017. URL: [file:///Users/ludmilakrymcaik/Downloads/admin5,+\[19\].pdf](file:///Users/ludmilakrymcaik/Downloads/admin5,+[19].pdf) (дата звернення: 30.04.2023).

Іванна Кулик
канд. пед. наук, доцент, завідувач кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи

Ірина Генсіцька
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН У БАГАТОДІТНІЙ СІМ'І

Сім'я є основним соціальним інститутом, який займається утриманням та вихованням дітей. Адже, саме у сім'ї закладаються перші уявлення дитини про людські цінності, характер взаємовідносин між людьми та починають формуватися моральні якості. Найбільш вразливими є багатодітні сім'ї, оскільки їх економічне становище може впливати на здатність батьків виконувати свої основні функції щодо власних дітей. Універсальної формули щодо виховання дітей у багатодітній сім'ї немає, проте існують правила, які можуть значно полегшити їх життя та допомогти виростити щасливих дітей. Відповідно до даних Держстату, в Україні проживає 15 млн. родин, а з них багатодітними є 0,79 %. В українському суспільстві побутує думка, що багатодітні сім'ї є асоціальними та потенційно неблагополучними. Проте дане твердження є помилковим, оскільки вони можуть потребувати значної допомоги від держави та мати статус малозабезпеченої сім'ї, проте добре виконувати свої батьківські функції. Не тільки для вчених є актуальним питання дослідження системи дитячо-батьківських відносин, але й для батьків. Оскільки, на жаль, вихованню дітей не вчать ні в школі, ні в ЗВО. Навіть тематичні курси на дану тематику батькам важко знайти, тому їм потрібно покладатися на інтуїцію та літературу, яка стосується особливостей дитячо-батьківських взаємин у сім'ї. Також значну цікавість у дослідників викликає не тільки позиція батьків у дитячо-батьківських відносинах, але й позиція дитини, оскільки це може допомогти батькам краще зрозуміти себе та своїх дітей.

Взаємовідносини між дітьми та батьками завжди викликали інтерес у багатьох закордонних та вітчизняних вчених. Дослідженням даної проблематики займалися З. Фрейд, який центральне місце відводив психічному розвитку дитини, Е. Фромм – основне місце у його працях займала материнська та батьківська любов. Він вважав, що батьки повинні любити дитину просто за те, що вона є, та дарувати їй відчуття безпеки. Також Дж. Боулбі, М. Ейнсворт, які досліджували емоційний зв'язок дитини з батьками за допомогою теорії прихильності. Дитячо-батьківські відносини у багатодітних сім'ях досліджували: А. Капська, А. Годлевська, І. Трубавіна, О. Ганенко та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості дитячо-батьківських відносин у багатодітній сім'ї.

Відповідно до закону України «Про охорону дитинства», багатодітною сім'єю є сім'я, в якій чоловік та жінка перебувають у зареєстрованому шлюбі та виховують троє і більше дітей [1]. Багатодітні сім'ї є тим прошарком суспільства, якому вдалося зберегти сімейність незважаючи ні на що, однак економічна ситуація та військові дії на території України значно збільшили кількість проблем, з якими починає стикатися даний тип сімей [3].

Дитячо-батьківські відносини у багатодітних сім'ях є досить складними. Проте саме в багатодітних сім'ях ширші потенційні можливості для реалізації виховних функцій сім'ї, їх принципів, завдань, які сприяють передачі наступним поколінням родинної мудрості.

О. Косарева характеризує дитячо-батьківські взаємини як процес та результат відображення сімейних зв'язків, які стосуються внутрішньої та зовнішньої активності батьків та дітей в їх спільній життєдіяльності [4].

Проблема взаємовідносин батьків та дітей у багатодітній сім'ї відчувається досить гостро. Оскільки, зазвичай, діти у багатодітних сім'ях перебувають під жорстким контролем та наглядом з боку дорослих та мають відносно невелику свободу дій у прийнятті рішень щодо певної проблеми або ситуації, що супроводжується розвитком дитячої замкнутості та скутості. Крім того, діти у багатодітних сім'ях можуть перебувати у стані нервового напруження, тому що вони зобов'язані допомагати батькам виховувати молодших дітей й здійснювати свій вклад у сімейний побут. Проте дитячо-батьківські відносини у багатодітній сім'ї носять не тільки негативний аспект, а можуть й позитивно впливати на дітей. Такі сім'ї мають досить високі можливості для формування навичок спілкування, вміння турбуватися не тільки про себе, але й про молодших братів чи сестер, крім того, добре засвоюються навички соціальних та моральних норм таких як чуйність, людяність, адаптація, толерантність тощо. Крім того, старші діти багатодітної сім'ї також наділені виховними функціями, що допомагає іншим дітям, молодшим по віку, переймати їх звички та досвід. Особливістю багатодітних сімей є те, що дорослі, зазвичай батьки, досить часто втрачають відчуття справедливості щодо власних дітей, приділяючи їм неоднакову увагу та прихильність [2]. Скривджена дитина може гостро відчувати дефіцит уваги та тепла, що може супроводжуватися виникненням у дитини: стану тривоги, підвищеної агресивності, невпевненості у собі та неадекватною реакцією на різні життєві ситуації. Крім того, у багатодітних сім'ях, старші діти можуть прагнути до лідерства, навіть якщо в цьому немає потреби та проявляти категоричність у судженнях, що супроводжується погіршенням ситуації щодо соціалізації молодших дітей. Багатодітна сім'я має менше можливостей для задоволення потреб дитини не тільки в емоційному, але й у матеріальному плані. Оскільки, для задоволення потреб та інтересів дитини приділяється значно менше часу, що може позначитися на розвитку дітей багатодітної сім'ї. Крім того, дані сім'ї характеризуються найвищим рівнем бідності [3].

Дитячі відносини у багатодітній сім'ї, які за своєю природою є амбівалентними, можуть набувати форми змагання, співробітництва, конкуренції та антагонізму. А ревності у дітей можуть виникати у зв'язку з тим, що батьки можуть вважати одну дитину кращою від іншої. Не менш рідкісним явищем у багатодітній сім'ї є те, що брати та сестри з азартом б'ються між собою. Це пов'язано з тим, що вони можуть боротися за простір, речі, увагу та батьківську любов. Крім того, варто зазначити, що ставлення старших дітей до молодших братів та сестер визначається, тим як ставляться батьки до дітей [5].

Крім того, О. Ганенко було виділено три рівні дитячо-батьківських відносин, які можуть бути притаманними багатодітній сім'ї: гармонійний, недопустимий та незадовільний, які були сформовані за допомогою таких критеріїв як: стиль сімейного виховання, міра турботи батьків про своїх дітей та тип ставлення дітей до своїх батьків.

Гармонійний рівень передбачає, що між батьками та дітьми формуються теплі взаємовідносини, які побудовані на довірі, любові та взаємоповазі. Батьки дуже чуйно ставляться до особистості кожної дитини, виявляють взаємоповагу та піклуються про справедливість у взаємостосунках з дітьми та виступають для них авторитетом.

Допустимий рівень дитячо-батьківських відносин свідчить, що у багатодітній сім'ї існують певні проблеми між батьками та дітьми. Непорозуміння виникають внаслідок недостатньої кількості часу батьків на виховання дітей та потурання їх примхам. Через брак часу у сім'ї спостерігається низький рівень контролю за дітьми, що супроводжується виникнення конфліктів між членами сім'ї. Батьківські обов'язки виконуються тільки формально що стосується тільки матеріальної складової, що можуть супроводжуватися неслухняністю у поведінці дітей із-за недостатньої сильної дитячої прив'язаності. Батьки не є авторитетом для дітей, проте між ними спостерігаються досить теплі відносини.

Незадовільний рівень характеризується великою напруженістю у дитячо-батьківських відносинах, які супроводжуються недовірою дітей, конфліктною взаємодією з батьками, непослідовністю у прийнятті рішень та острахом брати на себе відповідальність за будь-яку ситуацію. Ініціатива дітей часто придушується, що викликає появу скритості у дітей при взаємодії зі своїми батьками [4].

Отже, дитячо-батьківські відносини у багатодітній сім'ї мають багато позитивних та негативних аспектів в залежності від їх рівня сформованості, на основі яких будуються виховні функції сім'ї.

Сучасні батьки ввійшли в еру винаходів та гаджетів, що зумовило зміну дитячо-батьківських відносин у сім'ях, оскільки комп'ютери, планшети та телефони почали змінювати наше повсякденне життя. Відомий дитячий психіатр О. Романчук стверджує, що це є найціннішим, що ми можемо дати своїм дітям і воно знаходять своє відображення в англійському прислів'ї «подаруйте своїм дітям корені, коли вони маленькі, і крила, коли вони виростуть». У такому випадку, автор зазначає, що саме відносити з батьками є тим корінням, за

допомогою якого дитина вчиться розуміти та поважати інших, будувати такі взаємини, в яких можна бути самим собою та в яких переважає доброзичливість, повага та турбота. А щодо крил, які допоможуть дітям літати у дорослому віці – це творчо думати та реалізувати свої таланти й здібності.

Відомий дослідник Дж. Боулбі, у своїй теорії прихильності, стверджував, що основна потреба дитини – бути у безпечних стосунках зі своїми батьками. Оскільки безпечна дитяча прив'язаність дитини дає змогу їй рости здоровою, стати добрим другом, бути самостійною, розвивати свої здібності.

Незважаючи на те, виховується дитина у багатодітній сім'ї чи ні, батькам варто будувати свої дитячо-батьківські відносини з дітьми дотримуючись принципів позитивного виховання: визначити виховну мету та подумати, що потрібно зробити, щоб її досягти; намагайтеся налагодити з дитиною емоційний контакт; установити для неї правила та межі й повідомити її про наслідки якщо вона їх буде порушувати; визнавати почуття дитини та підтримувати у подоланні труднощі, які виникають на її життєвому шляху; якщо дитина стикається з певною проблемою не карати її, а допомогти спільно з вами її подолати.

Сучасні дитячо-батьківські відносини у сім'ї повинні стати тим «безпечним гніздом» для своїх дітей, в якому її люблять такою якою вона є, відчуває себе захищеною та здатною розвивати свої здібності та пізнавати навколишній світ поза сім'єю. Тому виокремлення типів сімей за їхнім виховним впливом на дитину передбачає проведення цілеспрямованої роботи з батьками з урахуванням діагностики сім'ї й досягається шляхом впровадження інформаційно-методичного комплексу з проблеми формування гуманних міжособистісних взаємин у сім'ї.

Проаналізувавши особливості дитячо-батьківських відносин у багатодітних сім'ях, ми можемо зробити висновок, що вони є досить складними та завжди цікавили науковців. Взаємовідносини між батьками та дітьми у багатодітній родині мають як негативні, так і позитивні аспекти, проте найголовнішим є побудувати гармонійні дитячо-батьківські відносини, які будуть ґрунтуватися на безпечній дитячій прив'язаності, яка визначає, що потреба у безпеці є однією з основних стосовно дитини, оскільки значно впливає на розвиток особистості.

Література

1. Закон України «Про охорону дитинства». Відомості Верховної Ради України. 2001. №30. Ст. 142.
2. Ткаченко О. В. Проблеми багатодітних сімей у сільській місцевості та шляхи їх вирішення на сучасному етапі розвитку суспільства. Молодіжна наукова ліга. Модернізація та сучасні українські та світові наукові дослідження. Том 3. Львів. 2020. С. 52–54.
3. Замашкіна О. Д. Педагогіка сімейного виховання: навч. посіб. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2016. 400 с.
4. Ганенко О. О. Багатодітна сім'я як об'єкт соціально-педагогічної роботи. URL: <https://dismp.gov.ua/bagatoditna-sim-ya-yak-ob-iekt-socialno-pedagogichnoi-roboti/>
5. Ушакова І. М. Психологія сім'ї : конспект лекц. Харків, 2017. 83 с.

Наталія Малярчук
канд. істор. наук, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РОМАМИ-ВПО В УКРАЇНІ

Однією з найбільш вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) є роми. Згідно з національним переписом населення 2001 року, в Україні проживає 47 600 ромів. За даними Ради Європи їхня кількість значно більша і становить від 120 000 до 400 000 осіб [16, с. 7]. Місцями компактного проживання ромів в Україні є Закарпатська (14 тис. осіб), Донецька (4,1 тис. осіб), Дніпропетровська (4 тис. осіб), Одеська (4 тис. осіб), Харківська (2,3 тис. осіб) та Луганська (2,2 тис. осіб) області [14]. У 2014 році, після анексії Криму та початку російської агресії на Донбасі, а також після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну в 2022 році, багатьом ромам довелося покинути свої домівки і стати ВПО. В умовах примусового переміщення становище ромів, які, на жаль, є однією з найменш соціально захищених та мало інтегрованих в суспільство національних меншин України, значно ускладнилося.

Мета дослідження: проаналізувати становище ромів-ВПО в Україні, визначити основні проблеми, з якими вони зіткнулися в умовах вимушеного переміщення та основних суб'єктів надання допомоги, окреслити можливі шляхи вдосконалення соціальної роботи з цією категорією клієнтів.

Різні аспекти соціальної роботи як з етнічними меншинами взагалі, так і з ромською національною меншиною зокрема вивчають українські дослідники О. Агарков [1], Л. Міхненко [6], Л. Полівко, А. Ярошенко [8], І. Саранча, М. Скрипник та ін. [12].

Роми, що мешкають в Україні, не є однорідною спільнотою. Навіть в межах однієї області можуть проживати представники різних ромських субетносів, які відрізняються один від одного не лише традиціями, особливостями мови, а й заняттями та рівнем життя. Утім, роми – це вразлива та найбільш стигматизована етнічна група, яка зазнає дискримінації та соціальної ексклюзії [2, с. 3,8]. У зв'язку з цим у 2013 та 2021 рр. український уряд ухвалив державні стратегічні документи з питань інклюзивних політик щодо представників ромської національної меншини, в яких, зокрема, було окреслено коло проблем, які мають роми в Україні (як, до речі, і в багатьох інших державах Європи) : низький освітній рівень, високий рівень безробіття, незадовільний стан здоров'я, відсутність у більшості ромів документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство, свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану; низький рівень житлово-побутових умов, наявність фактів упередженого ставлення до ромів, низький рівень правової обізнаності та обмежений доступ представників ромської національної меншини до правової допомоги [9; 15]. В умовах вимушеного переміщення зазначені проблеми ще більш поглибилися, ускладнюючи й без того непрості життєві обставини ромів,

перетворивши ромів-ВПО на найбільш маргіналізованих представників даної етнічної групи.

За оцінкою ромських громадських організацій, загальна кількість ромів, які зазнали вимушеного переміщення у 2014 році, становила близько 6 000 осіб [5], тоді як у 2022 році їхня кількість ймовірно зросла до 50 тисяч [9]. Визначити точну кількість ромів-ВПО складно, оскільки органи соціального захисту не фіксують дані щодо національності внутрішньо переміщених осіб.

Відсутність, або неупорядкованість особистих документів ромів в умовах примусового переміщення унеможливорює їхню реєстрацію в якості ВПО, а отже позбавляє їх можливості отримати соціальні виплати, гуманітарну та медичну допомогу, працевлаштуватися. Брак освіти, низький рівень правової обізнаності не дозволяють їм самостійно розібратися в тому, яку допомогу і де вони можуть отримати.

Пошук житла у новому місці проживання для ромів-ВПО ускладнюється такими чинниками, як: традиційно великі родини (20 та більше осіб), в яких зазвичай багато дітей, а також, на жаль, упередженістю та проявами ксенофобії як серед місцевих жителів, так і серед самих ВПО. Тому непоодинокими є випадки, коли роми-ВПО вимушені ночувати на вокзалах, розбивати намети в лісосмугах, або жити у непристосованих для цього приміщеннях [10, с. 28–30]. На жаль, зустрічаються випадки упередженого ставлення до ромів з боку відповідальних осіб, співробітників та волонтерів організацій, що допомагають біженцям, і навіть соціальних працівників [10, с. 28–31].

Ситуація з доступом до освіти у ромських дітей-ВПО гірша, ніж загалом у дітей-переселенців. Це пов'язано з різними чинниками, наприклад, з відсутністю необхідних документів, або гострою нестачею у батьків коштів, необхідних для того, щоб підготувати дитину до школи (купити одяг, канцелярію та учнівське приладдя), а також сплачувати регулярні внески в фонд класу та школи. Стикаються роми і з небажанням керівників шкіл приймати учнів-ромів [3, с. 25, 28]. Але треба мати на увазі, що діти ромів можуть не відвідувати школу й через етнічні традиції, наприклад, традицію ранніх шлюбів. В умовах поширення дистанційної освіти обмежує можливість отримувати освіту й відсутність у дітей-ромів необхідних інструментів (гаджетів) для навчання [7].

Як показує досвід, основними суб'єктами надання допомоги ромам-ВПО є не державні установи, а громадські організації ромів, наприклад, громадська організація «Лачо дром» [13], Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий Фонд «Чіріклі» [11], громадська організація «Голос ромні» тощо [4]. Ефективну допомогу надають медіатори – посередники між ромськими громадами і держустановами. Мережа ромських медіаторів була створена в Україні в ході реалізації спеціальної програми Ради Європи. Багато років успішно розвиває загальноукраїнську мережу медіаторів Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий Фонд «Чіріклі». Надають допомогу ромам-ВПО і волонтерські організації та правозахисники, а також протестантські релігійні громади, в молитовних будинках яких облаштовують тимчасові притулки [9].

Таким чином, проблеми, властиві для всіх ВПО, у ромів-переселенців посилюються наявністю комплексу специфічних проблем, що значно ускладнює їх становище. Державні соціальні установи не приділяють ромам достатньо уваги, тому основними суб'єктами надання допомоги ромам-ВПО є громадські організації ромів, посередники, що зазвичай також є представниками ромської громади, волонтерські організації та правозахисники, а також протестантські релігійні громади. Отже, соціальна робота з ромами-ВПО потребує більш відповідального підходу та вдосконалення. Насамперед потрібно подолати статистичну та інформаційну невидимість ромів-ВПО: забезпечити збір якомога повніших статистичних даних щодо цієї категорії клієнтів, розподілених за різними ознаками (стать, вік, освіта, проблеми з якими звертаються, послуги, що надаються тощо). Це дозволить краще усвідомити потреби ромів-ВПО, спланувати роботу з ними. Впровадження легкодоступної процедури видачі документів ромам, які цього потребують, надасть їм доступ до соціальних послуг, а також спростить працевлаштування.

Потрібно приділити увагу підготовці соціальних працівників до роботи з ромською етнічною меншиною. Закритість ромської громади, необізнаність широкого загалу з особливостями їхньої культури сприяє формуванню стереотипів, упередженості, в тому числі й у соціальних працівників. У програму підготовки фахівців з соціальної роботи варто включити навчальну дисципліну, яка б надавала знання щодо історії та культури етнічних меншин, що проживають в Україні, в тому числі й ромів, а також забезпечити вивчення таких форм соціальної роботи, як міжкультурне посередництво та адвокація.

Для забезпечення інклюзивного навчання ромів-ВПО (які належать до категорії дітей з особливими освітніми потребами і як представники етнічної меншини, і як ВПО) потрібно залучати в навчальний процес ромських асистентів учителів, забезпечивши попередньо їхню відповідну підготовку.

Література

1. Агарков О. А. Організація соціальної роботи з національними меншинами: регіональний аспект. *Соціологія. Грані*. 2014. № 4. С. 81–85;
2. Бочева Г. Роми в Україні – час для дій: пріоритети і шляхи ефективної політики інтеграції : аналітичний звіт. URL: https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2019/05/MRG_Rep_Ukraine_UKR_Apr19.pdf
3. Діти, які не відвідують школу в Україні. Дослідження масштабів та виміру проблеми з рекомендаціями для подальших дій. Звіт на замовлення Юнісеф. 2 червня 2016 р. 67 с. URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/out_of_school_children_report_ukr.pdf
4. Діяльність «Об'єднання ромських жінок «Голос Ромні» в умовах війни. URL: <https://roma.ua/org.ua/news/ukraine/1659036491819>
5. Звіт про оцінку становища ромів в Україні та впливу поточної кризи (Неофіційний переклад). Варшава. Серпень 2014 р. 44 с.
6. Міхненко Л. В. Сутність, принципи та завдання соціальної роботи з етнічними групами в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2011/Psihologia/78565.doc.htm
7. Освіта ромських дітей в Україні під час війни. Аналітичний звіт за підсумками соціологічного дослідження. Листопад 2022 – січень 2023. 83 с.

8. Полівко Л. Ю., Ярошенко А. О. Посередництво як форма соціальної роботи з національною меншиною ромів. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика* : науково-методичний журнал. №1–2. Київ : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2017. С. 75–82.

9. Роми в умовах війни в Україні. URL: <https://dess.gov.ua/romy-v-umovakh-viyny-v-ukraini/>

10. Роми і війна. Ромські жителі Східної України, які постраждали від війни: біженці, переселенці, жертви насильства. Правозахисний звіт, 2015. 63 с.

11. Ромський жіночий фонд «Чіріклі». URL: <http://www.chirikli.com.ua/index.php/ua/novini/item/281-kozhnu-istoriyu-propuskaesh-cherez-svoe-sertse-tomu-vitrimati-tse-bulo-duzhe-skladno>

12. Саранча І., Скрипник М. Розвиток соціальної компетенції осіб з інвалідністю з числа представників ромського населення України. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2021. Вип. 68. С. 96–102;

13. Соціальна ізоляція, ігнорування потреб та множинна дискримінація: з чим стикаються українські роми, рятуючись від війни. URL: <https://zmina.info/articles/soczialna-izolyacziya-ignoruvannya-potreb-ta-mnozhyinna-dyskryminacziya-z-chym-stykayutsya-ukrayinski-romy-ryatuyuchys-vid-vijny>

14. Стратегія захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/201/2013#Text>

15. Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#n10>

16. Черноусов А., Щербань С. Безпека ромського населення: результати дослідження в Одеській та Закарпатській областях. Харків : Харківський інститут соціальних досліджень, 2018. 74 с. URL: <https://khisr.kharkov.ua/wp-content/uploads/2019/08/Bezpeka-roms-koho-naseleennia-rezul-taty-doslidzhennia-v-Odes-kiy-ta-Zakarpats-kiy-oblastiakh-2018.pdf>

Леся Мартіросян

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Надія Канко

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогічної освіти
Львівський національний університет
імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ НА СОЦІАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасному світі гендерна тематика стає все більш актуальною і потребує дослідження в різних сферах життя, в тому числі і виховання дітей. Саме дошкільний вік є вирішальним для формування гендерної ідентичності. У цей період відбувається інтенсивне зростання та розвиток, зокрема формування особистості, світогляду та ставлення до навколишнього середовища. Важливість

дослідження гендерних уявлень у дітей старшого дошкільного віку також зумовлена роллю соціального середовища у формуванні цих уявлень.

Впровадження гендерних підходів та гендерне виховання в системі дошкільної освіти досліджували вітчизняні вчені: О. Андрусик, О. Аніщенко, Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Кононко, В. Кравець, О. Листопад, О. Марущенко, О. Міщенко, Л. Олійник, Т. Поніманська, М. Савченко та інші.

Мета статті: розглянути вплив гендерних уявлень дітей старшого дошкільного віку на їх соціальну поведінку.

У сучасному суспільстві відбувається посилення уваги до проблеми гендерної рівності, тому дослідження впливу різних соціальних факторів на розвиток гендерних уявлень допоможе сприяти створенню необхідних умов гендерної рівності в процесі виховання дітей. За М. Трофименко, гендерні уявлення – це погляди певної соціальної групи на чоловіка (хлопчика) та жінку (дівчинку). Вони формують гендерні уявлення, які засвоюються під час соціалізації під впливом гендерних стереотипів. Ці уявлення склались протягом століть та часто визначають сприйняття представників статі незалежно від їхніх індивідуальних та вікових особливостей [6, с. 74].

Важливим етапом у формуванні статевої гендерної ідентичності дитини є дошкільний вік. У цей період відбувається первинна ідентифікація, коли дитина свідомо розуміє і приймає свою статеву належність. У неї проявляє інтерес до поведінки, що відповідає чоловічій або жіночій статі. Дитина також усвідомлює, що в суспільстві до людей різних статей висуваються різні вимоги. Образ себе («Я-концепція») формується під впливом оцінного ставлення інших людей, яке співвідноситься з соціальними нормами поведінки в конкретному суспільстві. Це складний процес, що включає біологічні, соціальні та особистісні чинники [2, с. 52].

Л. Карнаух та О. Авраменко, спираючись на дослідження О. Кононко, зазначають, що вже з раннього дитинства проявляються різниці в поведінці хлопчиків та дівчаток, які пов'язані зі статтю. Хлопчики є більш рухливими та наслідують ризиковану поведінку, мають настирливість та допитливість, часто розподіляють ролі, але менш вимогливі до якості. Дівчатка зберігають набуте, чутливі до стосунків в грі та реагують на все активно. Проте, у старшому дошкільному віці, дівчатка можуть проявляти дещо вищу соціальну зрілість порівняно з хлопчиками. У цьому віці дитина розвиває свій «Я-образ» шляхом самоствердження відповідних ролей та накопичення соціального досвіду [2, с. 53].

Науковці (В. Кравець, Т. Говорун, О. Кікінежді та ін.) зазначають, що вже у 5-6-річних малюків чітко сформовані уявлення про те, які ігри для хлопчиків, а які – для дівчаток. Дівчатка грають у лікаря, школу, доньок-матерів, а хлопчики – у військових, прикордонників, спортивні розваги тощо. Автори вважають, що «у дівчаток, як правило, однотипні іграшки, у хлопчиків вони різноманітніші за формою та функціональним призначенням. Чи не в цьому джерела протиставлення у виборі жіночих та чоловічих ролей в дорослі роки?» [1, с. 13].

За Ю. Лебідь, «однією з ознак демократичного суспільства є можливість вільного усвідомленого вибору різних гендерних ролей та відсутність негативного ставлення до нетрадиційних засобів самореалізації, які не порушують загальнолюдських норм» [4, с. 11].

За допомогою аналізу основних теорій визначено, що формування гендерних уявлень та поведінки у дітей дошкільного віку складається з трьох етапів [4, с. 22]:

1. На першому етапі дитина наслідує модель рольової поведінки батьків, що визначає формування її гендерних уявлень.

2. На другому етапі формується ставлення до власної гендерної ролі, яке залежить від емоційного зв'язку з батьками. Якщо зв'язок є позитивним та сильним, дитина приймає власну статеву належність, а якщо емоційний зв'язок – відсутній, то відбувається неприйняття статевої належності.

3. На завершальному етапі формування гендерних уявлень у дошкільника виникають гендерні знання. Дитина не тільки наслідує модель поведінки батька, переживає (має певне ставлення до статі, приймає, або ж не приймає її), а й володіє інформацією про особливості, якими визначається певна стать та її статева незворотність.

Згідно з думкою Л. Костика, в системі дошкільної освіти виникають серйозні проблеми з гендерним вихованням та корекцію поведінки дитини у цій сфері. Перш за все, це пов'язано з відсутністю у програмно-методичному забезпеченні дошкільних освітніх установ урахування гендерних особливостей. Педагоги та батьки впливають на дошкільників, щоб вони засвоїли статева роль – поведінку, яка допоможе їм бути визнаними як чоловік або жінка. Однак, процес статеворольової соціалізації відбувається в умовах безстатевої педагогіки та історично обумовленого, природного розмивання меж між соціальними ролями. Статеве виховання дошкільників здійснюється несистематично, стихійно та без необхідної педагогічної уваги, що може призвести до спотворення життєвого шляху особистості [3, с. 33].

Одночасно у взаємодії з однолітками можуть з'являтися стереотипи та поведінка, які діти переносять з домашнього середовища. Наприклад, дівчатка можуть уникати активних ігор, а хлопчики зацікавлені у грубих іграх та іграшках, пов'язаних з насиллям. Тому важливо, щоб діти мали можливість спілкуватися з однолітками обох статей та дорослими, які можуть допомогти коригувати негативні гендерні стереотипи та сприяти розвитку різноманітних соціальних ролей.

Т. Поніманська наголошує на тому, що виховання дошкільників в сучасних умовах повинне бути спрямоване на формування рівноправних та недискримінаційних стосунків між статями, на підтримку різноманітності індивідів та на створення умов для їхнього розвитку без обмежень на підставі статі. Для цього потрібно створювати виховні ситуації, які сприяють розвитку різних статевоїх та соціальних ролей, пропонувати дітям ігри та завдання, що вимагають від них різних якостей та вмінь. Також важливо залучати до

виховання дошкільників батьків та вихователів, проводити для них тренінги та інформувати про важливість рівноправності та недискримінації [5, с. 259].

Отже, в процесі соціалізації дітей формуються гендерні уявлення, які визначаються гендерними стереотипами, що засвоюються дітьми. Період дошкільного дитинства є визначальним для формування статевої гендерної ідентичності. У процесі формування гендерної поведінки дітей важливо не мати уніфікованого підходу, а зосередитися на індивідуальних особливостях, можливостях та потребах кожної дитини. Це допоможе подолати негативний вплив гендерних стереотипів шляхом консолідації зусиль на індивідуальному, міжособистісному та соціальному рівнях.

Література

1. Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді та ін.; за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.

2. Карнаух Л. П., Авраменко О. О. Гендерні аспекти формування «Я-концепції» особистості дошкільника. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 77. Т. 1. С. 51–55.

3. Костик Л. Б. Формування гендерної ідентичності дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2019. № 7.1 (71.1). С. 31–34.

4. Лебідь І. Ю. Гендерна педагогіка : навчально-методичний посібник / автор-упорядник І. Ю. Лебідь. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. 130 с.

5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2004. 456 с.

6. Терещенко М. В. Розвиток гендерних уявлень дошкільника в умовах основних інститутів соціалізації. *Психологія неперервної професійної освіти*, 2011. С. 74–78.

Галина Михайлишин

*доктор пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Владислав Небор

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ШКІЛЬНА МЕДІАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ

Конфлікти між учнями можуть бути викликані різними причинами, такими як різниці в інтересах, характерах, соціальному статусі та інші [1, с. 46]. У багатьох випадках, конфлікти можуть призвести до погіршення навчальних результатів, психологічних проблем, втрати друзів та навіть до насильства.. Нагальна потреба в ефективних методах розв'язання конфліктів в шкільному середовищі вимагає розвитку та впровадження шкільної медіації як засобу подолання конфліктів.

Шкільна медіація – це процес вирішення конфліктів, який залучає третю нейтральну сторону, щоб допомогти учням знайти спільний шлях до вирішення проблеми [3, с. 57]. Медіатором може бути вчитель, психолог або студент, який пройшов підготовку [4, с. 40]. Шкільна медіація є ефективним інструментом для зменшення конфліктів та насильства в школі, оскільки вона дозволяє учням навчитися розв'язувати конфлікти за допомогою взаємодії та діалогу [1, с. 49].

Використання шкільної медіації дозволяє досягти кількох цілей. По-перше, це сприяє розвитку соціальних навичок учнів. Вони навчаються розуміти погляди та інтереси інших людей, шукати компроміси та вирішувати конфлікти без насильства [4, с. 42]. По-друге, медіація допомагає зменшити кількість конфліктів у школі та покращити психологічний клімат у шкільному колективі [3, с. 57]. По-третє, шкільна медіація може бути важливим інструментом профілактики насильства та булінгу [2, с. 103].

Основними концептуальними засадами шкільної медіації є принципи добровільності, нейтралітету, конфіденційності, взаємодопомоги, поваги та взаєморозуміння. Ці принципи сприяють формуванню позитивного підходу до вирішення конфліктних ситуацій та дозволяють учням зберегти свою гідність та відносини з іншими людьми [1, с. 46].

Шкільна медіація дозволяє учням розвивати соціально-емоційні компетенції, такі як емпатія, повага до інших, толерантність, вміння слухати та спілкуватися з іншими людьми. Крім того, шкільна медіація сприяє позитивному клімату в шкільному середовищі та зменшенню кількості конфліктів між учнями [2, с. 104].

Шкільна медіація є ефективним засобом подолання конфліктів між учнями, оскільки дозволяє їм самостійно вирішувати свої проблеми, навчає їх розв'язувати конфлікти за допомогою взаємодії та спілкування [3, с. 58].

Таким чином, враховуючи дослідження можна стверджувати, що шкільна медіація є ефективним інструментом для подолання конфліктів між учнями. За допомогою медіаторів учні можуть навчитись самостійно вирішувати конфлікти і розв'язувати їх шляхом діалогу та взаєморозуміння. Крім того, шкільна медіація сприяє створенню сприятливого психологічного клімату в школі та підвищенню рівня комунікативних навичок учнів.

За дослідженнями В. Копитка, шкільна медіація базується на концептуальних засадах взаємодії, взаєморозуміння, співпраці та здорової конкуренції між учнями. О. Головка також зазначає, що шкільна медіація є засобом подолання конфліктів та водночас сприяє розвитку соціальних компетенцій учнів. Л. Масол вважає, що шкільна медіація є ефективним інструментом для вирішення конфліктів між учнями різного віку та соціального статусу. І. Поліщук стверджує, що шкільна медіація допомагає зменшити кількість випадків насильства в школі та сприяє формуванню позитивного психологічного клімату. О. Клименко у своїх працях підкреслює, що шкільна медіація є ефективним інструментом для вирішення конфліктів учнів з різних культур та національностей.

З урахуванням досліджень, проведених у 2019 році, можна зробити висновок, що використання медіації у школах допомагає зменшити кількість конфліктів та покращити взаємини між учнями. Це досягається за допомогою впровадження концептуальних засад та технологій медіації, які детально описані в наукових джерелах, згаданих в даній тезі. Застосування шкільної медіації є важливим кроком на шляху до створення сприятливого середовища в навчальному закладі, що сприяє розвитку культури миру та ненасильницького врегулювання конфліктів.

Література

1. Копитко В. М. Шкільна медіація: концептуальні, засади та технології впровадження. *Освітній процес: теорія і практика*. 2019. Вип. (51). С. 46–51.
2. Головка О. В. Шкільна медіація як засіб подолання конфліктів. *Педагогічна компаративістика*. 2019. Вип. 2(34). С. 101–105.
3. Масол Л. М. Шкільна медіація як засіб подолання конфліктів між учнями. *Науковий вісник Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2019. Т. 5. С. 57–60.
4. Поліщук І. Ю. Медіація як ефективний засіб подолання конфліктів у школах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2019. Вип. 3(1). С. 40–43.
5. Клименко О. І. Медіація у школі як засіб врегулювання конфліктів. *Педагогічна думка*. 2019. Вип. 5. С. 64–67.

Галина Михайлишин

*доктор пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Лілія Федоришин

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

На сучасному етапі розвитку суспільства зросла роль у навчанні та вихованні дітей з особливими потребами у загальноосвітніх закладах освіти поряд з іншими дітьми для всебічного розвитку даної категорії дітей. Освітні закладки мають створити спеціальні умови для навчання та виховання дітей з особливими потребами, що дасть змогу здобути певного рівня знань, умінь та навиків, утвердити свою соціальну позицію, повноцінно жити, розвиватися і працювати у соціумі. Тому, дана проблема вирішується завдяки впровадження інноваційних підходів навчання, одним з яких є інклюзивне навчання.

У вітчизняній педагогіці та психології безпосередньо питаннями інклюзивної освіти займалися В. Азін, Л. Байда, С. Буров, С. Галата, Я. Грибальський, А. Колупаєва, О. Красюкова-Еннс, А. Малишева, Ю. Найда, В. Маринець, О. Паровишник, О. Позняк, Н. Софій, а також британські науковці Т. Бут і М. Ейнскоу.

На думку А. Колупаєва, Н. Софій, Ю. Найда інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [1, с. 10].

Інклюзивну освіту О. Позняк розуміє як комплексний процес забезпечення рівного доступу до освітніх послуг здобувачів освіти з інвалідністю шляхом організації навчання з урахуванням індивідуальних особливостей їхньої навчальної пізнавальної діяльності [3].

Науковці Великобританії Т. Бут і М. Ейнскоу під інклюзивною освітою розуміють стратегію, яку розробляють і реалізують учасники освітнього процесу (діти, батьки, адміністрація та працівники школи) і яка дає змогу подолати бар'єри на шляху здобуття освіти будь-якою дитиною [4].

Тому на основі вивченого матеріалу поняття «*інклюзивна освіта*» ми трактуємо як комплексний процес надання освітніх послуг у закладах освіти дітям з особливими потребами з урахуванням їх індивідуальних особливостей в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Мета дослідження – проаналізувати основні положення поняття «*інклюзивна освіта*» та виділити особливості соціально-педагогічної роботи асистента вихователя з дітьми з особливими потребами у закладах дошкільної освіти.

Науковець І. Кузакова виділяє низку проблем щодо ефективного забезпечення інклюзивної освіти дітей з особливими потребами [2, с. 4]:

- 1) яким чином вже з раннього віку забезпечити кожній дитині з психофізичними порушеннями доступне та корисне інклюзивне середовище?
- 2) як поєднати у педагогічній діяльності вимоги Базової програми «Я у світі» та особливості різних дітей, як повинні її засвоїти?
- 3) як враховувати означені особливості при побудові індивідуального плану розвитку дитини?
- 4) як зробити дошкільну освіту якісною з урахуванням соціальної взаємодії та індивідуальних особливостей дошкільників із нормативним рівнем розвитку і порушеннями психофізичного розвитку?
- 5) наявність матеріально-технічного, програмно-методичного та кадрового забезпечення у загальноосвітніх дошкільних навчальних закладах;
- 6) надання медико-соціальної та корекційно-розвиваючої допомоги таким дітям за місцем проживання;
- 7) забезпечення батьків необхідною консультативною підтримкою, що в кінцевому результаті призведе до готовності таких дітей до навчання у загальноосвітній школі.

Кожний з учасників освітньо-виховного процесу у закладах дошкільної освіти виконує досить важливу функцію і всі вони разом співпрацюють та узгоджують методи та форми роботи з даною категорією дітей. У навчально-виховному процесі дітей з особливими потребами дошкільного віку активну участь бере помічник (асистент) вихователя, який володіє корекційно-компенсаторними технологіями. Він здійснює превентивне і корекційне сприяння, надає психологічні і корекційні послуги, застосовує корекційні і компенсаторні технології. Тому саме у своєму дослідженні ми хочемо спрямувати основну увагу саме на посаду асистента вихователя, який безпосередньо співпрацює з дітками з особливими потребами та їх батьками.

У своїй діяльності асистент вихователя керується посадовою інструкцією асистента вихователя відповідного закладу освіти, у нашому випадку Посадовою інструкцією асистент вихователя Комунального дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 34 «Незабудка» міста Івано-Франківськ. Основними положеннями даної посадової інструкції є:

1. Загальні положення (хто може бути асистентом вихователя, призначення на посаду та звільнення з посади, основні напрями діяльності асистента вихователя, чим керуються та кому підпорядковується);

2. Завдання та обов'язки асистента (перелік обов'язків та завдань, що здійснює асистент вихователя разом із вихователями групи у соціально-педагогічному супроводі дітей з особливими освітніми потребами);

3. Права (перелік прав асистента вихователя);

4. Відповідальність (за що несе відповідальність);

5. Повинен знати (знання, якими має володіти асистент вихователя);

6. Кваліфікаційні вимоги (вимоги до даної посади, яким має відповідати асистент вихователя);

7. Взаємовідносини за посадою (взаємодія з іншими учасниками навчально-виховного процесу закладу дошкільної освіти).

Усі завдання та обов'язки, які зазначені у поданій посадовій інструкції асистента вихователя ми поділяємо на 6 основних блоків, що показано нами схематично на рис. 1.

Рисунок 1. Блоки завдань та обов'язків асистента вихователя

Першим блоком завдань і обов'язків асистента вихователя є *організаційний*, що спрямований на:

А) допомогу:

— у навчально-виховного процесу в групі інклюзивного навчання;

— допомогу дітям з ООП в організації робочого місця та часу, концентрації уваги, формуванні самоконтролю та саморегуляції;

Б) співпраця:

— з фахівцями, що працюють з дитиною з ООП та беруть участь у розробленні ІПР та ІНП;

— забезпечення з усіма працівниками здорових і безпечних умов навчання та виховання;

В) спостереження:

— спостереження за дитиною з ООП з метою вивчення її особливостей, інтересів, потреб і веде педагогічну документацію.

Другий блок – *навчально-розвивальний*:

А) Навчання:

— надання освітніх послуг дітям з ООП для задоволення їхніх потреб співпрацюючи при цьому з вихователями;

— здійснює соціальний супровід дітей з ООП з метою їх соціальної адаптації та самовизначення у соціумі;

Б) Розвиток:

— сприяє розвитку дітей, в тому числі розвиток соціальної активності, здібностей, талантів;

— поліпшує психоемоційний стан дітей з ООП та надає їм оптимізму та впевненості у себе і своєму майбутньому.

Наступним блоком є *діагностичний блок* завдань і обов'язків асистента вихователя, який полягає у вивченні особливостей та аналіз діяльності, розвитку, навчальних досягнень дітей з ООП та здійснюють оцінку виконання ІПР дитини з ООП.

Прогностичний блок спрямований на розроблення ІПР дитини з ООП на основі вивчення розвитку дитини.

Консультативний блок полягає у інформуванні вихователів та батьків про досягнення дитини з ООП і безпосередньому їх контакті де надається і консультативна допомога батькам.

Шостим блоком є *систематичний*, суть якого у систематичному обміні інформацією з питань інклюзивного навчання з усіма учасниками навчально-виховного процесу дітей з ООП.

Таким чином на основі опрацювання нами загальних засад, завдань, обов'язків асистента вихователя можна конструювати напрямки соціально-педагогічної роботи ЗДО, де перебувають діти з ООП на такі частини:

А) робота з дітьми з ООП (діагностування сфер дитини, організація, корекція);

Б) робота з батьками дітей з ООП (діагностування сім'ї, допомога та соціально-педагогічна підтримка);

В) робота з педагогами (діагностування знань, умінь та навиків у роботі з дітьми з ООП; підвищення їхньої компетентності; консультування та реалізація запитів щодо розвитку дитини);

Г) робота з соціальними інституціями (координація діяльності з психологічними службами, суспільними організаціями, культурно-дозвіллевими закладами, що сприятимуть розвиткові дітей з ООП);

Д) робота з документацією (напр., документами асистента вихователя є: індивідуальна карта розвитку дитини, графік роботи, план роботи на місяць і на рік, журнал обліку консультацій та просвітницьких заходів, журнал обліку методичної ради асистента вихователя та щоденник спостережень).

Також у дошкільному закладі освіти асистент вихователя співпрацює не тільки з вихователем, але і з усіма учасниками освітньо-виховного процесу, зокрема завідувачем ЗДО, педагогічними працівниками, практичним психологом та працівниками психологічної служби, медичними працівниками, педагогічною радою та радою ЗДО, батьківським комітетом, батьками дітей з ООП та іншими працівниками ЗДО.

Тому проведений дослід по даному питанню дає підстави виділити такі *особливості соціально-педагогічної роботи*: виявлення проблем щодо ефективного забезпечення інклюзивної освіти з дітьми з особливими потребами; формування мети і завдань після виявлення соціальних проблем; вивчення соціальних умов розвитку дитини з ООП шляхом моніторингу, розробки програми, планування, спостереження, навчання, оцінка та звітування; робота з дитиною з особливими потребами має здійснюватися з застосування таких складових як організаційної, навчально-пізнавальної, діагностичної, прогностичної, консультаційної і обов'язково систематичної складової; надання рекомендацій учасниками освітнього процесу щодо подолання суперечностей у адаптації дитини до нового середовище однолітків; якщо виникає необхідність звернутися до ширшого кола спеціалістів; обов'язковим є співпраця з батьками.

Отже, інклюзивна освіта в Україні знаходиться у стані інтенсивного розвитку, свідченням чого є прийняття цілої низки законодавчих актів, які засвідчують право кожної дитини на здобуття освіти у загальних закладах освіти за місцем проживання незалежно від віку, раси, національності, з особливими потребами тощо. Держава зобов'язана забезпечити дітям з особливими потребами реалізацію їхніх прав на рівні з іншими дітьми, в тому числі і право на освіту. Це спрямоване в першу чергу залучення таких дітей до всіх сфер суспільного розвитку щодо їх повноцінного функціонування в соціумі та адаптації до нього.

Література

1. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін. Київ, 2007. 128 с.
2. Кузакова І. Б. Умови організації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/51> (дата звернення : 17.01.2023).
3. Позняк О. Генеза поняття «інклюзивне освітнє середовище». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 9 (113). С. 29–308.
4. Booth T. Developing learning and participation in Countries of the South. *The role of an*

Лариса Наконечна
канд. філол. наук, доцент кафедри початкової освіти
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ У СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Питання патріотичного виховання школярів, збереження і формування їхньої національної гідності, історичної пам'яті є надзвичайно актуальними у ці важкі для України часи.

Для українців питання національної самоідентифікації, історичної пам'яті, усвідомлення і збереження власних надбань є надзвичайно важливими. Адже саме історична пам'ять поколінь, відчуття громадянської гордості є основою самобутнього існування народу. Особливо виразно це можемо спостерігати у час відновлення незалежності України, у процесах подолання на рівні колективної свідомості наслідків тоталітарного режиму, спостерігаємо і зараз – уже протягом дев'яти років надзвичайно жорстокої загарбницької російсько-української війни.

Питаннями сутності національної гідності, національного самоусвідомлення, патріотизму, національно-культурної ідентичності переймалися філософи, психологи, етнографи минулого і сучасності, як-от: Г. Сковорода, М. Драгоманов, І. Огієнко, В. Андрущенко, В. Антонович, М. Боришевський, О. Васильченко, Л. Дробижева, О. Росинський та інші. Сутність і особливості громадянського і патріотичного виховання досліджували педагоги І. Бех, Г. Ващенко, О. Вишневський, О. Губко, О. Захаренко, В. Євтух, Б. Ступарик.

Мета статті – розглянути питання сутності поняття національної гідності та завдання виховання національної гідності у молодших школярів в сучасних умовах.

Визвольна війна України проти агресора, яка в активній фазі триває від 2014 року, власне можливість відкритого збройного вторгнення ворога на наші землі і необхідність захищати своє на своїй землі особливо загострила питання патріотизму громадян, їхньої національної самоідентифікації, усвідомлення себе українцем-патріотом і, відповідно, питання патріотичного виховання у школі, формування свідомого громадянина своєї держави. Те, чому ще кілька років тому не надавали особливої значимості, що вважали «не на часі», виявилось чи не першочерговим завданням державної політики й освітнього процесу.

Інший чинник, який увиразнив питання необхідності збереження і розвитку українськості в українців, – активні глобалізаційні процеси, які переживає Україна з часу проголошення незалежності, вимушений масовий

виїзд українців, особливо українських дітей під час війни, за кордон, все більше занурення українців в культуру інших держав, що без національної самоідентифікації загрожує асиміляцією і втратою себе як українця.

Поняття гідності дослідники трактують по-різному, однак щоразу пов'язують його з поняттями моральних цінностей, громадянського обов'язку, соціальної активності.

Так, у Словнику української мови гідність трактується як «сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості; усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку» [4, с. 65].

«У соціально-філософському сенсі гідність людини – це певний ціннісний ідеал, що зумовлює цілісність та гармонійність існування соціальної системи» [3, с. 122].

«Гідність людини є смисложиттєвою цінністю, оскільки кожна людина є повноправним членом суспільства, бере активну участь у розбудові країни, користується всіма правами і свободами, а отже, має право на захист і визнання своєї гідності...» [1, с. 31].

Гідність – «внутрішнє, духовне джерело етичних вчинків людини і її осмислюють в моральному контексті. З іншого боку, вона є компонентом соціальних відносин» [2, с. 105].

Виходячи з цих та інших потрактувань, національно гідною вважаємо особистість, яка визнає свою належність до певного народу, його історії, мови, культури, відчуває гордість за свій народ, любов і повагу до своєї культури та історії, відповідальність за свої цінності і вчинки перед співгромадянами і представниками інших культур і держав.

З 2014 року і особливо з часу повномасштабної агресії росії проти України події війни, боротьби за збереження життя і державності стали для дітей реальністю, страшною, жорстокою реальністю, з втратами, руйнуваннями, горем. Діти, на жаль, стали свідками й учасниками цих страшних подій. Тому в цей період перед сучасною школою постали нові нагальні завдання професійного виведення дітей зі стресових станів, психологічної адаптації дітей до нових умов. І поряд з цим, залишається актуальним завдання формувати національно свідому особистість, котра цінує себе й інших як громадян України, зберігає і здатна передати наступному поколінню пам'ять про історичне минуле славного українського народу, усвідомлює себе частинкою свого народу, докладає усіх можливих зусиль до його розвитку, зміцнення і процвітання.

Виховання національної гідності у молодших школярів не може бути на відповідальності тільки школи, адже роль батьків, оточення, ЗМІ і загалом суспільства у цьому плані надзвичайно вагома.

«Гідність є результатом виховання сім'ї і школи і включає правовий аспект (Я-людина), корпоративний (Я – учень), сімейний (Я – нащадок і продовження славного роду), гуманістичний (Я – гуманіст), національний, етнічний (Я – українець), суспільний (Я – творець себе і держави), планетарний (Я – представник людства)» [1, с. 31]. Отож національна гідність є одним із аспектів

широкого за обсягом поняття «гідність» і пов'язана саме із ідентифікацією «Я - українець», «Я - громадянин України».

Попри горе, біль, страждання, які принесла з собою війна, можемо спостерігати, як викристалізовується почуття національної гідності навіть у тих співгромадян, які ще до війни не чітко репрезентували себе як українців. Спостерігаємо, якої величезної цінності набула рідна земля, дім, українська мова і пісня, вишиванка і державна символіка. Однак чи не найбільший вплив на формування патріотизму у школярів мають героїчні вчинки і подвиги захисників і захисниць України, їхня відданість рідному народові і жертвовність заради вільного, мирного і самобутнього майбутнього України

Ми тут торкнулися всього кількох аспектів виховання національної гідності у молодших школярів у час російсько-української війни. Оскільки ця тема надзвичайно обширна, їй присвячемо інші окремі ґрунтовні дослідження.

Література

1. Бех І., Журба К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 16. С. 25–33.

2. Дяченко К. А. Честь як структурант моральності. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 1999. № 7. Вип. 2. С. 100–106.

3. Костенко М. Т. Гідність у сучасному українському соціумі. *Філософські обрії*. 2019. № 41. С. 121–130.

4. Словник української мови: в 11 томах. Том 2, 1971. С. 65.

Роман Петришин

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Мар'яна Кузюк

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З РІЗНИМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ГРУП

Соціальний педагог є важливим ланцюгом у взаємодії з неформальними молодіжними групами. Його завдання полягає в тому, щоб допомогти молодій людині знайти свій шлях у житті, зрозуміти значення свого існування та отримати необхідні знання та навички, що допоможуть їй досягти своїх цілей.

Співпраця соціального педагога з різними представниками неформальних молодіжних груп вимагає від нього певного рівня гнучкості та відкритості. Тут

необхідні такі навички як комунікація, сприйняття, емпатія, довіра, терпіння та вміння адаптуватися до різних людей і ситуацій.

Одним з найважливіших аспектів роботи соціального педагога з неформальними молодіжними групами є забезпечення безпеки. Він має бути уважним до потенційних небезпек та вміти розрізняти ризики. Також важливо виявити дисципліну, організацію та планування, щоб забезпечити успіх проекту.

Крім того, соціальний педагог повинен бути готовим до співпраці зі всіма представниками неформальних молодіжних груп, такими як молодь з вулиці, молодь із соціально-економічно вразливих верств, молодь з особливими потребами, молодь із числа внутрішньо переміщених осіб тощо. Він має мати гнучкість та вміння працювати з людьми різного віку, культури, релігії та національності.

Питання діяльності неформальних груп та їх вивчення висвітлено у працях Ю. Грищук, Л. Заграй, Г. Католик, І. Кона, Ю. Лисенко, Н. Яворської та інших.

Мета статті – проаналізувати роботу соціального педагога з представниками різними неформальних молодіжних об'єднань.

Як свідчать результати різних досліджень, основною причиною виникнення неформальних молодіжних груп є порушення процесу адаптації молодих людей у навколишньому соціальному середовищі. Сам факт появи цих груп – процес закономірний, оскільки в юнацькому віці виникає підвищена потреба у спілкуванні з однолітками, до думки яких молоді люди схильні прислухатися більше, ніж до думки дорослих [3, с. 170].

Проведене дослідження особистісних рис підлітків-неформалів, засвідчило, що найбільш розвинутими є інтелектуальні риси (46 %), консерватизм (37 %), а також схильність до аутиї (45 %), гіпотимії (38 %) та вираженої залежності від групи (49 %). Це виявляється у продуктивності їх розумової діяльності, схильності до абстрагування, освоєння матеріалу теоретичного характеру. Схильність до аутиї виявляється у багатстві уяви, зосередженості на власних ідеях, інтересах, а також проявляється у вигляді надмірної мрійливості та фантазування. Підліткам із неформальних угруповань властива схильність до гіпотимії, яка може провокувати часте переживання тривоги, невпевненості у собі, занепокоєності, що можуть набувати форм депресивних переживань. Високі показники конформності свідчать про зниження критичності у сприйманні групових норм, цінностей і групових рішень у процесі активного включення у діяльність неформальної групи [2, с. 804].

Тому робота соціального педагога з різними представниками неформальної молодіжної групи вимагає особливих навичок і підходів. Ось кілька ключових аспектів, які можуть бути корисними при роботі з такими групами:

Розуміння контексту: Неформальні молодіжні групи можуть мати власну культуру, цінності та норми. Важливо, щоб соціальний педагог розумів цей контекст і був готовим працювати з ним. Дослідіть, які активності та інтереси є в групі, як вони взаємодіють між собою та зовнішніми членами суспільства.

Встановлення відносин: Важливо побудувати довіру та встановити позитивні відносини з представниками групи. Соціальний педагог може застосовувати активне слухання, емпатію та розуміння, щоб підтримати молодих людей, а також надавати їм підтримку і поради.

Розвиток особистості: Соціальний педагог може допомагати молодіжній групі в розвитку особистості та навичок, які їм потрібні для життя. Це може включати підтримку в процесі самоідентифікації, формування позитивного самовизначення та розвитку соціальних навичок.

Робота з конфліктами: В неформальних групах можуть виникати конфлікти. Соціальний педагог може надавати підтримку вирішенню конфліктів, вчити конструктивному спілкуванню та розв'язанню проблем.

Підтримка соціальної інтеграції: Допомагати молодіжній групі у взаємодії з іншими групами та установами.

Неформальне молодіжне об'єднання ми розглядаємо як організацію, що характеризується високим ступенем згуртованості, особистісним характером спілкування, нечітко вираженою метою групової діяльності і неформальним контролем, який ґрунтується на традиціях і залежить від ступеня групового усвідомлення [1, с. 3].

Соціальний педагог є важливим фахівцем у роботі з різними представниками неформальної молодіжної групи. Неформальна молодіжна група може включати такі категорії молодих людей, як безробітні, вуличні молодіжні групи, молодіжні групи з ризикованого середовища або молодь із соціальними проблемами.

Таким чином, робота соціального педагога з цими групами молоді має на меті підтримку їх соціалізації, розвитку та інтеграції в суспільство. Основні завдання соціального педагога в цьому контексті включають:

Встановлення контакту: соціальний педагог повинен нав'язати контакт з представниками неформальної молодіжної групи, побудувати довіру і виявити їх потреби та проблеми.

Підтримка особистісного розвитку: соціальний педагог сприяє розвитку навичок самовираження, комунікації, креативності та інших ключових компетенцій, які сприяють особистому зростанню.

Соціальна адаптація: соціальний педагог допомагає молодим людям з неформальних груп інтегруватися в суспільство, навчаючи соціальним навичкам, включаючи спілкування, конфліктні ситуації та взаємодію з оточенням.

Підтримка навчання: соціальний педагог надає допомогу з освітою, сприяє отриманню базових навичок та підготовці до професійного життя.

Розвиток соціальної відповідальності: соціальний педагог сприяє формуванню почуття відповідальності перед суспільством та розвитку громадського.

Література

1. Аверіна К. С. Неформальні об'єднання як крок до життєвого самовизначення студентської молоді. *Науковий огляд*. 2016. № 1 (22). С. 2–9.

2. Лавріненко В. А. Психологічне дослідження особистісних рис підлітків-неформалів. *Молодий вчений*. 2017. № 11(51). С. 802–805
3. Товканець О. С. Молодіжна субкультура і девіантна поведінка. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2011. Вип. 22. С. 170–172.

Роман Петришин
канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи

Світлана Микуляк
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З АСОЦІАЛЬНИМИ ПРОЯВАМИ В ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Актуальність дослідження проблеми забезпечення соціально-правового супроводу дітей з асоціальними проявами в діяльності соціального педагога зумовлена як завданнями наукового пошуку, так і соціальною цінністю даного питання. Процеси трансформації суспільних поглядів, що відбуваються в Україні, торкнулись усіх сфер суспільно-політичного та соціально-економічного життя, стали передумовою визначальних змін у свідомості та світосприйнятті сучасного українського суспільства. Своєрідну тривогу викликають асоціальні прояви поведінки у дитячому та підлітковому середовищі, які є згодом підґрунтям для деградації особистості та є перепорою у здійсненні навчально-виховного процесу в освітньому закладі та й до того ж суттєво шкодять здоров'ю. Саме тому соціально-правовий супровід дітей з асоціальними проявами є важливою складовою роботи соціального педагога. Цей процес передбачає надання підтримки та допомоги дітям, які проявляють асоціальну поведінку або перебувають у складних життєвих обставинах.

Дослідженню різних аспектів асоціальних проявів, чинників їх виникнення, пошуку форм і методів соціально-правового супроводу дітей та подолання асоціальних проявів було присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, таких як: О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Г. Кеплан, В. Оржеховська, С. Харченко, М. Фіцула та ін.

Мета статті – проаналізувати та виявити різні аспекти забезпечення соціально-правового супроводу дітей з асоціальними проявами в діяльності соціального педагога.

В загальному під асоціальною поведінкою дітей і підлітків розуміється поведінка, що суперечить офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам і очікуванням (К. Платонов; В. Каган). До асоціальної поведінки відносять сукупність явищ, що відбивають очевидні порушення розвитку особистості та її соціалізації [2, с. 119].

Серед особистісних передумов, що мають вплив на становлення асоціальної поведінки, ми виокремлюємо насамперед особливості самосвідомості підлітка в силу того, що становлення і розвиток самосвідомості є головним новоутворенням підліткового віку. Саме несформованість цих базових процесів, зокрема відхилення у функціонуванні самосвідомості та несформованість «образу Я», а також знижена здатність до інтеграції життєвого досвіду, виступає важливим критерієм соціальної дезадаптації дитини [1, с. 42].

Основною метою соціально-правового супроводу є забезпечення захисту прав та інтересів дітей, їхнього соціального розвитку та адаптації до суспільства. Для досягнення цієї мети соціальний педагог залучається до різних аспектів роботи з дітьми з асоціальними проявами, включаючи:

1. Ідентифікація та аналіз ситуації: Соціальний педагог проводить оцінку потреб та проблем дитини, аналізує фактори, що спричиняють асоціальну поведінку та соціальну вразливість. Це допомагає зрозуміти причини такої поведінки та визначити шляхи подальшої роботи.

2. Розробка індивідуального плану дій: Соціальний педагог спільно з дитиною та іншими зацікавленими сторонами розробляє індивідуальний план дій, який включає конкретні кроки та заходи для досягнення поставлених цілей.

3. Психологічна підтримка: Діти з асоціальними проявами можуть мати психологічні труднощі, стрес або низьку самооцінку. Соціальний педагог надає психологічну підтримку, допомагає дитині розуміти та керувати своїми емоціями, розвиває навички соціальної взаємодії та компетенції.

Соціальний педагог – це фахівець, який займається проблемами соціальної адаптації та реабілітації осіб, які потрапили в складну життєву ситуацію. Діти з асоціальними проявами є однією з груп, які потребують допомоги соціального педагога. Забезпечення соціально-правового супроводу дітей з асоціальними проявами є важливим завданням соціальної роботи з цією групою.

На сучасному етапі особливо гострим є питання пошуку форм, методів та технологій роботи щодо профілактики та подолання асоціальними проявів дітей та молоді. Найбільш розповсюдженими є таких два види технологій, як профілактична та реабілітаційна [3, с. 223].

Виконання профілактичної та реабілітаційної функції у роботі з дітьми, які мають асоціальні прояви покладено на Закон України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх»

Основним завданням соціального педагога є формування соціальної компетентності дитини, тобто навичок взаємодії з іншими людьми, розвитку соціальних навичок і здатностей, а також формування ціннісних орієнтацій. Для досягнення цієї мети соціальний педагог повинен:

Діагностувати соціальну ситуацію дитини. Соціальний педагог повинен з'ясувати, які саме асоціальні прояви є у дитини, які її потреби та проблеми, що можна зробити для поліпшення її становища.

Розробляти індивідуальні програми розвитку дитини. На основі результатів діагностики соціальний педагог має розробити індивідуальну програму розвитку дитини, яка передбачає розвиток її соціальних навичок, здатностей та цінностей.

Працювати з батьками дитини. Соціальний педагог має співпрацювати з батьками дитини, надавати їм консультації та підтримку, допомагати вирішувати проблеми, пов'язані з вихованням дитини.

Отже, задля мінімізації або усунення тих чи інших асоціальних проявів у підлітків необхідно не тільки використовувати конкретні та реальні форми і методи роботи (тематичні дні, інтерактивні заняття, соціально-психологічні, просвітницькі тренінги, медіація тощо), а й: найперше, здійснювати профілактику водночас усіх видів асоціальних проявів, які є актуальними у підлітковому середовищі; друге, інтегрувати у превентивному напрямі діяльності зусилля педагогів, батьків і громадськості.

Література

1. Денисов І. Г. Передумови формування асоціальної поведінки підлітків. *Наука і освіта*. 2014. № 6. С. 41–45.
2. Москаленко В. В. Психологічні особливості прояву асоціальної поведінки підлітків. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія»*. 2010. № 913. С. 119–121.
3. Оначук І. О. З досвіду профілактики девіантної поведінки дітей та молоді. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія*. 2014. Вип. 199 (2). С. 220–227.

Роман Петришин

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Андрій Мочкодан

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
1 курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Вплив засобів масової комунікації (ЗМК) на формування свідомості сучасної молоді є актуальною соціальною проблемою. З одного боку, засоби масової комунікації можуть допомогти молоді сформувати свідомість та

розширити її кругозір, з іншого – вони можуть стати причиною негативних наслідків.

На сьогоднішній день засоби масової комунікації, такі як інтернет, телебачення, радіо та соціальні мережі, стали основним джерелом інформації для молоді. Вони впливають на формування свідомості та ставлення до різних аспектів життя, включаючи культуру, політику, етику та соціальні норми.

Одним із найбільш серйозних наслідків впливу засобів масової комунікації на молодь є виникнення негативних стереотипів та попереджень. Це може стати причиною дискримінації, насильства та недовіри між людьми. Також, деякі засоби масової комунікації можуть показувати нереалістичні образи життя, викликаючи заздрість та незадоволення своїм життям у молоді.

Крім того, засоби масової комунікації можуть вплинути на ставлення молоді до політики та громадських справ. З одного боку, вони можуть надавати молоді можливість бути освіченою про політичні події та важливі громадські питання. З іншого боку, вони можуть викликати апатію до політики, що може вплинути на подальший розвиток суспільства.

Зокрема, ряд досліджень вітчизняних та західних вчених свідчать, що сучасні ЗМК також діють як засіб невротизації та стимуляції агресивних імпульсів аудиторії, що впливають на формування свідомості молоді (А. Бандури, Р. Арнхейм, А. Базен, Р. Барт, Д. Белл та ін.).

Мета статті – проаналізувати вплив засобів масової комунікації на формування свідомості сучасної молоді.

Вплив засобів масової комунікації на формування свідомості сучасної молоді є одним із вихідних проблем нашого соціального часу. До засобів масової комунікації входять телебачення, радіо, газети, журнали, інтернет-сайти та соціальні мережі, які широко застосовуються для поширення інформації та впливу на свідомість молоді.

На думку Б. Грушина (1979), можна виділити п'ять соціальних функцій масової комунікації: інформаційну, соціалізаційну, функцію організації поведінки, психотерапевтичну та комунікативну [2, с. 195].

На сьогоднішній день засоби масової комунікації використовують для реклами, політичних проблем, розваг та навіть освіти. Вони мають величезний вплив на свідомість молоді та можуть формувати її уявлення про світ та суспільство.

Однією з основних проблем є те, що більшість молоді використовує засоби масової комунікації для отримання інформації та розваг, а не для формування своєї свідомості та критичного мислення. Це може призвести до негативних наслідків, таких як прийняття невірних уявлень про світ, або відмова від власних поглядів на використання тих, які нав'язуються засобами масової комунікації.

Іншою проблемою є те, що засоби масової комунікації можуть впливати на свідомість молоді через емоційне забарвлення інформації. Це може призвести до формування негативних стереотипів та проявів про інших людей, національності чи культури.

Як показує опитування проведене в 2017 р. в середовищі студентів – 58% осіб зазначили, що з-поміж усіх ЗМК надають перевагу Інтернету, 38% студентів – телебаченню та 4% респондентів – пресі, жоден з опитуваних не виділив радіо в якості джерела інформації. Варто наголосити, що телебачення та електронні засоби масової інформації забезпечують можливість наочно-образного сприйняття, а отже сильнішого емоційного впливу на індивіда [3, с. 57].

До інших проблем можна віднести дезінформацію, яка може бути розширена засобами масової комунікації, а також відображати критичне мислення та аналітизм.

Вплив засобів масової комунікації на формування свідомості сучасної молоді – це складна соціальна проблема, яка потребує уваги та дослідження. З одного боку, засоби масової комунікації можуть допомогти молоді розвинути свідомість, навички критичного мислення та розуміння соціальних проблем. З іншого боку, неправильне використання засобів масової комунікації може призвести до формування негативних уявлень про світ, неадекватної оцінки соціальних проблем та неприємного впливу на психічне здоров'я.

Так, згідно вищенаведеного опитування 23% респондентів, відповідаючи на запитання «Як би ви оцінили вплив ЗМК на особистість?», зазначили, що вплив мас-медіа на людину є нейтральним (тобто виключно інформативним та не несе ніякого маніпулятивного впливу), 46% осіб наголосили на негативному впливі, а 31% опитуваних на позитивному [3, с. 57].

Засоби масової комунікації, які представлені розгалуженою мережею агентств і підприємств з розповсюдження інформації, ще не повністю реалізували свій потенціал. Серед позитивних тенденцій в діяльності засобів масової комунікації, які сприяють формуванню та розвитку культури, можна виділити: всебічне висвітлення подій, що відбуваються в країні і світі, на підставі яких виробляються цінності і норми, спрямовані на демократизацію суспільства; надання можливості висловитися представникам різноманітних громадських об'єднань і ініціатив по гострих проблемах сучасності, які формують плюралістичний погляд на світ, толерантне ставлення до відмінностей і прояв поваги до їх точок зору [1].

Один із головних негативних впливів засобів масової комунікації на формування свідомості сучасної молоді – це викликані ними ідеалізовані уявлення про життя та культуру споживання. Молодь може отримати нереалістичні очікування щодо свого життя та визначити свою цінність на підставі показників успіху, які нерідко надзвичайно спотворюють реальність. Це може призвести до недооцінки важливості соціальних проблем, таких як бідність, дискримінація та несправедливість.

Крім того, засоби масової комунікації можуть впливати на формування стереотипів та виявлення про різні групи людей, що може призвести до дискримінації та нерівності. Також вони можуть підштовхувати молодь до використання насильства та несвідомого споживання.

У зв'язку з цим важливо навчити молодь критичному мисленню та розумінню того, як засоби масової комунікації впливають на їхню свідомість.

Таким чином, сучасна ситуація в суспільстві породжує неоднозначність в оцінці діяльності засобів масової комунікації. Оскільки вони міцно вплили в людське повсякдення, що більшість із нас вже не може уявити свого буття без них. Вплив ЗМК на формування свідомості молодшої людини починається із дитячого віку та проходить упродовж всього життя. Сьогодні під впливом мас-медіа формуються не лише ціннісні орієнтації, смаки, погляди, звички, а й громадська думка та суспільні настрої. Тому важливим завданням всього суспільства скерувати цей процес в конструктивне русло позаяк від цього залежить загальний стан свідомості цілого покоління.

Література

1. Михлюк Е. І., Шевченко О. В. Вплив засобів масової комунікації на якість життя сучасних людей та молодь. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream.pdf>
2. Сорочинська В. Є. Вплив засобів масової комунікації на соціальне становлення студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 27. С. 195–199.
3. Федотова Т. В., Михайлець А. В. Вплив засобів масової комунікації на особистість студента. *Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (15 трав. 2017 р.) / за заг. ред. Л. В. Засекіної, А. В. Кульчицької. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2017. С. 56–58.

Оксана Протас

*доктор пед. наук, професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Андрій Кузь

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ КІБЕРБУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сьогодні Інтернет став невід’ємною частиною нашого життя. Інтернет є джерелом інформації, засобом спілкування, розважальним засобом. Важливим фактором, через який підлітки перебувають в інтернет-середовищі цілодобово-соціальні мережі. Соціальні мережі, відсуваючи на другий план класичні інститути соціалізації – родину, заклади освіти, друзів, – займають усе більш домінуючу роль у процесі соціалізації особистості. Втім мережа Інтернет дає не тільки можливість для отримання інформації, але й містить у собі реальні загрози: інтернет-залежність, відсутність часу на живе спілкування, кібербулінг. Насильство проникає у життя дітей з екранів телевізорів, телефонів та мобільних гаджетів.

Проблема кібербулінгу на сучасному етапі набуває все більшої актуальності та стає глобальною. Кібербулінг – це переслідування, цькування, образи, погрози і повідомлення іншим компрометуючих даних за допомогою сучасних засобів комунікації, технологій інтернету. Соціальні мережі об'єднують мільйони підлітків, які спілкуються між собою. Саркастичні жарти дітей можуть перерости у систематичні цькування, які завдає непоправної шкоди. Цькування має негативний вплив на соціалізацію жертви. Занижена самооцінка, беззахисність, стрес, депресія, тривога, страх, недовіра до людей, відсторонення від інших - це все є наслідками булінгу.

Питання булінгу та його профілактики висвітлюються у працях таких вітчизняних (Р.Калюжний, В. Крилов, П.Орлов, С.Орлова та ін.) та зарубіжних вчених (К. Дьюкс, Д. Лейн, Д. Олвеус). Проблеми кібербулінгу та інформаційної безпеки у працях: Т. Веретенко, В. Гончарук, А. Запорожець, Н. Когутяк, І. Литовченко, Т. Миронюк, Л. Найд'юнової, М. Фадєєвої.

Мета статті – розкрити особливості соціально-педагогічної діяльності з попередження кібербулінгу в підлітковому середовищі.

В умовах широкого використання технологій дистанційного навчання, підлітки ще більше занурюються у віртуальний світ, що є загрозою кібербулінгу. Явище кібербулінгу як форми агресії становить потенційну загрозу безпечного користування гаджетами та мережі Інтернет [4, с.4].

Кібербулінг – це переслідування, цькування, образи, погрози і повідомлення іншим компрометуючих даних за допомогою сучасних засобів комунікації, технологій інтернету. Це явище проявляється жорстокістю з метою нашкодити, принизити іншого з використанням мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж та ін. [5].

Інформаційні технології дуже тісно пов'язані з життям сучасних підлітків, які найбільш піддаються кібербулінгу, через боротьбу за першість, право бути вищим та впливати на інших [4;5].

Кібербулінг відрізняється від традиційного цькування особливостями Інтернет-середовища: анонімністю, можливістю видавати себе за інших, мати чисельну аудиторію одночасно (наприклад для розповсюдження пліток), здатність залякувати жертву будь-де і будь-коли. Це інформаційний терор, моральна і психологічна шкода.

Основними особливостями кібербулінгу є: внаслідок анонімності осіб в Інтернет середовищі «ворог» для жертви може бути невідомий; жертви кібербулінгу бояться звертатись до дорослих за допомогою, так як остерігаються «покарання» позбавленням їх можливостей користування комп'ютером чи мобільним телефоном [4, с.16].

Для кібербулінгу не важливо бути сильнішим чи мати перевагу в соціальному статусі, достатньо мати гаджет і бажання тероризувати. Здобуття чи отримання будь-якої форми нерівності, соціальної ізоляції іншого, відчуження та інше – це внутрішня прихована суть будь-якого виду булінгу.

Кібербулінг може містити різні форми поведінки з метою завдати шкоду іншому і може починатися з жартів, які не схожі на булінг, а завершитися віртуальним терором, що завдає непоправної шкоди [3 с. 282].

Виокремлюють такі типи кібербулінгу: перепалки, або флеймінг; напади; обмовляння, зведення наклепів; самозванство, перевтілення в іншу особу з метою нанесення шкоди; ошуканство; відчуження, ізоляція; кіберпереслідування; хепіслеппінг [4, с. 16-18].

Явище кібербулінгу серед підлітків має системну природу, починається із приниження людей, малої шкоди, а без адекватного реагування дорослих може продовжитися і призвести до руйнівної шкоди, починаючи від негативних емоцій (сором, страх, тривога) та закінчуючи трагічними наслідками у вигляді суїцидальних думок і спроб [3].

На кібербулінг, як форму агресії, батьки часто не звертають уваги, що призводить до подальших проблем підлітків, тому з метою профілактики необхідна соціально-педагогічна робота з батьками, які можуть ідентифікувати, що їх дитину цькують в мережі. З огляду на необхідність інформаційної безпеки дітей, потрібно потурбуватись про безпеку їх широкої взаємодії в інтернет-просторі, визначаючи норми часу їх перебування. Для цього потрібно підвищували їх медіаграмотність, навчати дітей правил безпечного користування мережею, захисту особистих даних [4].

Соціально-педагогічна діяльність з метою попередження кібербулінгу підлітків може здійснюватися такими основними напрямками. Насамперед, просвітницька діяльність з метою їх обізнаності з можливостями технічних засобів, які можуть фільтрувати небажаний контент в мережі, налаштовувати конфіденційність та захист персональних даних. Є системи швидкого реагування провайдерів, правоохоронних структур, операторів зв'язку на протиправну діяльність в мережі Інтернет. Інший спосіб – це навчання підлітків правил безпеки і коректної поведінки до інших користувачів, підвищення рівня медіаграмотності, профілактика у них агресивної та віктимної поведінки [1, 2].

Отож попередження кібербулінгу серед підлітків полягає у створенні дружньої атмосфери, налагодженні довірливих контактів для вирішення проблем взаємовідносин, просвітницькій роботі з кібер-безпеки а також своєчасному виявленні ознак кібербулінгу та їх подолання.

Література

1. Когутяк Н. Особливості самопрезентації підлітка в середовищі віртуального спілкування: причини кібербулінгу. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: Вид-во “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2014. Вип. 19. Ч. 1. 252с.

2. Корольчук М. Діти в Інтернеті: реальні загрози віртуального світу URL: <https://learning.ua/blog/201811/dity-v-interneti-realni-zahrozy-virtualnoho-svitu/>. 2018.

3. Миронюк Т., Запорожець А. Кібербулінг в Україні – соціально небезпечне явище чи злочин: визначення та протидія. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 275.

4. Найдьонова Л. Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини. Методичні рекомендації Київ, 2014. 80с.

5. Про булінг (цькування) та як його подолати. Дітям, молоді та дорослим про важливе.

Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 40 с.

6. Кібербулінг та дорослий контент: як вберегти дитину / Київстар. Безпечний Інтернет. Посібник для батьків. URL: <http://bezpeka.kyivstar.ua/materials/articles/article7/>

Оксана Протас

*доктор пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Віта Салій

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

НЕБЛАГОПОЛУЧНА СІМ'Я ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Сім'я є основою суспільства, осередком формування особистості. Вона виступає, насамперед, провідним чинником соціалізації особистості на мікрорівні. Її основні соціалізуючі функції полягають у забезпеченні фізичного та емоційного розвитку дитини, формуванні її статевої ідентичності, розумового розвитку, здібностей, забезпеченні почуття захищеності; формуванні ціннісних орієнтацій; оволодіння соціальними нормами. Соціальне здоров'я суспільства залежить, передусім, від виконання сім'єю покладених на неї функцій, зокрема й виховної. На жаль, в українському суспільстві все частіше зустрічаються родини, які не виконують своїх функцій. Саме тому актуальною постає проблема функціонування неблагополучних сімей та розвитку в них дітей. Це актуалізує необхідність соціально-педагогічної допомоги неблагополучним сім'ям.

Різні аспекти проблем функціонування неблагополучної сім'ї та соціально-педагогічної діяльності з неблагополучними сім'ями, а саме: взаємодію батьків і дітей, роль сприятливого сімейного середовища у формуванні особистості дитини, вплив сімейних конфліктів на психологічний стан дітей розглядали у своїх працях, такі вчені, як: як Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, С. Мудрик, С. Назарова, І. Трубавіна, В. Шахрай, Р. Федоренко та інші.

Мета статті – розглянути особливості неблагополучної сім'ї як соціально-педагогічного феномену та соціально-педагогічної діяльності з ними.

Благополучною вважають сім'ю, яка виконує на кожному із етапів розвитку свої функції і завдання, а неблагополучною – яка самостійно не може справитися із розв'язанням завдань, які постають на різних етапах її розвитку. На будь якому етапі розвитку сім'ї (смерть, хвороба, позбавлення волі та ін.) можуть статися події, які порушать її життєдіяльність, що призводить до неблагополуччя сім'ї. Якщо на кількох етапах сім'я не може розв'язати

поставлені завдання, це призводить до порушення її життєдіяльності, тоді йде мова про кризу сім'ї як прояв її неблагополуччя [1].

Критеріями неблагополуччя сім'ї є: емоційне та фізичне відторгнення, несприйняття, дефіцит уваги та виховних ресурсів, схильність до брехні, відсутність загальних інтересів, конфліктність, внутрішня скутість, фізичне та психологічне насильство, деспотичність батьків [4].

Неблагополучними вважаються сім'ї, які повністю або частково втратили свої виховні можливості через певні причини, результатом чого в таких сім'ях складаються несприятливі умови для виховання дитини. Це сім'ї, в яких порушена структура, знецінюються або ігноруються основні сімейні функції, є явні або приховані дефекти виховання, через що діти стають «важкими» [2].

Неблагополучні сім'ї розділяють на дві великі групи:

- сім'ї з відкритою формою неблагополуччя: конфліктні; проблемні; асоціальні; аморально-кримінальні; сім'ї з недоліком виховних ресурсів;
- сім'ї з прихованою формою неблагополуччя (внутрішньо неблагополучні), у яких цінності і поведінка батьків розходяться з загальнолюдськими моральними вимогами, що позначається на вихованні дітей [4].

Неблагополучні сім'ї характеризуються такими негативними проявами:

- батьки зловживають спиртними напоями, наркомани, ведуть аморальний спосіб життя, вступають у конфлікт з правовими нормами суспільства;
- з низьким морально-культурним рівнем батьків;
- зі стійкими конфліктами у взаємостосунках між батьками;
- зовні благополучні сім'ї, які допускають серйозні помилки у системі сімейного виховання внаслідок низької педагогічної культури та неосвіченості, які носять стійкий характер. У таких сім'ях: спілкування батьків з дітьми носить формальний характер; відсутня єдність вимог до дитини; безконтрольність з боку батьків за успішністю та поведінкою дитини; надмірна батьківська любов чи суворість у вихованні, фізичні покарання; насильство; не враховуються у вікові та індивідуально-психологічні особливості дитини [5].

Характерними ознаками неблагополучної сім'ї є матеріальні нестатки, аморальна та асоціальна поведінка дорослих і дітей, бездоглядність, викривлені моральні та духовні цінності, важка психолого-педагогічна атмосфера, споживацька психологія дорослих, емоційне відторгнення дитини, її фізичне і моральне пригнічення, сімейне насилля тощо [2].

Дослідження вчених засвідчують, що дітям, які виховувались в неблагополучних сім'ях важко побудувати взаємовідносини з оточуючими, внаслідок їхньої необізнаності зі зразками позитивних взаємовідносин.

Неблагополучні сім'ї потребують соціально-педагогічної підтримки й допомоги, яка залежить від типів сімей:

- соціально-демографічна: сім'ї багатодітні, бездітні, які розлучаються, сім'ї з неповнолітніми батьками;
- матеріально-житлова: малозабезпечені сім'ї, які перебувають у поганих житлових умовах; вагітні жінки, матері, на утриманні яких є неповнолітні діти, або які втратили роботу, потребують роботи зі скороченим днем чи вдома тощо.

- медико-соціальна: сім'ї з дітьми, батьками з інвалідністю, фізичними та психічними захворюваннями, які зловживають спиртними напоями, вживають наркотичні речовини, мають прояви суїциду;

- психологічна та соціально-педагогічна: неблагополучні сім'ї, які ведуть аморальний спосіб життя; зі стійкими конфліктами між батьками та дітьми; сім'ї зовні благополучні, але такі, що систематично припускаються педагогічних прорахунків через педагогічну неосвіченість; сім'ї, у яких діти знаходяться у несприятливих сімейних умовах; у конфліктних взаємостосунках з іншими; які залишилися без опіки батьків; вихованці дитячих будинків; важковиховувані діти, які здійснюють антигромадські вчинки, хуліганські дії; бродяжать, жебракують, ізольовані, мають аморальну, протиправну, агресивну поведінку, вживають алкоголь, наркотики, психотропні речовини, мають суїцидні спроби; діти, які зазнають насильства, мають внутрішньоособистісні проблеми тощо.

- соціально - правова: батьки перебувають у суперечності із законами суспільства, криміногенна обстановка в сім'ї, одного з батьків засуджено; молоді люди, які повернулися з місць позбавлення волі [4].

Такі категорії сімей потребують соціально-педагогічної, психологічної, юридичної допомоги, щоб захистити дітей від несприятливого впливу середовища, насильства, допомогти батькам у розв'язуванні складних питань виховання дітей, налагодженні взаємостосунків, допомогти дітям адаптуватися в оточуючому середовищі, безконфліктно розв'язувати проблеми.

Соціальна робота з неблагополучною сім'єю проводиться як на державному, так і на обласному, міському, районному рівнях.

Соціальна робота із сім'ями є пріоритетним завданням для центрів соціальних служб, які беруть участь у реалізації державних, галузевих, регіональних програм соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями; здійснюють соціальний захист, соціальне обслуговування сімей шляхом надання їм психологічних, соціально-педагогічних, юридичних, соціально-медичних, соціально-економічних та інформаційних послуг; реалізують соціальний супровід сімей, дитячих будинків сімейного типу, молоді, яка перебуває у конфлікті із законом; проводять соціально-профілактичну роботу із запобігання правопорушень, негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі, разом з органами внутрішніх справ, охорони здоров'я, освіти, службами у справах неповнолітніх пропагують здоровий спосіб життя; здійснюють соціально-реабілітаційні заходи щодо відновлення соціальних функцій, психологічного та фізичного стану дітей, які зазнали жорстокості, насильства, потрапили в екстремальні ситуації; інформують з питань працевлаштування [3].

З метою попередження насильства в сім'ї використовуються такі напрями захисту прав членів сім'ї: просвітні кампанії – в ліцях, на робочих місцях, в неурядових та урядових організаціях; громадський захист – за допомогою петицій, плакатів, листівок на вулицях, оголошень у газетах, відкритих дискусіях та дебатах; законодавчі та політичні кампанії – щодо певних проблем.

Основні структури, що застосовуються роботі з сім'єю – це консультпункти, кабінети екстреної психологічної допомоги, «телефон довіри»,

тренінгові центри. І саме завдяки їх функціонуванню проводяться тестування, анкетування, психоемоційні тренінги, бесіди-консультації.

Для підвищення ефективності діяльності соціального педагога з дітьми з неблагополучних сімей та їх батьками використовуються такі форми роботи: масові (конференції, дні відкритих дверей, сімейні вечори лекторії); індивідуально-групові (бесіди, тренінги, рольові ігри, батьківські дні у ліцеї, організація консультацій для батьків); індивідуальні (консультації, обговорення педагогічних ситуацій, індивідуальні бесіди, тренінги); взаємодія ЗЗСО із соціальними службами.

Таким чином, діти з неблагополучних сімей потребують особливої уваги з боку суспільства, оточуючих, фахівців з метою їх адаптації до навколишнього середовища та соціалізації у суспільстві. Соціально-педагогічна робота з ними має бути комплексною і водночас спрямована на вразливі риси неблагополучної сім'ї.

Література

1. Проблемна сім'я як об'єкт соціальної роботи / Маценко Л. Педагогіка сімейного виховання: підручник. Вид. 3-тє, доп., перероб. Київ: ЦП «Компринт», 2019. 376 с.
2. Напрями та зміст соціально-педагогічної роботи з проблемними сім'ями. Соціальна педагогіка: підручник. / За ред. А. Капської. 2-е вид., перероб. і доп. Київ, 2003. С. 200-214.
3. Робота з кризовими сім'ями: Проект «Повернення додому». Соціальна педагогіка: теорія і практика. 2014. №1. С. 51-57.
4. Трубавіна І. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посібник. Київ. 2002. С. 49.
5. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

Надія Сабат

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Богдан Калинчук

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Закон України «Про освіту» визначив мету загальної середньої освіти як «забезпечення всебічного розвитку дитини, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і

навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [1].

Отже, одне з головних завдань соціального педагога – допомогти старшокласникам правильно зорієнтуватися у виборі професії з урахуванням їхніх інтересів і нахилів, дати можливість учням перевірити ступінь власної внутрішньої готовності до вибраної професії, вміння самотійно й усвідомлено застосовувати отримані знання і навички стосовно майбутньої професії. Все це диктує необхідність посилення профорієнтаційної роботи в школі, яка б привела учнів до адекватного вибору професії з урахуванням соціально-економічних змін в Україні, переходу до ринкових відносин, появи нових вимог до спеціальностей XXI ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вітчизняної та зарубіжної педагогічної літератури показав, що проблеми, пов'язані з різноманітними боками профорієнтаційної роботи в школі, знайшли своє відображення в низці публікацій В. Редька, О. Демчук, Н. Побірченко, Л. Сердюк, Е. Зеєр та ін. Науковці доводять, що профорієнтація є особливо важливою для свідомого вибору професії старшокласників, пропонують ряд форм і методів цього процесу.

За М. Тименко, професійна орієнтація – це система заходів щодо активного, свідомого, професійного й мобільного самовизначення та становлення особистості з урахуванням її можливостей та індивідуальних особливостей і кон'юнктури ринку праці [2, с. 32].

Соціальний педагог має виконувати координуючу функцію у профорієнтаційній роботі в закладах загальної середньої освіти, залучаючи до співпраці: служби зайнятості, освіти, виробництва, громадськості тощо. Для дотримання наступності профорієнтаційної роботи вона повинна мати «наскрізний» характер, що охоплюватиме в навчальних і поза навчальних закладах з урахуванням їх специфіки.

Профорієнтація учнів старших класів є важливим етапом їх освітнього шляху. Цей процес спрямований на допомогу учням у визначенні своїх інтересів, здібностей і кар'єрних цілей. Основні аспекти профорієнтаційної діяльності соціального педагога включають в себе ряд напрямів. Охарактеризуємо їх детальніше.

Тестування і аналіз здібностей. Важливо надати учням можливість пройти різноманітні тести, які допоможуть визначити їхні індивідуальні сильні та слабкі сторони. Це може бути спрощене самооцінювання чи професійні тести, що базуються на конкретних завданнях.

Індивідуальні консультації з психологами та кар'єрними консультантами. Учні можуть отримати цінний досвід, консультуючись з фахівцями, які допоможуть їм зрозуміти свої прагнення та визначити шлях до досягнення мети.

Вивчення ринку праці. Знання сучасних тенденцій на ринку праці дозволяє учням краще розуміти, які професії є актуальними та перспективними. Важливо також знати, які навички та кваліфікації будуть важливими у майбутньому.

Проведення профорієнтаційних заходів. Семінари, лекції та практичні майстер-класи від представників різних професій допомагають учням краще уявити, як виглядає робочий процес у конкретних сферах.

Врахування інтересів та хобі. Важливо враховувати індивідуальні інтереси та хобі учнів при виборі майбутньої кар'єри. Це допомагає зробити процес навчання більш захоплюючим.

Сприяння самоосвіті. Підтримка учнів у розвитку навичок самостійного навчання і власного вибору навчальних траєкторій, наприклад, через партнерства з вишами чи курси підвищення кваліфікації.

Для того, щоб підготувати молоду людину до професійного самовизначення, соціальному педагогу потрібно:

– сформуванню установку на власну активність та самопізнання як основу професійного самовизначення;

– ознайомити із світом професій, кон'юнктурою ринку праці, правилами вибору професії;

– забезпечити самопізнання та формування «образу Я» як суб'єкта професійної діяльності;

– сформуванню вміння аналізувати види професійної діяльності з урахуванням спорідненості їх за психологічними ознаками й подібністю вимог до людини;

– виробити вміння порівнювати «образ Я» з вимогами професій до особистості та кон'юнктурою ринку праці, створити на цій основі професійний план і постійно його перевіряти;

– створити умови для перевірки можливостей самореалізації в різних видах професійної діяльності організацією професійних проб;

– забезпечити розвиток професійно важливих якостей особистості;

– сформуванню мотивацію і психологічну готовність до зміни професії і переорієнтації на нову діяльність;

– виховувати загальнолюдські та загальнопрофесійні якості й розумні потреби.

Профорієнтація є складним індивідуальним процесом, тому соціальному педагогові важливо враховувати унікальність кожного учня при наданні підтримки і порад.

Література

1. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді: [методичний посібник / ред. М. П. Тименко] Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 2001. 153 с.

2. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.04.2023).

3. Профорієнтаційна робота психолога / [упоряд. А. Гончаренко]. Київ : Шкільний світ, 2007. 128 с.

4. Тименко М. М. Особливості профорієнтаційної роботи соціального педагога у загальноосвітніх навчальних закладах. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2012. № 45. С. 32–34.

Надія Сабат
канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи

Денис Тимків
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У сучасному українському суспільстві є ряд проблем як матеріального, так і духовного плану, які серйозно загрожують ствердженню України як цілісної держави. Перед сучасною Україною стоїть проблема історичної ваги: зберегти, захистити свою незалежність, територіальну цілісність. Для цього слід вище піднести українське національно-патріотичне виховання. Важливим сьогодні є творче використання напрацювань у цій галузі, втілення парадигми патріотичного виховання як складової формування особистості. Про це йдеться у Державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року [4] та інших документах.

У сучасних умовах система національно-патріотичного виховання формує й розвиває низку соціально значимих цінностей: патріотизму, громадянськості та ін. Цьому значно сприяють посилення патріотичної роботи; використання потенціалу засобів масової інформації у процесі розгляду й висвітлення питань патріотичного виховання, їхнього впливу на становлення особистості громадянина та патріота України. Тому соціальний педагог, що працює з учнями, і сам повинен пропагувати гуманістичні цінності, створювати умови для формування особистостей креативних, відданих ідеям державності, які були б готові до захисту України, розбудовували громадянське суспільство.

В українському педагогічному словнику подано таке визначення патріотизму: «...одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності школи. У процесі вивчення різних навчальних предметів в учнів формуються патріотичні погляди і переконання» [2, с. 249].

Автори програми патріотичного виховання дітей та молоді акцентують, що патріотизм є суттєвою частиною суспільної свідомості, що знаходить свій вияв у настроях та почуттях, поважному ставленні до власного народу та його культурних набутоків, традицій, героїки минулих подій [1, с. 17]. Сьогодні до

цього додається ще гордість за сучасних героїв, що віддають життя у російсько-українській війні, захищають рідну землю від агресора. Тому вважаємо, що на державному рівні має бути переосмислено складові системи патріотичного виховання молоді. Воно, передусім, має базуватися на подвигах героїв нашого часу, сучасних перемогах у російсько-українській війні, героїзмі військових та цивільних українців, котрі сьогодні усіма силами наближають нашу перемогу.

Формування патріотизму відбувається на основі національних цінностей, принципів любові та гордості за свою державу. Водночас, формуючи національну ідентичність, слід враховувати регіональні, етнічні, культурні, релігійні традиції. Заклади загальної середньої освіти мають активно включатися у реалізацію системних заходів, що передбачені державними програмами та спрямовані на посилення патріотичного виховання учнів, формування свідомого українського громадянина. В основі цього процесу лежить плекання поваги до українських національних символів, залучення учнівської молоді до участі у громадсько-патріотичному житті, толерування розуміння та сприйняття цінностей і переконань представників інших культур, виховання готовності відстоювати суверенітет і територіальну цілісність України.

Багато сучасних дослідників вивчають та переосмислюють зміст патріотизму як складної комплексної якості особистості. Аналіз наукових напрацювань засвідчує, що більшість авторів до змісту патріотичного виховання відносять формування в особистості ряду громадянсько-патріотичних якостей: громадянсько-патріотичної самосвідомості, світогляду й переконаності; високої громадянської відповідальності при виконанні фахових обов'язків; соціальної активності у щоденному житті й діяльності; знання рідної мови, історії, культури; любов до України та готовність її захищати. Зазначимо, що патріотизм не може ґрунтуватися на зовнішньому впливі чи розпорядженні, це радше поклик душі, спонука до відповідного діяння. Поняття патріотизму зазвичай пов'язане з вищими життєвими смислоуворювальними цінностями особистості: честю, гідністю, прагненням до свободи, бажання захищати рідних і свою землю. Відтак національно-патріотичне виховання у сучасних умовах вимагає докорінних змін, адже неможливо наказами заставити молодь працювати волонтерами, ставати до лав добровольців, рятувати життя інших, жертвувати власні заощадження на потреби ЗСУ. Тому важливо посилити формування ціннісного та діяльнісного компонентів у структурі національно-патріотичного виховання, які в сучасних умовах набувають особливого смислу.

Науковці виокремлюють ряд етапів формування патріотизму особистості:

– плекання любові та поваги до рідних та сім'ї, що повинно закладатися ще у ранньому дитинстві, і головну роль у цьому процесі відіграє сім'я;

– формування т.зв. етнічної самоідентифікації: любові до місця, де народився й виріс (у межах села, міста, регіону). Оптимальним періодом для цього етапу є час шкільного навчання;

– формування гордості за свою країну, або ж державницького патріотизму, що має місце в юнацькому віці і, відповідно, відбувається в 10-11 класах ЗЗСО;

– виховання свідомості своєї приналежності до історичної спільноти, позитивної етнічної ідентичності, а через неї – толерантності щодо представників інших національностей. Ці завдання реалізуються в освітньо-виховному процесі закладів вищої освіти;

– плекання толерантного ставлення до інших народів – цю якість високодуховна особистість плекає у процесі всієї своєї життєтворчості й самовиховання.

Виходячи з позицій дослідників та предмету патріотичного виховання, О. Стьопіна у структурі патріотизму виокремлює такі компоненти:

– духовно-моральний: любов до України, відповідальність перед Батьківщиною, духовний зв'язок з рідним народом;

– когнітивний: систематизовані знання з історії та культури України, патріотична свідомість;

– ціннісний: інтеріоризація як національних, так і загальнолюдських цінностей, серед яких вагоме місце займає патріотизм;

– діяльнісний: готовність до рішучих дій для блага своєї країни, готовність відстоювати її кордони, захищати суверенітет і територіальну цілісність;

– ідентифікаційний.

Останній компонент автор тлумачить як етнічну й національну самоідентифікацію та громадянськість [5, с. 15].

В. Підгурська розмежовує етнічний, територіальний та державницький патріотизм. Так, етнічний базується на відчутті приналежності до рідного народу, історії України, любові до своєї землі. У формуванні цієї складової патріотизму вагоме значення має рідна мова, література, історія, а також традиції та звичаї народу. Територіальний патріотизм має у своїй основі любов до своєї малої Батьківщини. Вищим ступенем патріотизму є сформоване в особистості державницьке почуття, в основі якого лежить державна ідеологія [3, с. 154].

Патріотизм є особливою спрямованістю соціальної поведінки і життєтворення громадянина. Критерії патріотизму: любов, відданість, служіння Батьківщині, піклування про її розвій як демократичної держави, забезпечення суверенітету та відновлення територіальної цілісності. Сьогодні, в умовах російсько-української війни, патріотизм проявляється в готовності служити Україні, визнавати пріоритет державних інтересів над особистими, готовності добровільно захищати Україну. Саме таке розуміння патріотизму має бути базовим в усвідомленні сутності національно-патріотичного виховання громадянина-патріота.

Патріотизм є однією з найнеобхідніших і вічних цінностей, що притаманні всім сферам суспільства й держави і демонструють ставлення особистості до своєї Батьківщини. Патріотизм українця має слугувати захисту національних інтересів своєї держави, відновленню її територіальної цілісності, духовному оздоровленню нації. Високий рівень патріотизму є потужним джерелом стійкості морального духу в боротьбі із зовнішнім ворогом, у сучасних умовах – з російським агресором.

Патріотичне виховання є ваговою складовою сучасного освітньо-виховного процесу закладу загальної середньої освіти. Воно має стати цілеспрямованою системною діяльністю інститутів та установ держави й суспільства задля формування в молоді самовідданої любові до України та готовності до захисту її від агресора. За своєю сутністю й спрямованістю щодо суспільства – патріотичне виховання реалізує функцію активного цілеспрямованого впливу людського фактора на зміцнення обороноздатності держави, захисту її суверенітету. Якщо розглядати у розрізі соціальної групи чи індивіда, то патріотичне виховання формує гармонійно розвинену особистість, її самосвідомість, почуття відповідальності за долю країни, готовність до захисту її зі зброєю в руках. Сучасна молодь має власне бачення суспільно-політичних процесів. Ровесники незалежності, на відміну від представників старшого покоління, не мають потреби відмовлятися від попередніх парадигм, вони легко сприймають актуальні для сьогодення цінності, їм притаманний незаангажований тип мислення, сформоване критичне ставлення до подій та ситуацій. Сучасна молодь динамічна, мобільна, адже живе у час відкритих можливостей, відкритих суспільств. Вона тяжіє до американського та європейського бачення патріотизму, що базується на принципі «єдність у різноманітності» і вдало поєднує універсальні громадянські якості та відчуття приналежності до єдиної світової спільноти.

Виходячи з вищенаведеного, патріотичне виховання сьогодні є першочерговою потребою держави, адже Україні, як ніколи, потрібні свідомі громадяни-патріоти, здатні відстояти її незалежність та суверенітет, забезпечити Україні достойне місце в цивілізованому світі. Патріотичне виховання покликане сформувати покоління особистостей із високим рівнем прагнення до саморозвитку, із патріотичною свідомістю, яка прагне забезпечити умови для вільного саморозвитку, обстоює цінності гуманізму й демократії. Ключовим маж стати переконання, що сила українців – у єдності, незалежно від етнічного походження, адже зараз маємо багато штучно створених російською пропагандою перешкод, які заважають досягнення взаєморозуміння та згуртованості. Уся система виховних впливів має спонукати до викорінення навіть найменших проявів сепаратизму, протистояти агресивним зазіханням на територію та суверенітет України з боку сусіда-агресора.

Література

1. Бех І., Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [гол. ред. С. Головка]. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
3. Підгурська В. Патріотичне виховання здобувачів освіти як психолого-педагогічна проблема. *Витоки педагогічної майстерності*. 2018. Вип. 21. С. 152–157.
4. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 р. № 673. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku-ta-vnesennya-zmin-do-deyakih-postanov-kabinetu-ministriv-ukraini> і300621-673 (дата звернення: 12.04.2023).

5. Стьопіна О. Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2007. 23 с.

Наталія Сівак

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки

Олена Гуменюк,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
м. Хмельницький, Україна*

ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Сьогодення вимагає від закладів освіти виховання компетентнісно свідомих громадян, які би могли інтегрувати та застосовувати отримані знання під час вирішення певних життєвих ситуацій, проявляти громадянську активність, взаємну відповідальність. Саме застосування проєктної технології сприяє комплексному формуванню компетентностей, активізує особистісний потенціал кожної дитини, підготовку її до дорослого життя, підвищує мотивацію для отримання знань.

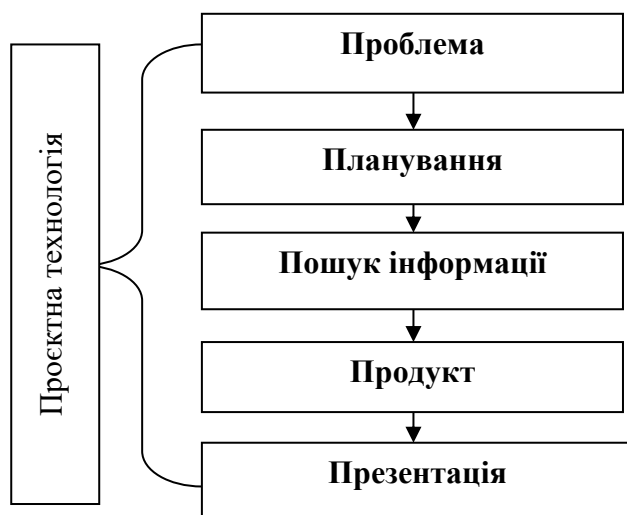
Як показав аналіз публікацій, засновниками методу проєктів є Дж. Дьюї, В. Кілпатрик, Е. Коллінгс. Проєктна технологія розглядалися в працях українських і зарубіжних дослідників, а саме: Г. Ващенко, Є. Кагаров, Є. Перовський, О. Пометун, О. Сухомлинська, Є. Янжул та ін. Метод проєктів із методичних особливостей застосування О. Волжина, Л. Масол, Н. Матяш, Є. Полат, В. Симоненко. Ученими Г. Голуб, О. Чуракова досліджували функції проєкту як засобу формування компетентностей, проєкти як спосіб активізації пізнавальної діяльності визначає Є. Гребенніков, як розвиток творчих здібностей – М. Сердюк. Технологію реалізації методу проєктів у шкільній освіті як форми інноваційної діяльності відображено в наукових працях В. Беспалька, В. Бондаря, Л. Ващенко, Ю. Громика, Б. Пальчевського та інших [3].

Мета статті: узагальнення й систематизація наукових уявлень про зміст та функції, напрями застосування проєктної технології у роботі соціального педагога.

У перекладі з латинської «proectus» означає «кинутий уперед», що можна трактувати як намір, що буде реалізовано у майбутньому [4].

Проєктну технологію характеризують, як 5 «П» рис.1.

Проєктно-технологічний підхід в сфері соціальної роботи – це змістовне поєднання цілі, завдань, принципів, підходів, форм, методів, прийомів соціально-спрямованої, у тому числі і пізнавальної, діяльності в процесі розробки суб'єктами проєкту в умовах сумісної співпраці [4].

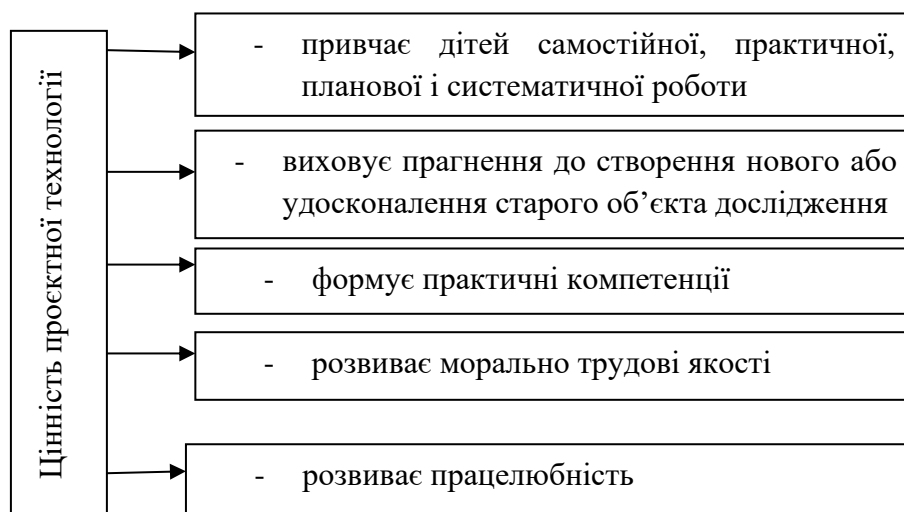
Рис.1. Складові проектної технології

Основною метою такої технології є стимулювання інтересу учнів до проблем, які вирішуються через проектну діяльність шляхом практичного застосування отриманих знань.

Результати досліджень міжнародних організацій засвідчують, що значна частина учнів вітчизняних шкіл не вміє застосовувати набуті знання в реальному житті. Тому системне використання в освітньому процесі методу проєктів, починаючи зі школи I ступеня, дає змогу подолати цей бар'єр, навчити дітей самостійно здобувати нові знання та застосовувати їх на практиці [1].

Технологія соціально-орієнтованого проєктування дозволяє активно розвивати в учнів основні види мислення, творчі здібності, прагненням самому створити, усвідомити себе творцем при роботі з «неслухняними інструментами», «розумними конструкціями», «технологічними системами» та ін. [2].

Практична цінність проектної технології саме пов'язана з її впливом на учнів рис. 2.

Рис.2. Практична цінність проектної технології

Отже, можна стверджувати, що проєктний підхід виконує наступні функції (рис. 3).

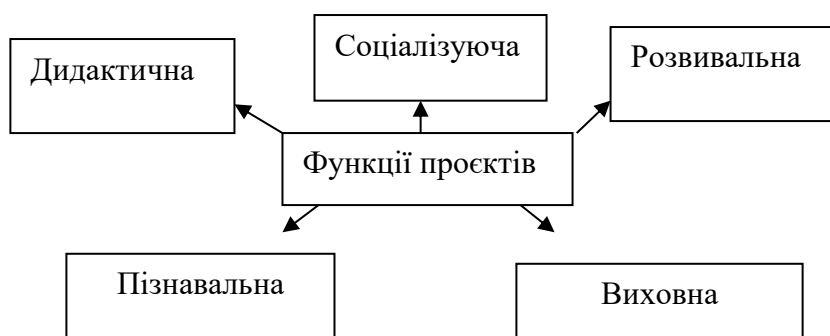

Рис. 3. Функції проєктів

Для ефективного впровадження і отримання позитивного соціального ефекту при розробці проєкту необхідно дотримуватись наступних вимог:

- чітко сформулювати мету проєкту з врахуванням конкретної ситуації;
- визначити завдання, які сприятимуть досягненню мети;
- конкретизувати кінцевий результат;
- визначити етапи та терміни виконання завдань та мети проєкту;
- конкретизувати обсяг сил, засобів, енергії, часу.

Отже, технологія проєктної діяльності дає змогу учням набуті здатності глибоко занурюватися у зміст роботи, домагатись якісного її виконання, очікувати позитивну оцінку результатів, відводити на другий план думку про свій фізичний стан, не зациклюватись на цьому, а навпаки шукати шляхи поліпшення або підтримування наявного стану здоров'я, щоб успішно ввійти до дорослого життя. Проєктування, проєктна діяльність – це атрибут сучасної цивілізації, важливий елемент виробничої, політичної, педагогічної, культурно-мистецької діяльності людини. Завдяки впровадженню соціальним педагогом проєктної технології стимулюються інтереси учнів до розв'язання проблем, набуваються соціально важливі навички та відбувається їх соціалізація.

Література

1. Казімірова О. П. Проєктна діяльність як важливий аспект компетентності освіти школярів. *Математика*. 2013. № 6–7. С. 3–8
2. Капська А. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч. посіб. Київ : УДЦССМ, 2021. 180 с.
3. Карпенко О. Ф. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до використання проєктної діяльності екологічного спрямування. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7324/1/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%B3%>
4. Кравченко Г. Ю. Мовмига Н. Є. Проєктний підхід як складова педагогічної інноватики на шляху до якісної вищої професійної освіти в Україні. *Адаптивне управління: теорія і практика*. 2021. № 11 (2). С. 1–18.

Наталія Сівак
канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки

Катерина Старосуд
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
м. Хмельницький, Україна

БУЛІНГ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Неважливо, чи ви є студентом, педагогом, батьком дитини чи підлітка, членом спільноти, кожен відіграє свою роль у запобіганні знуцанням у школі, і більшість людей прямо чи опосередковано брали участь, були свідками чи випробували ту чи іншу форму знуцань у закладах загальної середньої освіти.

Булінг, як феномен девіантної поведінки, сьогодні є гострою соціально значущою проблемою в суспільстві. Заклади загальної середньої освіти часто стикаються з актами насильства в учнівських класах, жорстоким поводженням з дітьми та проблемою домашнього насильства в сім'ї.

Проблема булінгу порушується в працях таких учених, як: О. Ожів та В. Пономарьов (дослідження акценту на учасників булінгу), Дж. Солсбері (обговорення шляхів роботи з жертвами булінгу), К. Плутицька (означення булінгу як форми шкільного насильства), М. Дмитренко, О. Лавриненка, Л. Лушпай, В. Панок, С. Стельмаха, Т. Федорченко та ін.

Першими, хто досліджував проблему булінгу, зазначають скандинавських вчених, а саме: Д. Олвеус (формування проблеми), А. Пікас, Е. Роланд, П. Хайнеманн. Серед британців, які почали вивчати булінг на початку 1990-х років, визначають таких дослідників, як: Д. Лейн, Е. Мунте, В. Ортон, Д. Таттум та ін.

Метою статті є дослідження проблеми булінгу у закладах загальної середньої освіти.

Згідно нормативної бази, зокрема, Закону України «Про освіту», поняття «булінг» трактується як «діяння (дії або участь) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, економічному, фізичному, сексуальному насильстві, у тому числі, із застосуванням засобів електронних комунікацій» [2].

За даними дослідження, проведеного ЮНІСЕФ у лютому 2017 року, визначено, що 67 % дітей, віком від 11 до 17 років, стикалися з випадками булінгу; 24 % дітей були жертвами булінгу; найчастіше жертвами булінгу стають дуже закриті та сором'язливі діти [3].

Пряме цькування являє собою поєднання словесного та фізичного цькування. Словесне цькування включає усні коментарі або письмову інформацію, яка завдає емоційної шкоди здобувачеві освіти. Фізичне знуцання полягає у завданні фізичної шкоди учню чи його майну. Прикладом прямого

цькування є завдання ударів учневі з одночасним обзиванням його грубими словами або нецензурною лайкою. У свою чергу, непряме знущання здебільшого носить вербальний характер і часто зустрічається у ЗЗСО. Прикладом такої поведінки може бути поширення учням хибної інформації про іншого учня з наміром принизити його.

Науковці визначають такі риси булінгу:

- систематичність;
- нерівність фізичних, психологічних і соціальних можливостей, які лежать в основі стосунків між жертвою й агресором, тобто агресор займає вище становище, ніж його жертва;
- взаємостосунки переслідувача й жертви;
- емоційне приниження, образа почуттів людини, що призводить до виключення її з групи.

Термін «булінг» часто вживається у закладах загальної середньої освіти, який тісно пов'язаний з такими явищами, як: [4].

– насильство – навмисний фізичний або психічний вплив однієї особи проти іншої особи проти її волі, що заподіює цій особі фізичну, моральну чи майнову шкоду або пов'язане із загрозою заподіяння такої шкоди у злочинних цілях;

– агресія – індивідуальна або колективна поведінка або дія, спрямована на заподіяння фізичної чи психічної шкоди або навіть знищення іншій людині чи групі,

– жорстоке поводження – зневага до когось та будь які прояви різних видів насильства, які можуть бути використанні до дитини.

Булінг в школах – це всесвітня проблема, яка може мати негативні наслідки для загального шкільного клімату та права учнів вчитися в безпечному середовищі без страху. Булінг має негативні наслідки на все життя як для учнів, які залякують, так і для їхніх жертв.

Варто зазначити, що найчастіше булінг зустрічається в ранньому підлітковому віці, який розуміється як реакція, спрямована на зменшення невпевненості у власній ідентичності, інтеграцію до групи та відхилення від ворожості, спричиненої фруструючими та стресовими ситуаціями.

Ознаками цькування можуть бути: [1].

- страх йти до школи;
- погана або шкільна успішність, що погіршується, нездатність зосередитися;
- відсторонена поведінка;
- депресія;
- втрата довіри;
- небажання виходити на вулицю;
- нестача грошей;
- розірваний одяг, розбиті окуляри, зниклі шкільні підручники;
- повторювані ознаки синців та травм та ін.

Варто зазначити, що досвід цькування неоднаковий у різних соціальних групах. Хлопчики частіше зазнають ударів чи погроз, а дівчатка частіше страждають від непрямих форм знущань, таких як соціальна ізоляція та поширення чуток.

Важливо, щоб адміністрація школи, педагогічні працівники, соціальні педагоги, психологи та батьки змогли вчасно помітити ознаки булінгу та визначити його причину. Така інформація дозволить їм краще допомогти дитині та зупинити насильство в шкільному середовищі.

Важливо пам'ятати, що діти та молодь, які навчаються, відтворюють і практикують соціальні навички. У кожного є можливість змінити свою поведінку, але наявність ярлика може ускладнити зміну.

Серед найбільш поширених причин у шкільному середовищі є: [5].

- лідерство в команді та боротьба за нього;
- зустріч різних субкультур в одному класі;
- зіткнення різних цінностей і поглядів;
- агресія;
- один із дітей має фізичні вади;
- наявність психічних вад у дитини;
- ревності тощо.

У контексті нашого дослідження, варто зазначити, що створення ЗЗСО відкритих каналів зв'язку з учнями, налагодження партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу дозволяють здобувачам загальної середньої освіти бути відкритішими, щоб говорити про свої проблеми, включаючи знущання. Проведення соціальним педагогом класних зустрічей – один із способів налагодити таке спілкування, які, в свою чергу, дозволяють у класі обговорити найбільш актуальні проблеми.

В сучасному світі проблема булінгу є досить поширеною. Є низка проблем з якими стикаються жертви цькування. Необхідним, на нашу думку, є створення безпечного освітнього середовища, соціальна профілактика булінгу соціальними педагогами, залучення здобувачів загальної середньої освіти до активного дозвілля, щоб в подальшому не боротися з проблемою та наслідками булінгу.

Література

1. Булінг: поняття, ознаки, види та відповідальність. URL: <https://www.zpl.zt.ua/bulinh-ponyattya-oznaky-vidpovidalnist/>
2. Закон України «Про освіту». Прийнято Верховною Радою України 05.09.2017 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.
3. Конвенція: веб-сайт: URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/golovna-storinka/miskarada/strukturni-pidrozdily-miskoyi-rady/upravlinnya-osvity-molodi-ta-sportu/profilaktyka-nasylstva-ta-bulingu/>
4. Лубенець І. Г. Насильство серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів (булінг та його причини). *Наука і правоохорона*: наук. журн. Київ, 2016. № 1. С. 218–223. Текст статті доступний в Інтернеті: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2016_1_34/
5. Про булінг у шкільному середовищі та протидію булінгу в ліцеї URL: <http://2school.in.ua/pro-bulung-u-shkilnomu-seredovyshti-ta-protidyu-bulingu-v-litseyi/>
6. Як протистояти булінгу? URL: <https://doc.ua/ua/news/articles/kak-protivostoyat-bullingu>

Лідія Тимків
канд. психолог. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи

Марія Тимків
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

АРТ-ТЕРАПІЯ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ ІЗ ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ

Проблеми, пов'язані з роботою соціального педагога з дітьми із уразливих сімей, мають високу актуальність у сучасній соціальній ситуації. Одним із ефективних методів роботи є використання арт-терапії. В Україні проблемі арт-терапії присвячено дослідження таких вчених-теоретиків та практиків, як: А. Бреусенко-Кузнецов, О. Вознесенська, О. Деркач, Н. Волкова, В. Газолишин, Н. Єщенко, О. Любарець, Н. Полякова, О. Пинчук, А. Старовойтов, А. Чуприков, Т. Яценко та ін.

Використання методів арт-терапії активно займає свою нішу у професійній діяльності соціальних педагогів. З кожним роком збільшується кількість державних і приватних установ, які запозичують позитивний зарубіжний досвід «лікування мистецтвом» та вводять до переліку методів роботи соціальних педагогів арт-терапію. У працях вітчизняних і зарубіжних дослідників визначено низку чинників, які впливають на формування особистості в дошкільний період: рівень сформованості пізнавальної діяльності (А. Дусавицький, Д. Ельконін, Л. Коломийченко, С. Максименко, В. Рєпкін), емоційно-вольової сфери (Б. Баєв, І. Бех, О. Івановський, В. Котирло), навчальної мотивації (Л. Божович, С. Зязюн, Л. Кузнецова, І. Кулагіна), самооцінки (Н. Жулідова, Л. Фоміна, Г. Цукерман), самоконтролю (Ю. Батій, М. Боришевський, Г. Мор, Г. Нікіфоров).

Основними критеріями, які забезпечують достатній рівень навчально-виховної діяльності, визнано такі: розвиток психічних процесів, мотиваційно-вольової сфери і надання соціально-педагогічної підтримки, – що можливо реалізовувати на основі впровадження в навчально-виховний процес закладу дошкільної освіти нових методик роботи з дітьми, однією з яких є арт-терапія.

Дослідження показують, що арт-терапія може викликати позитивні зміни у психічному стані та поведінці дітей із вразливих сімей. Арт-терапія допомагає дітям справлятися зі стресом, навчитися висловлювати свої почуття, підвищити самооцінку та самоприйняття. Соціальний педагог використовуючи арт-терапію може допомогти дітям справлятися з емоційними проблемами, такими як тривога, депресія, підвищена дратівливість та інші емоційні порушення. Ще арт-терапія дітям із вразливих сімей допоможе: розвивати комунікативні навички

дітей, що сприятиме кращій адаптації в суспільстві та покращити їхні стосунки з іншими людьми; підвищити самооцінку дітей, допомогти їм навчитися висловлювати свої думки та почуття й розвинути творчий потенціал; покращити свої академічні результати та підвищити мотивацію до навчання; покращити свої стосунки з батьками та іншими членами сім'ї, що може призвести до покращення загальної якості життя дітей.

Таким чином, арт-терапія є ефективним інструментом для допомоги дітям з уразливих сімей у вирішенні різноманітних емоційних та соціальних проблем.

Мета статті: описати принципи та техніки арт-терапії, які можуть бути корисними у роботі соціального педагога з дітьми з уразливих сімей.

Арт-терапія може бути корисна в роботі соціального педагога з дітьми з уразливих сімей, тому що вона дозволяє дітям висловити свої емоції та почуття через художні матеріали. Це може допомогти дітям, які часто відчують емоційний стрес та травми, описати свої почуття, які вони не можуть висловити словами. Соціальний педагог може використовувати різні техніки арт-терапії, такі як малювання, ліплення із глини, колажі тощо. Діти можуть використовувати ці матеріали, щоб висловлювати свої емоції, створювати свої історії та образи, або виявляти свою індивідуальність через творчий процес. В рамках терапії, соціальний педагог може проводити різні вправи та діалоги, щоб допомогти дітям усвідомити та висловити свої почуття та думки. Терапія рекомендується дітям з 6 років, (деякі терапевти можуть працювати з малюками з 4 років) так як у віці до 6 років символічна функція свідомості ще тільки формується, дитина поки що не вміє абстрагуватися. Батьки можуть бути присутніми на сеансі та бути включеними у процес або займати позицію спостерігача.

Основним засобом арт-терапії є використання художніх матеріалів для терапевтичних цілей. Проблемою при використанні арт-терапії може стати відсутність доступу до матеріалів та обладнання, оскільки різні матеріали та інструменти є важливими для терапевтичного процесу. У таких умовах можна розглянути використання більш простих матеріалів та інструментів, які можуть бути доступними для використання в тому виді терапії в якому ви працюєте. Також відсутність кваліфікованих фахівців у цій галузі може бути викликана нестачею відповідної освіти та досвіду, а також недостатньою підтримкою з боку керівництва. У такому разі можна розглянути можливість проведення додаткового навчання та тренінгу для персоналу зацікавленого у роботі з арт-терапією. Можна звернутися до інших фахівців у галузі психотерапії або консультації для отримання порад та підтримки. Використання онлайн-ресурсів та мережевих спільнот також може бути корисним при роботі в умовах обмеженого доступу до матеріалів та обладнання, а також за відсутності кваліфікованих фахівців у цій галузі.

У різних джерелах презентовано значну кількість арт-терапевтичних технік, але одним з найбільш поширених залишається малюнок, тобто техніка терапії образотворчим мистецтвом, у першу чергу, малюванням.

На сучасному етапі розвитку цей вид терапії використовується для психолого-педагогічної корекції стану дітей та підлітків з невротичними, психосоматичними порушеннями, у яких виникають труднощі в навчанні й соціальній адаптації за умов внутрішньо сімейних конфліктів. Образотворча діяльність дозволяє людині відчувати і зрозуміти себе, виразити вільно свої думки, емоції і почуття, мрії і надії, бути самим собою, а також звільнитись від негативних переживань минулого. Малювання розвиває емоційно-рухову координацію, так як потребує узгодженої участі багатьох психологічних функцій. На думку фахівців, малювання зумовлює взаємодію між півкулями головного мозку, оскільки у процесі малювання активізується конкретно-образне мислення, пов'язане в основному з роботою правої півкулі, і абстрактно-логічне, за яке відповідає ліва півкуля.

На думку О. Біди, арт-терапія допомагає звільнитися від конфліктів і переживань; сприяє розвитку особистості та її творчого потенціалу; оздоровленню за допомогою творчого самовираження; розкриває творчий потенціал і гармонізує внутрішній світ дітей; сприяє реабілітації за допомогою мистецтва і творчих продуктивних форм активності дитини [1, с. 17].

Для ефективного використання арт-терапії в роботі з клієнтом потрібно використовувати якомога більшу кількість арт-терапевтичних напрямів та їх поєднання, тобто застосовувати мультимодальний підхід. Із великої кількості концепцій, що використовуються нині, для обґрунтування практики арт-терапевтичної роботи з дітьми дошкільного віку педагогічно найбільш виправданими є орієнтовані на психічний розвиток (онтогенез). Цей процес розглядають у контексті впливу великої кількості різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників, тобто в системі. Керуючись таким розумінням процесу психічного розвитку було висунуто концепцію онтогенетично-орієнтованої системної арт-терапії.

Таким чином, арт-терапія може бути ефективним інструментом для роботи соціального педагога з дітьми із вразливих сімей. Соціальний педагог може використовувати різні види арт-терапії, щоб допомогти дітям усвідомити свої почуття та покращити їхній емоційний стан. Незважаючи на те, що арт-терапія може бути ефективною у роботі соціального педагога з дітьми з уразливих сімей, важливо пам'ятати, що використання арт-терапії має бути професійно організованим. Соціальний педагог повинен мати певні знання та навички в галузі арт-терапії, а також мати розуміння терапевтичного процесу.

Однак, при правильному використанні арт-терапія може мати значний позитивний вплив на емоційне та психічне здоров'я дітей з уразливих сімей та допомогти їм подолати труднощі та недоліки, що виникають на їхньому шляху.

Література

1. Біда О. Різні підходи до визначення арт-терапії. *Педагогічний часопис Волині*. № 4(11). 2018. С.14–18.
2. Вознесенська О. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : збірник наук. праць Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка. 2015. № 3 (29). С. 40–47.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 4

Основні напрями підготовки фахівця в умовах суспільних реформ

Людмила Березовська
доктор пед. наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У складних умовах сьогодення все більшої актуальності набуває питання якісної освіти, починаючи з її первинної ланки – дошкільної. Враховуючи те, що пріоритетним завданням Міністерства освіти і науки України на найближчі роки визначено розвиток дошкільної освіти як фундаменту цілісної системи неперервної освіти, в контексті ідей Нової української школи, перед закладами вищої освіти постало питання підготовки компетентних фахівців, спроможних вирішувати складні завдання у постійно змінених умовах та інноваційних процесах, які відбуваються на сьогодні в освіті.

На важливості створення ефективної системи вищої освіти, яка є конкурентоспроможною на ринку освітніх послуг, формує компетентного фахівця через упровадження якісних освітніх програм, реалізацію наукових досліджень та інновацій наголошено у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [4]. Відтак, це потребує удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, місією яких, відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти в Україні є всебічний, гармонійний розвиток дітей, урахування їхніх здібностей, індивідуальних, психологічних та фізичних особливостей [3].

Питанню вдосконалення системи вищої освіти, формування професійної компетентності майбутніх педагогів присвячено наукові праці І. Беха, Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грами, Л. Зданевич, К. Крутій, Н. Лисенко, Р. Пріми, Т. Танько та ін.

Здійснивши аналіз стану проблеми підготовки майбутніх вихователів у закладах вищої освіти, констатуємо на існуючій в освітній практиці суперечності між об'єктивними процесами в суспільстві, що зумовлюють соціальний запит на сформованість у вихователів закладів дошкільної освіти професійних компетенцій та низьким рівнем професійної компетенції здобувачів освіти.

Мета статті полягає у розкритті сучасних тенденцій підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до майбутньої професійної діяльності.

Показниками професійної компетенції вихователя ЗДО є сукупність знань, розвиток необхідних умінь та навичок для успішного виконання професійної діяльності, індивідуально-психологічні характеристики особистості педагога. У

дослідженні феномен «професійна компетенція вихователя ЗДО» розуміємо як єдність теоретичної і практичної готовності, що включає сукупність необхідних теоретико-методичних знань та практичних умінь необхідних для здійснення ефективної професійної діяльності компетенцій: професійних (спеціальних, фахових) – загальна ерудованість, обізнаність; предметно-спеціалізованих (психолого-педагогічних і методичних знань) – використання сучасних інформаційно-комунікаційних технології, форм та методів навчання, методичного забезпечення реалізації освітніх програм в галузі дошкільної освіти; загальнокультурних (особистісно-індивідуальних) – вихованість майбутніх вихователів ЗДО, духовно-моральні та ціннісні орієнтації, емпатійність, толерантність, розвинуті комунікативні уміння [1].

У процес проєктування змісту професійної підготовки здобувачів спеціальності 012 Дошкільна освіта, відповідно до європейських стандартів освіти, інноваційних тенденцій, за логікою компетентнісного підходу провідними є професійні знання, які становлять основу професійної підготовки майбутніх фахівців. Потреба впровадження компетентнісного підходу в систему вищої освіти зумовлена вимогами сучасного глобалізованого суспільства та тенденціями розвитку європейської системи освіти; вироблення спільних критеріїв щодо міжнародного визнання результатів професійної освіти; необхідністю конструювання змісту професійної підготовки та самоосвіти педагогів; оволодіння здобувачами освіти таким рівнем професійної діяльності, який забезпечує адаптацію до роботи в постійно змінених умовах сьогодення [2].

Відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів освіти, які навчаються на спеціальності 012 Дошкільна освіта, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушнського», у майбутніх фахівців необхідно сформувати загальні (діяти соціально відповідально та свідомо, генерувати нові ідеї, здійснювати дослідження, аналізувати отримані дані, працювати в команді) та спеціальні (організовувати освітній процес у ЗДО із використанням сучасних засобів, методів, прийомів, технологій; здійснювати методичний супровід освітньої діяльності в ЗДО; здійснювати психолого-педагогічне керівництво особистісним розвитком дітей раннього і дошкільного віку, зокрема, дітей з особливими освітніми потребами, впроваджувати в практику наукові розробки; співпрацювати з соціальними інституціями, дотримуватися професійної етики та ін.) компетенції [1].

Удосконалення професійної компетенції у процесі підготовки майбутніх вихователів ЗДО вбачаємо у: забезпеченні багатопрофільної підготовки здобувачів освіти, що розширить можливості їх працевлаштування; організації сучасного освітнього середовища; зорієнтованість на індивідуальність здобувачів освіти; зміні ставлення до процесу навчання, професійна активність, мобільність, володіння новітніми засобами та технологіями навчання; наданні майбутнім вихователям ЗДО можливості вибудовувати власну траєкторію професійного розвитку, яка базується на набутті «soft skills» навичок, креативності, співробітництві та партнерстві.

Формування професійних компетенцій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти – складний інтегрований процес, що передбачає розвиток особистісно-професійних якостей, здатності ставити професійні цілі та досягати їх, здійснювати педагогічну діяльність на основі здобутих професійних знань, умінь та навичок, досвіду діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до реалізації професійних функцій вихователя закладу дошкільної освіти, використання сучасних інноваційних педагогічних технологій.

Література

1. Березовська Л. І. Формування професійних компетенцій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах євроінтеграції *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молод. вчен. Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 58. Т. 1. С. 222–228.

2. Оліяр М. П. Теорія і практика формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів : монографія. Івано-Франківськ : Симік, 2015. 476 с.

3. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

4. Про схвалення стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження кабінету міністрів України від 23.02.2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

Наталія Дідик

канд. психол. наук, доцент кафедри психології освіти

Кам'янець-Подільський національний університет

імені Івана Огієнка

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У час соціально-економічних перетворень актуальним стає формування компетентнісного фахівця із професійно значущими характеристиками. Становлення професіонала починається ще під час навчання у закладі вищої освіти і вирішальну роль при цьому відіграють методи і форми професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Для того, щоб фахівець набув важливих професійних компетентностей оптимальними будуть інноваційні технології професійної підготовки.

Сьогодні набули поширення три форми взаємодії ведучого та учасників під час проведення занять: пасивна, активна та інтерактивна, з огляду на які добираються і відповідні методи навчання. Особливо актуалізується застосування в процесі підготовки фахівців педагогічних інновацій, які ґрунтуються на активній суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників освітнього процесу. Зокрема, такими є інтерактивні технології.

Інтерактивні технології навчання як найбільш ефективні для засвоєння знань і набуття досвіду взаємодії вважали: Т. Войцях, Т. Журавель, Т. Лях, І. Мельничук, О. Нікітіна та ін. До інтерактивних методів належать ті методи навчання, які організують процес соціальної взаємодії, на підставі якого в учасників виникають нові знання, уміння й навички, що сформувалися безпосередньо в ході цього процесу або стали його результатом.

До інтерактивних технологій належать ігрові технології. І. Мельничук вважає, що ігрові технології є основною складовою навчальних тренінгів як комплексного засобу інтерактивних технологій, у якому реалізуються необхідні умови розвитку особистісного і фахового зростання майбутніх працівників [3, с. 22].

Інноваційним інтерактивним методом є арт-педагогіка, яка представляє собою педагогічний напрям арт-терапії. Артпедагогіку як інноваційну педагогічну технологію вивчали: О. Деркач, Т. Руденька, Н. Сергєєва, О. Шульженко, Н. Шумакова та ін. Утім, ці питання є ще малодослідженими, що зумовило вибір нами теми статті.

Мета статті – проаналізувати інноваційні технології професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

І. Мельничук вважає, що використання засобів інтерактивних технологій спрямовується на створення ситуацій успіху, мисленнєвої діяльності, смислотворчості, активної міжсуб'єктної взаємодії, свободи вибору, рефлексії, високого рівня емоційності, інтересу, професійної мотивації та передбачає: реалізацію комплексу науково обґрунтованих педагогічних дій, спрямованих на організацію спеціальних інтерактивних форм проведення занять, використання інтерактивних методів навчання, що сприятиме реалізації педагогічних умов професійної підготовки майбутніх працівників [3, с. 21].

Навчатися за інтерактивними методами («inter» – взаємний, «act» – діяти) означає взаємодіяти, бути у режимі бесіди, діалогу з кимсь. Інтерактивне навчання розглядається як педагогічний процес, що є сукупністю закономірних, послідовних активних взаємодій викладача та студентів на основі використання засобів інтерактивних технологій і спрямовується на стимулювання природної активності майбутніх фахівців (розумової, емоційної, соціальної) у практичній діяльності – спочатку в умовах професійної підготовки, а в майбутньому – в умовах виконання професійних функцій [3, с. 21].

Т. Войцях описує ігрову технологію як сукупність способів, дій, форм і методів ігрової діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на встановлення, збереження чи поліпшення соціального функціонування об'єкта, сприяння саморозвитку особистості, реалізації її творчого потенціалу, здібностей, задатків, а також на відтворення та засвоєння громадського досвіду, у якому складається і вдосконалюється самоконтроль [1, с. 51]. Ігрові технології є складовою педагогічних технологій і пов'язані з ігровою формою взаємодії педагога й учнів шляхом реалізації певного сюжету:

- гри;
- казки;

- спектаклю;
- ділового спілкування.

При цьому освітні завдання стають частиною гри.

За словами Т. Войцях, інтерактивні ігри є різновидом складних ігор [1, с. 28]. Основне їх завдання – створення умов для знаходження учасниками нового значущого досвіду соціальної поведінки, що допоможе їм розібратися в різних життєвих ситуаціях, із розумінням й аналізом яких були певні труднощі. Різновидом інтерактивних ігор є настільні профілактичні ігри, спрямовані, на думку Т. Войцях, на профілактику негативних явищ в освітньому середовищі та формування моделей безпечної відповідальної поведінки в ситуаціях ризику [1, с. 44]. Різновидом інтерактивних ігор є настільні профілактичні ігри, спрямовані, на думку Т. Войцях, на профілактику негативних явищ в освітньому середовищі та формування моделей безпечної відповідальної поведінки в ситуаціях ризику [2, с. 44].

О. Деркач зауважує, що арт-педагогіка – педагогічний напрям арт-терапії, що визначається як інноваційна, особистісно зорієнтована технологія розвитку дітей та молоді у контексті системи «природа-особистість-культура-соціум» шляхом організації їх конструктивного поєднання з мистецтвом у процесі сприймання вже існуючих або створення власних мистецьких творів [2, с. 19]. Т. Руденька запропонувала таке визначення: арт-педагогіка – це педагогічна інновація, сутність якої полягає в залученні інформаційних, технологічних, аксіологічних, педагогічних та психологічних ресурсів мистецтва у процесі професійної підготовки фахівців в умовах ступеневої освіти [4].

Л. Лебедева описує, що арт-педагогіка як педагогічний напрям арт-терапії розглядається як різновид творчої діяльності з певним «лікувальним ефектом», який полягає в певній «соціальній терапії» особистості, корекції стереотипів її поведінки засобами художньої творчості [2].

На думку О. Шульженко, методи арт-педагогіки: спрямовані на уяву; включають ігри-завдання з інформаційним матеріалом; передбачають спільну образотворчу діяльність [6, с. 262]. Арт-педагогіка – галузь педагогіки, в межах якої в освітньому процесі використовується художнє мистецтво, музична та театральна педагогіка, а також художня арт-терапія, казкотерапія, фотоколаж та ін. О. Сотнікова описує, що арт-педагогіка передбачає тренінгові заняття із застосуванням спільної художньо-творчої діяльності [5].

Основою інтерактивного підходу є інтерактивні вправи і завдання, які виконують учасники. Головна особливість інтерактивних вправ і завдань в тому, що вони спрямовані не лише на закріплення вивченого матеріалу, як на вивчення нового. Види інтерактивних вправ та завдань:

- творчі завдання;
- робота у малих групах;
- навчальні ігри (рольові, імітації, ділові та навчальні ігри);
- використання суспільних ресурсів (запрошення спеціаліста, екскурсії);
- соціальні проекти та інші позааудиторні методи навчання (змагання, радіо та газети, фільми, спектаклі, виставки, презентації, пісні, казки);

- розминки («айсбрейкери», «руханки»);
- робота учасника у ролі ведучого групи (методика «рівний – рівному»);
- обговорення складних та дискусійних питань і проблем (шкала переконань, проективні техніки, «один – вдвох – усі разом», «зміни позицію», «каруселі», дискусія в стилі телевізійного ток-шоу, дебати, симпозіум);
- розв'язання проблем («дерево рішень», «мозковий штурм», «аналіз казусів», «переговори та медіація») тощо.

Отже, до інноваційних технологій професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери належать: інтерактивні технології, зокрема, ігрові технології, артпедагогіка та ін. Інтерактивні методи організують процес соціальної взаємодії, на підставі якого у здобувачів вищої освіти виникають нові знання, уміння й навички, що сформувалися безпосередньо в ході застосування інтерактивних методів або стали результатом їх використання.

Арт-педагогіка є інноваційною технологією навчання в закладах загальної середньої та вищої освіти. Арт-педагогіка поєднує у собі методи педагогіки та психології, що стимулюють до креативності, розвитку професійних компетенцій та самореалізації засобами художньої творчості.

Ігрові технології організують процес соціальної взаємодії, на підставі якого у студентів виникають нові професійні компетентності, що сформувалися безпосередньо в ході цього процесу або стали його результатом. Досвід використання нами інноваційних технологій констатує, що вони є ефективними для застосування у професійній підготовці фахівців соціальної сфери.

Література

1. Войцях Т. В. Ігрові технології: просвітницько-профілактичні ігри. Київ : Шкільний світ, 2015. 144 с.
2. Енциклопедичний словник з арт-терапії / О. Л. Вознесенська, О. М. Скнар, О. А. Бреусенко-Кузнецов, О. О. Деркач, Л. В. Мова та ін. Київ : ФОП Назаренко Т. В., 2017. 312 с.
3. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Тернопіль, 2011. 42 с.
4. Руденька Т. М. Арт-педагогіка як інновація сучасної професійно-педагогічної теорії і практики. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 59–63.
5. Сотнікова О. В. Арт-педагогіка як інноваційна технологія особистісно-орієнтованого навчання та виховання. URL : <https://vseosvita.ua/library/statta-art-pedagogika-ak-innovacijna-tehnologia-osobistisno-orientovanogo-navcanna-ta-vihovanna-17410.html>
6. Шульженко О. С. Ефективність використання засобу арт-педагогіки в закладах вищої освіти. *Молодий вчений*. 2019. № 8 (2). С. 260–263.

Роксоляна Зозуляк-Случик
доктор пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Оксана Онпченко
доктор пед. наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
м. Харків, Україна

МОТИВАЦІЯ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Формування соціальної активності студентської молоді в умовах реформування українського суспільства розглядається як основа подальшого професійного становлення майбутніх фахівців соціальної сфери. Одним із напрямів проявлення соціальної активності майбутніх соціальних працівників є їхня безпосередня участь у волонтерському русі України, де поняття волонтерства виступає сегментом громадянського суспільства. Особливої актуальності означене питання набуло після початку воєнних дій у 2014 році та значно активізувалося з агресивним російським вторгненням в Україну 24 лютого 2022 року. Саме воно зумовило появу з однієї сторони великої кількості осіб, котрі потрапили у важку життєву ситуацію, і яким потрібна допомога, а з іншої – відбулося значне зростання кількості волонтерів з молодіжного середовища, котрі долучилися до волонтерської діяльності у життєво необхідних сферах суспільства: соціальна допомога та захист, охорона здоров'я, освіта, воєнна сфера. До волонтерства долучилися десятки тисяч українців, котрі жертовно, на безоплатній основі організують і здійснюють добровільну, безкорисну, суспільно необхідну і корисну справу, зокрема і надають соціальну допомогу найбільш вразливим категоріям клієнтів.

Питанням становлення, розвитку, багатоаспектності волонтерського руху присвячено чимало праць. Про специфіку студентської волонтерської діяльності в межах закладів вищої освіти пишуть З. Бондаренко, Т. Лях. Особливості залучення молоді до волонтерства та формування у його процесі професійно важливих якостей фахівців соціальної сфери розглядають О. Безпалько, Р. Вайнола, А. Капська. Форми активної життєвої позиції молоді та основи функціонування молодіжних організацій вивчали І. Зверева, Ю. Поліщук, С. Савченко.

Мета – обґрунтувати основні засади мотивації майбутніх фахівців соціальної сфери до організації волонтерської діяльності.

Волонтерська діяльність як прояв свободи волі та духу людини супроводжувала рух суспільства та розвиток людства протягом багатьох століть, уособлюючи найважливіший ресурс для розквіту культури та цивілізації, досягнення розумних, справедливих та моральних меж існування.

Варто наголосити, що соціальній та волонтерській діяльності притаманна така функція, як гуманність, що ґрунтується на альтруїзмі. Нагадаємо, що альтруїзм (*лат. alter – друга людина, ближній*) – моральна риса, поведінка особистості, направлена на безкорисливе жертвування особистими інтересами заради блага іншої людини, співчуття, що базується емоційно-позитивному ставленні до особистості [4, с. 24.].

Ми ж розглядаємо в нашому дослідженні важливість волонтерської діяльності, яка водночас виступає одним із напрямів професійної підготовки студентів спеціальності 231 «Соціальна робота».

З аналізу наукових розвідок, а також власних спостережень випливає, що волонтерська робота урізноманітнює студентське життя, по-новому заставляє подивитися на свій майбутній фах, знайти своє місце у ньому. Вона сприяє самовдосконаленню, самореалізації, розвитку власне професійно-етичних цінностей, мотивів поведінки, формуванню особистісно моральних, професійно важливих якостей майбутніх фахівців соціальної сфери, а значить, і формуванню соціальної активності студентської молоді.

Як показують наші спостереження, студенти спеціальності «Соціальна робота» ознайомлюються з даною діяльністю теоретично у ході ознайомлення з освітнім компонентом «Волонтерська діяльність», закріплюючи вміння та навички на практиці, працюючи волонтерами у державних і недержавних закладах соціального спрямування. Частина молоді продовжує означену діяльність до закінчення бакалаврату.

За твердженням дослідників, роль волонтерства як виду роботи посилюється і в силу того, що ця діяльність одночасно виступає напрямом фахової підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, сприяє розвитку зацікавлень професією, креативності у вирішенні нештатних завдань, формуванню вмінь застосовувати професійні знання на практиці задля особистісного саморозвитку, самореалізації [2, с. 409].

Таким чином, метою волонтерської справи майбутніх фахівців соціальної сфери є формування у них альтруїстичної мотивації до здійснення соціальної допомоги кризовим групам клієнтів, превентивної діяльності задля утвердження професійно-етичної компетентності.

З-поміж базових завдань волонтерської діяльності відповідно до мети можна виділити: розвиток позитивної мотивації до роботи з клієнтами, що потрапили у кризову ситуацію, співпереживання; формування соціальної активності; формування особистісно моральних, професійно важливих якостей; удосконалення професійної майстерності; збагачення новітніми технологіями та методиками; активізація професійно-моральної рефлексії.

І все ж участь майбутніх фахівців соціальної сфери у волонтерстві дозволяє подолати хибні ідеальні уявлення про фахову діяльність, що є надто важлива.

Молодь саме через співпрацю з професіоналами, людьми своєї справи, пізнання новітніх технологій та методик мають змогу побачити себе в майбутньому як працівників соціальної галузі, а також опановують навички самим організовувати та координувати волонтерську діяльність.

До видів волонтерської роботи, яку можуть здійснювати студенти відносимо: надання соціальної допомоги, підтримки, просвітницьких, реабілітаційних, освітніх послуг різним категоріям населення; реалізацію різноаспектних соціальних проєктів і програм; створення волонтерських загонів, організацій; проведення благодійних і соціальних заходів.

Сучасні науковці зазначають, що волонтерська робота, виконуючи ключове завдання, зумовлює, окрім засвоєння професійних цінностей та моральних принципів, формування відповідних особистісно моральних рис, що є надто важливими, зокрема: милосердя, альтруїзм, емпатійність, гуманність, толерантність, дисциплінованість, відповідальність, гнучкість, мобільність, креативність, справедливість, доброзичливість, організованість, комунікабельність, активність, урівноваженість, тактовність, оптимістичність, стресостійкість, чесність [1, с. 7; 2, с. 408; 3, с. 4].

У даному напрямі набуває особливого звучання питання розвитку професійно-моральної рефлексії у майбутніх фахівців соціальної сфери шляхом участі у волонтерській діяльності. Професійно-моральна рефлексія майбутнього фахівця соціальної сфери виступає необхідною якістю, яка зумовлює самооцінку студентом своїх професійних і моральних цінностей та якостей з метою їх подальшого розвитку і вдосконалення, зокрема у процесі волонтерської діяльності.

З проведеного нами спостереження у межах дослідження випливає, що студенти долучаються до волонтерської роботи під час виробничої практики на другому курсі та позааудиторної роботи впродовж навчання в бакалавраті. Зокрема, кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника здійснює активну співпрацю із соціальними установами міста: центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служба у справах дітей, територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг), управління праці та соціального захисту населення, міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Дивосвіт», обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей, будинок нічного перебування бездомних громадян, геріатричний пансіонат, благодійний фонд «Карітас», благодійна організація «Містечко милосердя Святого Миколая», Долинським обласним центром соціальної підтримки дітей та сімей «Теплий дім», благодійний християнський фонд «Солідарність». На основі співпраці з переліченими організаціями й окреслюються напрями волонтерської діяльності студентів: соціальна, психологічна, емоційна, моральна, побутова допомога дітям, сиротам, що залишилися без батьківського піклування, дітям вулиці, дітям і людям з обмеженими можливостями, похилого віку, особам схильним до алкоголізму та наркоманії, переселенцям, учасникам воєнних дій.

Резюмуючи сказане вище, хочемо зазначити, що волонтерська діяльність є одним із видів роботи, у процесі якої студенти не тільки самовдосконалюються, самовизначаються, самореалізуються, самостверджуються, морально самозвершуються. Важливо й те, що в них формуються емоційна стійкість до складних нештатних ситуацій, закладаються базові особистісно-моральні, професійноважливі якості, збагачуються життєві цінності, розвиваються навички з нових форм і новітніх технологій роботи, розвиваються навички самим організовувати та координувати волонтерську діяльність, відбувається усвідомлення важливості своєї діяльності для соціуму, що і закладено в основу професійної компетентності майбутнього фахівця. І все це потребує ще більшого звучання з тієї позиції, що підґрунтям волонтерства є альтруїзм як моральна необхідність соціальної справи загалом. Тому мотивація майбутніх фахівців соціальної сфери до участі й організації волонтерської діяльності є однією з ключових у освітньому середовищі закладів вищої освіти.

Література

1. Бондаренко З. П. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Ін-т пробл. вих. АПН України. Київ, 2008. 200 с.

2. Вайнілович Н. А. Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2012. № 2. С. 407–410.

3. Карпенко О. Г. Професійна діяльність соціального працівника як творчий процес. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 22. С. 139–145.

4. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

Любов Іванова

*канд. пед. наук, фахівець з комунікацій
центру підвищення кваліфікації*

Юлія Кобиліна

*директор центру підвищення кваліфікації
Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: З ДОСВІДУ РОБОТИ ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У кризових умовах, викликаних війною, професійна діяльність соціальних працівників відіграє вагомий роль у суспільстві. Сьогодні збільшується частка вразливих категорій населення, що впливає на розширення напрямів роботи,

зміну підходів та появу нових методів роботи. Професійне самовдосконалення, поглиблення наявних знань і розвиток кваліфікаційних навичок потребує від соціального працівника застосування у своїй роботі сучасного соціального інструментарію, знань щодо змін у законодавстві, що актуалізує підвищення кваліфікації.

Питання змісту й напрямів соціальної роботи в громаді, спрямованість професійного зростання, підготовки й підвищення кваліфікації соціальних працівників висвітлюють українські науковці А. Горілий, Н. Комарова, О. Кравченко, О. Рудницька, А. Слозанська, В. Скуратівський та ін.

Мета даної статті – представити досвід роботи центру підвищення кваліфікації Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського у сфері соціальної роботи.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського – це переміщений з окупованого Криму заклад вищої освіти. Центр підвищення кваліфікації університету 2018 р. ініціював та розробив програму підвищення кваліфікації для соціальних працівників, яку адаптували під кожну цільову аудиторію. Так, упродовж 2020-2022 років для педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів освіти та фахівців з соціальної роботи центр впроваджував програму «Соціальна робота: сучасні тенденції та інновації», яка включала шість модулів з такими темами:

– модуль «Організація соціальної роботи в Україні на сучасному етапі», теми: нормативно-правовий аспект сучасної соціальної роботи в Україні; особливості соціальної роботи з окремими вразливими групами населення; тенденції розвитку соціальної роботи та фахової підготовки соціальних працівників;

– модуль «Успішні практики в соціальній роботі», теми: модерні практики соціальної роботи: найкращий закордонний досвід; інклюзія: технології реалізації; соціологічні методи в соціальній роботі;

– модуль «Соціальні інновації: можливості та перспективи», теми: медіація як технологія розв’язання конфліктів у професійній діяльності надавачів соціальних послуг; кейс-менеджмент як підхід у соціальній роботі; соціальне партнерство як фактор становлення відкритого громадянського суспільства;

– модуль «Інструменти розвитку професійного потенціалу соціальних працівників», теми: тайм-менеджмент як технологія вдосконалення професійної майстерності надавачів соціальних послуг; соціальний проєкт як засіб соціальних змін; особливості застосування тренінгових технологій в соціальній роботі;

– модуль «Коучинг як інструмент в соціальній роботі», теми: коучинг як метод розвитку людського потенціалу; ключові компетенції і навички коуча;

– модуль «Супервізія та інтервізія, моніторинг та оцінювання в соціальній роботі», теми: поняття «супервізія» та «інтервізія» в соціальній роботі; умови організації супервізії та інтервізії; підготовка та процес супервізії та інтервізії; моніторинг та оцінювання результатів практичної соціальної роботи.

Практичні заняття присвячували розгляду проблем та перспектив використання технології медіації в соціальній роботі; етиці партнерських стосунків у роботі соціальних служб та закладів у процесі здійснення функції посередництва; основним принципам соціальної послуги медіації; аналізу Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) (наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)»); визначенню змісту соціальних послуг, які визначають заходи, пов'язані із процесом реалізації соціального партнерства у соціальній роботі (Закон України «Про соціальні послуги»); досвід вітчизняних практик міжсекторного партнерства у соціальній роботі та ін.

Зворотній зв'язок із слухачами курсів є для нас важливою складовою для подальшого вдосконалення проектування програм підвищення кваліфікації. За результатами опитування учасників курсів 2022 р., найбільш актуальними для них були практико орієнтовані тренінги та майстер-класи з розглядом таких проблем: соціальна робота в умовах військового протистояння – 97 % опитуваних; особливості соціальної роботи з сім'ями, які опинились або можуть опинитись у складних життєвих обставинах – 96 %; соціальна робота щодо забезпечення прав дітей – 87 %; стратегії соціальної роботи з людьми поважного віку – 78 %; підготовка та проведення фокусованого групового інтерв'ю – 77 %; професійний розвиток супервізора та його особистість – 77 %.

Для працівників та добровільних помічників на громадських засадах неурядових організацій, благодійних фондів, інших суб'єктів соціальної роботи, які є надавачами соціальних послуг, у 2023 р. центр підвищення кваліфікації впроваджує програму «Сучасна соціальна робота: теоретичні та практичні засади».

Під час навчання за програмою слухачі матимуть можливість засвоїти актуальні на сьогодні питання соціального супроводу сімей у складних обставинах, опіки та піклування про соціально вразливі групи населення, менеджмент соціальної роботи та ін., обговорити тенденції соціальної роботи сьогодні, що народжується в умовах війни як феномен, що поєднує моральний обов'язок, взаємодопомогу та відданість кожного громадянина з професійною діяльністю фахівців соціальної роботи.

Таким чином, підвищення кваліфікації соціальних працівників сприяє усуненню прогалів у базовій освіті для початківців; створює можливості оновленню знань з огляду на інтенсивний розвиток соціальної роботи як науки; впливає на осмислення досвіду практичної діяльності через взаємодію з колегами у процесі тренінгів, майстер-класів у досвідчених фахівців; сприяє підвищенню рівня професіоналізму працівників соціальної сфери всіх рівнів і з різним досвідом роботи.

Література

1. Горілий А. Історія соціальної роботи: навчальний посібник. Тернопіль: Видавництво Астон, 2004. 174 с.
2. Кравченко О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. № 42 (1). 2022. С. 63–69.

3. Поліщук В. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід : посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. 184 с.

4. Слосанська Г. *Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Тернопіль, 2019. 687 с.
URL: http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Slozanska.pdf

Віра Ковальчук

*канд. пед. наук, доцент кафедри
педагогіки та освітнього менеджменту
імені Богдана Ступарика
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ОДИН З НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В сучасних умовах інформатизації та стрімкої естетизації докільця ще більш правдивим стає твердження, що запорукою творчої самореалізації особистості впродовж життя є розвиток індивідуального естетичного смаку та набуття різнобічної широкої естетичної обізнаності.

У зв'язку з цим, велика увага приділяється культурологічному аспекту підготовки викладачів закладів вищої освіти до професійної діяльності, формуванню їхнього педагогічного досвіду. Між теорією і практикою підготовки викладачів закладів вищої освіти склалися суттєві суперечності. Це пояснюється відсутністю науково обґрунтованого, естетично спрямованого матеріалу у програмах та науково-методичній літературі по формуванню естетичної культури студентської молоді, відсутністю певної моделі формування естетичної культури майбутніх педагогів, які мають у процесі майбутньої педагогічної діяльності здійснювати процес формування естетичної культури своїх студентів.

Актуальність статті зумовлена необхідністю введення нових освітніх стандартів в систему вищої педагогічної освіти, обґрунтування нових підходів до формування активної, відповідальної, творчо мислячої і висококультурної особистості майбутніх викладачів.

Одним із важливих напрямів вивчення питання підвищення рівня якості вищої педагогічної освіти є інтенсивний пошук педагогічних умов, які повинні сприяти становленню естетичної культури майбутнього викладача як вагової складової його професійної та особистісної діяльності.

Тільки людина, яка має високий рівень естетичної культури, пізнає світ за найбільш загальними принципами опанування світу за законами краси. Якщо розглядати естетичну культуру як частину культури суспільства, то необхідно зазначити, що вона характеризує стан суспільства з точки зору його здатності

забезпечувати розвиток мистецтва й естетичних відносин. Визначаючи значення естетичної культури для суспільства, можна погодитись з думкою філософів, які розглядають її як систему засобів і продуктів, за допомогою яких людина естетично опановує світ.

Ми розглядаємо естетичну діяльність майбутніх викладачів як особливий вид емоційно-ціннісного освоєння навколишньої дійсності в емоційній формі, через яку відбувається формування інтегративних якостей особистості: гуманізму, поваги, доброти, працелюбності, дбайливого ставлення до природи, практичної діяльній участі для створення прекрасного у реальному житті, бажанні жити і творити за законами краси. Вони і дають змогу характеризувати деякою мірою рівень вихованості у студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що процес становлення особистості викладача, його активної позиції повинен передбачати передусім, формуванням його як особистості, як індивідуальності і лише потім як умілого фахівця, що володіє спеціальними знаннями і навичками у сфері викладання. Актуальним сьогодні видаються міркування великого українського педагога Г. Ващенка, який, розглядаючи проблему естетичного виховання в контексті навчальної діяльності, підкреслював що воно має завдання – «виховувати художній смак» і розвинути творчі здібності.

Значний внесок у розвиток теорії та практики естетичного виховання зробив В. Сухомлинський. Він зазначав, що завдання школи і батьків – дати кожній дитині щастя. Щастя, на його думку, поняття багатогранне. Людина повинна розкрити свої здібності, полюбити працю і стати в ній творцем, має насолоджуватися красою навколишнього світу, створювати сама красу для інших. Це і є щастям[6, с. 60].

Естетичне виховання у широкому філософському значенні передбачає якісні зміни рівня естетичної культури об'єкта виховання, яким може бути як окрема особистість, соціальна група, так і суспільство в цілому. Це безперервний процес, що триває впродовж життя людини, коли усуваються суперечності між рівнем естетичної культури людства та володінням цією культурою (естетичним досвідом) окремою особистістю у кожний конкретний період її життєдіяльності. Це оптимальна форма оволодіння навичками творення та сприйняття краси, передачі естетичного досвіду індивіда шляхом цілеспрямованої діяльності. У процесі естетичного виховання формуються і розвиваються здатність людини до сприйняття і співпереживання, її естетичні смаки й ідеали, здатність до творчості за законами краси, до створення цінностей у мистецтві та поза ним (у сфері трудової діяльності, побуті, у вчинках і поведінці). Естетичне виховання якраз і зводиться до формування світу людських почуттів, які виявляються у прекрасному і потворному, у піднесеному і низькому.

Не відчуваючи краси в людях, дитина не прагне до ідеалу людяності і у своїй поведінці. В. Сухомлинський неодноразово зауважував, що сьогоднішні учителі повинні іти у поле, у парк, пити з джерела думки, і ця жива вода зробить ваших вихованців мудрими дослідниками, допитливими людьми і поетами. Я

тисячу разів переконувався: без поетичного, емоційно-естетичного струму неможливий повноцінний розумовий розвиток дитини» [6, с. 39].

В українській виховній традиції могутніми засобами естетичного виховання дитини завжди була колискова пісня, краса інтер'єру, вишивки, писанки, одягу тощо. Однак саме оточення дитини гарними речами не може дати їй повноцінного естетичного розвитку. Вирішальне значення має активна участь у художній творчості: малювання, ліплення, вишивання, гра на музичних інструментах та ін.

Як зазначає І. Гриценко: «Процес естетичного переживання складний і багатогранний. Оцінюючи естетичне виховання як один із засобів всебічного розвитку, слід показати його зв'язки окремо з кожною стороною виховання». На його думку, у педагогічній практиці ці зв'язки переплітаються, встановлюються одночасно. Естетичне почуття, що виникає під впливом дії людини, її ставлення до праці та побуту, до всього життя, наближається до більш високого поняття – до поняття прекрасного як вищого морального ідеалу [2, с. 20].

У процесі формування особистості викладача ЗВО виділяють два головних аспекти – професійний та культуротворчий. Тому заклад вищої освіти має давати не тільки спеціальні знання, а й формувати особистість викладача, який би виступав взірцем не лише шляхетності, а й своєї найвищої духовної сутності. Саме культура є підґрунтям формування особистості викладача.

Вчений Г. Падалка відзначає, що «естетична культура викладача відображає здатність його до грамотного, вільного і повного сприйняття та аналізу різноманітних естетичних явищ, уміння адекватно оцінювати і класифікувати їх, а головне - будувати педагогічну діяльність відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості й краси» [4, с. 54].

Естетична культура особистості – це сукупність її здібностей відчувати, переживати і перетворювати природу, суспільне життя і саму людину у відповідності до законів краси, які відкривають шлях найбільш повного гармонійного розкриття всієї сутності людини.

Аналіз досвіду організації професійної підготовки викладача ЗВО, рівня сформованості естетичної культури показав, що основними організаційно-виховними умовами, без яких розвиток естетичної культури та професійне становлення майбутнього викладача не може функціонувати, є: професійна орієнтація навчального закладу; діяльнісний принцип організації занять; уведення до навчального плану предметів, центруючих навчання на оволодінні інтегративними складовими педагогічної діяльності; оснащення виховного процесу методичним комплексом, необхідним для ефективного розвитку естетичної культури та естетично-педагогічної майстерності викладачів.

Запровадження цих умов буде сприяти підвищенню якості професійної підготовки, формуванню мотивів виховання студентів, підвищенню рівня їхніх знань, а також рівня оволодіння різними аспектами естетично-виховної діяльності.

Отже, аналіз стану проблеми формування естетичної культури майбутніх викладачів закладів вищої освіти показав, що незважаючи на певний рівень її

теоретичної та практичної розробки, поза увагою дослідників залишилися такі питання, як комплексний розгляд змісту, шляхів та засобів підготовки майбутніх викладачів до процесу розвитку естетичної культури в професійній діяльності. При цьому спостерігається недостатня розробка способів підвищення ефективності естетичного збагачення особистості студента в процесі навчальної підготовки. Майбутній викладач навчального закладу, фахівець повинен у всьому дотримуватися естетики: у праці, у спілкуванні, у зовнішньому вигляді – лише тоді можна стверджувати про позитивний естетичний вплив особистості викладача.

Література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 190 с.
2. Гриценко І. В. Проблеми естетичного виховання молодших школярів у сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2011. Випуск 20. С. 23–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_20_11.
3. Закон України «Про освіту». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html
4. Падалка Г. М. Теорія мистецького навчання: формоутворювальні аспекти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти*. 2013. Вип. 14. С. 18–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_014_2013_14_7
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти томах. Київ, 1977. Т. 3. С. 60–61.
6. Сухомлинський В. О. Пависька середня школа / Василь Олександрович Сухомлинський. Київ, 1969. 256 с.

Ірина Комар

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Тетяна Фриган

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Формування професійного іміджу є важливою складовою професійної підготовки майбутнього соціального педагога. Імідж, як правило, складається з комплексу якісних характеристик, які відображають унікальність, визначеність, привабливість та відповідність певним критеріям. Підготовка майбутнього соціального педагога є більш повною та систематичною, якщо в процесі

навчально-виховної роботи у вищій школі детальніше приділяється увага формуванню його професійного іміджу.

Проблема формування іміджу знайшла своє відображення в роботах сучасних науковців, зокрема О. Бекетова, Л. Волович, О. Газмана, Н. Гузій, В. Горчакова, О. Калюжного, Г. Сагач, Л. Соколової, В. Черепанової, І. Щуркової та ін.

Мета статті – розглянути та теоретично обґрунтувати основні педагогічні умови, які необхідні для формування професійного іміджу майбутнього соціального педагога.

Імідж фахівця соціальної сфери є важливою складовою професійної діяльності. Він створюється на підставі конкретних психолого-фізіологічних особливостей особистості. Варто відмітити, що саме такий імідж сприяє успіху в трудовій діяльності та кар'єрному зростанню, оскільки є переконливим. Варто зауважити, що особистісний імідж – важлива складова професійного іміджу. Це пов'язано з тим, що суспільна думка за сприяння засобів масової інформації декларує: потрібно досягти успіху в житті, а професійна кар'єра значною мірою допомагає людині в цьому та залежить від рівня розвитку позитивного професійного іміджу [2, 22].

Основними аспектами іміджу фахівця соціальної сфери визначають наступні.

Професійна компетентність. Фахівець повинен володіти необхідними знаннями, навичками та досвідом для виконання своїх професійних обов'язків. Він повинен бути орієнтований на досягнення результату та виконання своїх обіцянок.

Комунікативність. Фахівець повинен бути здатним до ефективної взаємодії з клієнтами та партнерами. Він повинен володіти навичками слухання, спілкування та вмінням просувати свої ідеї.

Емпатія та толерантність. Фахівець повинен розуміти та сприймати потреби клієнтів та партнерів, а також поважати їхні права та свободи. Він повинен бути толерантним до різних культур та світоглядів.

Позитивний настрій та енергія. Фахівець повинен мати позитивне ставлення до своєї роботи та відчувати задоволення від виконання своїх обов'язків. Він повинен бути енергійним та готовим до розвитку та вдосконалення своїх професійних навичок.

Соціальна відповідальність та професійна етика. Фахівець повинен дотримуватись етичних стандартів та норм поведінки.

У педагогіці під умовами формування частіше за все розуміють фактори, обставини, сукупність заходів, від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи. Н. Сопнева відносить до педагогічних умов сукупність заходів (способів, засобів), які забезпечують досягнення студентами певного рівня діяльності [3, с. 9].

Аналізуючи наукову літературу, ми дійшли висновку, що педагогічні умови – це навчально-виховні обставини, які створюються у вищому навчальному закладі з метою управління та продуктивності впливу на

досліджуваний процес і результат діяльності; це чинники, впровадження яких обумовлює ефективність досягнення конкретних цілей педагогічного процесу. Беручи до уваги досліджуване нами поняття, вважаємо за необхідне підкреслити, що педагогічними умовами виступають спеціально створені обставини, що ефективно впливають на формування професійного іміджу майбутнього соціального педагога.

Ю. Дзядевич наголошує на необхідності впровадження в навчально-виховний процес таких педагогічних умов формування професійного іміджу, як: забезпечення позитивної мотивації до формування професійного іміджу та стійкої потреби в саморозвитку та самовдосконаленні; наповнення змісту професійної підготовки системою науково-теоретичних і практичних знань про сутність і значущість професійного іміджу; упровадження в навчально-виховний процес традиційних та інноваційних методів і форм роботи, що сприяють формуванню професійного іміджу студентів [1, с. 33].

Одним з важливих аспектів окресленої проблеми є розвиток професійної компетентності майбутнього соціального педагога. Воно включає вивчення необхідних дисциплін, практичне здобуття навичок роботи зі спеціальними групами, знання законодавчих та нормативних актів, які регулюють діяльність соціального педагога.

Наступним є формування професійної мотивації майбутнього соціального педагога. Студент повинен бути зацікавлений у своїй професійній діяльності, розуміти важливість своєї роботи та мати бажання зробити цей світ кращим.

Чільне місце у комплексній роботі з формування іміджу є розвиток комунікативних навичок майбутнього соціального педагога. Соціальний педагог повинен бути здатним до взаємодії з різними групами людей, мати навички спілкування та вміти доводити свої ідеї до людей. Необхідним вважаємо і розвиток творчих здібностей майбутнього соціального педагога.

Виходячи з педагогічних досліджень щодо проблематики професійного іміджу нами було визначено педагогічні умови, упровадження яких у навчально-виховний процес стануть ключовими, як ми вважаємо, у формуванні професійного іміджу майбутнього соціального педагога.

На практиці кожен фахівець може створити власний імідж-портрет, який буде працювати впродовж його професійної діяльності для того, щоб виділити його серед інших.

Виділяємо такі педагогічні умови формування професійного іміджу майбутнього соціального педагога.

1. Формування мотиваційно-ціннісної спрямованості студентів на діяльність щодо створення професійного іміджу та розвитку власної особистості. Вона ґрунтується на наукових концепціях щодо вивчення професійної спрямованості особистості

2. Створення відповідного навчального середовища у ВНЗ та організація педагогічного процесу на основі особистісної зорієнтованості навчально-виховної взаємодії для забезпечення процесу формування професійного іміджу студентів освітньої програми Соціальна педагогіка. Значущість другої

педагогічної умови полягає у створенні відповідного навчального середовища у закладі вищої освіти та організації педагогічного процесу на основі особистісної зорієнтованості навчально-виховної взаємодії для забезпечення процесу формування професійного іміджу студентів – майбутніх соціальних педагогів.

3. Включення студентів у рефлексивний моніторинг, предметом якого є сформованість професійного іміджу майбутнього соціального педагога.

Таким чином, імідж соціального педагога є одним з головних атрибутів його професійної діяльності. Дуже важливо, щоб створений образ сприятливо позначався на якості надаваних соціальних послуг. Цілісність і несуперечливість іміджу повинні забезпечуватися тим, що всі його складові взаємопов'язані і залежні, зовнішній стан має відповідати внутрішньому, професійна компетентність, комунікативні навички та зовнішній вигляд повинні виробляти цілісне враження.

Література

1. Дзядевич Ю. В. Педагогічні умови формування професійного іміджу у студентів мистецьких спеціальностей: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти". Херсон, 2012. 229 с.

2. Костєва Т. Роль іміджу в професії соціального працівника. *Наукові праці. Педагогіка*. Випуск 257. Том 269. 2016. С. 21-27.

3. Сопнева Н. Б. Педагогічні умови формування навчальної етичної діяльності майбутнього вчителя: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2003. 16 с.

Галина Лемко

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Тетяна Близнюк,

канд. пед. наук, доцент кафедри початкової освіти

Олександр Близнюк

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Цифрова грамотність – обов'язкова складова професійної компетентності сучасного фахівця. Розвиток цифрових технологій та суспільні катаклізми (пандемія, війна) зумовили активне використання цифрових форм взаємодії в Україні. Ця реальність формує позицію освітньої спільноти з критичного аналізу і активного використання нових пропозицій в умовах цифровізації різних сфер суспільства. Соціальний працівник повинен вміти не тільки організувати

взаємодію з цільовою аудиторією у синхронному чи асинхронному форматах за допомогою ІКТ, а й реалізувати зміст та завдання запланованих заходів, ефективно використовувати цифрові інструменти як засоби формування відповідних знань чи розвитку вмінь і навичок учасників комунікації. Якщо мова йде про соціальну роботу, то слід врахувати додаткові чинники, які ускладнюють процес комунікації.

Мета дослідження – окреслити особливості розвитку цифрової грамотності майбутніх працівників соціальної сфери у процесі активного використання ІКТ під час вивчення різних навчальних дисциплін, зокрема Іноземної мови професійного спілкування.

Цифровізація суспільства сприяла появі таких понять як «цифрова грамотність» (digital literacy), «цифрова компетентність», «інформаційна компетентність», «інформаційна грамотність», «комп'ютерна компетентність», «комп'ютерна грамотність», «інформаційно-технологічна компетентність», «технологічна грамотність», «ІКТ-навички» тощо. Цифрова грамотність – набір знань і вмінь, які необхідні для безпечного й ефективного використання цифрових технологій і ресурсів Інтернету.

О. Овчарук подає дефініцію поняття «цифрова грамотність вчителя»: вміння ставити завдання і знаходити його рішення; знаходити і використовувати інформацію, орієнтуючись на мету навчальної діяльності та аудиторію; повідомляти й обумовлювати власні методи й шляхи розв'язання проблеми [1, с. 5]. Як інтегральну характеристику особистості, що проявляється «у здатності засвоювати знання, досягати поставлених цілей у вибраній сфері за допомогою комп'ютера» [3] інформаційно-комунікаційну компетентність розглядає Г. Федорук. Дослідниця переконана, що вчитель обов'язково має володіти ІТ-технологіями, щоб проводити професійну діяльність якісно й ефективно.

За останні десятиліття з'явилося багато досліджень, присвячених проблемі формування цифрової грамотності особистості. В. Биков, О. Білоус, В. Вембер, І. Зимня, О. Кузьмінська, В. Мірошніченко, Н. Морзе, О. Овчарук, Є. Полат, С. Сисоєва, О. Спіріна та інші науковці висвітлювали дефініцію поняття, розкривали суть цієї компетентності, характеризували її структуру, компоненти. Н. Баловсяк, Т. Близнюк, О. Бойцова, О. Будник, Б. Гершунський, Р. Гуревич, Л. Конашевський, О. Конашевський, М. Корзяр, А. Костюченко, Ю. Машбиця, О. Миронова, Г. Федорук, О. Фурман акцентували на методичних аспектах формування інформаційно-комунікаційної компетентності в освітній практиці. Проте, існує багато запитань та навіть суперечностей з приводу того, чи достатньо науковців-дослідників цілеспрямовано вивчають проблему формування цифрової грамотності майбутніх фахівців соціальної сфери (А. Каркач, Т. Семигіна). Доцільно також зрозуміти, чи зможе сформувати сучасне покоління соціальних працівників цифрову грамотність, скажімо, у слухачів Університетів третього віку. Більше того, важливо те, чи володіють теперішні соціальні працівники відповідним рівнем цифрової грамотності та чи готові вони до цифровізації геронтоосвіти.

Жодна з існуючих систем дистанційного навчання не задовольняє повною мірою потреб викладачів та студентів спеціальності «Соціальна робота». Так, звичайно, практичних навичок роботи у дитячих дошкільних навчальних закладах (соціальний педагог) або в соціальних службах (допомога малозабезпеченим або неблагополучним сім'ям, проблемним дітям, ветеранам і т.д.) майбутні фахівці соціальної сфери можуть набути лише в процесі безпосереднього спілкування й роботи. Але під час дистанційної освіти маємо можливість формувати й розвивати інші професійні навички й вміння соціальних працівників, зокрема цифрову грамотність.

Запорукою сформованості цифрової грамотності соціального працівника є здатність здобувати інформацію та працювати з нею, критично осмислювати матеріал, використовувати ІКТ у професійній діяльності; знання інформаційного контенту власної галузі та його особливості, функціональних параметрів й можливостей інформаційно-комунікаційних технологій у роботі з тими, хто потребує допомоги, щоб вийти з кризового стану та адаптуватися до реалій суспільного життя; навички використання ІКТ, комп'ютерної техніки, гаджетів задля досягнення мети й результатів у професійній діяльності [2, с. 46–48]. Ці знання, вміння і навички формуємо, використовуючи ІКТ для організації дистанційного навчання, візуалізації навчального матеріалу, розробки вправ і завдань, тренажерів та змодельованих середовищ.

У процесі вивчення дисципліни «Іноземна мова професійного спілкування» активно використовуємо цифрові ресурси задля формування мовленнєвої культури майбутніх соціальних працівників, розвитку іншомовної компетентності, але паралельно ознайомлюємо їх з різними медіапродуктами та онлайн-сервісами, які будуть корисні у їхній практичній діяльності. Серед таких ресурсів – програми, які дозволяють записувати та монтувати відео ([Movie Maker Online](#), [WeVideo](#), [Video cutter](#)). Використання відеозаписів, зокрема, є ефективним та результативним. Окрім того такі відео можуть стати основою вправ для розвитку мовлення, підготованих у сервісі LearningApps, де перегляд відео супроводжується завданнями. Ця вправа особливо корисна в умовах дистанційного асинхронного навчання.

Сервіс LearningApps дає багато інших можливостей для реалізації змісту й завдань у сфері соціальної роботи. Тут можна підготувати чи використати готові вправи та ігри, спрямовані на диференціацію, побудови асоціацій з кольором та предметами. Складання пазлів, класифікація, групування матеріалу («парочки») чи вписування відповіді («вільна текстова відповідь») на запитання – вправи, які використовуємо також для розвитку й уточнення словникового запасу скажімо вихованців дошкільних закладів. Особливо подобаються дітям вправа «Просте упорядкування», ігри «Скачки» та «Перший мільйон».

Іншим продуктивним під час вивчення іноземної мови й корисним у практичній роботі соціального працівника є сервіс Canva. Опрацьовуючи мовний матеріал, студенти готують різноманітні творчі письмові й усні роботи, дослідницькі. Для їх презентації використовують цифрові інструменти цього ресурсу. Анімовані презентації, відеопрезентації, інфографіка, інтерактивні

плакати можуть бути корисним супроводом для індивідуальних чи колективних занять з дітьми, виховання і розвиток яких вимагає професійної корекції. Оскільки соціальні працівники займаються консультаціями з приводу пільг і соціальної підтримки, проводять тренінги або працюють в рамках різних проєктів в якості консультантів або творців соціальної реклами, можливості сервісу Canva будуть необхідні. Адаже на їхні плечі лягає реалізація різних соціальних програм щодо протидії деструктивним явищам в молодіжному середовищі та взагалі в державі.

Для оцінювання знань і вмінь студентів, а також для спілкування з аудиторією, пропонуємо використовувати платформу Kahoot. Це цікавий інтерактивний ресурс, який об'єднує гру та опитування. Безкоштовна освітня платформа, яка підходить для будь-якого академічного курсу, який вивчають студенти, його можна застосовувати як заняття в класі або для дистанційного навчання, а також для організації будь-якого заходу [4, с. 94]. Використовуючи Kahoot у роботі з дітьми, які потребують особливої уваги, важливо врахувати їх фізичні, психічні, психологічні й інтелектуальні можливості, а також розуміти, якого типу завдання ставимо перед ними, створюючи вікторину. Питання мають бути посилені. За такої умови оцінювання знань перетвориться на гру.

Отже, розвиток цифрової грамотності майбутнього соціального працівника є обов'язковою складовою його професійної підготовки. Ефективною й дієвою практикою вирішення цієї проблеми є постійне використання ІКТ при вивченні різних дисциплін із чітким акцентом на тому, як ті чи інші цифрові ресурси та інструменти студент зможе використати у практичній фаховій діяльності у майбутньому.

Література

1. Овчарук О. В. Інформаційно-комунікаційна компетентність як предмет обговорення: міжнародні підходи. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2013. № 7. С. 3–8.
2. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України : метод. рекомендації / за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, О. В. Овчарук. Київ : Атіка, 2010. 88 с.
3. Федорук Г. М. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх учителів технологій у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2015. 259 с.
4. Шевцов А., Ласточкіна О., Никоненко Н. Підготовка вчителів спеціальної освіти в Україні та за кордоном в умовах екстреного запровадження дистанційного навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Том 77. № 3. С. 240–261.
5. Blyznyuk T., Budnyk O. and Kachak T. Boom in Distance Learning During the Coronavirus Pandemic: Challenges and Possibilities. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2021. № 8, 1 (Apr. 2021). P. 90–98. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.8.1.90-98>
6. Tetiana Kachak, Tetyana Blyznyuk, Olena Budnyk, Halyna Lemko. Development of future teachers' media literacy: model of integration of media education into academic courses. *Revista Inclusiones*. Volumen 8–Número Especial – Abril / Junio 2021, pp. 115-129. ISSN 0719-4706.

Романа Михайлишин

*голова циклової комісії педагогічно-психологічних
і суспільних дисциплін ВСП «Педагогічний фаховий коледж
Львівського національного університету імені Івана Франка»,
асистент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
факультету педагогічної освіти ЛНУ імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОСТІ

Функціонування будь-якої сфери життєдіяльності суспільства потребує впровадження інноваційної діяльності для забезпечення сучасного розвитку. Не є винятком і сфера соціальної роботи. Зміна суспільних поглядів на основі потреби сучасної людини, гуманізація підходів до побудови відносин між людьми та системного соціального захисту, поява на державному рівні вимог до якості соціальних послуг позначаються на діяльності соціальних служб.

На сучасному етапі модернізації системи вищої освіти, фахової передвищої освіти в Україні значна увага приділяється питанню професійної підготовки соціальних педагогів/соціальних працівників, що зумовлено необхідністю розв'язання гострих соціально-педагогічних проблем, соціально-економічних перетворень, військової ситуації у державі, збільшення запитів населення на отримання соціальної допомоги й підтримки.

Фахова підготовка є частиною системи професійної освіти; процесом оволодіння знаннями, вміннями, навичками, що дозволяють виконувати роботу в певній галузі діяльності, зокрема соціальній.

Процес розвитку суспільства вимагає створення передумов для формування нових нетрадиційних компонентів у соціальній сфері, інноваційних засобів соціальної діяльності, а нововведення є формою суспільного розвитку інноваційного прогресу.

Професійна підготовка соціальних педагогів/соціальних працівників набуває все ширшого розмаху в Україні. З кожним роком збільшується потреба у таких фахівцях, які відповідають за своєю професійною підготовкою міжнародним стандартам.

Підготовка фахівців цього профілю потребує інноваційного підходу до організації освітнього процесу здобувачів у закладах освіти.

Педагогічні інновації є одним з аспектів освітніх інновацій. Вони охоплюють сферу педагогічного процесу й спрямовані на вирішення відповідних задач. Педагогічний процес виявляється як цілеспрямована система впливу на суб'єктів освітнього процесу, яка приводить до якісних змін індивіда. Система впливу включає педагогічні технології, педагогічну техніку, окремі елементи – форма, засіб, метод, зміст (навчання, виховання, організація, управління). На думку Н. Кривоконь, головним у технології підготовки соціальних працівників є принцип діяльнісного підходу до розуміння професії, суть якого полягає в

першочерговій орієнтації навчання та оволодіння вміннями і навичками практичної діяльності в соціальних службах. Тому перед викладачами навчального закладу постають завдання:

- формування у здобувачів освіти соціологічного мислення;
- забезпечувати їх фундаментальною теоретичною і методичною підготовкою з різних напрямів соціальної допомоги;
- проводити спеціальну підготовку майбутніх фахівців до виконання ними професійних функцій.

Ефективність професійно-особистісної підготовки соціальних працівників забезпечується нормативно-правовою базою, системою навчальних закладів різних рівнів і форм підготовки, що динамічно розвиваються та застосовують інноваційні програми під час викладання теоретичних курсів, нові технології гуманістичного спрямування з чітко організованою й систематичною практичною підготовкою, що спрямована на розв'язання загальних проблем і набуття спеціалізованих умінь й навичок, високим рівнем практичної орієнтованості соціальних працівників.

Значним внеском у розвиток інноваційної діяльності є дослідження таких вчених як В. Бодрова, Т. Зараківського, В. Зінченка, Л. Кайгородової, Б. Ломова, Ю. Карпової, Н. Платонова, Л. Шольца та ін.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» під інноваціями слід розуміти новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології.

Під *інновацією* розуміють комплексне явище, яке торкається усіх аспектів людської діяльності та передбачає впровадження нововведення з метою отримання різних ефектів.

Поняття «*соціальна інновація*» – свідоме організоване нововведення або нове явище в практиці соціальної роботи, що формується на певному етапі розвитку суспільства відповідно до соціальних умов, що змінюються, і що має за мету ефективні позитивні перетворення в соціальній сфері.

Джерелами соціальних інновацій є зміст зовнішнього середовища й соціальні проблеми. Соціальні інновації посилюють процеси соціальної мобільності.

Під *інноваційними практиками роботи* розуміють практики у сфері соціальної роботи, які виникли як нові способи задоволення актуальних потреб клієнтів соціальних служб і спрямовані на досягнення максимально ефективного результату як у вирішенні проблем конкретних осіб, що потребують підтримки, так і соціальних проблем суспільства загалом.

До найважливіших характеристик інновацій науковці відносять: пріоритетність, універсальність, комерційність, безпека, технологічність, соціальність.

Інноваційні соціальні технології являють собою методи, засоби інноваційної діяльності, що спрямовані на створення нововведень у суспільстві, на реалізацію ініціатив, що викликають якісні зміни в різних сферах соціального життя. Особливого значення набувають інноваційні соціальні технології в

кризові, перехідні, воєнні періоди, коли змінюються технології соціальних процесів і виникає гостра потреба в удосконаленні виробництва, управління, політичної й духовної сфер суспільного життя [4, с. 15].

Аналіз досліджень з проблематики соціальних інновацій дозволив виділити три основні типи сучасного тлумачення цього поняття:

– як *остаточного результату творчої діяльності*, що отримав широке поширення і став основою для істотних соціальних змін; внесення у різноманітні види людської діяльності нових елементів, що підвищують результативність цієї діяльності. У цьому розумінні соціальні інновації-нововведення у соціальній сфері, що сприяють вирішенню суперечностей, які виникають в умовах суспільного розвитку, співіснування різних аксіологічних систем, посилення процесів соціальної мобільності. До соціальних інновацій належать нові стратегії, концепції, ідеї, організації, що задовольняють різні типи соціальних потреб – від умов праці й освіти до розвитку громад та охорони здоров'я, сприяють поширенню та зміцненню громадянського суспільства;

– як *процес здійснення змін, переходу системи з одного стану до іншого*. Соціальна інновація розглядається як цілісний процес віднаходження, забезпечення підтримки й впровадження організаційних рішень для соціальних потреб, розвиток соціальних або організаційних структур, принципів, практик;

– як *процес перетворення нововведень на соціокультурні норми і зразки*. Соціальні інновації – це процеси, результатом яких стають істотні й незворотні зміни у взаємодії між людьми.

Аналіз практики підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах освіти України показав, що ефективність освітнього процесу можна забезпечити шляхом упровадження інновацій, які передбачають нові педагогічні технології з використанням тренінгів, інтерактивних методів, інформаційно-комунікаційних технологій, технічних засобів навчання; сприяють підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців, які мають достатній рівень професійної діяльності, що відповідає вимогам сьогодення. Саме інновації забезпечують активність здобувачів в набутті професіоналізму, здатність самостійно одержувати знання, вміння, готувати себе до майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Бойко-Гойчук Л. В. Поняття «соціальна інновація»: типи визначень, приклади застосування. *Наука та інновації*. 2009. Т. 5. № 3. С. 94–99.
2. Корнят В. С. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів: формування діагностичних умінь : монографія / за ред. С. О. Сисоєвої. Львів : Растр – 7, 2017. 288 с.
3. Романовська Л. І. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності та позитивні тенденції такого процесу в Україні. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 2013. № 2 (8). С. 224–227.
4. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навч.-метод. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

Людмила Неїжпапа
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної освіти
та соціальної роботи
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Необхідність формування у майбутніх соціальних педагогів організаційної компетентності детерміновано новими вимогами до педагогів нової школи, покликаної стати центром освітнього простору соціуму, недостатньою теоретичною та практичною розробленістю проблеми.

Проблемі формування організаційної компетентності присвячені дослідження науковців Ф. Гоноболіна, М. Левітова, С. Кондратьєва, В. Крутецького, Н. Кузьміної, В. Мясіщева, Д. Ніколенко, Л. Савченко, В. Сластьоніна, Б. Теплова, О. Щербакова тощо.

Мета статті – визначити та охарактеризувати педагогічні умови, які сприяють формуванню організаційної компетентності майбутніх соціальних педагогів у процесі їх професійної підготовки.

Організаційна компетентність майбутнього соціального педагога є інтегративною складовою, що поєднує знання в галузі теорії та технології організаторської діяльності, вміння, необхідні для організації своєї діяльності та діяльності інших людей, організаторські здібності, що визначають успішність виконання організаторської діяльності.

Цілеспрямованому формуванню у студентів організаційної компетентності сприяє їх залученню до культурно-дозвільної діяльності. Культурно-дозвільна діяльність – це цілісна соціально-педагогічна система, яка виконує активну роль у формуванні суспільно значимих якостей особистості.

Можна виділити такі педагогічні умови формування організаційної компетентності у майбутніх соціальних педагогів:

- навчання студентів теорії та технології організаторської діяльності;
- залучення студента до виконання ролі організатора культурно-дозвільної діяльності шляхом взаємонавчання та взаємодії старшокурсників та студентів молодших курсів;
- накопичення студентами досвіду організаторської діяльності у процесі участі у різноманітній культурно-дозвільній діяльності на всіх етапах навчання у закладі вищої освіти.

Навчання студентів теорії та технології організаторської діяльності є першою педагогічною умовою формування у майбутніх соціальних педагогів організаційної компетентності. При визначенні даної умови ми виходили з положень педагогічної теорії про те, що оволодіння будь-якою діяльністю вимагає знання сутності цієї діяльності, її мети, завдань, методів та прийомів її здійснення. Відповідно, ми визначили, що студенти повинні знати теорію

організаторської діяльності педагога, тобто її роль і місце у професійній діяльності, напрями (організація навчальної діяльності, організація позанавчальної діяльності здобувачів освіти, самоорганізація педагогічної діяльності). Важливо також ознайомити студентів з технологією організаторської діяльності, алгоритмами організації та проведення позанавчальних форм пізнавальної та культурно-дозвільної спрямованості. Навчання теорії та технології організаторської діяльності має бути цілеспрямованим. На нашу думку, основною формою такого навчання може бути «Школа активу», причому вона має проводитися як для студентів-першокурсників, так і для студентів старших курсів.

Наступною педагогічною умовою, визначеною нами, є залучення студента до виконання ролі організатора культурно-дозвільної діяльності шляхом взаємонавчання та взаємодії старшокурсників та студентів молодших курсів. Ця умова була висунута нами на основі положень діяльнісного підходу, згідно якому особа розглядається як суб'єкт діяльності, яка сама, формуючись у діяльності та спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності та спілкування. Необхідна така організація професійної підготовки, яка була б націлена на формування студентів як активних діячів, суб'єктів навчання та виховання, а в нашому випадку – на з'ясування того, наскільки студенти є суб'єктами організаторської діяльності. Це сприятиме усвідомленню майбутній соціальним педагогом себе як суб'єкта організаторської діяльності та її контролю.

Дослідженнями встановлено, що навіть якщо студент зорієнтований у своєрідності об'єкта педагогічного впливу, знає технологію організаторської діяльності, але при цьому не пізнав самого себе як її суб'єкта, він не в змозі самореалізуватися як організатор. Перехід від положення об'єкта педагогічних впливів на позицію суб'єкта організаторської діяльності супроводжується переходом педагогічних норм та вимог до норм та вимог особистості до себе самої. Ці внутрішні вимоги виконують функцію організації та контролю особистістю власної діяльності та поведінки. Сам процес цього переходу можливий лише через активну участь студентів в організаторській діяльності, коли студенти перестають бути лише об'єктами впливу, а стають співучасниками спільної діяльності, в тому числі й оцінної, аналізуючої та контролюючої.

Накопичення студентами досвіду організації та проведення заходів під час участі у різноманітній культурно-дозвільній діяльності на всіх етапах навчання у ЗВО виступає наступною педагогічною умовою формування у майбутніх соціальних педагогів організаційної компетентності. Досвід є невід'ємною складовою компетентності, її найважливішим компонентом. Отже, формування організаційної компетентності вимагає накопичення досвіду організації культурно-дозвільних форм роботи. При цьому слід дотримуватися принципу послідовності, переходу від більш простих заходів до дедалі складніших. Можливості для накопичення досвіду організаторської діяльності надає педагогічна практика для студентів.

Організаційна компетентність є інтегративним особистісно-професійним компонентом, який визначає здатність та готовність майбутнього соціального педагога до здійснення організаторської діяльності на основі набутих знань теоретичних засад організаторської діяльності, організаторських умінь, накопиченого досвіду та розвинених організаторських здібностей.

Література

1. Веретенко Т. Г. Формування компетентностей майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/369/1/T_Veretenko_VPN_104_SP&KO_IPSP.pdf (дата звернення: 17.05.2023).
2. Пільова С. Формування організаційної компетентності майбутніх учителів фізичної культури. *Молода спортивна наука України*. 2013. т. 4. С. 12–133.
3. Садовська Е., Ярошенко А. Формування професійної компетентності соціального працівника в умовах вищого навчального закладу : монографія. Київ, 2018. 113 с.

Марія Оліяр

*доктор пед. наук, професор кафедри початкової освіти
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

В умовах стрімких і непередбачуваних соціальних, політичних та економічних змін в Україні, пов'язаних із війною, однією з основних умов стабільності в державі є сталість і неперервність системи освіти, продовження процесів її реформування з урахуванням загальноєвропейських та світових тенденцій. Якісна підготовка педагогічних кадрів, створення нових, значно більш ефективних технологій професійної освіти стали найважливішими засадами сучасного етапу її розвитку, що характеризується переосмисленням базових цінностей у змісті, формах і технологіях фахової підготовки з урахуванням досягнень педагогічної науки та актуального педагогічного досвіду.

Різноманітні аспекти проблеми професійного розвитку педагогів, становлення їхньої фахової майстерності, готовності до інноваційної діяльності розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, В. Кремень, О. Кульчицька, Л. Мітіна, В. Моляко, О. Пехота, Л. Пуховська, В. Семиченко, С. Сисоєва, В. Сухомлинський, Л. Хомич та ін.). Педагоги-класики і сучасні вчені підкреслюють, що одним із основних чинників розвитку системи освіти є зміна ролі вчителя в суспільстві. Тому результатом реформування та модернізації процесу професійної підготовки має стати виховання генерації педагогів нового типу, здатних до використання інноваційних форм і методів навчання й виховання учнівської молоді.

Мета статті – визначити педагогічні умови ефективності впровадження інноваційних форм організації процесу професійної підготовки майбутніх педагогів.

Як зазначає І. Дичківська, «готовність до інноваційної педагогічної діяльності – особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії» [1, с. 277]. На думку С. Сисоєвої, інноваційний потенціал педагога характеризується: творчою здатністю генерувати нові ідеї; уміннями проектувати і моделювати свої ідеї на практиці: педагогу-новатору притаманний високий культурно-естетичний рівень, освіченість, інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів; новизна, оригінальність у проведенні навчальних занять, дослідницька спрямованість, висока результативність [3].

Основна ідея модернізації системи вищої педагогічної освіти полягає в тому, що ефективність навчання в ЗВО може бути поліпшена завдяки проектуванню і впровадженню новітніх освітніх систем і технологій. «Інноваційна діяльність не піддається формалізації, потребує врахування людського фактора, зокрема переборення соціально-психологічних бар'єрів. Подоланню їх сприяють: 1) урахування установок, ціннісних орієнтацій, етичних норм поведінки; 2) застосування соціально-психологічних методів активного навчання учасників процесу з метою розвитку в них інноваційних здібностей, формування готовності до сприйняття та участі в інноваційних заходах» [2, с. 27].

Вибір форм організації процесу навчання у ЗВО – процес складний і багато в чому суперечливий. Він передбачає варіативність програм та навчальних курсів, розроблення нових педагогічних технологій, зміну уявлень про міжпредметні зв'язки, модифікацію науково-методичного забезпечення. Узагальнюючи сучасні вимоги до інноваційних форм організації процесу навчання в системі професійної підготовки педагогів, підкреслимо, що їх проектування і використання має бути спрямоване на формування професійної компетентності студентів, здатності до саморозвитку і самовдосконалення, забезпечувати взаємодію з педагогічним досвідом та призводити до якісно нових результатів. Інноваційні форми організації освітнього процесу повинні надавати різноманітні можливості і свободу вибору для самовдосконалення професійних умінь здобувачів освіти. Йдеться про використання нетрадиційних форм подання матеріалу, формулювання проблемних запитань, спільний пошук рішень, стимулювання пізнавальної активності та творчого потенціалу студентів і викладачів, креативну організацію педагогічних практик, пошуково-творчу самостійну діяльність студентів (групові дискусії, діалог, пошуковий семінар, педагогічний практикум тощо), розробку інноваційних проектів, самоосвіту (вивчення передового досвіду, новинки педагогічної та методичної літератури, самостійні наукові дослідження тощо).

Використання інноваційних форм організації процесу навчання дозволяє майбутнім педагогам не тільки апробувати теоретичні знання на практиці, а й

включає чинник відповідальності за результати свого навчання, можливість запропонувати власні варіанти організації освітнього процесу, збагатити особистий досвід діяльності в умовах вирішення широкого спектру педагогічних ситуацій і проблем.

Водночас аналіз реального процесу професійної підготовки дав нам підставу дійти висновку, що сучасна педагогічна освіта не забезпечує повною мірою впровадження інноваційних форм навчання. Це зумовлює необхідність виявлення відповідних педагогічних умов, серед яких найважливішими, на нашу думку, є:

- формування позитивної мотивації майбутніх педагогів до інноваційного навчання шляхом використання групових форм, індивідуальної роботи зі здобувачами освіти, використання кейс-стаді, імітаційних ділових ігор, моделювання, належної організації науково-дослідницької роботи студентів та ін.);

- збагачення теоретичних знань студентів з проблеми використання в навчальному процесі інноваційних форм та методів навчання, включення до змісту освіти понять з педагогічної інноватики, концепцій і теорій, правових аспектів інноваційної діяльності, знань про наукове проектування нового змісту освіти та інноваційних педагогічних технологій;

- формування у майбутніх педагогів практичних умінь і навичок у галузі впровадження інноваційних форм організації освітнього процесу (майстер-класи, проекти, самостійна практична робота, інтерактивні заняття, тренінги та їх елементи на практичних заняттях, розробка конспектів уроків тощо);

- поглиблення професійної підготовки студентів шляхом посилення інтегративних зв'язків між дисциплінами (проблемна лекція, теоретичний семінар, вебінар, круглий стіл, наукова конференція та ін.);

- забезпечення професійно орієнтованої педагогічної взаємодії в процесі навчання майбутніх педагогів шляхом використання активних форм роботи на заняттях, інтерактивних технологій з урахуванням специфіки суб'єктів освіти;

- стимулювання самоосвітньої діяльності студентів.

Таким чином, якісна професійна підготовка майбутніх педагогів за сучасних умов передбачає посилення уваги до проблеми використання інноваційних форм організації освітнього процесу. Необхідною є зміна всіх його компонентів: цілей, змісту освіти, форм, методів, технологій, засобів навчання, системи управління освітньою діяльністю. Запропоновані педагогічні умови ефективного впровадження інноваційних форм навчання в ЗВО можуть слугувати основою для конструювання освітнього процесу на основі принципів орієнтованості на особистість, паритетності, динамічності, гнучкості та адаптивності, безперервності й різнобічності професійного розвитку майбутніх педагогів.

Література

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: «Академвидав», 2004. 352 с.

2. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. *Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та*

методики : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14–47.

3. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ : ВІПОЛ, 2001. 502 с.

Тетяна Равлюк
канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки
та соціальної роботи
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

ЕДЬЮТЕЙНМЕНТ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» ДИСЦИПЛІНИ «КОМУНІКАЦІЯ ТА ПРОФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ»

Проблема стимулювання до навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, незалежно від рівня освіти, залишається актуальним у всі часи. Оскільки, всім відомо, що засвоєння основних компетентностей відбуватиметься ефективно лише за умови сформованого інтересу до дисципліни. Необхідно завжди працювати над пошуком нових технологій оптимізації навчання.

Суть поняття «едьютейнмент» (edutainment = education (навчання) + entertainment (розвага) ми уявляємо як навчаючись – розважатися, розважатися – навчаючись.

Аналіз наукових досліджень засвідчив, що зазначений термін трактується як:

- специфічна діяльність, яка поєднує навчання та задоволення власного інтересу;
- навчання як розвага;
- ігрове навчання;
- освітня технологія, яка забезпечує активність, зацікавлення, доступність, комфортність процесу навчання;
- освіта без примусу;
- «ненав'язливий» спосіб навчання незацікавлених здобувачів освіти, які мають труднощі в оволодінні компетентностей та ін.

З огляду на значущість вказаного питання для вищої освіти, метою нашого дослідження є узагальнити підходи до визначення поняття «едьютейнмент», вказати його характеристики, проаналізувати можливість застосування у формуванні основних компетентностей під час вивчення майбутніми соціальними працівниками курсу «Комунікація та професійні відносини в соціальній сфері».

Зміст навчальної дисципліни спрямований на формування у студентів системи загальних і фахових компетентностей, визначених змістом освітньо-

професійної програми «Соціальна робота» спеціальності 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота, а також Професійним стандартом фахівця соціальної роботи (2020).

«Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 6. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 7. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК 10. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 14. Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.

ЗК 15. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

Фахові компетентності (ФК):

ФК 11. Здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей.

ФК 15. Здатність взаємодіяти з клієнтами, представниками різних професійних груп та громад.

ФК 16. Здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи.

ФК 21. Здатність налагоджувати та здійснювати роботу в органах соціального захисту населення.

ФК 22. Здатність успішно функціонувати у системі міжособистісних відносин сфери «людина-людина», характеризуватися високою працездатністю та можливістю витримувати високу психоемоційну напругу» [2].

На лекційних і практичних заняттях курсу студенти беруть участь, а також самостійно розробляють і проводять рольові ігри, квести, складають асоціативний куш, сенкан тощо.

Зацікавлюють майбутніх соціальних працівників також групові види творчої діяльності: «Акваріум», «Кубування», «Карусель», «Кошик ідей», «Займи позицію» та ін.

За індивідуальним вибором тематики студенти готують есе, «широкі» анотації прочитаних творів (художніх творів, наукових статей та ін.) або переглянутих фільмів (наприклад, «Король говорить»), у яких обов'язково висловлюють свої враження від прочитаного / переглянутого.

Нещодавно майбутні фахівці навчилися створювати Kahoot та із захопленням відповідали на сформульовані питання однокласників.

Отже, орієнтуючись на позитивні емоції, інтерактивні способи взаємодії, ми – і викладач, і студенти – успішно навчаємось і вдосконалюємося із задоволенням, що передбачає едьютейнмент.

Література

1. Коростіль Л. А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії. *Народна освіта*. 2018. № 1 (34). URL: https://www.nardnaosvita.kiev.ua/?page_id=5229

2. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота», затверджена вченою радою ЧНУ імені Юрія Федьковича, протокол № 5 від 25 травня 2020 р., введена в дію наказом ректора № 142 від 27 травня 2020 р. URL: [https://psr-chnu.com.ua/docs/231%20Соціальна%20робота%20-%20ОП%20Соціальна%20педагогіка%20\(перший%20\(бакалаврський\)%20рівень%20-%202020р.\).pdf](https://psr-chnu.com.ua/docs/231%20Соціальна%20робота%20-%20ОП%20Соціальна%20педагогіка%20(перший%20(бакалаврський)%20рівень%20-%202020р.).pdf)

Наталія Сабат

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Надія Сабат

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНІК У РОБОТІ З КЛІЄНТАМИ

У сучасному світі змін, потрясінь, війни збільшується кількість осіб, що потребують соціально-психологічної допомоги й підтримки. Відтак, зростають вимоги до соціальних працівників, які могли б на високому рівні впроваджувати інноваційні форми й методи, зокрема, арттерапію, у професійну діяльність. Тому особливої ваги ця проблема набуває у контексті підготовки фахівців соціальної сфери в умовах ЗВО.

Вітчизняні науковці (Ю. Бриндіков, І. Олійник, Л. Полторак, Ю. Руденко, О. Сорока, Л. Смеречак, А. Хіля та ін.) обґрунтовують особливості використання арттерапії у роботі фахівців соціальної сфери, доводять їхню ефективність у роботі з клієнтами [1; 3]. Утім, про підготовку майбутніх соціальних працівників до такого виду діяльності йдеться у невеликій кількості наукових досліджень.

Мета статті: охарактеризувати особливості підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до використання арттерапевтичних технік.

Арттерапія є комплексним видом лікувально-реабілітаційного впливу на різні категорії клієнтів, що включає не тільки заняття художньою творчістю, а й міжособистісну взаємодію, обговорення продуктів творчості осіб з особливими потребами в контексті їхніх проблем і системи взаємин, а також застосування різних терапевтичних прийомів, реалізованих на основі особистісного підходу.

Л. Смерчак виділяє такі основні аспекти використання арт-терапії в соціальній сфері:

- арттерапевтичні техніки, орієнтовані на попередження та вирішення проблем психосоціального характеру, пов'язаних з особистими, соціальними стосунками тощо;

- підвищення ефективності діяльності особистості та стосунків з іншими на основі потенціалу творчої активності;

- використання мистецтва як унікального засобу соціалізації особистості та каталізатора позитивних соціальних змін;

- попередження чи зменшення негативних психосоціальних наслідків психічних і соматичних захворювань – стигматизації, маргіналізації, а також психогенних реакцій і станів дезадаптації;

- соціальна реабілітація осіб з груп ризику;

- особистісне та професійне зростання [3, с. 221].

Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до використання арттерапевтичних технік є важливим етапом їхньої освіти. Цей процес включає в себе знання основ психології та мистецтва, розвиток навичок сприйняття та аналізу творчих виражень клієнтів, а також вміння використовувати різноманітні арттерапевтичні методи в роботі [2, с. 117].

Арттерапія дає змогу поєднувати творчість і психологію, акцентуючи на ресурсності людини та ситуації. Здобувачі освіти отримують не лише теоретичні знання, а й практичний досвід взаємодії з клієнтами через проведення арттерапевтичних сесій та участь у спільних творчих проєктах. Такий комплексний підхід дозволяє забезпечити високий рівень підготовки фахівців, які здатні ефективно впроваджувати арттерапію в соціальну практику.

Формування готовності майбутніх соціальних працівників до використання арттерапії у професійній діяльності у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника здійснюється через теоретичну й практичну підготовку бакалаврів і магістрів, яка складається з таких елементів:

- 1) інтеграція сутності і змісту арттерапії як виду професійної діяльності соціальних працівників у навчальних дисциплінах «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Технології соціальної роботи (вітчизняні та зарубіжні)», «Методи соціальної роботи» (підготовка бакалаврів) і «Сучасні терапевтичні техніки» (підготовка магістрів);

- 2) використання арттерапевтичних засобів у процесі проведення лекцій і семінарів (ділові ігри, музичні й образотворчі засоби тощо);

- 3) проєктування і реалізація арттерапевтичних методів у роботі з різними категоріями клієнтів під час проходження передбачених навчальним планом практик;

- 4) проєктування і реалізація арттерапевтичних методів під час роботи над курсовими та дипломними дослідженнями;

- 5) проєктування і реалізація арттерапевтичних методів у роботі з клієнтами соціальної галузі під час здійснення волонтерської діяльності;

б) самоконтроль і самооцінка використання арттерапевтичних методик у соціальній роботі під час підсумкових конференцій за результатами практик, узагальнення результатів проведеної експериментальної роботи курсових та дипломних проєктів.

Робота зі студентами передбачає теоретико-практичне ознайомлення їх з арт-терапевтичним підходом у соціальній роботі; створення умов для засвоєння студентами цілісної системи знань на основі наукового підходу до практики арттерапії; ознайомлення з основними параметрами процесу проведення арттерапевтичних методів: умовами, структурою, динамікою, чинниками, що впливають на характер протікання діагностичного і терапевтичного процесу, ефектами і результатами; у набутті базових умінь і навичок, необхідних у практичній діяльності; у формуванні та розвитку професійно та особистісно важливих якостей майбутніх фахівців. У навчальному процесі цього досягають різними засобами: шляхом аналізу конкретних проблем, ситуацій, пошуку можливостей застосування отриманих знань у роботі з конкретним випадком тощо. Доцільним також вважаємо використання різних прийомів стимулювання майбутніх соціальних працівників через їхнє оцінювання самого себе, своєї діяльності, становища в академічній групі, свого ставлення до ровесників тощо.

Робота з означеного напрямку відбувається як на заняттях, так і у процесі проходження студентами різного роду практик, на базі яких з метою забезпечення реалізації принципів дуальної освіти організовуються заняття.

Після засвоєння низки тем та практичних занять студенти повинні знати: основні поняття та способи використання методів арттерапії; основні арттерапевтичні напрями в роботі соціального працівника; форми та способи роботи соціального працівника у різних умовах та з різними категоріями клієнтів арттерапевтичними методами.

Студенти мають уміти: орієнтуватися в різноманітті арттерапевтичних напрямків; аналізувати та інтерпретувати арттерапевтичний матеріал; підбирати комплекс арт-терапевтичних методів для роботи з різними категоріями клієнтів; розробляти заняття з використанням арттерапевтичних методів.

Підсумовуючи, зазначимо, що арттерапія – це форма психотерапії, в якій мистецькі техніки та матеріали використовуються для висловлення та розуміння емоцій, думок та досвіду. Це інноваційний підхід, що знаходить широке застосування у роботі з різними категоріями клієнтів, а підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до використання арттерапевтичних технік є актуальним та важливим завданням, спрямованим на покращення якості роботи соціальних служб та підвищення ефективності вирішення соціальних проблем.

Література

1. Олійник І. В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 61. С. 208–213.
2. Підготовка майбутніх фахівців соціальної роботи до професійної діяльності : монографія / Д. С. Мазоха, Н. А. Перхайло, О. С. Пюра; наук. ред. Д. С. Мазоха. Міленіум, 2018. 294 с.

3. Смерчак Л. І. Арт-терапія в роботі фахівців соціальної сфери. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2020. Вип. 1. С. 218–223.

Наталія Салига

*канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту ім. Б. Ступарика
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ОСВІТНЄ СОЦІОСЕРЕДОВИЩЕ ЗВО ЯК АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Проблема підготовки висококваліфікованого педагога є невід'ємною складовою реформи системи вищої освіти, яка передбачає формування професійної компетентності фахівців та сприяє реалізації їхніх знань, умінь та практичних навичок. Тільки професійно компетентний педагог здатний моделювати освітній процес, адаптуватися до змін, вирішувати нагальні проблеми, орієнтуватися в інформаційних потоках, досягати високих результатів у власній професійній діяльності.

Основний нормативно-правовий документ України «Про освіту» свідчить: «Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру» [3]. У зв'язку з цим гостро постає проблема підготовки професійно компетентних педагогів, формування яких відбувається впродовж усього освітнього процесу у ЗВО та передбачає високий рівень теоретичної, методичної та практичної підготовки.

Теоретичні та практичні аспекти реалізації компетентнісного підходу до підготовки фахівців у закладі вищої освіти розкриваються в дослідженнях І. Бега, О. Біди, В. Бондаря, Н. Глузман, Р. Гуревич, І. Зимньої, М. Євтуха, А. Кузьминського, О. Овчарук та ін. Найбільше досліджень професійної компетентності стосується саме галузі професійної педагогічної компетентності (Р. Гуревич, Г. Михайлишин, Н. Сергієнко, Л. Сігаєва, Н. Уйсімбаєва, О. Шестопалюк та ін.).

Теоретичні засади освітнього соціосередовища як необхідної умови формування професійної компетентності майбутніх педагогів обґрунтовані науковцями Р. Вайнолою, М. Братко, А. Дорошенком, В. Лаппо, А. Мудриком, Ж. Петрочко, Н. Рудкевич, О. Холоденко та ін.

Мета статті – обґрунтування впливу освітнього соціосередовища закладу вищої освіти на формування професійної компетентності майбутнього педагога.

Компетентнісне навчання зорієнтоване, перш за все, на придбання не тільки теоретичних знань, умінь та навичок, а й досвіду практичної діяльності з метою формування у здобувачів вищої освіти професійно-важливих компетентностей. Погоджуємось із Н. Сергієнком, що «показниками професійної компетентності педагога є загальна сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок; уміння правильно їх застосувати під час виконання своїх функцій; знання й прогнозування можливих наслідків певних дій; результат праці людини; практичний досвід; гнучкість методу; критичність мислення; індивідуально-психологічні якості й акмеологічні інваріанти» [6].

Процес формування професійної компетентності майбутнього педагога передбачає дотримання таких принципів організації освітнього процесу: науковості, системності, гуманізму, активності, зв'язку теорії з практикою, індивідуалізації навчання; контекстності навчання; елективності навчання; доступності навчання; рефлексії власного розвитку тощо.

Досліджуючи структуру професійної компетентності педагога, науковці звертаються, перш за все, до змісту його педагогічної діяльності, виокремлюючи когнітивний, мотиваційно-спонукальний, праксеологічний, особистісний та рефлексивний компоненти. Всі компоненти професійної компетентності педагога формуються не лише в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін, а за допомогою усієї системи професійної підготовки у закладі вищої освіти.

Узагальнений аналіз наукових джерел свідчить, що професійна компетентність педагога є сукупністю ключових, базових та спеціальних компетентностей. Зазначимо, що ключові компетентності є важливими для будь-якої професійної діяльності та пов'язані з успіхом людини. Базові компетентності відображають специфіку педагогічної діяльності. Що стосується спеціальних компетентностей, то вони віддзеркалюють специфіку певної сфери професійної діяльності. За висновками О. Шестопалюк, «ключовий рівень необхідний людині будь-якої професії для ефективного функціонування в довкіллі, базовий – вчителям будь-якого предмету, а спеціальний – педагогам, що викладають певний предмет» [9, с. 231].

Н. Уйсімбаєва вважає, що компетентність передбачає наявність у майбутнього педагога професійно значущої мотивації, професійного інтересу, позитивного ставлення до професії, а також професійних цінностей. Без професійних прагнень, без вираженої мотивації професійне самовизначення стає неможливим. «Якщо студент добре усвідомлює, яку професію він обрав, – зазначає вчена, – та вважає її значущою для суспільства, такою, що відповідає його особистісним нахилами, здібностям та потребам, то це впливає на успішність його навчання» [8].

Важливу роль у процесі формування професійної компетентності майбутнього педагога відіграє педагогічна практика, тобто специфічні умови, коли здобувач вищої освіти розпочинає практичне засвоєння змісту професійно-педагогічної діяльності. Під час проходження педагогічної практики студент має

можливість переконатися в тому, чи вірним був його вибір професії, чи суголосні його особистісні якості з професією педагога.

Важливим аспектом формування професійної компетентності здобувачів вищої освіти є освітнє соціосередовище ЗВО, яке є умовою набуття професіоналізму майбутніми педагогами. За висновками Р. Вайноли, «освітнє середовище відображає взаємозв'язок умов, які забезпечують професійне становлення майбутнього педагога» [2].

В. Сухомлинський стверджував, що середовище – «це і світ речей, що оточують учня, і вчинки старших, і особистий приклад вчителя, і загальний моральний тонус життя шкільного колективу, чуйність, сердечність ... середовище не є чимось раз назавжди створеним і незмінним ... середовище повинно повсякденно створюватись і збагачуватись» [7, с. 190–191].

М. Братко виокремлює наступні показники освітнього середовища: насиченість (ресурсний потенціал) і структурованість (спосіб його організації). Вчена під освітнім середовищем розуміє «динамічне утворення, що є системним продуктом взаємодії освітнього простору, управління освітою, місця освіти і самого здобувача освіти» [1, с. 70].

Таким чином професійна компетентність є певним психічним станом суб'єкту праці, який дозволяє діяти самостійно та відповідально, оволодівати уміннями успішно виконувати професійні обов'язки, передбачає наявність спеціальної освіти, глибокої загальної й спеціальної ерудиції, постійне підвищення власної науково-професійної підготовки. Досліджуваний феномен є стратегічною метою професійної підготовки майбутніх педагогів та визначається єдністю методологічної, спеціальної та психолого-педагогічної підготовки.

Освітнє соціосередовище ЗВО трактуємо як спеціально організовану, особистісно орієнтовану систему фахової підготовки майбутніх педагогів, що обумовлюється єдністю соціальних та культурних умов та забезпечує набуття соціального досвіду, засвоєння національних надбань, культурних норм, способу життя тощо.

Література

1. Братко М. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 135. С. 67–72. ULR: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_19
2. Вайнола Р. Х. Соціальне середовище закладу вищої освіти: фасилітаційні механізми виховання. ULR: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38727/Vainola%20R.pdf?sequence=1>
3. Закон України «Про освіту». Київ: Алерта, 2018. 120 с.
4. Гуревич Р. С. Педагогічна компетентність і професіоналізм педагога. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вип. 28 / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2011. С. 9–13.
5. Михайлишин Г. Й., Мандро Л. О. Навички особистої ефективності як складова професійної компетентності соціального працівника. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 1. С. 92–102.
6. Сергієнко Н. Професійна компетентність сучасного вчителя. ULR: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_5/24.pdf

7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / голова ред. кол. О. Г. Дзевєрін. Київ : Рад. шк., 1976–1977. Т. 5: Статті. 1977. 639 с.

8. Уйсїмбаєва Н. В. Вплив педагогічної практики на формування професійної компетентності майбутнього педагога. URL: <file:///C:/Users/%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%8F/Downloads/3637>

9. Шестопалюк О. В. Формування професійної компетентності викладача ЗВО. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вип. 28 / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2011. С. 3–9.

Оксана Шлемко
вчитель інформатики
Задубрівський ліцей імені Богдана Ступарика
Снятинської міської ради
Коломийського району, Івано-Франківської області
с. Задубрівці, Україна

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У сучасному освітньому середовищі велике значення надається соціально-психологічним потребам учасникам навчально-виховного процесу. Всебічний розвиток, психологічне благополуччя та соціальна адаптація є важливими аспектами успіху учнів у навчанні та житті загалом. З метою забезпечення якісної підтримки учнів у цих аспектах все більше закладів освіти розглядають використання інформаційних технологій у діяльності соціально-психологічної служби.

Застосування інформаційних технологій у соціально-психологічній службі може принести численні переваги. Вони дозволяють збирати, аналізувати та оцінювати дані про учнів більш ефективно, допомагають у встановленні індивідуальних потреб та розвитку планів підтримки. Крім того, цифрові інструменти дозволяють забезпечувати швидку та зручну комунікацію з учнями, батьками та іншими зацікавленими сторонами, що покращує обмін інформацією та координацію дій.

Проте, використання інформаційних технологій у соціально-психологічній роботі також вимагає уважності та обережності. Забезпечення конфіденційності особистих даних учнів є однією з найважливіших проблем, яку потрібно враховувати. Необхідно дотримуватися етичних стандартів та законодавства щодо захисту приватності та обробки даних. Крім того, важливо враховувати інклюзивний підхід, щоб забезпечити доступність технологій для всіх учнів, незалежно від їхніх особливих потреб чи обмежень.

Процес впровадження та використання сучасних інформаційних технологій у діяльності соціально-психологічної служби закладу освіти досліджували А. Авдейчик, Г. Бондар, І. Марухина, А. Стеценко та інші. У своїх

працях науковці відзначають, що впровадження сучасних ІКТ позитивно впливає на роботу соціально-психологічної служби закладу освіти, а також на навчально-виховний процес в цілому. Дослідники також виявили, що впровадження сучасних інформаційних технологій є обов'язковим для полегшення роботи педагогічних працівників.

Метою статті є здійснити огляд наявних інформаційних технологій, які можуть бути використані для ефективної роботи соціально-психологічної служби в закладі освіти; визначити роль ІКТ в процесі покращення роботи фахівців соціально-психологічної служби та підтримки учнів у їх соціально-психологічному розвитку.

У сучасному світі інформаційні технології відіграють важливу роль у різних сферах життя, включаючи освіту. Інформаційні технології стали невід'ємною частиною процесу навчання та викладання, прискорюючи та полегшуючи доступ до знань. Але їх вплив на соціально-психологічну службу закладу освіти також не можна недооцінювати.

Соціально-психологічна служба є важливою складовою частиною освітнього процесу. Вона забезпечує психологічну підтримку та соціальну адаптацію учнів, виявляє та реагує на проблеми поведінки та емоційного стану учнів, сприяє попередженню конфліктів та насилля в навчальному середовищі. Застосування інформаційних технологій у цій сфері може значно поліпшити якість роботи соціально-психологічної служби та сприяти забезпеченню прав учнів.

Одним з основних переваг використання інформаційних технологій є швидкий доступ до інформації. Завдяки комп'ютерам, Інтернету та спеціалізованим програмним забезпеченням працівники соціально-психологічної служби можуть швидко знаходити, використовувати та впроваджувати нові технології щодо вивчення психологічного розвитку учнів, особливості їх поведінки та соціалізації учнів в цілому. Це дозволяє фахівцям більш об'єктивно оцінити ситуацію та вжити необхідні заходи для підтримки учнів.

А. Стеценко, зокрема, вказує на такі переваги використання ІКТ у психологічній роботі:

1. Оформлення ділової документації;
2. Оформлення інформаційного куточка для педагогів та батьків;
3. Діагностування педагогів з використанням комп'ютерних діагностичних методик (тести Люшера, Равена, Векслера);
4. Діагностування учнів за допомогою комп'ютерних методик;
5. Обробка даних результатів проведених досліджень у вигляді схем, діаграм;
6. Розробка презентацій для виступу на семінарах, конференціях, батьківських зборах [4].

Крім того, інформаційні технології дозволяють створити електронну базу даних, в якій можна зберігати і систематизувати інформацію про кожного учня, включаючи дані про їх соціальну ситуацію, сімейний стан, особливості здоров'я

та поведінки. Така база даних може допомогти соціальним працівникам здійснювати більш ефективний моніторинг та аналіз ситуацій, а також враховувати ці дані для розроблення індивідуальних підходів до кожного учня.

Також інформаційні технології можуть бути використані для організації тренінгів, консультацій та психологічних програм в режимі онлайн. Відеоконференції, зокрема, можна використати для здійснення дистанційних зустрічей з учнями та батьками та для надання консультаційної підтримки. Така можливість зараз в Україні є особливо актуальною, оскільки на прифронтових територіях фізична присутність неможлива.

Окрім цього, інформаційні технології можуть бути використані для підвищення свідомості учнів щодо їх прав та обов'язків. Інтерактивні навчальні ресурси, вебінари та електронні посібники можуть бути використані для навчання учнів про права людини, принципи рівності та безпеки.

Необхідно також звернути увагу на аспекти безпеки та конфіденційності інформації при використанні інформаційних технологій. При здійсненні опитування чи анкетування працівники соціально-психологічної служби повинні дотримуватися етичних стандартів і забезпечувати захист особистих даних учнів як онлайн, так і дистанційно.

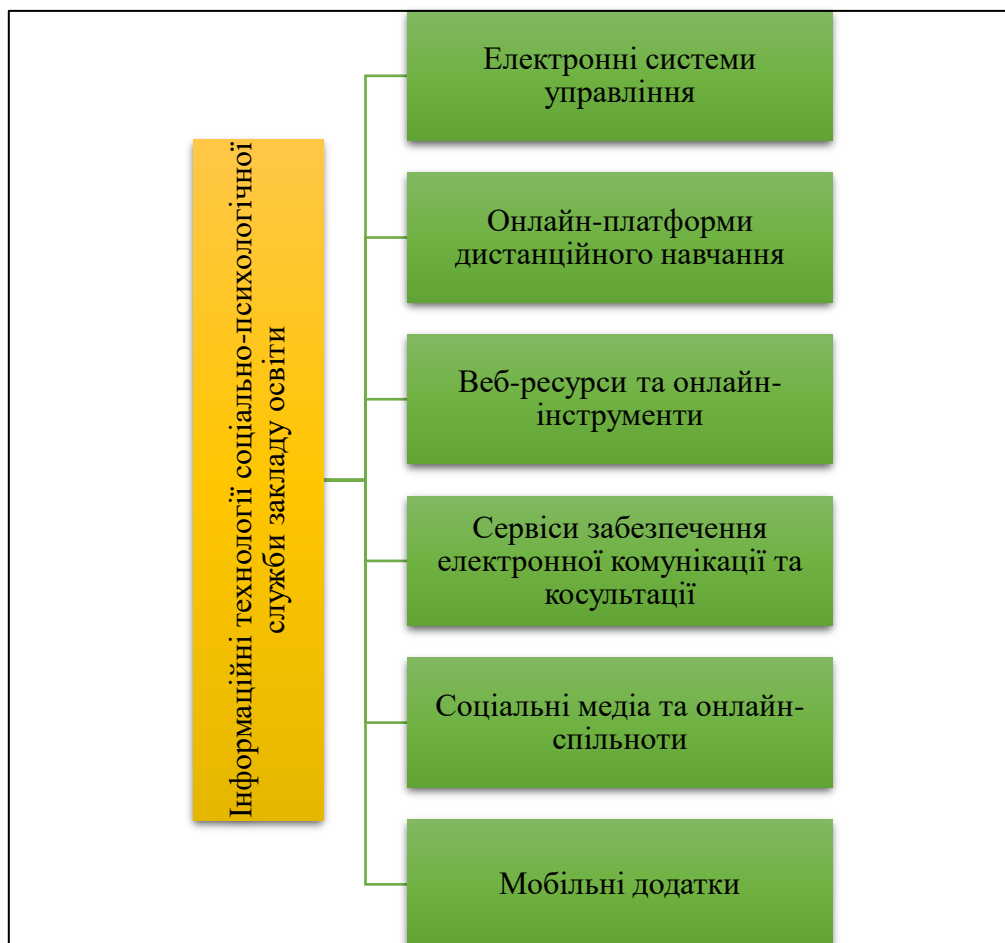
Роль фахівців психологічної служби в організації дистанційного навчання при налагодженій системі полягає у звичному виконанні функціональних та посадових обов'язків зі зміною форм взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу з метою створення сприятливих емоційно-стабільних станів, мінімізації конфліктів [2].

Для успішної реалізації інформаційних технологій у правовому забезпеченні соціально-психологічної служби закладу освіти необхідна належна підтримка і ресурси. Адміністрація закладу освіти повинна забезпечити наявність сучасного обладнання, програмного забезпечення та доступ до Інтернету. Працівникам соціально-психологічної служби слід надавати необхідні навички та знання для використання цих технологій у своїй роботі.

Також важливо встановити ефективну комунікацію між соціально-психологічною службою, учителями та батьками. Інформаційні технології можуть бути використані для організації електронної пошти, онлайн-конференцій та спільних платформ для обміну інформацією та співпраці. Це сприятиме швидкому та ефективному обміну даними про учнів, дозволить батькам бути в курсі подій та співпрацювати зі соціальними працівниками для покращення благополуччя та розвитку своєї дитини.

У сучасному світі інформаційні технології стають невід'ємною складовою соціально-психологічної служби закладу освіти. Вони допомагають забезпечити якісну підтримку учнів, створюють можливості для доступу до інформації та навчання, полегшують комунікацію та співпрацю з учасниками освітнього процесу. Пропоную зосередитися на таких основних інформаційних технологіях, які можуть бути використані у роботі соціально-психологічної служби закладу освіти (див. Рис. 1.).

Застосування спеціалізованого програмного забезпечення дозволяє ефективно збирати, аналізувати та зберігати інформацію про учнів. Це може включати бази даних з інформацією про особисті дані учнів, їхні соціальні та психологічні характеристики, результати психологічних діагностики тощо. Такі системи допомагають упорядковано накопичити інформацію про учнів із забезпеченням конфіденційності.

Рис. 1. Інформаційні технології соціально-психологічної служби закладу освіти

Онлайн-платформи дистанційного навчання дозволяють запланувати різноманітні зустрічі, розповсюдження та виконання вправ, заповнення опитувальників тощо одразу для всіх учнів.

До веб-ресурсів належать спеціалізовані веб-сайти, присвячені психологічній підтримці учасників освітнього процесу, а також веб-сторінки з інформаційними матеріалами, рекомендаціями, онлайн-тестами, тренінгами, тощо.

Комунікація є надзвичайно важливою як для фахівців соціально-психологічної служби, так і для осіб з якими вони працюють. Онлайн-комунікація може відбуватися з допомогою електронної пошти та чатів, а також синхронно шляхом відеоконференцій в режимі реального часу. Саме відеоконференції забезпечують дистанційну психологічну підтримку та

консультації для учнів. Зараз це надзвичайно актуально, оскільки багато дітей не можуть зустрітися з психологом чи соціальним педагогом особисто. Такі технології зв'язку забезпечують зручний та постійний контакт з учнями.

Соціальні медіа та онлайн-спільноти стають надзвичайно ефективними інструментами залучення учнів та їх батьків до діалогу та співпраці. Завдяки соціальним мережам можна створити підтримуюче середовище, в якому учні ділитимуться та обговорюватимуть проблеми, а психологи та соціальні педагоги надаватимуть необхідну підтримку та консультування.

Спеціалізовані мобільні додатки значно полегшують доступ до інформації та підтримки для учнів. Наприклад, додатки з психологічними вправами, таймерами для саморегуляції, трекерами настрою тощо можуть допомогти учням досягти психологічної стійкості.

Широкого застосування комп'ютерні технології набули і в корекційно-розвивальній роботі практичного психолога з учнями. До цих технологій відносять комп'ютерні програми навчального і розвивального характеру.

Виділяють такі напрями використання ІКТ в корекційно-розвивальній роботі: розвиток пізнавальних здібностей дитини; організація роботи з учнями, що мають проблеми особистісні, поведінкові та емоційні.

Під час коригування емоційних і поведінкових порушень (агресивності, замкнутості, страхів та ін.) комп'ютерні ігри використовують як інструмент, подібний до ляльки і картинки, це деякий посередник, що заміщує живих учасників спілкування [1]. Комп'ютерні ігри мають перевагу застосування у корекційній роботі порівняно з картонним роздатковим матеріалом завдяки кращій графіці, інтерактивності і рухливості персонажів. Усі ці інформаційні технології з умілим застосуванням у роботі фахівців соціально-психологічної служби закладу освіти можуть значно покращити та спростити роботу соціальних педагогів та психологів в закладі освіти та здатні забезпечити більш ефективну та доступну підтримку учням.

Отож сучасні інформаційні технології застосовуються у всіх сферах педагогічної діяльності, зокрема й у роботі соціально-психологічної служби. Під час роботи з учнями соціальні педагоги та психологи можуть використовувати цифрові платформи, соціальних медіа, мобільні додатки, навчальні платформи доступу до інформації, засоби комунікації та психологічної підтримки. Використання таких технологій дозволить значно спростити та пришвидшити надання психологічної допомоги учням, створити безпечне та зручне середовище для взаємодії, забезпечуючи більш швидкий та ефективний доступ інформаційно-комунікаційних ресурсів. Використання інформаційних технологій у соціально-психологічній роботі також сприяє збору та аналізу даних, що дозволяє виявляти тенденції та розуміти потреби учнів, а також ефективніше планувати та впроваджувати індивідуальні підходи до кожного учня.

Література

1. Авдейчик А. О. Використання інформаційних технологій в роботі шкільного психолога. Борове, 2016. 48 с.

2. Каблюк В. Особливості дистанційної взаємодії з учасниками освітнього процесу. URL: <http://surl.li/bgplq> (дата звернення: 10.06.3023).

3. Організація психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу освітнього процесу в умовах дистанційного навчання : метод. рек. / за заг. ред. І. В. Марухиної. Суми : НВВ КЗ СОППО, 2021. 80 с.

4. Стеценко А. А. Використання ІКТ в навчально-виховному процесі. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-ikt-v-navcalno-vihovnomu-procesi-55148.html> (дата звернення: 10.06.3023).

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 5
Міждисциплінарний дискурс у дослідженні соціальних проблем

*Галина Білавич,
доктор пед. наук, професор,
професор кафедри початкової освіти,*

*Юлія Дейсак,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота,*

*Марія Скоропад,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності «Початкова освіта»
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

**НОВОЧАСНА ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ
ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ АКТУАЛЬНИХ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ
(НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ СЕРГІЯ ГРИДІНА «НЕ ТАКИЙ»)**

Новочасній українській літературі для дітей притаманне жанрове та тематичне розмаїття. Як слушно зауважують науковці, література завжди була важливим виховним чинником [7], поява «нових тем та проблем у сучасній літературі для дітей та юнацтва продиктована запитами читачів, особливістю культурного та суспільно-економічного розвитку сьогодення», а однією із провідних тенденцій тематичного оновлення сучасної української прози є «порушення письменниками тих тем, які були заборонені». Література для дітей та юнацтва радянської доби була заангажована ідеологічно, обмежена тематично й функціонально [5, с. 51]. З іншого боку, простежуємо й іншу тенденцію, коли улюбленими й досі залишаються твори Ніни Бічуї (шкільний роман «Шпага Славка Беркути» (перше видання – 1968 р.), Володимира Рутківського (повісті «Ганнуся», «Сторожова застава»), практично всі книги Володимира Нестайка, інших письменників, що представляли літературу для дітей другої половини ХХ сторіччя, яку прийнято називати реалістичною. Більшість творів новочасної української літератури для дітей реалістичного спрямування можна віднести «до постколоніальної літератури, яка є певним інваріантом постмодернізму і характеризується відсутністю єдиної ідеології, деконструкцією колоніальних стандартів, плюралістичним (множинним, багатоперспективним) світобаченням, жанровим синкретизмом та стильовою еkleктикою, інтертекстуальністю, самобутнім психологізмом, іронією, центруванням маргінальних явищ» [5, с. 55]. З-поміж них – тетралогія Марини Павленко «Русалонька із 7-В», книги

Валентина Бердта «Мій друг Юрко Циркуль», Сергія Гридіна «Не такий», Галини Малик «Злочинці з паралельного світу», Оксани Думанської «Школярка з передмістя» та інші.

Теоретико-методологічною базою дослідження стали наукові положення постколоніальних студій Оксани Грабович, Петра Іванишина, Марка Павлишина, літературознавчі дослідження текстів для дітей та підлітків Наталі Дев'ятко, Уляни Гнідець, Тетяни Качак, Наталії Марченко, Оксани Січкарь, інших науковців.

Мета статті – аналіз освітньої проблематики у творі Сергія Гридіна «Не такий».

Помітне місце у творах посідає соціальна тематика. У цьому переконує, до прикладу, аналіз літературного набуtku Олени Печорної, авторка порушує низку актуальних соціально значущих проблем: збереження національної пам'яті та ідентичності, відновлення історичної справедливості, зубожіння населення, руйнування українського села, забруднення довкілля, сирітство, алкоголізм, антисоціальні явища, бездуховність сучасного світу і тимчасовість його основних цінностей, плекання чистоти людської душі, віри тощо.

Відзначаємо таке позитивне явище в новочасній українській літературі явище, як поява книг для підлітків і про підлітків.

Підлітковий вік – це час швидких та важливих змін, як фізіологічних, так і соціальних. Протягом цієї фази розвитку відбувається перетворення дитини на молоду людину, що здатна існувати та ухвалювати важливі рішення самостійно. Виховувати підлітка непросто. До цієї нелегкої справи практично неможливо підготуватися заздалегідь, тому що кожна дитина в сім'ї переживає цей етап дорослішання по-різному [1; 2, с. 3]. Батькам здається, що їхній син або дочка стали страшенно норовливими, грубими, зовсім не такими, якими були раніше. Зникає тепло в стосунках із дітьми, з ними стає складно порозумітися. Підлітки вразливі і страждають на перепади настрою, що зумовлено гормональною перебудовою. Батькам, дорослим, особливо педагогам необхідно дуже тактовно, обережно висловлювати свою думку щодо зовнішності, досягнень і успіхів дітей, а іноді краще і зовсім промовчати, оскільки навіть найменший докір чи недовіра може призвести до серйозних проблем із самооцінкою, невпевненості, боязкості та сором'язливості. А безмежна похвала, своєю чергою, може сформувати зазнайство, переоцінку себе, що теж загрожує негативними наслідками. Підлітки вкрай болісно сприймають будь-яку критику на свою адресу чи свою сім'ю, друзів. З цієї причини може статися серйозний конфлікт із кривдником. Якщо це будуть батьки, то реакція дитини може бути максимально різноманітною, але завжди негативною. Це і відхід з дому, спроби курити чи пристрась до алкоголю та інших заборонених речовин, замкнутість або, навпаки, агресія та крики, дружба з сумнівними та неблагополучними особами.

Художня література, у якій порушено такі проблеми, має неабияку педагогічну вартість [7]. З одного боку, читач-підліток може віднайти в ній відповідь на численні запитання, які його хвилюють, з іншого боку, дорослий

(учитель, батько, майбутній педагог) зможе глибше зрозуміти вікові особливості підліткового віку, через емоції, почуття знайти ключ до серця своїх вихованців.

Спробуємо під таким кутом проаналізувати твір Сергія Гридіна «Не такий».

Сергій Гридін – український письменник, який порушує шкільну тематику. Він автор повісті про підлітків «Не такий». Ця книга вражає своєю відвертістю. Вона про школу, про суспільство, про життя, яким воно є – без жодних прикрас. Це саме той твір, який змусить не лише підлітків, але й батьків, а особливо педагогів, замислитись над власним життям, над педагогічними методами й формами впливу на дитину. Ця книга – своєрідна художня педагогічна енциклопедія, яка дає відповідь на низку архіактуальних проблем виховання та навчання дітей. Вона допоможе читачеві (юному і дорослому) зазирнути в підлітковий світ та розкрити всі його таємниці.

Повість вийшла друком ще 2013 р. Вона поділена на 29 розділів. Головний герой твору – Денис Потапенко, який страждає від надмірної ваги та має купу проблем. Письменник надзвичайно правдиво та щиро викладає найпотаємніші думки героя, оскільки сам у дитинстві потерпав від зайвої ваги і тривалий час переймався цим, допоки не почав працювати над собою. С. Гридін створив реалістичних героїв – сучасних підлітків з їхніми бажаннями похизуватися модними технічними новинками і крутим одягом («А я собі в бутіку крутому відірвала відпадний» [3, с. 37]). Автор описав шкільну реальність булінгу між школярами і зневаги з боку вчителів до учнів («Чого чекаєш, га, Потапенко? Лізь давай, бройлер ти наш» [3, с. 32]; «Сало в нові кросівки натече! Обережніше, не вимаж! – знуцально закричав хтось із хлопців» [3, с. 32]; «Мені вже набридло викликати до школи твоїх батьків! Краще б ти сиротою народилася! Їм би не так соромно було» [3, с. 66]).

У повісті ми бачимо неідеальні стосунки між батьками, розлучення, що дуже характерно для багатьох сучасних сімей. Розлучення дуже погано відбивається на емоційному стані підлітків. На собі це відчув Денис Потапенко («Спочатку йому було дуже важко, адже всі таємниці довіряв мамі, проте в критичних ситуаціях одразу біг до тата. Той ненадовго – і дуже кумедно – насуплював брови, а потім легко знаходив шляхи вирішення проблеми» [3, с. 42]).

Денис проживає такі ситуації, як насильство місцевих гопників («Чуєш ти, малий! Бабки є бегемот, га?» [3, с. 79]). Швидке дорослішання, пристрасть однолітків до пива та трави («Незважаючи на заборону продавати хмільний напій неповнолітнім, ним жваво торгували в кіоску. Подейкували, що в тому кіоску можна було придбати і невеликі «однопалубні кораблики» зі шмаллю, як старшокласники охрестили між собою пакетики марихуани» [3, с. 93]). Ми впізнаємо і життєві ситуації про табори, де потрібно йти купатися в річку за свистком, мазання пастою, дискотеки, туалети в таборі відпочинку, де не те що перегородок немає, а й вони засипані хлоркою.

Спостерігаємо за тим, як хлопчик дорослішає, відмовляється від допомоги, поцілунків матері, оскільки вважає себе дорослим («А потім ще й спробувала

поцілувати сина в щоку просто на очах у всіх присутніх. Хлопець невловимими рухом ухилився, підхопив свою тортю і швидко шаснув до автобуса, ховаючись від здивованого маминого погляду» [3, с. 96]).

Головний герой працює над собою. Пропонує «рецепт» самовдосконалення: займається спортом, демонструє здоров'язбережувальну поведінку. Першим кроком до своєї цілі він вирішив взяти за звичку не їсти після 18:00 і почати бігати. Як виявилось, у Потапа велика сила волі. Він молодець. Есе виконував так, як запланував. Іноді були думки довше поспати, не піти на пробіжку, але внутрішнє «Я» підказувало йому по-іншому. Читач-підліток може взяти такі методи праці над собою як взірць для наслідування. Якщо героєві вдалося це зробити, то, мабуть, варто й самому спробувати.

Загальноосвітня школа сьогодні перебуває в складному становищі, що є результатом впливу комплексу економічних, політичних, соціальних і культурних чинників. Традиційно побудоване суб'єкт-об'єктне спілкування педагогів і школярів вичерпало свої можливості, натомість є потреба особистісно орієнтованої взаємодії вчителя та учнів, коли педагог є не просто носієм знань, а активним організатором педагогічного процесу [1]. Учитель – це покликання, учительство – це служіння, а не праця. Тому педагог має працювати не заради заробітку, не для виживання чи прожитку, а для виконання своєї місії на землі. Ідеальний учитель – це такий, для якого вчительство – сенс життя. Його вища користь – бути затребуваним, бажати й уміти віддаватись процесу, не очікуючи нічого натомість [4; 6]. Учитель відіграє провідну роль за будь-яких умов соціуму, саме він формує бачення і пріоритетність тих чи інших матеріальних, моральних і духовних цінностей у зростаючого покоління, саме він відповідає за їхнє духовне здоров'я. Такі уроки подає нам, читачам, майбутнім педагогам, книга Сергія Гридіна «Не такий».

Автор наголошує на тому, що дорослі повинні налагоджувати співпрацю з підлітками не лише з позиції влади та контролю, але й з урахуванням потреб та прагнень дітей. Окрім того, важливо розуміти, що підлітки не є однорідною групою, і кожен з них має свої індивідуальні особливості, які варто враховувати в процесі спілкування з ними.

Повість «Не такий» відкриває всю правду читачеві не лише про складний підлітковий вік, а й про те, що і в дорослому віці бувають труднощі, розлучення і непорозуміння. С. Гридін прагне донести читачеві важливість усіх проблем цього віку, те, що з будь-якої ситуації завжди є вихід. Головне – це наполеглива праця над собою, своїм здоров'ям. Повість ненав'язливо навчає: у кожного має залишатися шанс знайти в собі силу піднятися над своїми образами, зусиллям волі змусити себе стати «таким», який порятує не лише себе, а й простягне руку допомоги слабшому.

Якщо однокласники принижують, батьки перебувають у процесі розлучення, то залишається вчитель – особа, яка може в цій ситуації зарадити, підняти самооцінку, допомогти адаптуватися до змін. С. Гридін надзвичайно реалістично змальовує сучасну школу, на противагу інноваційним технологіям, новітнім захопленням підлітків, вона і далі залишається консервативною, не

здатною реагувати на нові виклики часу: той же «строгий учитель», який вимагає вчитися, постійно висловлює своє невдоволення, ображає, кричить. Автор наголошує: педагоги навіть і не прагнуть шукати індивідуальний підхід до дітей, єдине, що цікавить їх, – навчання. Утім, цього недостатньо. Педагогіка закордоння вже давно акцентує на цьому: «Щоб уміло навчати, передусім потрібно, щоб викладач був уважним, дбайливим, відданим учням. Не потрібно особливих прийомів, методів, систем чи заходів. Навчати – це перш за все, любити» [6, с. 107].

У цьому, на нашу думку, новизна літературного твору, який назвемо «шкільним». Це і відзначили наші респонденти – студенти Педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: «сьогодні в школах багато проблем, але мало хто із сучасних письменників наважується писати правду»; «ми читаємо про нові предмети, високі досягнення в олімпіадах, нові критерії відносно освіти, але чомусь пропускаємо інформацію про стан здоров'я учнів, кількість самогубців, насильство, знущання, відчуження, ранню вагітність, захоплення тютюном, вживання алкоголю»; «чомусь ніхто не порушує тему боулінгу», «варто письменникам порушити у своїх книгах для дітей тему профілактики боулінгу у школі» і под.

Отже, книга «Не такий» С. Гридін – це не просто історія підлітка Дениса Потапенка, який страждає від надмірної ваги, пов'язаних із цим неприємностей. Твір значно глибший, позаяк порушує актуальні освітні проблеми сьогодення: самореалізації дитини, пошук методів і форм навчання і виховання, урешті, підготовку педагогічних кадрів. Авторіві вдалося створити надзвичайно реалістичний твір про школу, тонко відобразити внутрішній світ головного героя. Книга «Не такий» увійшла до списку номінантів щорічної премії «Дитяча книга року ВВС-2013» і досі користується читацьким попитом. Твір дуже повчальний, оскільки окреслює напрями становлення особистості підлітка, який, маючи проблеми у спілкуванні зі своїми батьками, з однолітками, дівчатами, учителями, долає життєві труднощі та успішно розв'язує всі проблеми. Повість С. Гридін «Не такий» є актуальною для читача будь-якого віку. Головний герой і читач книги бачать усю правду навколо. Але це його робить сильнішим, і так само віримо в те, що можна бути людяним, добрим, милосердним, попри всі негаразди. Дорослі (батьки, педагоги) мусять пам'ятати, що підліток проживає дуже непростий період свого життя, коли йому складно насамперед розібратися в собі. Він може не розповідати батькам про свої переживання, але хоче, щоб його підтримали і зрозуміли. Соціальний педагог, практичний психолог у школі повинні стати для нього своєрідною службою порятунку, людьми, до яких можна завжди звернутися за допомогою й отримати її. Інший висновок, який робимо після прочитання книги, це те, що підлітки потребують свободи та незалежності. Вони хочуть відчувати себе дорослими, тому не завжди розуміють, чому батьки обмежують їхні дії. Тому важливо знайти баланс між контролем та свободою, щоб не позбавляти їхнього самовизначення та розвитку. С. Гридін наголошує і на важливості спілкування з підлітками. Вони потребують підтримки та

розуміння, але не завжди можуть про це зізнатися. Тому важливо не тільки слухати, але й чути, що вони говорять, та реагувати на їхні потреби. Автор порушує таку серйозну й важливу для сьогодення теми, як булінг, конфлікти з підлітками, їхню поведінку в соціальних мережах, а також вплив віртуального світу на їхній розвиток. Письменник наводить багато прикладів із життя, що допомагають зрозуміти, як «працює» світ підлітків та як з ним працювати. Усе це дає підстави віднести книгу до жанру дидактичної художньої літератури, кваліфікувати літературний твір як небуденне й цікаве явище в новочасній літературі для дітей, що розкриває важливі освітні проблеми та окреслює напрями розв'язання їх.

Література

1. Вчителі – учні: психологія взаємних оцінних ставлень. URL: <http://www.psyh.kiev.ua/>
2. Гресь А. Як приготувати кактус? Книга для батьків, які хочуть зрозуміти своїх підлітків. Харків : Основа, 2019. 201 с.
3. Гридін С. Не такий. Повість для підлітків, які шукають себе. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 174 с.
4. Заброцький М. М. Основи вікової психології : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2004. 112 с.
5. Качак Т. Б. Подолання тематичних табу у сучасній українській прозі для дітей та юнацтва: постколоніальна практика. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Вип. 228. Т. 240. Філологія. Літературознавство. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2014. С. 51–58.
6. Ковальчук З. Я. Механізми формування міжособистісних стосунків у системі «вчитель-учень». *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць*. 2005. Вип. 3. С. 104–110.
7. Bilavych H., Kondur O., Bahriy M., etc. Reading as a Cultural Practice of Modern Students. *International Journal of Applied Exercise Physiology*. 2020. Vol. 9. № 8. PP. 131–144.

Роксоляна Зозуляк-Случик

*доктор пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Христина Грицак

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

У зв'язку зі стрімким розвитком суспільства, виникають нові пріоритети у вихованні дітей дошкільного віку, які полягають у розумінні індивідуальності кожної людини, вивченні потенціалу партнерських взаємин між хлопцями та

дівчатами, вихованні людського у кожному з них, щирості, взаємодопомозі, взаєморозумінні та взаємоповазі.

Відомо, що зразки поведінки, порядок дій і мотивація вчинків дітей дошкільного віку значно залежить від дії улюблених казкових героїв, які досить сильно впливають на розвиток особистості дитини [2, с. 64].

Окремі питання виховання шляхом казко терапії у своїх працях розглядали: К. Веселовська, Т. Говорун, Д. Колесова, А. Хрипкова, О. Шарган та інші.

Мета: розкрити роль казкотерапії у формуванні соціальних уявлень дітей дошкільного віку.

Важливу роль у формуванні та вихованні особисті відіграє казка. Саме з казки починається формування особистості, казка супроводжує особистість з самого її народження. Це у своїх роботах Л. Виготський підкреслював виховне значення метафори, що є основним літературним прийомом в казках.

Для початку потрібно визначити, що таке казка. Термін «казка» спочатку вживали як синонім до байки, уперше його витлумачено у словниках у 16–17 століть.

Казка – жанр фольклору, що характеризується художньою вигадкою, фантастичним змістом, розважальністю, викінченим та динамічним сюжетом, своєрідною композицією (традиційні зачин і кінцівка, типові словесні формули, повторення), полярним протиставленням героїв, духовними якостями персонажів, перемогою добра над злом. Літературна казка – жанр, що базується на основних законах фольклору. Казка наслідує її оповідальний стиль; художній твір, у якому використано народні казки сюжет та образи, органічно поєднано елементи дійсності з художньою вигадкою, домислом [5, с. 123].

Казка для дитини це щось більше ніж лише оповідання, для дошкільників казка це цікава пригода, щось неймовірне, вони щиро переживають усі емоції персонажів казки, вони приміряють на себе ті образи, що їм найбільше сподобалися.

Казка розвиває фантазію, мислення, увагу та багато іншого. Перевагою казки є те що її можна вигадувати на ходу і робити це разом із дитиною. Деякі науковці ототожнюють казку з грою, грою, яка відбувається у нашій підсвідомості

Визначивши що таке казка, доцільно перейти до не менш важливого питання даної роботи, а саме казкотерапії. Існує велика кількість визначень казкотерапії, її розглядають у різноманітних аспектах, різні фахівці, і тому з визначенням одного єдиного виникають велику труднощі. Із усього різноманіття визначень ми обрали найбільш повні та ґрунтовні.

Казкотерапія – це спосіб об'єктивізації проблемних ситуацій, іншими словами, створення особливої казкової атмосфери, яка робить мрію дійсністю, огортає все навколо передчуттям дива, дозволяє дитині вступити у боротьбу зі своїми страхами і вийти з неї переможцем, а головне – надає малюку почуття впевненості і захищеності [3, с. 22-23]. Казкотерапія – це спосіб об'єктивізації проблемних ситуацій, іншими словами, це створення особливої казкової

атмосфери, яка робить мрію дійсністю, огортає все навколо передчуттям дива, дозволяє дитині вступити у боротьбу зі своїми страхами і вийти з неї переможцем, а головне – надає малюку почуття впевненості і захищеності [5].

Також важливо відмітити загальну мету, завдання, принципи та функції казкотерапії.

Ознайомившись із багатьма джерелами, ми змогли визначити основну мету казкотерапії у роботі з дітьми дошкільного віку – перетворити негативні образи на позитивні, ми повністю підтримуємо її. Батьки у силу обставин не замислюються над тим, що в дитині потрібно формувати особистість із соціальними уявленнями саме шляхом пізнання необхідних стилів поведінки через улюблених героїв.

Наступним етапом нашої роботи було дослідження наукових праць з метою виявлення завдань та принципів казкотерапії.

Дослідивши ряд наукових праць, ми дійшли до висновку, що завдання та принципи ототожнюють один з одними, єдина розбіжність є у тому, що головне завдання це розвиток душі, а головним принципом є усвідомлення власних можливостей.

Велика кількість наукових праць присвячених казкотерапії, толерантні один з одним і у визначенні функцій, загалом основними є 3: діагностична, прогностична та корекційна.

Діагностична функція передбачає виявлення вже наявного ставлення дитини до тієї чи іншої справи, виявлення сформованого у неї світогляду, та проблем про які дитина не хоче розмовляти у голос.

Використання прогностичної функції можливе лише після діагностики, у казках, що спрямовані на прогноз розкривається суть та особливості майбутнього життя дитини.

І найважливіша функція це корекційна. Завдяки казкам спрямованим на корекцію поведінки, ставлення до тієї чи іншої справи, події тощо, ми на підсвідомому рівні змінюємо усі ті негативні прояви, що можуть виявитись у майбутньому.

Як вже відомо казкотерапія є одним з напрямків психокорекційної практики, її завдання полягає у об'єктивізації проблемних ситуацій, активізація внутрішніх сил особистості, її прихованого потенціалу.

Головною особливістю роботи казкотерапії є взаємодія з дитиною на ціннісному рівні, що і виділяє даний метод роботи з поміж інших.

Казкотерапію використовують у багатьох сферах: у вихованні, освіті, у тренінгах і як інструмент у психотерапії. Деякі джерела поділяють казкотерапію на різні сфери, і на кожен сферу використовують окреме визначення.

Казкотерапію розглядають як: інструмент передачі досвіду «із уст в уста», інструмент розвитку, як наратив, як психотерапію.

Інструмент передачі досвіду – це спосіб виховання у дитини особливого ставлення до світу, прийнятого у даного соціумі, формування соціальних уявлень, так важливих в подальшому житті уже у ролі молодших школярів. Також формування соціальних уявлень шляхом казкотерапії забезпечує розвиток

у дитини необхідних моральних норм і правил. Уся ця інформація міститься у народних казках, переказах, билинах, притчах і є найдавнішим способом соціалізації.

Інструмент розвитку виникає у процесі слухання, обмірковування та обговорення казки. Саме в такі моменти у дитини розвиваються необхідні для ефективного існування фантазія, творчість. Дитина засвоює основні механізми пошуку і прийняття рішень. Саме ці механізми закладені у дитинстві, працюють і у дорослої вже людини. Завдяки дієвості даних механізмів велика кількість спеціалістів (психологи, тренера) використовують у своїй роботі казку. Казка допомагає клієнтам знайти найбільш ефективний спосіб вирішення життєвих проблем, задач.

Казкотерапія як наратив. Слухаючи і сприймаючи казки людина, вбудовує їх у свій життєвий сценарій, формує його. У малюків, дітей дошкільного віку цей процес, дуже яскравий, багато дітей просять читати їм одну і ту саму казку багато разів. В деяких психотерапевтичних підходах улюбленим дитячим казкам приділяється особлива увага.

Казкотерапія, як психотерапія. Робота з казкою спрямована безпосередньо на лікування та допомогу клієнту. Казкотерапевт (або інший спеціаліст, який у своїй роботі використовує казкотерапію) створює умови, в яких клієнт, працюючи з казкою (читаючи, придумуючи, розігруючи, продовжуючи), знаходить вирішення своїх життєвих труднощів і проблем. У психотерапії казкотерапією займаються як індивідуально с особистістю, так і у колективі [4, с.124].

У роботі фахівцям у ЗДО з дітьми дошкільного віку доцільно працювати у 3-х напрямках казкотерапії. За допомогою готової казки можна впливати на несвідоме дитини, на її засвоєння норм, цінностей та на її гендерне виховання, тобто формування у неї поваги до осіб протилежної статі, формування у неї розуміння того що всі люди різні, але при цьому усі рівні не зважаючи ні на які показники будь то стать, вік, матеріальне становище, що забезпечує формування соціальних уявлень у дітей дошкільного віку.

Другий вид казкотерапії – це клієнтська казка. Як було вже вказано завдяки ній можна дізнатися багато чого про клієнта. Але для дітей дошкільного віку це майже неможлива задача – написати самому казку, діти молодшого дошкільного віку писати ще не вміють, а дітей, які у старшому дошкільному вміють писати та чітко висловлювати свої думки одиниці. Тому, написання клієнтської казки вважаємо доцільно дещо видозмінити для нашої категорії дослідження, як варіант можна дитині дати завдання намалювати казковий малюнок, а потім попросити його розповісти, що це за казка хто головний герой і т.д. Але важливо бути дуже обачним діти даного віку часто є активними, вони легко переключаються на щось нове, тому потрібно не лише попросити дитину намалювати та описати те що вона зробила, а ще й організувати процес так, щоб дитині було цікаво, можливо навіть скомпонувати її пояснення казки у ігрову діяльність.

Третій вид – інсценування, або драматизація. Даний вид казкотерапії передбачає або участь у виставі за мотивами казки, або ж ляльковий театр, який можливо як переглядати, так і створювати самостійно. Так як категорія нашого дослідження це діти дошкільного віку то найбільш доречним була вистава за мотивами казки, а також ляльковий театр який діти можуть спостерігати.

Отже, всі вище окреслені види казкотерапії соціальний педагог може застосовувати у роботі в ДЗО з дітьми молодшого шкільного віку, але важливо враховувати вікові особливості дітей, їх інтелектуальний та фізичний розвиток, а також відбувається формування соціальних уявлень.

Література

1. Бичко А. Казка. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. Київ : Абрис, 2012. 742 с.
2. Гринькова М. О. Потрібні нестандартні підходи і статеве виховання підростаючого покоління. *Рідна школа*. 2018. № 9. С. 62–68.
3. Подоляк Н. Казка, що лікує душу. *Дошкільне виховання*. 2019. № 9. С. 21–23.
4. Соколов Д. Ю. Казки і казкотерапія. Київ, 2016. 224 с.
5. Родинно-сімейна енциклопедія / авт. кол. В. М. Благінін, Н. І. Белкіна та ін.; за заг. ред. Ф. С. Аврата та ін. Київ : Богдана, 2016. 438 с.

Ірина Майборода

*старший викладач кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету*

Юлія Сідор

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
Мукачівського державного університету*

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Актуальність методу проєктів значно зростає при переході сучасної системи освіти від управління процесом освіти за кінцевим результатом, що був спрямований на формування знань, умінь та навичок, до компетентнісного підходу, пов'язаного з вихованням і розвитком компетентнісної особистості. Перед вчителем стоїть задача не лише передати учням суму тих чи інших знань, а й навчити здобувати ці знання самостійно, вміти застосовувати їх для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань. Реалізувати ці освітні задачі допомагає метод навчальних проєктів. Він дозволяє впровадити діяльнісний, особистісно орієнтований підхід у навчанні, застосувати знання й уміння, набуті при вивченні навчальних дисциплін, інтегрувати їх у процесі роботи над проєктом. Цей метод з орієнтацією на творчу самореалізацію особистості, розвиває її можливості у процесі засвоєння нового продукту під контролем учителя, шляхом самостійних, колективних, інтерактивних дій учнів і обов'язкових презентацій результатів роботи.

Проблему викладання трудового навчання в школі розглядало багато дослідників. Так, на думку Л. Савченко, проектна технологія передбачає наявність проблеми, що вимагає інтегрованих знань і дослідницького пошуку її вирішення. Як зазначав О. Коберник, проектування – це вид діяльності, що синтезує в собі елементи ігрової, пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, перетворюючої, професійно-трудової, комунікативної, навчальної, теоретичної практичної діяльності.

Мета статті: дослідити педагогічні умови та особливості застосування методів проектно-технології на уроках трудового навчання.

Метою Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ ст.») є виведення освіти в Україні на рівень розвинутих країн світу, що можливе лише за умов відходу від авторитарної педагогіки та впровадження новітніх педагогічних технологій.

Метод проектів дає змогу школярам оволодіти організацією практичної діяльності, починаючи від ідей та до самого процесу їх реалізації. Цей підхід має на меті дослідницьку та пошукову функції, які спрямовані на розвиток пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти.

Дослідницька функція рівносильна творчій, вони взаємопов'язані. Метод проектів формує творчу особистість, розвиває комунікативні та інтелектуальні здібності, спрямований на реалізацію соціальних потреб та формує мотивацію до навчальної діяльності. Навчальна програма повинна включати в себе творчі проекти, за допомогою яких, учні можуть проявити свою самостійну, творчу та пізнавальну активність.

Слово «проект» запозичене з латинської, походить від слова «ргоес» і означає «кинутий уперед». У сучасному розумінні – це намір, ідея, що будуть здійснені у майбутньому за певних умов.

Метод проектів (від грецької — шлях дослідження) – це система навчання, у процесі якої учні здобувають знання шляхом планування і виконання практичних завдань (проектів), які поступово ускладнюються.

Використання методу проектів у початковій школі дозволяє вирішити багато педагогічних завдань:

- формування свідомого підходу до отримання знань,
- самостійності у здобутті знань,
- набуття вмінь працювати в парі, групі, команді та колективі.

Саме під час виконання проекту особистість стикається з цілим рядом взаємопов'язаних запитань теоретичного та практичного характеру, які вимагають максимальної активізації розумової діяльності, взаємодії та співпраці [1].

Проектно-технологічна діяльність – це комплексний процес, який формує в школярів навчальні вміння, основи технологічної грамоти, культуру праці. Щоб дітей скерувати на таку самостійну та творчу діяльність, їх необхідно навчити самостійно мислити, знаходити і вирішувати проблеми, використовуючи набуті знання та навички з різних галузей, вміння прогнозувати

результати і можливі наслідки різних варіантів рішення, здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

На уроках технології краще ставити завдання таким чином, щоб кожен учень особисто вибрав для себе об'єкт проектування, тему проекту, тобто виріб, який школярі хотіли б виготовити. На своїх уроках варто всю проектну діяльність організувати відповідно до віку учасників проекту, їхніх індивідуальних особливостей та інтересів. Працюючи над проектом, учні спілкуються, співпрацюють і допомагають один одному в процесі навчання, розвивають соціальні, розумові та комунікативні навички.

Під час організації методу проектів учитель виконує такі функції:

- допомагає учням у пошуку джерел, необхідних їм у роботі над проектом;
- сам є джерелом інформації, сам її надає учням;
- координує весь процес роботи над проектом учнів;
- підтримує і заохочує учнів, стимулює роботу учнів;
- підтримує неперервний рух учнів у роботі над проектом.

Проектування привчає дітей до самостійної, практичної, планової і систематичної роботи, виховує прагнення до створення нового або існуючого, але вдосконаленого виробу, формує уявлення про перспективи його застосування, розвиває морально-трудова якість, працелюбність, готує їх до свідомого вибору професії.

Проекти поділяються на: творчі; індивідуальні; групові.

Творчий проект – це навчально-трудова завдання, у результаті якого створюється продукт.

Індивідуальний проект – це культурно-мистецький проект, який створюється з участю однієї людини.

Групові проекти – створення виробу, який об'єднує індивідуальні вироби кожного члена групи [3].

Для того, щоб навчати творчості, учитель повинен сам творчо підходити до підбору форм і методів навчання, здійснювати постійний пошук нових шляхів у методиці навчання технологічної галузі, запроваджувати проектне навчання. Проектування привчає дітей до творчої, систематичної і самостійної роботи, виховує у них працелюбність, прагнення до створення нового або вдосконалювати вже існуюче, дає змогу побачити практичне застосування набутих знань, мотивує до вибору професії.

Література

1. Баран Л. І. Використання проектних технологій навчання на уроках технології. Бібрка, 2021. 41 с.
2. Сергієнко Л. О. Проектна діяльність на уроках трудового навчання, 2022.
3. Смутко М. В., Мироненко Н. В. Використання проектних технологій на уроках трудового навчання. Кіровоград, 2017.

Тетяна Мочан
канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри теорії
та методики початкової освіти

Ганна Губаль
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта

Марія Зорівчак
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
Мукачівський державний університет
м. Мукачево, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАСОБУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Потужний потік нової інформації, реклами, застосування комп'ютерних технологій на телебаченні, розповсюдження ігрових приставок, електронних іграшок і комп'ютерів мають надзвичайно великий вплив на виховання дитини, її сприйняття навколишнього світу. Таке явище, назване інформаційним вибухом, призводить до того, що практично неможливо передбачити напрям подальшого розвитку системи освіти і спланувати зміст навчання на достатньо довгий термін.

Питання соціалізації в умовах сучасного інформаційного суспільства були у центрі досліджень Н. Гавриш, В. Мудрик, А. Тадаєва, О. Савченко та ін. Особливості впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій в освітній процес початкової школи досліджували І. Галаган, С. Колесніков, Г. Ломаковська, О. Мороз, Н. Олефиренко, І. Онищенко, О. Співаковський, Б. Хантер та ін.

Одним з її основних завдань початкової школи є: формування в учнів молодшого шкільного віку уявлень про навколишній світ, здатності використовувати набуті знання та навички, збагачення естетичного досвіду, розвиток творчої особистості. Саме на їх вирішення спрямована освітня діяльність у початковій школі з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій. Проте, такі технології можуть створювати небажані наслідки в освітньому процесі початкової школи. Наприклад, відсторонення учнів від комунікації з однокласниками, обмеження власної взаємодії та надання переваги проведенню більшості часу за персональним комп'ютером, проблеми з розвитком мовлення молодших школярів, їх дрібної моторики, виникнення непередбачуваних ситуацій під час роботи за персональним комп'ютером тощо [3, с. 5].

Комп'ютерна соціалізація стосується кожної людини сучасного інформаційного суспільства незалежно від її віку. Проте вплив інформаційних технологій найбільш помітно відображається на підростаючому поколінні, яке є мало захищеним від медіасвіту. Якщо ж дорослій людині, для якої процес соціалізації у сучасному інформаційному просторі не є легким, то учень молодшого шкільного віку досить природно сприймає цей процес в умовах комп'ютерно-технологічного суспільства, адже вони народилися саме в такому сучасному світі і це для них є рідним, іншого молодший школяр і не знає, а вроджений інтерес до нового та високий рівень адаптаційних здібностей за відсутності соціального досвіду дає можливість маніпулювати свідомістю учнів.

Школярі є активними користувачами Інтернет-простору та інших сучасних медіа продуктів. Першочерговим завданням учителя початкових класів є формування в учнів особистого «Я», тобто педагог – це людина, яка впливає на розвиток особистості дітей. Проте, варто пам'ятати, що соціалізація учнів початкової школи відбувається під впливом багатьох факторів, серед яких: сім'я, друзі, школа, соціум, держава, засоби масової інформації тощо. Майже кожного дня учні початкової школи зазнає впливу соціальних мереж та інших нових медіа, адже вони практично неконтрольовані, тому необхідно навчити дітей правильно здобувати і усвідомлювати інформацію. Молоде покоління охоче сприймають усі технологічні новинки, бо звикли до інформаційного середовища. Оскільки, діти знайомі зі ЗМІ та Інтернетом вони сприймають всю інформацію як належну та правильну. Проте медіа та інноваційні інформаційно-комп'ютерні технології не є абсолютно безпечними, тому необхідно вчити дітей правильно користуватися медіа та Інтернетом.

У зв'язку з цим виникає необхідність створення умов для підготовки та реалізації соціально-педагогічної діяльності з максимальною ефективністю і доступністю, потенційним шляхом до яких є широке використання ІКТ [1 с. 9]. Наприклад: колективна робота учнів, створення групових медіа-проектів, проведення різноманітних дидактичних ігор, конкурсів та досліджень тощо. Сучасний педагог, здійснюючи інформаційно-культурну соціалізацію учнів молодшого шкільного віку, покликаний передбачати цей процес. Адже, школяр в Інтернет-просторі засвоює різні норми, цінності, правила, прийняті в мережевому суспільстві. Тобто, може виникнути небажаний конфлікт між людиною, яка живе за нормами і правилами мережевої культури та загальноприйнятими суспільством в якому вона живе.

Важливо зазначити, що застосування інформаційно-комп'ютерних технологій в навчальному процесі початкової школи перш за все спрямовується на активізацію освітнього процесу, відтворення ідей діяльнісного підходу, тобто, покращення форм і методів навчання, які забезпечують перехід від отримання учнями знань у готовому вигляді до оволодіння вміннями самостійно набувати нових знань. При цьому школяру потрібно вміти висловлювати власну думку, вміння відстоювати свою позицію. Учень початкової школи повинен продуктивно використовувати комп'ютерні ресурси та засоби інформаційного спілкування. Уміння використовувати інформаційні комунікаційні технології у

своїй повсякденній діяльності або навчанні, уміння використовувати інформаційні ресурси стають пріоритетами сучасної освіти [2, с. 190].

Підсумовуючи, можна зазначити, що завданням Нової української школи є розвиток кожного учня як неповторного індивіда. Велике значення відіграє формування у школярів творчого потенціалу, вміння аналізувати обставини і вирішувати складні проблеми, брати участь у різних дискусіях який на сучасному етапі розвитку суспільства практично неможливо уявити без інформаційно-комп'ютерних технологій. Тільки виважений вибір і застосування таких технологій забезпечить оволодіння учням початкової школи необхідними знаннями та виховання в них потреби у систематичній пізнавальній, творчій навчальній діяльності, сприятиме соціальній адаптації.

Література

1. Березан В. Підготовка соціального педагога до використання ІКТ у роботі з дітьми з особливими потребами. *Педагогіка. Людинознавчі студії*. 2014. Вип. 29. С. 4–13.
2. Легкий О. Особливості формування інформаційно-комунікативної компетенції учнів з порушенням зору. URL: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/download/21/17>
3. Шестобуз О. Особливості використання інформаційних технологій в освітньому процесі початкової школи. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. Випуск 1. Т. 2. С. 216–221.

Вікторія Нестерчук

науковий співробітник

відділу організації наукової роботи

Одеського державного університету

внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

ВПЛИВ РАТИФІКАЦІЇ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ НА ЗАХИСТ ЖІНОК, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА У СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ

Домашнє насильство над жінками є серйозною проблемою в Україні, яка стосується не лише жертв, а й усього суспільства.

Згідно з офіційними даними Національної поліції України, у 2022 році надійшло 244381 звернення з приводу фактів домашнього насильства, що є на 40 % більше, ніж у попередньому році (144394), на 15 % більше, ніж у 2020 році (208748) та на 41 % більше, ніж у 2019 році (141814) [1].

Отримана статистика показує, що домашнє насильство в Україні, на жаль, не втратило своєї актуальності і залишається на високому рівні в країні.

Сьогоднішні події, які переживає країна, ще більш загострюють проблему домашнього насильства, оскільки агресія з боку РФ, зміна звичного ритму життя, необхідність пристосовуватись до нових обставин життя можуть бути тими факторами, які впливають на вчинення домашнього насильства.

Українська влада вживає заходів для боротьби з домашнім насильством, включаючи зміну законодавства та створення спеціалізованих центрів для

допомоги жінкам від домашнього насильства. Однак, відсутність належної фінансової підтримки та недостатній рівень свідомості серед громадськості та правоохоронних органів залишають проблему без належної уваги та розв'язання [3].

Наукове дослідження, що розглядається, ґрунтується на наукових працях А. Берендєєвої, І. Гловюк, О. Дубенка, О. Дудорова, М. Корнієнка, Н. Лашук, О. Постол, С. Романцової, Н. Устрицької, М. Хавронюка та ін. Роботи зазначених авторів зосереджені на популяризації важливості ратифікації Стамбульської конвенції, прийнятої у 2011 році, як дієвого інструменту у боротьбі з домашнім насильством над жінками, а також важливості розробки єдиного стратегічного плану імплементації цілей Стамбульської конвенції в українське законодавство.

Реформи України, які проводилися щодо впровадження гендерних політик у національний правовий, соціальний простір з 2017 року, значно посприяли та стали вагомим підґрунтям для ратифікації Стамбульської конвенції.

Україна після тривалих років внутрішніх дебатів ратифікувала Стамбульську конвенцію у червні 2022 року Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», що стало важливим кроком для захисту жінок, які постраждали від домашнього насильства, та встановлює мінімальний стандарт прав людини, забезпечує захист жінок від насильства у всіх його формах, включаючи насильство в сім'ї, сексуальне насильство, економічне насильство та дискримінацію на підставі статі [2].

Стамбульська конвенція визнає домашнє насильство як серйозну форму порушення прав людини та закликає держави-учасниці забезпечувати ефективний захист жертв домашнього насильства.

Це означає, що Україна повинна продовжувати запроваджувати правові та соціальні заходи щодо захисту жінок, які постраждали від домашнього насильства, забезпечувати доступ до інформативності, справедливості, створюючи ефективні механізми захисту та підтримки жертв, а також удосконалювати комплексні підходи щодо розслідування правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, включаючи запобігання, захист, допомогу та покарання винних.

У цілому, ратифікація Стамбульської конвенції значно посприяє отриманню належного захисту і підтримки жінок, що постраждали від домашнього насильства у соціально-правовому аспекті, з боку держави.

Література

1. Змисла М. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? *Юридична газета*. № 1–2 (759–760). 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-vtratile-domashne-nasilstvo-svoyu-aktualnist-v-umovah-voennogo-stanu-.html>
2. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України № 2319-IX від 20.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text>
2. Романцова С., Устрицька Н., Гловюк І. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства : навч. посіб. Львів, 2022. 404 с.

Юлія Паненкова
канд. психол. наук, викладач
психолого-педагогічних дисциплін

Лідія Паненкова
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
викладач психолого-педагогічних дисциплін
Коломийський педагогічний фаховий коледж
Івано-Франківської обласної ради
м. Коломия, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ І МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасний світ стоїть перед викликами соціальних і соціально-психологічних проблем, зумовлених реаліями воєн, насильства, економічними кризами, наростаючими кліматичними змінами і природними катаклізмами, демографічними процесами і масштабною міграцією людей. Така реальність споживацького суспільства створює соціальну напруженість та спричинює соціально-психологічну нестабільність людей, які відображені в утраті сенсу життя, стресах, депресіях, відчутті небезпеки й незахищеності, тривожності, конфліктності, злочинності тощо.

Людство зіштовхнулося з необхідністю вибору подальшого напрямку свого існування. За таких умов соціальної реальності активізуються масові суспільні рухи, які є достатньо організованою єдністю людей, мають чітко визначену кінцеву мету, що пов'язана з потребою зміни існуючої реальності через зміну суспільного формату. Нині таким масовим суспільним рухом є міжнародний громадський рух «Благотворче суспільство», який об'єднує мільйони людей зі всього світу на волонтерських засадах і спрямований на зміну споживацького суспільного формату на Благотворчий мирним шляхом та відображає планетарні масштаби соціальних проблем, які стосуються інтересів всіх соціальних груп і спільностей.

Беззаперечна складність і багатоманітність сучасних соціальних та соціально-психологічних проблем вимагає нового підходу до методології і методів їх дослідження та міждисциплінарного вивчення, аналізу й інтерпретації.

З огляду на вищесказане, питання полягає у єдності соціологічних і соціально-психологічних досліджень соціальних проблем і явищ та відборі і доцільності методів їх вивчення через існуючі проблеми у їхньому використанні. Так, зокрема, дискусійним є питання щодо коректності, репрезентативності та «ефективності експериментатора» при проведенні соціологічних і соціально-психологічних експериментів. Найпоширенішими проблемами при застосуванні методу спостереження є вибір об'єкту спостереження, спосіб фіксації інформації та його тривалість [3; 5].

Соціологічне і соціально-психологічне опитування є достатньо поширеним методом дослідження, однак його використання має ряд суттєвих проблем, оскільки потрібна інформація отримується із самозвітів і самоспостережень людей, що уможливорює суб'єктивність інтерпретацій та не повне розуміння документального змісту, найперше, текстового. Для уникнення подібної ситуації необхідно використовувати контент-аналіз, який переважає у дослідженнях масових комунікацій. Контент-аналіз є формалізованим методом вивчення документів через їх кодування, квантифікацію та верифікацію отриманих результатів (оцінювання валідності й надійності даних, їх узагальнення та інтерпретація) і на підставі домінуючих тверджень виявляє їхню об'єктивність [2; 6].

Поєднання соціологічних і соціально-психологічних опитувань з контент-аналізом допоможуть об'єктивно вивчати складні соціальні та соціально-психологічні проблеми і явища.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності зміни площини та підходу до соціологічних і соціально-психологічних досліджень, які зумовлені діяльністю сучасних міжнародних суспільних рухів, що є масовим суспільним явищем.

Соціальна реальність як концепт філософії, соціології і соціальної психології визначається сукупністю умов суспільного життя, яке складається з множини явищ, що є соціальними фактами. Загальна соціальна реальність формує й детермінує індивідуальну реальність людини [4].

Змістове наповнення соціальної реальності з одного боку, включає її суб'єктів – окремих людей, груп людей, спільностей, їхні дії та відносини між ними, а з іншого – соціально-психологічні механізми впливу і регулювання їхніх дій і взаємин, якими є соціальні установки, соціальні стереотипи, соціальні очікування і соціальна діяльність.

Соціальна реальність нашого сьогодення є реальністю споживацького формату суспільного буття, де роз'єднано людей, створено механізми впливу і маніпуляції ними через позбавлення правдивої інформації, утверджено рабську психологію з домінуванням уподібнення іншим. Таке суспільство є суспільством ієрархії влади, подвійних стандартів, суспільством обману, спланованих воєн, голоду і пандемій. Найгірше те, що знецінюється людське життя.

Вивчаючи соціальні запити (чого хочуть люди в усьому світі) мільйонів людей за останні 12 років, вчені, експерти і волонтери з понад 180 країн світу провели численні соціологічні і соціально-психологічні опитування та найбільшу аналітичну роботу в історії людства. За результатами багаторічного опитування було виявлено прагнення мільйонів людей усього світу змінити формат суспільства зі споживацького на Благотворчий, де найвищою цінністю буде Життя людини, де можливий порятунок планети і людства, де буде фінансова стабільність і безпека, де влада буде належати людям, де не буде воєн, насилля і рабства. Внаслідок цього було сформовано 8 Основ Благотворчого суспільства (1. Життя Людини. 2. Свобода Людини. 3. Безпека Людини. 4. Прозорість і відкритість інформації для всіх. 5. Благотворча ідеологія.

6. Розвиток особистості. 7. Справедливість і рівність. 8. Самоврядування суспільства), що є фундаментом розвитку людства. Так виникла ідея у міжнародного громадського руху «Благотворче суспільство» проєкту побудови Благотворчого суспільства [1].

З метою інформування про перспективи побудови Благотворчого суспільства та донесення правдивої життєво важливої інформації людству, яку приховують і блокують, особливо, що стосується кліматичних змін, міжнародний громадський рух «Благотворче суспільство» проводить регулярні міжнародні онлайн-форуми (міжнародний онлайн-форум «Глобальна криза. Вихід є» відбувся 22 квітня 2023 року) за участю мільйонів людей з понад 180 країн світу та 150 мовами синхронного перекладу [1].

Таким чином, враховуючи тенденції і запити масових суспільних рухів та проблеми планетарного масштабу, які стосуються всіх соціальних груп і спільностей, методологія сучасних соціологічних і соціально-психологічних досліджень має забезпечувати отримання достовірної наукової інформації щодо динаміки суспільних процесів і явищ з орієнтацією на міждисциплінарне соціогуманітарне їх вивчення. А площина соціологічних і соціально-психологічних досліджень, своєю чергою, повинна переорієнтовуватись в русло вивчення електорального запиту щодо зміни суспільного споживацького формату на Благотворчий всього людства, бо вибір кожного є важливим і необхідним.

Література

1. Глобальна криза. Вихід є. Міжнародний онлайн-форум. 150 мов синхронного перекладу. 22 квітня 2023 року. Посилання на форум українською мовою: https://www.youtube.com/live/pS-I_ofUV8o?feature=share
2. Кісь Я. П., Висоцька В. А., Чирун Л. Б. Застосування контент-аналізу для опрацювання текстових масивів даних. *Вісник Львівського Нац. у-ту «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі*. Львів, 2015. № 814. С. 282–292.
3. Малиш Л. О. Правила і принципи соціологічного аналізу. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. Київ, 2016. № 1. С. 65–82.
4. Онуфрійчук Р. В. Генезис поняття «соціальна реальність» в історичному контексті. *Актуальні проблеми філософії та соціології: наук.-практ. журн.* Одеса, 2018. Вип. 21. С. 65 – 68.
5. Панченко Л. Ф. Підготовка майбутніх соціологів до комп'ютерного аналізу демографічних процесів та структур. *Information Technologies and Learning Tools*. 2018. Vol. 65 (3). P. 166–183.
6. Lasswell H. *Propaganda Technique in the World War*. Mansfield Center: Martino Fine Books. 2013. 244 p.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 6

Важливість соціальної роботи для повоєнної відбудови України

Юлія Борисова

*канд. соціол. наук, доцент кафедри соціології, соціальної роботи,
публічного управління та адміністрування*

Юлія Андрух

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

РЕАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ: МОЖЛИВОСТІ ОСЯГНЕННЯ В КОНТЕКСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ

Сучасна система соціального знання у спробах інтерпретувати природу соціальних проблем демонструє активний зустрічний рух соціальної теорії як засобу їх концептуалізації та соціальної політики як інструменту впровадження соціальних змін. Безпрецедентними у контексті цього процесу виглядають масштаби і подальші можливості зближення методологій соціальних наук, прийомів і технік дослідницької та практично-перетворюючої діяльності, інтересів тих, хто досліджує соціальну реальність, тих, хто покликаний її трансформувати, та «об'єкту впливу».

Одним з результатів методологічної конвергенції є «стратегія дослідження в дії» (*action research*). Застосування такої стратегії передбачає не тільки вивчення соціальних проблем, але й їх вирішення в інтересах членів громади [1, с. 24]. При цьому представники цільової групи залучаються до дослідницького процесу, що, крім іншого, мотивує до активної участі з подальшого втілення заходів з розв'язання локальних соціальних проблем.

Зазначена проблематика привертає все більшу увагу вітчизняних фахівців з соціології, політології, теорії та методів соціальної роботи [1; 2]. Тому, на наш погляд, в сучасних умовах набувають актуальності подальші розвідки можливостей синергії кількісної та якісної (інтерпретативної) методології соціального пізнання у спробах осягнути природу актуальних соціальних проблем та визначити необхідні інструменти впливу.

Іншою тенденцією, яка в однаковій мірі поширилася на кількісну й якісну методології, є синтез дослідження та дії, тому є доцільним і важливим пошук нових варіантів цього сполучення. Не викликатиме сумнівів корисність отриманих ефектів як для подальшого прогресу методології соціального пізнання, так і для системи практичної діяльності в сфері соціального захисту та соціальної роботи.

Двоїста, об'єктивно-суб'єктивна реальність соціальних проблем спонукала до появи двох ключових методологічних парадигм. В рамках об'єктивістської парадигми дослідження розгортається з опорою на теоретичний базис як основу подальшого емпіричного процесу та розробки рекомендацій з вдосконалення місцевих (чи більш масштабних) політик.

У мікросоціальній парадигмі дослідження виступає сходженням від практики повсякденного існування, в яке «занурений» суб'єкт соціальної дії, до її теоретичного осмислення (*grounded theory, thick theory*). В цьому випадку свої завдання дослідник виконає тим більш ефективно, чим адекватніше осягне, як влаштований життєвий світ індивіда, як він щоденно відтворюється у повсякденних практиках взаємодії людей, що перебувають у фокусі його уваги. Цей шлях осмислення соціальної реальності фактично дозволяє побудувати міні-теорію або дійти важливих узагальнень «без відриву від практики». Наприклад, фокусовані групові інтерв'ю, незамінні в системі діяльності з вивчення ефективності та вдосконалення місцевих політик, самі по собі є практика і часто не потребують окремого етапу розробки практичних рекомендацій з розв'язання проблем, що обговорювалися представниками цільової аудиторії. Інтерпретативна парадигма дає об'єкту дослідження право голосу; у сполученні зі стратегією «дослідження в дії» об'єкт ще й отримує право на активність.

Зазначені процедурні особливості відображені в назвах методів; наприклад:

– метод візуалістики «фотоголос» (*photovoice*) дозволяє «почути» представників різноманітних уразливих груп населення, насамперед тих, які зазнають дискримінації та чий голос часто ігнорують;

– будучи рефлексивним, клієнтцентрованим та колаборативним, цей метод може стати у пригоді при вивченні різнопланових аспектів практики соціальної роботи [2, с. 210].

«Дослідження в дії» перетворює дослідників і досліджуваних на рівноправних партнерів, сприяє подоланню відчуження суб'єктів від їх власного розуміння світу, формує в них відповідальне та активістське ставлення до своєї життєвої ситуації і проблем громади, розширює дослідницькі компетентності, посилює лідерські якості [1, с. 24].

На сьогодні зазначені методи-практики чекають на більш активне застосування в Україні, з врахуванням досвіду, набутого закордонними фахівцями з соціальної роботи та соціальної політики. Умови війни і масова вимушена міграція актуалізують необхідність подальшого впровадження рефлексивних і колаборативних наукових методів в практику досліджень об'єктивної і суб'єктивної реальності соціальних проблем сьогодення.

Література

7. Гусак Н. Є. Застосування «дослідження в дії» та «дослідження в дії за участі» в соціальній роботі з дітьми та молоддю. *Український соціум*. 2015. № 4 (55). С. 23–35.

8. Семигіна Т. Методологія фотоголос (*photovoice*) у дослідженнях із соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9. № 2. С. 201–225.

Оксана Ворощук
канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМКІВ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Аналіз історії розвитку української освіти свідчить про те, що на різних щаблях розвитку суспільства українці завжди вели пошук різноманітних освітніх установ, які б за зміни політичних та соціальних умов змогли б підготувати нове покоління молоді для здійснення реформ.

Нині українська освіта переходить на новий рівень надання послуг, а діяльність менеджера освітньої установи є одним з найвагоміших факторів цього розвитку. У своїй роботі менеджер освітнього закладу повинен застосовувати різні форми й методи роботи, але враховуючи євроінтеграцію, він має проводити аналіз впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, порівнювати результати діяльності з іншими освітніми закладами, і вдосконалювати систему навчання власного освітнього закладу. Все вище зазначене включає в себе маркетингову діяльність керівника освітньої установи.

Беручи до уваги аналіз досліджень щодо проблеми впровадження маркетингової діяльності в практику менеджерів освіти можна зробити висновок про зацікавленість науковців цією проблемою. Вагомий внесок у дослідження даної проблеми внесли такі науковці, як О. Бутенко, О. Боднар, А. Вихрущ, О. Вишневський, А. Войчак, С. Гаркавенко, В. Герасимчук, М. Кондратенко, В. Крижко, В. Мадзігон, С. Немченко, М. Євтух, С. Єрохін, М. Вачевський, О. Мармаза, Н. Примаченко, В. Радул, О. Старокожко, С. Стороженко, Т. Тхоржевська та багато інших.

Метою нашої статті є теоретичне обґрунтування маркетингової діяльності менеджера закладу освіти як однієї з складової його успішної управлінської діяльності.

Науковці, що досліджують маркетингову діяльність освітніх установ доводять, що ще декілька десятків років тому більшість директорів не чули про такі слова як «маркетинг», «ринок», «маркетингові стратегії» та і власне «менеджмент». Зараз ми розглядаємо питання про те, чим є маркетингова діяльність освітнього менеджера. Сучасний керівник вимушений здійснювати маркетингові дослідження зовнішнього і внутрішнього середовища, проводити маркетинговий аналіз діяльності, створювати програми маркетингових досліджень [2, с. 1].

На нашу думку, досить точним є твердження науковців про те, що освітній маркетинг є одним з напрямів управлінської діяльності керівника закладу освіти. У здійсненні освітнього менеджменту керівники повинні завжди застосовувати

аналіз та контроль своєї діяльності. Разом з тим, коли керівник здійснює внутрішній аналіз освітньої діяльності, то паралельно вивчає особливості мікросередовища, яким виступає школа та усі її складові. У мікросередовищі вступають у дію чинники, пов'язані зі школою, а саме:

- відповідність професійного рівня педагогів освітнім вимогам цільової групи;
- впровадження актуальних і дієвих програм для суспільного розвитку внутрішнього середовища;
- заохочення підлеглих до індивідуальної, креативної діяльності;
- толерантне і дипломатичне ставлення керівництва закладу до суб'єктів та об'єктів освітнього процесу;
- створення керівництвом атмосфери співробітництва між чотирма категоріями мікросередовища: вчителями, обслуговуючим персоналом у школі, батьками і учнями [5, с. 173].

Якщо всі вище зазначені чинники спрацюють у мікросередовищі, то вони забезпечать йому активне функціонування, яке і є показником конкурентоспроможності та необхідності функціонування конкретного освітнього закладу [4, с. 90].

Дослідники розглядають суть маркетингової діяльності керівника освітньою установою стверджують, що маркетингова діяльність менеджера освіти як вид ринкової діяльності скерована на виявлення потреб суб'єктів економічної системи в освітніх послугах, розширення пропозицій та підвищення їхньої якості задля задоволення потреб ринку. Послуги, які пропонує освітня установа, охоплюють певну кількість навчальної та наукової інформації як суму знань (загальноосвітніх і спеціальних) та практичних навичок, які формуються в особистості за програмою.

Використання маркетингового підходу в управлінській діяльності сучасного освітнього закладу є необхідним чинником, що забезпечує його повноцінну життєдіяльність. Дослідники стверджують, що організація функціонування освітнього закладу на засадах освітнього маркетингу передбачає: формування сприятливої суспільної думки й іміджу навчального закладу, побудову системи маркетингових комунікацій, дослідження маркетингового середовища навчального закладу, вивчення й прогнозування ринкової кон'юнктури, диференціацію освітніх послуг відповідно до потреб сучасного стану розвитку суспільства та держави, здійснення діяльності з просування освітніх послуг на ринку [7].

Отож до найбільш важливих функцій маркетингового підходу в управлінні відносять: комплексне вивчення ринку, планування комплексу освітніх послуг, виявлення невдоволеного попиту та потенційних освітніх потреб, розробка заходів для більш повного їх задоволення, планування та здійснення збуту освітньої продукції [3, с. 92].

В наукових розвідках знаходимо чотири групи функцій маркетингової діяльності в управлінні закладами освіти: аналітична, освітня, збутова, управління та контролю [1, с. 147].

Функції маркетингової діяльності реалізуються за допомогою розробки програми маркетингових досліджень. Проаналізувавши наукові джерела, визначимо основні етапи розробки програми маркетингових досліджень. До них належать:

- постановка досліджуваної проблеми;
- вибір цілей та конкретизація завдань;
- окреслення способів дослідження;
- складання поетапного, розширеного плану досліджень;
- визначення відповідальних, термінів та форм, у яких будуть зафіксовані результати дослідження [3, с. 94].

Впровадження програми та виконання всіх етапів допоможе менеджеру освітньої установи здійснювати реальну оцінку ситуації та передбачати свої подальші дії у сфері управління задля розвитку освітньої установи. Впровадження є одним з шляхів підняття рейтингу самої освітньої установи. Але для того, щоб імідж закладу завжди був на високому рівні менеджеру слід здійснювати аналіз та робити висновки щодо результатів маркетингових досліджень та знаходити все нові, інноваційні форми організації роботи. Це все є запорукою роботи на розвиток освітнього закладу, довгострокової діяльності, що надає якісні освітні послуги, і виховує гармонійно-розвинену особистість.

Отож на даному етапі розвитку українського суспільства маркетингова діяльність в управлінні є одним з важливих засобів. Особлива увага приділяється маркетинговій діяльності керівників закладів освіти. Задля того, щоб освітня установа була конкурентоспроможною у своєму регіоні та відповідав вимогам свого мікросередовища менеджер освітньої установи повинен розробляти та впроваджувати маркетингові програми, проводити маркетингові дії, контролювати організацію навчально-виховного процесу. Для покращення іміджу освітньої установи менеджеру слід сприяти впровадженню в навчальну та виховну діяльність інноваційних форм та методів роботи, формувати власну, унікальну систему управління. Саме такий підхід до роботи допоможе закладам освіти працювати на розвиток, бути креативними, творчими та унікальними на освітньому та економічному ринках.

Література

1. Бондаренко В. М. Роль маркетингу в системі управління підприємством. *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. № 2. С. 145–151.
2. Григораш В. В. Маркетингова діяльність директора школи. Харків : Вид. група «Основа», 2014. 224 с.
3. Доценко О. Маркетингова діяльність ЗНЗ. *Шкільний світ*. 2009. № 4. С. 90–96.
4. Козлов Д. О. Інноваційна культура керівника навчального закладу в зарубіжних дослідженнях // Теорія та практика магістерської підготовки менеджерів освіти : монографія / за заг. ред. проф. О. Г. Козлової, проф. М. О. Лазарева. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. С. 83–103.
5. Козлова О. Г. Інноваційні основи маркетингової діяльності сучасного керівника професійно-технічного навчального закладу // Самореалізація пізнавально-творчого і професійного потенціалу особистості в інноваційній освіті: [монографія] / [за ред. проф. М. О. Лазарева]. Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. С. 171–188.
6. Мармаза О. І. Менеджмент освітньої організації. Херсон : ТОВ «Щедра садиба», 2017. 126 с.

7. Новікова І. С. Роль маркетингової діяльності в управлінні навчальним закладом. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01002ngn-bbe6.docx.html>

8. Управління закладом освіти : підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С. Г. Немченко, В. В. Крижко, О. С. Боднар, В. В. Радул, О. М. Старокожко, Ю. І. Кондратенко. 2-е вид. перероб. і допов. Бердянськ : БДПУ, 2022. 506 с.

Оксана Ворощук

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Ірина Войтович

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ВПО (З ДОСВІДУ РОБОТИ В БО «КАРІТАС-БОРИСЛАВ»)

Соціальна робота відіграє важливу роль у житті кожної людини, адже протягом життя ми звертаємось в соціальні служби з різними питаннями. Проблема соціально-психологічних особливостей є дуже актуальною в теперішній час, де війни, конфлікти, насильство, катастрофи та інші події призводять до травмування та страждання великої кількості людей. Така робота вимагає від фахівців високої кваліфікації та компетентності в галузі соціальної психології, соціальної роботи, педагогіки, медицини та інших наукових дисциплін. Проблема стає ще більш актуальною в умовах воєнних дій на сході України, де тисячі людей стали внутрішньо переміщеними, втратили свої домівки та рідних. Це вимагає багато зусиль з боку фахівців, які працюють з ВПО, для того щоб допомогти їм повернутися до нормального життя та інтегруватися в суспільство. Досвід роботи БО «Карітас-Борислав» у цій сфері є важливим, оскільки він дає змогу виявити і проаналізувати найбільш ефективні методи роботи з ВПО та розробити нові підходи, які можуть бути використані в інших галузях та регіонах. Досвід роботи БО «Карітас-Борислав» показує, що проблема соціально-психологічних особливостей роботи з ВПО є дуже актуальною. Вимагається спеціальна увага до цієї категорії людей, які потребують не тільки матеріальної, але і психологічної та соціальної підтримки.

Одним з ключових факторів, який впливає на психологічний стан ВПО, є соціальна стигма. Це може проявлятися у формі відчуття безнадії, самотності, неповноцінності та інших негативних емоцій. Щоб допомогти таким людям, соціальні працівники повинні мати достатні знання та навички в роботі з

психологічними травмами, зокрема, у роботі з терміновими психологічними станами, такими як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Зокрема, ВПО зазнають психологічного тиску, викликаного такими факторами, як стигма, дискримінація, соціальна відсутність, зневага в майбутньому та інші. Це може призвести до відчуття самотності, безнадії, неповноцінності та інших негативних емоцій. Таким чином, важливо, щоб соціальні працівники, що працюють з ВПО, мали достатні знання та навички у роботі з цією категорією людей.

Також, ВПО можуть мати соціальні та економічні проблеми, що додатково погіршують їх психологічний стан. Фахівці повинні забезпечити необхідну матеріальну допомогу та надати можливість отримати освіту та професійну підготовку. Крім того, надання можливості брати участь в соціальних проектах може допомогти ВПО повернутися до нормального життя та інтегруватися в суспільство.

ВПО часто мають соціальні та емоційні проблеми, пов'язані зі зловживанням алкоголем, наркотиками, конфліктами в родині та іншими проблемами. Тому соціальні працівники, що працюють з ВПО, повинні мати досвід та знання у роботі зі зловживанням алкоголю та наркотиків, відновленні родинних зв'язків, розвитку родинного та соціального середовища тощо.

Одним з основних викликів, з якими стикаються фахівці, які працюють з ВПО, є відсутність довіри з боку цієї категорії людей. Причиною відсутності довіри до фахівців, які працюють з ВПО, може бути ряд факторів. Наприклад, деякі люди можуть відчувати недовіру до фахівців, які не мають достатнього досвіду або знань у певній галузі. Також можуть існувати певні стереотипи про фахівців, що працюють з ВПО, які перешкоджають взаєморозумінню.

Ще однією причиною може бути те, що фахівці, які працюють з ВПО, іноді виступають з позицій експерта, не дослуховуючись до потреб та думок людей з цієї галузі. Такий підхід може викликати незадоволення та відчуття відстані між фахівцями та людьми з ВПО.

Для того, щоб збільшити довіру до фахівців, які працюють з ВПО, важливо враховувати думки та потреби людей з цієї галузі. Соціальні працівники повинні виявляти повагу до думок своїх бенефіціарів, співпрацювати з ними та розуміти їхні потреби. Важливо також розвивати та підтримувати відкриті відносини з ВПО, ділитися з ними знаннями та навичками, а також надавати якісну та доступну інформацію про свою роботу.

Ще одним важливим чинником, який може підвищити довіру до фахівців, є забезпечення якості та результативності їхньої роботи. Фахівці повинні працювати професійно, ефективно та етично, щоб показати, що вони дійсно можуть допомогти людям.

Таким чином, здійснення соціально-психологічної роботи з ВПО є надзвичайно важливим, оскільки вона допомагає зменшити соціальну вразливість цієї категорії людей, підвищити їх самооцінку, віру в свої сили, сприяє соціальній адаптації.

Література

1. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»]. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
2. Ольхович О. В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Тернопіль, 2008. 21 с.
3. Кравченко О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. Умань, 2022. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. 2022. № 42 (1). С. 63–70. DOI: 10.5604/01.3001.0015.8922

Володимир Гуріч

*канд. пед. наук, доцент кафедри філософії,
соціології та соціальної роботи*

Карина Продченко

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Херсонський державний університет
м. Івано-Франківськ, Україна*

АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МЕТОЮ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Анексія Криму та антитерористична операція на сході України породили нову категорію людей групи соціального ризику – внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Через загрозу життю та внаслідок втрати майна мільйони людей вимушено змінили місце проживання. Частина їх обрала для перебування країни Євросоюзу, Канаду, США, але більшість знайшла новий прихисток в межах України. Щоб правильно оцінити потреби таких людей, фахівцям соціальної роботи та залученим до їхньої діяльності суб'єктам необхідно чітко розуміти особливості соціальних категорій клієнтів, які підпадають під визначення «особи в складних життєвих обставинах». Серед них – люди з інвалідністю, які опиняються в нових для себе умовах.

Специфіка надання соціальної допомоги людям з інвалідністю зі статусом внутрішньо переміщених осіб під час військових дій в країні ще не є достатньо проаналізованою. Більша частина публікацій належить правознавцям, що досліджують специфіку прав ВПО загалом. Друга група тематичних досліджень належить психологічному аналізу вразливих категорій ВПО [2]. Серед досліджень у галузі соціальної роботи виділимо навчальний посібник Н. Чуйко, О. Ляшук, в якому розкриваються особливості реалізації соціальних прав ВПО [5]. І. Вітковська розглядає вимушених переселенців як об'єкт соціальної роботи громадських організацій [1]. Питання соціальної реабілітації та соціальної адаптації ВПО аналізує Ю. Песоцька [3]. І. Трубавіна розкриває проблеми ВПО в Україні як основу ведення випадку в соціальній роботі з ними [6]. Т. Погуляйло

розглядає реалізацію ресурсного підходу у дослідженні адаптації ВПО у приймаючих громадах України; І. Штода аналізує взаємодію органів влади та вимушено переселених осіб з окупованих територій та зони проведення АТО [7].

Незважаючи на певну розробленість проблематики соціальної допомоги особам зі статусом ВПО в Україні, вважаємо, що специфіка організації її надання людям з інвалідністю ще слабо вивчена та потребує науково-практичного аналізу. Тому метою тез ми обрали розкриття змісту деяких актуальних завдань соціальної роботи з метою надання допомоги ВПО з інвалідністю в Україні.

Соціологічні дослідження (КМІС, лютий-березень 2020) доводять, що в українському суспільстві наявний комплекс обмежень щодо безбар'єрної доступності до інфраструктури, транспорту, освіти, зайнятості, отримання публічної інформації, а також послуг з боку держави та бізнесу. Як наслідок вже друге десятиліття в Україні існує та поширюється запит на запровадження принципів інклюзії та безбар'єрності в різних життєвих сферах. Рівні можливості та доступ, такі ознаки сервісів, як залучення та універсальність, стають важливими для ВПО з інвалідністю, які опиняються у стані стресу в новій для себе громаді. Наявність фізичних та просторово-середовищних бар'єрів вимагає вживання спеціальних заходів, що усуватимуть просторову, транспортну, побутову ізоляцію особи з інвалідністю, що породжує емоційну депривацію. Інформаційна та цифрова безбар'єрність є критичною необхідністю та умовою для комунікації, навчання, придбання речей, творчої та соціальної реалізації, а також інших потреб, що є пов'язаними з вирішенням завдань економічної та трудової безбар'єрності. В умовах війни проблеми ВПО з інвалідністю ускладнюються у зв'язку з виникненням низки нових для них факторів життєдіяльності: 1) зміна умов проживання (село – місто, місто – місто, місто – село), нова інфраструктура, особливості архітектурних рішень, рівень інклюзивності забудов; 2) зміна лікаря, протоколів лікування, термінів та обсягу отримання медичних та медико-соціальних послуг; 3) доступність та якість технічних засобів реабілітації та медичних препаратів; 4) зміна звичного кола спілкування, контактів зі соціальними службами.

Реалізація завдань надання соціальних послуг людям з інвалідністю зі статусом ВПО є реабілітаційною дією щодо відновлення повноцінного соціального статусу. Серед основних заходів: інформування працездатних ВПО про суб'єктів надання послуг, порядок їх роботи та комунікації; адаптація ВПО до виниклих обставин у період військових дій, психологічний супровід; продовження програми медико-соціальної реабілітації; адаптація до ринку праці, актуалізації життєвих ресурсів у нових умовах життєдіяльності. працевлаштування. На початку входження ВПО до громади, яка відрізняється іншими традиціями, культурою, найбільш значною для них може бути інформаційна підтримка, потім – інструментальна і з часом – емоційна підтримка. Для ефективної співпраці орган місцевого самоврядування повинен прийняти власний порядок міжвідомчої взаємодії, яким закріплюються чіткі та зрозумілі для всіх відомств механізми дій у випадку виявлення та реагування на запити ВПО з інвалідністю. При плануванні допомоги ВПО з інвалідністю для їх

соціальної адаптації потрібно враховувати, що більшість таких людей часто не усвідомлюють, якої саме допомоги потребують.

Враховуючи, що в Україні досі тривають військові дії, виникає потреба у більш швидкому реагуванні на запити населення (зокрема, ВПО, особливо – з інвалідністю). Тому соціальні послуги з метою забезпечення надання необхідної допомоги пропонується надавати екстрено (кризово) за умов неможливості застосування загального порядку організації та надання соціальних послуг. Щодо процедурних моментів, то відповідно до статті 18 Закону України «Про соціальні послуги» у разі надання соціальних послуг екстрено (кризово) ведення випадку ряд процедурних моментів не застосовується. Органам місцевого самоврядування рекомендується надати право приймати рішення про екстрене (кризове) надання соціальних послуг «безпосередньо надавачам таких послуг (центри соціальних служб, центри надання соціальних послуг, тощо) з подальшим інформуванням органів місцевого самоврядування про їх надання»

Окремої уваги потребує процедура надання послуги домашнього догляду. У зв'язку із ситуацією, що склалася у країні з кадровим забезпеченням служб, надавачі соціальних послуг, зокрема соціальні робітники комунальних установ, не завжди в змозі забезпечити надання послуг з догляду вдома усім тим, хто уклав відповідний договір на обслуговування, і постійно потребує таких послуг. З цієї причини органам місцевого самоврядування та надавачам соціальних послуг пропонується за згодою громадян для забезпечення можливості надання їм необхідного догляду вдома організувати їх спільне проживання. Це дозволить сконцентрувати зусилля наявних соціальних працівників і робітників, які залишилися для виконання своїх функцій, і забезпечити умови для нормальної життєдіяльності отримувачів соціальних послуг.

Виявлення осіб або сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є завданням роботи фахівців із соціальної роботи та інших суб'єктів соціальної роботи. Такими суб'єктами в умовах воєнного часу можуть виступати представники НДО, офісів Червоного хреста України, благодійні організації релігійних громад. З метою оперативного реагування на проблеми сімей рекомендується всю можливу інформацію про такі сім'ї (заяви, повідомлення), незалежно від кого і кому вона надходить, негайно доводити до відома фахівців із соціальної роботи або осіб на яких покладено виконання їхніх функцій для оперативного проведення оцінювання їхніх потреб у соціальних послугах.

Впровадження системи соціальної підтримки сімей ВПО з дітьми з інвалідністю дасть можливість одночасно вирішити питання своєчасного надання державних соціальних виплат, на які має право сім'я, забезпечення дитини технічними та іншими засобами реабілітації, а також надання послуг з реабілітації, створення умов для виховання дітей з інвалідністю у сім'ях. У сучасних умовах в Україні важливим фактором успішної взаємодії різних суб'єктів соціальної роботи є налагоджена організація міжвідомчої взаємодії.

Результат запиту від ВПО з інвалідністю визначається на основі інформації, отриманої в результаті аналізу звернень громадян щодо надання соціальної допомоги, послуг, інших видів підтримки, анкетування, фокус-

інтерв'ю та групових дискусій. У разі оцінювання потреб фахівцям із соціальної роботи пропонується заповнювати лише розділи Акту оцінки потреб, які мають життєво важливе значення. При цьому допускається складання акту потреб у телефонному режимі або з використанням будь-яких доступних ресурсів (емейл, месенджерів чи соціальних мереж).

Надання соціальної допомоги у формі гуманітарної допомоги продуктами, товарами або одягом допускається різними суб'єктами громадської діяльності. Для її більш ефективного та якісного надання важливим є налагоджений облік благоотримувачів та взаємообмін їх даними та потребами між учасниками процесу: державними, комунальними та громадськими організаціями.

Як висновок, можна зазначити, що існує потреба у більш якісних методах обліку та оцінки потреб в практиці роботи суб'єктів тих ОТГ, що стали місцями компактного проживання внутрішньо переміщених осіб. Зважаючи на збільшення кількості населення та нові для себе виклики, пов'язані із запитами ВПО з інвалідністю, слід випрацювати нові механізми реагування та залучати до співпраці громадські організації місцевого, національного та міжнародного рівнів.

Література

1. Вітковська І. М. Вимушені переселенці як об'єкт соціальної роботи громадських організацій. *Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених*: зб. мат. I Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 27 лютого 2019 р.) Київ : КНЕУ, 2019–119. С. 97–100.
2. Кердивар В. В. Поглиблений психологічний аналіз вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія «Психологічні науки»*. 2019. Випуск 1. С. 217–222.
3. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social work and education*. 2022. № 9.1. С. 89–99.
4. Погуляйло Т. О. Ресурсний підхід у дослідженні адаптації внутрішньо переселених осіб у приймаючих громадах України. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2021. № 1(49). С. 44–50.
5. Соціальні права внутрішньо переміщених осіб: особливості реалізації: практичний посібник / Наталія Чуйко, Олеся Ляшук; упор. Сергій Марущенко. Право, 2020. URL: <https://rm.coe.int/social-rights-idps-ukr/1680a0a10c>
6. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції*: зб. наук. пр. / Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Старобільськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2017. С. 320–342.
7. Штода І. В. Аналіз взаємодії органів влади та вимушено переселених осіб з окупованих територій та зони проведення АТО. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 140–146.

Ірина Дідух
канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи

Віталій Загорбенський
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я У ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність для людства пошуку способів збереження здоров'я висуває цю проблематику на одне з головних місць не тільки в медичній, а й у педагогічній науці. Це зумовлено тим, що педагогічна наука розробляє способи залучення дітей, учнів, студентів до цінності «здоров'я» як форми культури. Поряд з цим, щоб визначити поняття «культура здоров'я», на нашу думку, слід проаналізувати сутність і зміст його опорних понять – «культура» та «здоров'я».

Культура є складною системою існування особистості. Проте культура – це не просто одна зі специфічних сфер життя суспільства, вона розглядається як культурна реальність, системний людський спосіб буття, що визначає увесь спектр практичної й духовної діяльності людей, їх ставлення до навколишнього світу й до самих себе. В свою чергу, найбільш розповсюдженим є визначення стану здоров'я, сформульованого фахівцями Всесвітньої організації охорони здоров'я (1948 р.), які вважають, що здоров'я – це стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хворіб або фізичних дефектів.

Таким чином, проаналізувавши два опорних поняття «культура» та «здоров'я» ми вважаємо за необхідне дослідити сутність основного поняття дослідження – «культури здоров'я».

Культура здоров'я, на думку засновника однойменного напрямку у педагогіці, вітчизняного науковця В. Горащука, – це важливий складовий компонент загальної культури людини, обумовлений матеріальним і духовним середовищем суспільства, що виражається в системі цінностей, знань, потреб, умінь і навичок з формування, збереження й зміцнення її здоров'я [1].

Проблема зниження рівня здоров'я населення країни стоїть сьогодні надзвичайно гостро. Особливу тривогу викликає погіршення здоров'я підростаючого покоління, зокрема дітей старшого шкільного віку. Зазначені негативні тенденції становлять актуальність обраної для дослідження теми.

Поняття здорового способу життя включає в себе різноманітні елементи, що стосуються усіх сфер здоров'я: фізичної, психічної, соціальної та духовної.

Здоров'я залежить не тільки від біологічних, генетичних і психофізіологічних задатків людини, а й від її культури, що включає різні

способи реалізації соціальних та природних сил індивіда. Тому збереження й відновлення здоров'я перебувають у прямій залежності від рівня культури особистості. Поняття «культура здоров'я» формулюють як певний рівень медично-валеологічної грамотності населення, стан соціального благополуччя, ступінь розвитку творчих сил, фізичних, психічних і розумових здібностей людини, виражених в організації її життєдіяльності, у ставленні до самої себе, інших людей, до природи.

Для збереження та зміцнення здоров'я необхідні рухова активність, повноцінне харчування, додержання режиму праці, відсутність шкідливих звичок. Змушувати людину вести здоровий спосіб життя неможливо, однак прищеплювати, виховувати культуру здоров'я потрібно [2].

Здоровий спосіб життя школярів передбачає знання і дотримання режиму навчання та відпочинку, правил харчування й особистої гігієни, визначення й обов'язкове виконання фізичних вправ, які забезпечують оптимальний руховий режим, а також усвідомлення шкідливості вживання наркотиків, алкоголю, тютюну. Відповідно, процес формування здорового способу життя особистості характеризує цілеспрямований виховний процес, спрямований саме на прищеплення людині навичок ведення здорового способу життя.

Першим важливим кроком для цього є формування мотивації дітей до збереження власного здоров'я, виховання почуття відповідальності за власне здоров'я. Потрібно допомогти усвідомити учням, що ніякі ліки не здатні зробити людину здоровою. Активний фізичний розвиток, рухова активність, раціональне харчування, духовний розвиток у поєднанні зі сприятливим соціальним середовищем є передумовою та основою здоров'я.

Середовище спілкування – це один з найголовніших факторів, який формує свідомість і світогляд школярів, відповідно допомагає зайняти свою соціальну нішу в житті. Зокрема, саме спілкування – основний метод не тільки передачі та обміну інформації, але й впливу на іншу особу. Саме тому другим кроком має стати поширення знань щодо формування здорового способу життя в молодіжному середовищі. Це потрібно робити, насамперед, за рахунок переорієнтації системи пропаганди із вивчення впливу негативних чинників поведінки на показ переваг, які забезпечує здоровий спосіб життя.

Формування здорового способу життя здійснюється шляхом надбання і накопичення певних знань та вмінь на навчальних заняттях не тільки з фізичного виховання, а й інших циклів дисциплін. Освіченість дає більш широкий діапазон для розвитку загальнолюдської культури молодої людини.

Саме тому вирішення проблеми здоров'я дітей старшого шкільного віку потребує пильної уваги усіх зацікавлених у цьому сторін: батьків, педагогів, громадянського суспільства, а також держави, адже тільки здорова людина з добрим самопочуттям, оптимізмом, психологічною стійкістю, високою розумовою й фізичною працездатністю здатна активно жити, успішно переборювати труднощі та бути частиною здорової нації.

Література

1. Горашук В. П. Формування культури здоров'я школярів: теорія і практика. Луганськ : Альма-матер, 2003. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/>

2. Яремко Є. О., Вовканич Л. С. Фізіологічні проблеми діагностики рівня соматичного здоров'я. Львів, 2009. 76 с. URL: <http://hnpu.edu.ua/>

Ірина Дідух

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Алла Сасник

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

КОМПОНЕНТИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Проблема формування здорового способу життя молоді та його компонентів є достатньо актуальною в умовах сьогодення, враховуючи зростання та зміну характеру навантаження на організм людини, пов'язаних з ускладненням суспільного життя, збільшення ризиків техногенного, екологічного, психологічного, політичного і військового характерів, які провокують негативні зміни в стані здоров'я.

Саме від молоді залежить сьогодення та майбутнє нашої країни. Тому охорона здоров'я молодих людей залишається однією з найактуальніших проблем нації. Аналізуючи стан здоров'я української молоді та загальну демографічну ситуацію в суспільстві, стає очевидно, що дійсно є потреба у розвитку та формуванні культури здорового способу життя для різних груп населення нашої країни, особливо молодого покоління.

Мета даної роботи полягає у формуванні позитивної мотивації здорового способу життя, усвідомлення молоді важливості дбайливого ставлення до свого здоров'я.

Формування здорового способу життя молоді – складний системний процес, що охоплює безліч компонентів способу життя сучасного суспільства і включає основні сфери і напрямки життєдіяльності молодих людей.

Орієнтованість студентської молоді на ведення здорового способу життя залежить від безлічі умов. Це і об'єктивні суспільні, соціально-економічні умови, що дозволяють вести, здійснювати здоровий спосіб життя в основних сферах життєдіяльності (навчальної, трудової, сімейно-побутової, дозвілля), і система ціннісних відносин, яка спрямовує свідому активність молодих людей у русло саме цього способу життя. Здоровий спосіб життя – показник, який вказує, як людина реалізує навколишні його умови життєдіяльності для свого здоров'я.

Компоненти здорового способу життя: достатня рухова активність; загартовування; раціональне харчування; дотримання режиму дня; особиста

гігієна; відмова від шкідливих звичок. Це насамперед культурний, активний спосіб життя, гуманістичний і цивілізований, прямо пов'язаний зі здоров'ям, довголіттям, благополуччям людини, її щастям.

Суттєву роль в залученні молоді до здорового способу життя є мотиваційна поведінка, що передбачає роль самої особистості у зміцненні здоров'я та відмови від шкідливих звичок. Ефективність може бути досягнута тільки в тому випадку, якщо він сам буде відповідально ставитися до свого здоров'я і відмовиться від шкідливої звички.

На жаль, сучасна молодь нехтує здоровим способом життя та його компоненти. Наркоманія, тютюнопаління, вживання алкоголю, токсикоманія – часто це вбачається кращим дозвіллям серед певної частини юнаків та дівчат.

Роботу по формуванню здорового способу життя слід розвивати і вдосконалювати відповідно до вимог, що ставить перед нами сьогоднішня. А для цього доцільно вивчати, переосмислювати і перебудовувати культурно-освітню роботу в різних галузях, впроваджувати вітчизняні новаторські ідеї та світовий досвід.

На сьогоднішній день спрямування соціально-виховної діяльності, як-от формування здорового способу життя, є одним із основних напрямків практичної діяльності соціальних педагогів. Соціальні педагоги проводять заходи з формування здорового способу життя відповідно до віку дітей та індивідуальних морфологічних, фізичних та психологічних особливостей. Турбота про здоров'я підопічного є однією з функцій соціального педагога – невід'ємною частиною безпеки та захисту. Завдання соціальних педагогів щодо захисту права дитини на охорону здоров'я включають: попередження та зміцнення охорони здоров'я та охорони здоров'я, реалізація права дитини на охорону здоров'я згідно з Конвенцією про права дитини; корекція особистісних та особистісних якостей дитини.

Вплив педагогів на формування здорового способу життя має багато форм і методів, таких як тренінги, аудиторії, вікторини, конкурси, соціальна реклама, позитивні приклади для наслідування тощо. Тому соціально-просвітницька діяльність з формування здорового способу життя молоді – це комплексна система заходів, що проводяться соціальними педагогами з метою зміцнення здоров'я, спрямованих на допомогу батькам у створенні найкращих умов для оздоровлення та розвитку в сім'ї.

Суть соціально-просвітницької діяльності, що формує здоровий спосіб життя молоді, полягає в цілеспрямованій спільній діяльності соціальних педагогів з батьками, педагогами та дітьми щодо збереження, зміцнення здоров'я та захисту учнів від негативного впливу на розвиток особистості. Соціально-просвітницькі заходи з формування здорового способу життя серед підлітків характеризуються: комплексним підходом до вирішення проблем, роботою за всіма напрямками (профілактика шкідливих звичок, запровадження режиму харчування, підвищення фізичної активності), участю вчителів, класних керівників і батьків. Тому соціально-просвітницькі заходи щодо пропаганди здорового способу життя молодих людей – це заходи, що проводяться

комплексно соціальними педагогами для зміцнення здоров'я, спрямовані на допомогу батькам у створенні найкращих умов у сім'ї для зміцнення та розвитку здоров'я своїх дітей.

Зміст соціально-педагогічної діяльності, що формує здоровий спосіб життя молоді – в цілеспрямованій співпраці соціальних педагогів з батьками, педагогами та дітьми щодо збереження, зміцнення здоров'я та захисту учнів від негативного впливу на розвиток особистості.

Соціально-просвітницькі заходи з формування здорового способу життя серед молоді характеризуються: комплексним підходом до вирішення проблем, роботою за всіма напрямками (профілактика шкідливих звичок, запровадження режиму харчування, підвищення фізичної активності), участю вчителів, класних керівників і батьків.

Щоб вести здоровий спосіб життя, важливо розуміти та вміти застосовувати спеціальні профілактичні процедури, які повинні попереджувати природний процес старіння, забезпечувати відповідні умови навколишнього середовища та інші складові здорового способу життя, які пов'язані не тільки з фізичним здоров'ям, а й з духовним та психічним. Тобто у всіх сферах повинен бути баланс, як і в житті в цілому.

Література

1. Білявський Г.О. Основи екології: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2018. 408 с.
2. Степанова І. Є. Молодь обирає здоров'я. *Позакласний час*. 2017. № 1. С. 14–15.
3. Шатило І. А. Найбільше щастя у житті – здоров'я. *Все для вчителя*. 2017. № 6. С. 57–61.

Андрій Камбур

*канд. соц. наук, доцент кафедри педагогіки
та соціальної роботи
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

РОЛЬ ЗВО В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Статистика останніх років доводить, що кількість екстремальних подій, включаючи техногенні катастрофи та війни, неухильно зростає. Наслідком цього є збільшення кількості індивідів та груп людей, які отримали травматичний життєвий досвід і змушені заново пристосовуватися до середовища, що змінилося, заново конструюючи свій соціальний і особистісний простір.

У найскладнішому становищі опиняються ветерани бойових дій, яким належить заново повертатися до мирного життя, де домінують зовсім інші соціальні цінності, а факт смерті виявляється десь на периферії свідомості і особливо не береться до уваги.

Перед суспільством, яке зустрічає своїх громадян з війни, гостро постають дуже важливі та невідкладні завдання. Вирішення цих завдань безпосередньо пов'язані з проблемою соціальної та професійної адаптації демобілізованих військовослужбовців – учасників бойових дій.

Слід зазначити, що на сьогодні важко знайти наукові дослідження, які б стосувалися існуючого механізму соціальної та професійної адаптації ветеранів бойових дій, і майже повністю відсутні дослідження ефективності зазначеного механізму.

Нашою метою є висвітлити роль ЗВО в процесі соціальної та професійної адаптації демобілізованих учасників бойових дій.

Професійна адаптація – це «заходи, спрямовані на відновлення та вдосконалення професійних навичок і умінь шляхом професійного навчання, надання інформаційних, консультаційних та профорієнтаційних послуг із зазначених питань, підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці» [1].

Згідно з затвердженими «порядком та умовами забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби (постанова КМУ від 21 червня 2017 року № 432) вони можуть скористатися послугами із соціальної та професійної адаптації» [2].

Окрім того, «на період дії воєнного стану та протягом трьох місяців після його припинення або скасування дія цього Порядку та умов поширюється на військовослужбовців (резервісти, військовозобов'язані, добровольці Сил територіальної оборони) Збройних сил, Національної гвардії, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Держприкордонслужби, інших утворених відповідно до законів військових формувань, які брали безпосередню участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, та членів їх сімей» [1].

Незалежно від поточного стану економіки держави, на ринку праці завжди існує потреба у кадрах з високим рівнем освіти та досвідом роботи. Частину цих потреб можна задовольнити шляхом професійної адаптації демобілізованих військовослужбовців. Найважливішим етапом адаптації, а подекуди і ресоціалізації, є професійна перепідготовка, що здійснюється з урахуванням потреб ринку праці та вимог роботодавців до кваліфікації та компетенцій фахівців. Найбільший потенціал у цій сфері мають заклади вищої освіти.

Логічно припустити, що ЗВО мають більшу компетенцію з підготовки цивільних фахівців, оскільки ними проводиться постійний моніторинг працевлаштування випускників, ситуації на державному та місцевому ринку праці та вимог роботодавців до знань та навичок працівників.

Слід зазначити, що сучасна соціально-економічна політика держави має бути спрямована на розвиток характерних для економіки певних територій галузей, тому на сьогоднішній день визначальну роль в інноваційній інфраструктурі держави повинні займати провідні ЗВО.

Загалом, суспільство має зосередити увагу на захисті власних інтересів. Вони полягають у вирішенні наступних завдань: по-перше, повернути

суспільству повноцінних у психологічному та моральному відношенні громадян, захистити суспільство від розгулу агресії та неконтрольованої спонтанної войовничості; по-друге, уберегти учасників бойових дій, по суті, людей із «оголеною», незахищеною психікою, від неадекватних реалій мирного життя; по-третє, зберегти віру захисників нашої державності у здатність держави піклуватися про них та їхні родини.

Слід зазначити, що участь у військових операціях не тільки негативно, а й позитивно впливає на їхніх учасників. У деяких з них ніби відкривається нове, більш яскраве і точне бачення і почуття світу, оригінальна система цінностей і спостережень, що становить своєрідну життєву мудрість, особлива чутливість до нещирості, брехні, фальші в людських відносинах. З молодих людей, які не мають життєвого досвіду, формуються духовно міцні, загартовані, цілісні особистості.

Сьогодні, деякими дослідниками виокремлюються і позитивні зміни, які можуть відбуватися з учасниками бойових дій: по-перше, це нові навички, новий досвід, професіоналізм; по-друге, це особистісне зростання і самореалізація людини, що виявляються у підвищенні самоповаги, відчутті власної цінності, впевненості у своїх силах, у вмінні володіти собою; по-третє, це зміцнення фізичного здоров'я та сили; по-четверте, це підвищення соціального статусу, що виражається у більш поважному ставленні до учасників бойових дій з боку суспільства у визнанні їхніх заслуг.

Збільшення ролі закладів вищої освіти у системі соціальної та професійної адаптації демобілізованих військовослужбовців дозволить державі покращити якість реалізації соціальних гарантій зазначеній категорії осіб, з одного боку, а з іншого – колаборації між чотирма інституційними секторами (освіта, бізнес, влада, громадський сектор) дозволять сформувати місцеві освітні продукти для демобілізованих військовослужбовців на ринку праці та залучити на місцеві ринки праці висококваліфікованих працездатних фахівців з урахуванням територіальної специфіки та реального стану справ.

Одним із шляхів збільшення ролі закладів вищої освіти у системі професійної адаптації демобілізованих військовослужбовців на державному ринку праці ще до завершення військових дій має стати розробка комплексу заходів щодо сприяння працевлаштуванню громадян, які повернулися до цивільного життя, що передбачає взаємодію органів служби зайнятості населення суб'єктів країни, ЗВО та кадрових апаратів військових частин.

Література

1. Соціальна та професійна адаптація. URL: <https://dszn.smr.gov.ua/uchasnikam-ato-ooos/sotsialna-ta-profesijna-adaptatsiya/>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text>
3. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.93 р. № 3552-XII. Дата оновлення: 15.04.2023, підстава – 2983-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

Олександра Качмар
доктор філософ. наук, професор,
професор кафедри початкової освіти

Світлана Барило
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну та запровадження воєнного стану внесли свої корективи, фактично, у всі сфери суспільного життя. Система освіти не є виключенням. В умовах воєнної агресії імперативами розвитку освіти стали:

- збереження наявного науково-освітнього потенціалу та забезпечення безпеки учасників освітнього процесу;
- нормативно-правове забезпечення розвитку освіти в умовах воєнного стану;
- розробка концептуальних програм і проєктів відновлення та подальшої трансформації системи освіти з урахуванням наслідків війни;
- розширення експертно-аналітичної діяльності щодо стану всіх рівнів і ланок освіти, забезпечення оперативної підготовки практичних рекомендацій для інформування органів влади, закладів освіти, освітян, здобувачів освіти, усіх громадян в кризових умовах тощо.

На думку експертів, Україна найближчим часом буде змушена зосередитись у сфері освіти на подоланні викликів воєнних руйнувань, переосмисленні та виробленні нового бачення системи загалом для забезпечення її всебічного розвитку, створенні позитивних умов для трансформації мережі закладів освіти, яка відповідатиме соціальним та економічним потребам України, підвищенні якості освіти, підтримці забезпечення інноваційного навчального та дослідницького середовища, посиленні співпраці зі стейкхолдерами різного рівня та впливовості, щоб забезпечити залучення та позитивні результати для всіх студентів і стейкхолдерів [1].

Україна має напрацювати зміст і концептуальне бачення відновлення та подальшої трансформації системи освіти з урахуванням наслідків війни. Першочергово процес відновлення має торкнутись тих закладів освіти, які зазнали значних матеріальних, кадрових та організаційних збитків унаслідок російського збройного вторгнення.

По поверненні до рідних міст після перемоги України тимчасово переміщені заклади освіти як носії українських цінностей мають відіграти важливу роль у реінтеграції тимчасово окупованих територій в українське

освітнє і культурне поле. Соціалізація молоді, підвищення кваліфікації та перенавчання вчителів, які з 2014 року вимушено працювали за російськими освітніми програмами, промоція обізнаності з історією України, відновлення функціонування української мови як державної на деокупованих територіях, реалізація місцевих гуманітарних проєктів тощо – важливі напрями майбутньої роботи для цих закладів освіти. План дій Ради Європи для України формулює дотичне завдання так: «Розвивати спроможність освітян із запровадження демократичних, різноманітних та інклюзивних програм з історичної освіти, що включають викладання й вивчення складної історії демократії відповідно до стандартів Ради Європи, та зі створення безпечного освітнього середовища, в якому підтримуються діалог, інклюзивність і згуртованість, а також обговорюються потенційно чутливі та суперечливі питання» [2].

Війна завдає величезної психологічної травми людям, які бачили вбитих, поранених своїх близьких, руйнування їхніх домівок і міст. Цілим сім'ям доводиться переживати втрату, горе, тривогу, страх, не знати про місцеперебування близьких людей, залишати домівки та школи, бути свідками насильства та ізоляції.

В умовах війни та післявоєнної відбудови важливого значення набувають питання створення комфортного освітнього середовища та організації освітнього процесу, особливо для тих дітей, які отримали психологічну травму. З метою надання психоемоційної підтримки населенню під час війни, формування у педагогічних працівників навичок роботи з дітьми започатковано Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної допомоги.

На допомогу фахівцям психологічної служби системи освіти України розроблено наскрізну навчальну програму з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій» та Методичні рекомендації до цієї програми, поширено кращі практики психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій і збройних конфліктів, а саме: «Стрес як ресурс», «Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях: практикум», «Особливості організації дистанційного навчання під час воєнного стану», «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій», «Самодопомога в умовах стресу», «Долоньки миру» тощо [3, с. 8].

Потребує розв'язання проблема слабого усвідомлення на державному, регіональному та індивідуальному рівнях ролі неформальної освіти дорослих у відновленні України в повоєнний період, у розвитку громадянського суспільства та культури навчання впродовж життя. Хоча саме неформальна освіта найбільшою мірою здатна задовольнити освітні потреби різних груп населення, допомагає опановувати нові соціальні ролі, сприяє духовному розвитку, самоосвіті й самовихованню, у нашій державі недооцінюється роль і значення центрів освіти дорослих як провайдерів освітніх послуг, що сприяють розвитку людського капіталу, соціально-економічній розбудові громад.

Верховна Рада України 12 січня 2023 р. прийняла за основу проєкт Закону «Про освіту дорослих» (реєстр. № 7039) [4], який включений до переліку пріоритетних законопроєктів, спрямованих на адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (*acquis* ЄС), виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції.

Цим актом вперше в історії незалежної України передбачається законодавчо унормувати розвиток освіти дорослих.

Законопроєкт визначає завдання державної політики у сфері освіти дорослих, структуру та принципи функціонування системи освіти дорослих, форми організації освітнього процесу в неформальній освіті дорослих, права учасників освітнього процесу, типи надавачів послуг у сфері освіти дорослих та їх особливості, органи управління і їх повноваження, систему забезпечення якості освіти дорослих, економічні відносини у сфері освіти дорослих та засади міжнародного співробітництва.

Важливим є те, що з метою сприяння продовженню перебування у професії працівників, залучення охочих працювати у сферах, де існує суттєвий дефіцит кадрів (вчителі, інженери тощо), зазначений акт унормовує можливість і створює механізми для повторного здобуття фахової передвищої та вищої освіти, але за іншими спеціальностями за кошти пільгових довгострокових кредитів, цільових пільгових державних кредитів для здобуття фахової передвищої, вищої освіти в закладах освіти всіх форм власності на конкурсній основі.

Зазначеним актом також створюється законодавча основа для функціонування центрів освіти дорослих. Встановлюються норми, що надають право місцевим органам влади, за потреби, створювати такі центри, які можуть функціонувати як окремі юридичні особи або як структурні підрозділи закладів освіти, культури тощо. Законодавче закріплення зазначених інституцій, визначення їх прав, можливість створення таких центрів відповідає державній політиці децентралізації.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання забезпечення закладів формальної й неформальної освіти андрагогами – педагогічним персоналом для навчання дорослих [5].

Це, зокрема, актуалізує доцільність:

– здійснення державної підтримки професійної підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими в закладах вищої освіти, а також проведення прикладних наукових досліджень щодо вивчення потреб у професійній підготовці андрагогів;

– розроблення та впровадження регіональних програм розвитку освіти дорослих, у яких слід передбачити відповідні розділи щодо професійної підготовки андрагогів і підвищення їхньої кваліфікації;

– втілення різноформатних освітніх ініціатив, що сприятимуть розвитку професійної компетентності андрагогів та її складових (андрагогічної, цифрової, рефлексивної тощо) в умовах формальної й неформальної освіти, з використанням технологій онлайн-навчання та цифрових освітніх ресурсів;

– розширення спектра освітніх програм у сфері освіти й навчання дорослих у ЗВО;

– створення на базі закладів вищої, післядипломної освіти та наукових установ кафедр, лабораторій і відділів андрагогіки, освіти впродовж життя, розширення мережі центрів андрагогічної майстерності педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих [6].

Війна продемонструвала гостру потребу застосування цифрових технологій у системі освіти, завдяки яким доступ до освіти залишається безперервним. Потреба у високому рівні цифрового потенціалу та професійної підготовки працівників у сфері освіти і науки стала викликом для України. Тому система освіти і науки потребує докорінних цифрових змін, щоб відповідати світовим тенденціям та сприяти успішній реалізації кожною людиною свого потенціалу.

Сьогодні Україні важливо не просто вразити світ стійкістю, а й, як слушно наголошують відомі науковці Сергій Пирожков і Назіп Хамітов [1], запропонувати йому інноваційні здобутки, які відповідають на глобальні виклики і загрози, гуманізують життя людини, підвищують його економічний рівень без руйнації довкілля. Актуальною стає необхідність переходу інноваційних рішень з рівня фундаментальної академічної науки і культури загалом на прикладний рівень, що реально змінює повсякденне життя людей. Йдеться про нові технологічні здобутки, які ми можемо запропонувати світові, наприклад, у ІТ-сфері, в тому числі у теоретичній і прикладній сферах розвитку штучного інтелекту. Це особливо актуально в умовах війни, оскільки означатиме посилення економічного виміру суб'єктності, без якого втрачають силу політичний, військовий і духовно-культурний її виміри. І надалі це означатиме входження України в західну цивілізаційну спільноту повноцінним її членом, а не сировинним придатком чи джерелом дешевої робочої й військової сили.

Література

1. Rebuilding Ukraine : Principles and Policies. Paris Report 1. Edited by Yu. Gorodnichenko, I. Sologub, B. W. di Mauro. CEPR Press, 2022. URL: https://cepr.org/system/files/publication-files/178114paris_report_1_rebuilding_ukraine_principles_and_policies.pdf.
2. Council of Europe. Action Plan for Ukraine «Resilience, Recovery and Reconstruction». 2023–2026. Adopted by the Committee of Ministers on 14 December 2022 at the 1452nd meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://cutt.ly/z2TTayy>.
3. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність : науково-методичний збірник / за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці : «Букрек», 2022. 140 с.
4. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с.
5. Аніщенко О. В. Неформальна освіта дорослих в умовах російсько-української війни : стан, проблеми і перспективи розвитку. *Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи*. 2022. № 21 (1). С. 18–34.
6. План відновлення. Освіта і наука. Проєкт станом на 03.08.2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/НО.royekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf>.

Віра Корнят
канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Христина Боринець
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА І ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сьогодні в Україні, у зв'язку з військовою агресією зі сторони російської федерації, спостерігається економічна та соціально-психологічна нестабільність, що призводить до зниження рівня життя значної частини населення та зміни моральних цінностей в суспільстві, зростає злочинність та насильство. Ці проблеми мають негативний вплив на соціально-психологічний стан людей. Відтак значна кількість і дорослих, і дітей потребують фахової підтримки, як психологічної, так і соціальної. Особливо гостро їй необхідність відчують ті, котрі постраждали від війни: внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці та члени їх родин, молодь без роботи, дорослі безробітні, діти, які не отримують належної уваги від батьків або без батьків, пенсіонери, люди з інвалідністю та інші. Така кількість осіб, які потребують допомоги, зумовлює потребу до залучення волонтерів у допомогу фахівцям.

Проблеми волонтерського руху в Україні впродовж останніх десятиліть є предметом наукових досліджень таких авторів, як: Р. Калениченко, Г. Крапівіна, Г. Лактіонова, Т. Лях, Л. Логачова, К. Павлюк та інші. Водночас сучасні умови, за яких функціонує волонтерська діяльність, посилюють актуальність досліджуваної нами теми. Тому метою статті є аналіз стану та розуміння волонтерського руху в Україні та світі.

У світовій практиці волонтерство є поширеним явищем, яке має велике значення для соціального розвитку. Багато країн використовують волонтерів для вирішення соціальних проблем та фінансують волонтерські проекти. В Україні та в інших країнах, які підтримують нашу державу, кількість волонтерів збільшилася в рази з початком бойових дій на території України. За оцінками ООН, кількість людей, які приділяють волонтерській діяльності хоча б кілька днів на рік, становить 1 мільярд. Проте волонтерство зазвичай є несистемним і не дозволяє порівняти показники у різних містах та країнах та оцінити їх внесок і потенціал [1, с. 330].

Історично волонтерство та соціальна робота мають спільні корені, однак вони розвивалися в різних культурних та політичних контекстах, хоча мають спільну етичну та філософську основу та сферу діяльності. Сьогодні соціальна робота та волонтерська діяльність стикаються зі схожими соціальними

викликами, пов'язаними зі змінами у суспільстві, такими як глобалізація, технологічний прогрес, демографічні зміни та зміни цінностей [1, с. 330].

Волонтерство – це різноманітна соціальна діяльність, яка передбачає надання допомоги, підтримки, послуг та розвиток мережі волонтерських організацій та громадських формувань соціальної спрямованості [2, с. 191].

Добровільність – це широке коло можливостей саморозвитку, розширення знань про інших людей, демонстрація свого піклування про інших, випробування себе в нових умовах і ситуації, добра перспектива на майбутнє. Це конкретний спосіб підвищити якість життя людини, яка відчуває дискомфорт. Волонтери – це група людей, яка відчуває необхідність пошуку нових шляхів для надання своєму життю суспільної цілі і цінності.

Волонтерство належить до виду соціальної роботи, яка базується на благодійності або філантропії. Волонтерство та соціальна робота допомагають особистості розвиватися, самовдосконалюватися, самореалізовуватися, працюючи разом для досягнення спільної мети. Ефективність та успішність добродійної діяльності значною мірою залежать від якостей фахівця, соціального працівника, а також рівня професійних знань та вмінь. Фахівці з соціальної роботи підготовлюють волонтерів до діяльності та формують професійні навички надання допомоги різним верствам населення, які потрапили в складні життєві обставини [2, с. 191].

Волонтерство є значущим видом практичної соціальної діяльності, який набуває особливої актуальності, коли люди потребують допомоги в складних життєвих обставинах, а держава стикається з викликами щодо свого фізичного виживання. У таких умовах волонтерство стає цінним ресурсом і навіть суб'єктом соціальної роботи. Участь у добровільних практиках дозволяє студентам і молоді формувати свідоме ставлення до професії соціального працівника та набувати необхідні професійні навички для майбутньої роботи в цій галузі [1, с. 331].

В сучасному світі існує велика кількість людей, які потребують соціальної допомоги з різних причин. Зокрема, зростає кількість дітей та підлітків, які порушують моральні та правові норми, значним явищем є соціальне сирітство, а також є потреба в допомозі людям з інвалідністю, ветеранам війни та праці, літнім людям, які залишилися самі, а також постраждалим від насильства, війни та катастроф. Велика кількість волонтерів допомагає професіоналам соціальних служб у вирішенні проблем клієнтів, що може викликати психологічну напругу. При безпосередній роботі з різними категоріями клієнтів у складних умовах виникають негативні враження та стресові ситуації, з якими доводиться стикатися волонтерам і соціальним працівникам. Постійне проникнення у суть соціальних проблем клієнтів та особиста незахищеність можуть негативно впливати на здоров'я волонтерів і соціальних працівників, які можуть стати емоційними донорами [2, с. 192].

Волонтерська діяльність не обмежується професійними рамками, у той час як для соціальних працівників чітко встановлені кваліфікаційні вимоги та етичний кодекс. Це призводить до того, що волонтери є більш вразливими

порівняно з професіоналами. У соціальній роботі стосунки з клієнтами розробляються на основі професійних навичок та компетенцій, а також етичних норм та законодавчих актів, відповідно до конкретної ситуації. Волонтери є добровільними помічниками соціальних працівників, які мають життєвий досвід та практичні навички, а також певний рівень освіти в галузі. Проте їх мета єдина – допомогти людям, які цього потребують.

Отже, бажання допомагати, ділитися досвідом та бажання навчатися є основними принципами волонтерства. Можна стверджувати, що волонтерство може слугувати прототипом практичної соціальної роботи. Це важливо враховувати при плануванні навчального процесу для майбутніх соціальних працівників, оскільки практична діяльність є найбільш ефективним способом засвоєння основних навчальних компетенцій.

Література

1. Кожина Г. Волонтерство та соціальна робота. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*: матеріали VI Міжнар. науково-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 24–25 листоп. 2022 р. Кам'янець-Подільський, 2022. С. 326–328. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/31586/1/Кожина%20Пілотний%20варіант%20збірника%20тез-стороницы-1-3%2C10%2C326-327.pdf>

2. Санжаровець В. Волонтерство і соціальна робота. *Освіта і соціальна робота як ресурси розвитку особистості й суспільства*: матеріали всеукр. науково-практ. конф. з міжнар. участю, м. Чернівці, 24 листоп. 2022 р. Чернівці, 2023. С. 91–192. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6744/3-001_Матеріали%20конференції_факультет%20педагогіки.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=192.

Галина Котломанітова

канд. пед. наук,

доцент кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації

Полтавський національний педагогічний

університет імені В. Г. Короленка

м. Полтава, Україна

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ВОЄННОГО ЧАСУ ЯК ЗАСІБ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Війна в Україні, втрата близьких, перебування в зоні бойових дій, у зоні тимчасової окупації, вимушені переміщення, постійні тривоги і загрози ракетних обстрілів тощо негативно позначилася на психологічному самопочутті громадян. Пригнічення, психологічні травми, панічні атаки, посттравматичний синдром, депресія – стали поширеним явищем й надалі матимуть прояви в українському соціумі. Масштабність психологічної травматизації суспільства загалом, окремих соціовікових груп населення, які перебувають у складних життєвих обставинах, кризовому стані, зумовив пошук нових ресурсів, дієвих технологій, ефективних інструментів психосоціальної допомоги й підтримки. Із початку

повномасштабного вторгнення наші співвітчизники інтуїтивно вдавалися до засобів подолання труднощів, рефлексії, емоційної стабілізації й психологічного оздоровлення. Обмін інформацією, масова комунікація, вербалізація думок, прагнень і почуттів українців проявилася в народній словесній творчості, яку варто означити як сучасний фольклор воєнної доби.

Необхідність наукових пошуків і практичних рішень надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги у період військового конфлікту актуалізувалася в Україні з 2014 року. Низка досліджень у цьому векторі представлений доробками С. Богданова, Н. Бочкора, Л. Вольнової, В. Дубровської, О. Залеської та ін. Формат навчально-методичних порадників і посібників спрямований на цільову аудиторію фахівців: психологів, освітян, соціальних педагогів і працівників. 2023 року оприлюднена колективна праця «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу», в якій представлені різні методики психосоціальної роботи. Автори зауважують, що «психосоціальна робота – це діяльність, яка спрямована на відновлення втраченої психосоціальної рівноваги, на пошук ресурсів особистості та ресурсів соціального середовища для подолання труднощів у складній життєвій ситуації», а її завдання – «розширення діапазону соціальних і особистісних ресурсів особи для самостійного вирішення проблем, які виникають, для подолання труднощів, актуалізації її творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних і фізичних можливостей, необхідних для виходу з кризового стану, стимулювання самоповаги і впевненості у власних силах» [4].

Огляд і аналіз науково-методичних підходів до вирішення проблем психосоціальної проблематики дозволив виявити відсутність розгляду сучасного фольклору як засобу психосоціальної допомоги. Тому дослідження фольклорних форм, які з'явилися з початку повномасштабного вторгнення, особливостей їх функціонування в аспекті психосоціальної підтримки є метою й завданнями цієї статті.

Український фольклор існував і певною мірою продовжує існувати як суттєва частина загальнонаціональної народної творчості, відбиває, як і інші її види, динаміку її життя і розмаїття форм. Було б неправильно вважати, що зразки усної народної творчості створені в минулому, і сьогодні ми послуговуємося історичним надбанням українського фольклорного контенту. Насправді, українці й сьогодні вдаються до усної словесної творчості, створюють і поширюють нові, сучасні форми й жанри, контент яких відбиває реалії життя й побуту. Усі знакові події на фронті й у тилу відображені в народній творчості українців, яка стала своєрідною хронікою війни, стала втіленням національного спротиву [2, С.3]. За твердженням дослідників фольклору М. і З. Лановик, у фольклорі виявляються трактування основних філософських категорій: буття (життя) і смерті, матеріального і духовного [3]. Фольклор є формою суспільної свідомості, в якій виявляється етнічна самосвідомість, історична пам'ять, символізація явищ духовної і матеріальної культури, соціонормативні стереотипи, світоглядні уявлення, морально-етичні, естетичні, правові, релігійні погляди українців. Фольклор – це колективна творчість, яка є відображенням

характеру народу, його думок, почуттів, настроїв, прагнень, з опорою на національні культурні цінності, що становить підґрунтя для збереження духовної єдності [1, с. 25].

Із початку російсько-української війни спостерігаємо прагнення в українців національної ідентифікації, вияву свого патріотизму, використання рідної мови, звернення до народних джерел підтримки духу, прояву своїх почуттів і емоцій, втілення прагнень і віри в Перемогу, – до української народної пісні зокрема. Своєрідним національним гімном самоствердження стала давня стрілецька пісня «Ой, у лузі червона калина». Водночас народними, популярними й масово поширюваними стали й авторські твори музичного жанру: «Чорнобаївка», «Москва горіла і палала...», «Не плачте за мною, якщо в полі згину...» та ін.

Водночас у воєнний час яскраво проявилася усна словесна творчість українців у своєму жанровому розмаїтті: це заговори й замовляння, примовки й афоризми, вірші й пародії, численні анекдоти й жарти, загадки й скоромовки, прислів'я й приказки, колядки й щедрівки. Загалом, характерні ознаки фольклору зберігаються – це усне творення і передавання, імпровізаційність, колективність, багатоваріантність побутування, анонімність, стихійність, справжня народність. Однак, особливістю сучасного українського фольклору є не лише усне побутування й передання, а поширеність через соціальні мережі, месенджери, мас-медіа, що характерне для теперішніх реалій. Водночас українському фольклору воєнного часу притаманний гумор, зневага до ворога, самоствердження, оптимізм, віра в Перемогу. Як зазначає М. Фуголь, українці не перестають жартувати й сміятися навіть у важкий воєнний час. Гумор підтримував і рятував, а подеколи й обороняв, як-от примовки, що містять кодові слова та допомагають виявити ворога [2, с. 3]. Паляниця і Чорнобаївка, Рудий ліс і Кримський міст, хаймарси і бавовна, ЗСУ і Залужний, ленд-ліз і Байден, Рамштайн і НАТО – ці дефініції відображують реалії життя в умовах війни. Поширеними стали запитання задля ідентифікації українця: *Скажи Паляниця! *Яка різниця між домовиною і домівкою? *Коли ревуть воли?.... *Що роблять мертві бджоли?.. *Які в нас олені-олені?.. *У полоненого наші запитали: «Хочеш питки?» Помер від страху. Мова таки має значення!

Можемо спостерігати переважання паремійних жанрів народної словотворчості – це словесні мініатюри, які закріпились як своєрідні усталені формули, образні кліше: прокльони, побажання, вітання, тости, примовки, заклички тощо. Наведемо кілька прикладів: *Доброго вечора, ми з України! *Батько наш – Бандера, Стефанія – мати. *Буде тобі, враже, як Залужний скаже! *З Днем святого Рамштайну! *Вітаю всіх українців із прийдешніми святами! А всіх росіян – з наступаючими українцями! *Перший тост – за кримський міст! Тост номер два – за крейсер Москва! Третю повну – за бавовну! Всі, кому налили, п'ють за Збройні сили! Вип'єм дружно – за Залужного! Вип'єм на дорогу – за нашу Перемогу! А перед тим, як вийти в двері, за хазяїв і волонтерів!

Словотворчість українців проявилася й у таких малих жанрах українського фольклору, як скоромовки та загадки. Приміром: *Укрзалізниця везла паляницю.

*Я сиділа у крамниці у своїй новій спідниці, їла стиглі полуниці, їх мокала в цукорницю, що купила у крамниці біля Укрзалізниці. Потім взяла паляницю, і чорницю, і суницю, перекинула рушницю й надіслала блискавицю прямо ворогові в пищу. *На серці радість невимовна: У Белгороді знов... (бавовна!). *Віддав всі гроші дід Макар, Притула купить... (байрактар!).

Характерним стає перероблення відомих творів: Світає. Край неба палає. Наш Залужний руснякам Добре насипає! Миколай до нас іде. Мир до нас усіх несе! Все ми зможем, все здолаєм Разом з Святим Миколаєм!

Українці традиційно вдаються до календарно-побутової обрядовості, тож під час різдвяних свят не могли не створити нові колядки та щедрівки: *Колядую, колядую, Генератор носом чую! *Коляд, коляд, колядниця, Дайте трохи зарядиться!* Колядин, колядин. Павербанк лише один. Можна хвилюк зарядиться І Притулі гривень тридцять? Павербанк цей ваш потужний, Прямо сильний, як Залужний! *Сію. Сію, засіваю, Перемоги всім бажаю! Засіваю вам пороги, Щоб бавовни і тривоги Перейшли всі на росію. Сію, вію, сію, вію!

Надзвичайно популярними й поширеними стають численні жарти, анекдоти, створені на злобу дня: *Країна, на гербі якої курка, ніколи не переможе країну, на гербі в якої виделка. *Дивитися вічно можна на три речі: як тече вода, як горить вогонь і як розквітає бавовна. *Тату, а чому мою сестру звать Лілія? – Це тому, що твоя мама любить лілії. –Дякую, тату! –Нема за що, Байрактар! *Наша армія б'ється так, що це НАТО має подавати заявку на вступ до України [2].

Можемо узагальнити: українці в кризові моменти природньо тягнуться до свого, народного, національного, українського, проживаючи й переживаючи разом тяжкі часи, прагнучи пізнати своє, українське. Сучасний український фольклор демонструє життєвість змісту, велику емоційну силу, яскраву образну виразність, соковитий національний колорит. У ньому проявляється прадавня віра в магічну силу слова. Лексика, милозвучність, яка проявляється в ритмічності й римуванні, незмінний гумор, емоційна зарядженість, оптимістична спрямованість ідентифікує сучасний фольклор як своєрідний психотерапевтичний ресурс. Водночас народна словесна творчість є засобом соціальної згуртованості, національного єднання, реагування на травматичні події і реалії воєнного часу. Доєднання до різновидів фольклорних форм і жанрів дозволяє представнику будь-якої соціовікової спільноти самоствердитися, знайти одноступця, виявити свою національну ідентичність, патріотичні почуття, поділитися своїми думками й помислами, вербалізувати переживання, зняти емоційне напруження. Відтак, сучасний український фольклор варто визнати засобом психоемоційної підтримки, соціальної адаптації й стабілізації. Його варто використовувати задля розширення діапазону соціальних і особистісних ресурсів, задля подолання кризових станів, стимулювання самоповаги й впевненості у власних силах, актуалізації творчих, інтелектуальних, духовних можливостей, відновлення втраченої психосоціальної рівноваги.

Література

1. Барановська І. Г. Використання дитячого фольклору на уроках музики. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 7 (194). Ч. I. С. 24–29

2. Буде тобі, враже, як Залужний скаже! Колекція українського народного гумору сучасної воєнної доби / уклад. М. Фуголь, ред. Ю. Браїлко. Полтава : Астроя, 2023. 52 с.
3. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість. Київ : Знання-Прес, 2001. 591 с. URL: <https://www.rulit.me/books/ukrainska-usna-narodna-tvorchist-read-219300-8.html>
4. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу: навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. Київ, 2023. 149 с. URL: <https://lastrada.org.ua/download/psyhosotsialna-pidtrymka-uchasnykiv-osvitnogo-protsesu>
5. Руснак І. Є. Український фольклор : навчальний посібник. 2-е видання. Київ : Академія, 2012. 304 с.

Іванна Кулик

*канд. пед. наук, доцент, завідувач кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Антон Галушак

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

КОНСУЛЬТАТИВНА БЕСІДА ЯК МЕТОД КОНСУЛЬТУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У сучасному суспільстві через прискорення темпів соціальної мобільності й зміни у нормах і цінностях, а також через зростання рівня соціальної автономності особистості часто виникають проблеми вибору того чи іншого способу вирішення соціальної або ж особистісної проблеми. Низку проблем людина вирішує сама чи з допомогою близьких людей, але є випадки, коли їй не вистачає поінформованості, знань, досвіду і, саме у такий період часу, звернення до фахівця дає людям можливість отримати необхідну консультацію. Сама ж потреба в отриманні консультації сприяє організації та здійсненні соціального консультування як виду соціальної допомоги.

Внаслідок надзвичайних подій, які відбуваються у країні впродовж останніх років – тривалий воєнний конфлікт, значні втрати серед військових і мирних мешканців, внутрішні міграційні процеси, гострою є потреба у соціально-психологічній підтримці і супроводу цілих соціальних груп, постраждалих внаслідок воєнного конфлікту, а також у консультативній і психотерапевтичній допомозі різним категоріям травмованих осіб – військовослужбовцям і демобілізованим воїнам та членам їхніх сімей; вимушеним переселенцям; волонтерам; мирним мешканцям, які переживають руйнацію звичного життя [2, 5].

Консультування як процес є предметом дослідження різних галузей наук і сфер людської діяльності, але у соціальній сфері цим питанням займалися такі вчені, як А. Капська, З. Кісарчук, Я. Омельченко, Г. Лазос, О. Пожидаєва, Л. Завацька, В. Николаєва, В. Кожевников, В. Сорочинська.

Метою статті є розгляд консультування як технології соціальної роботи, основних його принципів, форм та умов успішності.

Слово «консультування» походить від лат. «consultare» – радитись, піклуватися. В українській мові це слово означає порада, роз'яснення спеціаліста з будь-якого питання, бесіда з метою розширення і поглиблення знань. В сучасних умовах консультування стало тим методом, який допомагає адаптуватися кожному члену суспільства до соціальних інститутів [4, с. 24]. Існує багато визначень консультування, але усі вони включають кілька основних положень:

- Консультування допомагає людині обирати й діяти за власним розсудом.
- Консультування допомагає опанувати людині нову поведінку.
- Консультування сприяє розвитку особистості.
- У консультуванні робиться акцент на відповідальності клієнта, мається на увазі, що незалежний та відповідальний індивід у певних обставинах здатний приймати самостійні рішення, а консультант створює умови, які заохочують волю поведінку клієнта.

Визначним у консультуванні є «консультативна взаємодія» між клієнтом і консультантом, основою в яку закладена філософія «клієнт-центрованої» терапії К. Роджерса (особистість є цінність й заслуговує на повагу; кожна особистість здатна відповідати за себе; кожна особистість має право обирати мету й самостійно приймати рішення).

Професійна діяльність соціального працівника досить специфічна: він виконує функції і юриста, і психолога, і педагога, а також менеджера. Тому соціологічне консультування включає у себе елементи багатьох напрямків, але за своєю суттю є ближчим до психологічного.

Основна мета соціально-психологічного консультування – надання допомоги клієнту у вирішенні соціальних проблем і у налагодженні міжособистісних відносин із оточуючими. Таке консультування дає клієнту змогу розширити власну уяву про сформовану ситуацію, розкрити у собі нові можливості й прийняти власну відповідальність за все, що з ним відбувається. Консультування повинне активізувати внутрішні сили й резерви клієнта на вирішення кризових, конфліктних ситуацій.

Ряд дослідників (А. Капська, В. Николаєва, В. Кожевников та ін.) наголошують на необхідності дотримання таких важливих принципів соціологічного консультування, як: проведення розмежування між особистими й професійними відносинами; відсутність оцінювального відношення до клієнта і доброзичливе ставлення до нього; клієнт повинен бути повністю включений у роботу над проблемою; консультант у своїй роботі орієнтований на норми й цінності клієнта; консультантові заборонено давати поради клієнту; анонімність консультування.

Під час консультування основним засобом впливу є певним чином побудована бесіда. Консультаційна бесіда може проходити як безпосередня зустріч з клієнтом, так і опосередковано: з допомогою листування, онлайн зустрічі чи телефонної розмови. Впродовж консультаційної бесіди важливими є такі прийоми й методи роботи, як: спостереження, інформування, метод художніх аналогій, активне слухання, перефразування та ін. Консультант повинен не стільки говорити, скільки слухати, так як уміння вислухати означає вираження щирої зацікавленості іншою людиною [5, с. 133].

Безумовно важливим для успішної консультації є опанування соціальним працівником комунікативних навичок, так як у бесіді важливими є характеристики мови: тембр голосу, тон, паузи, швидкість мовлення, артикуляція й чіткість висловлювань.

Однією із поширених форм безпосередньої консультативної бесіди є інтерв'ю. Соціальний працівник на перших етапах інтерв'ю вирішує проблему власне встановлення довірчого контакту з клієнтом, роз'яснює йому свої професійні можливості. Згодом, соціальний працівник задає запитання і збирає інформацію про клієнта й про суть проблеми з якою він звернувся по допомогу. У подальшому, консультант може вже озвучити певну сформувану ним гіпотезу щодо можливості клієнта вирішити проблему і разом із ним визначає бажаний результат, й те, які зміни це принесе у життя клієнта. Важливим є викликання у клієнта переживань щодо усвідомлення власних можливостей. Соціальний працівник як консультант повинний сприяти тому, щоб дані переживання клієнта призвели до зміни в його поведінці, а розглядаючи різні варіанти вирішення проблеми, створити умови для вибору самим клієнтом наявних альтернатив. Завершення інтерв'ю повинно містити певне домашнє завдання для клієнта, щоб закріпити його зусилля щодо зміни думок, дій, почуттів у повсякденному житті, тобто закріпити певні установки. Також, важливим є й рекомендації соціального працівника щодо звернення клієнта до інших спеціалістів (до прикладу, юриста).

Підсумовуючи, слід зазначити, що соціальне консультування – це надання допомоги шляхом цілеспрямованого інформування людини з приводу її соціалізації, відновлення і покращення її соціальних навичок, вироблення соціальних норм спілкування.

Соціальне консультування є одним із пріоритетних напрямків у соціальній роботі, бо вирішує задачу надання певної інформації, але лише у формі рекомендацій. Спеціаліст-консультант з професійних й етичних міркувань не має права спонукати клієнта до тих чи інших дій, а тільки пропонує альтернативи й оптимальні шляхи вирішення важких життєвих ситуацій.

У реаліях сьогодення розширюється спектр соціальних закладів й соціальних послуг, що вимагає розширення консультативної діяльності соціальних працівників. Вони працюють у різних напрямках консультаційної допомоги: сімейне, педагогічне, ділове консультування, супервізорство, консультування з питань працевлаштування, консультування через телефон довіри, консультування окремих категорій населення і ін.

Компетентність й професіоналізм соціального працівника впливає на результативність та ефективність соціального консультування, але без вмотивованості самого клієнта на вирішення проблем, успіх консультування значно знижується. Готовність приймати й пропрацювати клієнтом усі запропоновані консультантом варіанти дій, сприяють успішності вирішення проблеми й набутті позитивного досвіду при рішеннях важких життєвих проблем.

Завдяки вищезазначеному, можна підсумувати, що соціальне консультування – один із пріоритетних напрямків діяльності у соціальній роботі, що охоплює значне коло соціальних проблем. Успішність соціального консультування, його ефективність має пряму залежність не тільки від професійної майстерності спеціаліста-консультанта, дотримання усіх умов, правил та процедур консультаційного процесу, але й від обізнаності консультанта у тому чи іншому питанні, в залежності від соціального запиту клієнта, а також у самоактуалізації клієнта в рішенні власних проблем.

Література

1. Капська А. Й. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посіб. Київ, 2000. 372 с.
2. Кісарчук З. Г., Омельченко Я. М., Лазос Г. П. Особливості стосунків «психотерапевт – клієнт» у сучасному соціокультурному середовищі : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 225 с.
3. Николаєва В. І., Кожевников В. М. Соціальне консультування : навч. посіб. Донецьк, 2007. 211 с.
4. Пожидаєва О. В. Сутність та види консультування в соціально-педагогічній діяльності. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. пр. 2012. № 1(17). С. 22–25.
5. Сорочинська В. Є. Організація роботи соціального педагога : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 111 с.

*Галина Лемко,
канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

САМОВИХОВАННЯ ЯК ОДИН ЗІ ШЛЯХІВ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

В умовах змін та оновлення всіх сфер життя актуальною виступає потреба в обізнаних та вихованих членах суспільства. Одним із компонентів формування такої особистості виступає цілеспрямований вплив людини самої на себе, тобто самовиховання. Самовиховання дозволяє сформувати таку людину, яка зараз потрібна суспільству і яка здатна вирішувати його глобальні проблеми.

Дослідженням проблем самовиховання присвячено наукові праці таких відомих учених як І. Беха, С. Карпенчук, І. Середи, В. Сухомлинського та ін.

Процес виховання вимагає від людини вольових зусиль, стриманості, подолання негативних емоцій. «Щоб отримати бажаний результат і наблизити свій реальний образ до ідеалу, слід уміти керувати власним розвитком. Це означає насамперед уміння взяти на себе відповідальність за власне життя» [2]. З того часу, коли людина починає усвідомлювати себе як особистість, починає розуміти норми та вимоги суспільства, власні потреби і може правильно оцінювати свої вчинки починається самовиховання. Якщо виховання особистості починається з її пізнання, то самовиховання бере свій початок із самоусвідомлення, усвідомлення індивідом себе як особистості і свого місця в суспільній діяльності людей. Самовиховання можливе за умови наявності здатності ставити перед собою значущі цілі. Воно нерозривно пов'язане зі здатністю людини до самоаналізу і самооцінки, з її умінням контролювати свою поведінку і діяльність.

Самовиховання має значні можливості в розвитку і формуванні особистості, оскільки є проявом внутрішньої діяльності особистості. Воно допомагає повніше розкрити і реалізувати резерви організму, які важко пізнати відразу. Усе це дає підстави розглядати самовиховання як важливий фактор розвитку та становлення особистості.

Процес виховання неможливий без самовиховання. На думку відомого в Україні та зарубіжжі фахівця із проблем методології, теорії і технології виховання, І. Беха, саме під час самовиховання «відбувається робота особистості над собою, точніше як над суспільно значущими, так і суспільно неприйнятними якостями» [1].

Позитивний результат виховання ми спостерігаємо тоді, коли воно опирається на самовиховання та поєднується з ним. Українська народна педагогіка так трактує поняття «самовиховання» – свідомо діяльність вихованця, що спрямована на виховання самого себе, утвердження позитивних якостей у собі та усунення негативних. Самовиховання є характерним для особистості є тоді, коли наявне вміння критично аналізувати власні дії, наміри, уподобання та ставити перед собою шляхетні наміри. Воно сприяє самовдосконаленню, самоперевірці, самонавчанню особистості. Основною метою самовиховання є пізнання себе та формування свого «Я».

М. Стельмахович, один із дослідників родинного виховання, вважав, що «процес самовиховання є результатом тільки правильного родинного виховання, бо воно залежить від сімейного мікроклімату, змісту життя дитини, і інтересів і стосунків» [3, с. 63]. За твердженням вченого, дитину слід заохочувати до самовиховання змалку, формуючи самостійність, ініціативність, виконання громадських обов'язків через розвиток самосвідомості, формування позитивних ідеалів, гартування волі та сили характеру.

Самовиховання слід розглядати як саморозвиток, в якому згідно з вимогами суспільства, загальнолюдськими, національними та моральними цінностями, цілями та інтересами самої людини творчо формуються та постійно

розвиваються спроектовані нею сили та здібності й, водночас, нівелюються недоліки.

Самовиховання, як і саморозвиток будуть можливими за умови наявності в особистості здатності ставити перед собою значущі цілі та цілеспрямовано рухатись до їх досягнення. Самовиховання, як і саморозвиток нерозривно пов'язане із можливостями здійснювати самоаналіз та проводити самооцінку своїх особистісних якостей, своєї поведінки з метою вироблення та покращення навичок контролю своєї поведінки. Існує чимало людей, які ніколи не задовольняються існуючим рівнем знань і соціальних досягнень. До цього їх спонукає потреба у самовдосконаленні і духовному зростанні. Ця потреба наповнює життя людини значенням і змістом, робить його насиченим і цікавим. Такі люди постійно підвищують свою індивідуальність та загальний культурний рівень.

Значну роль у досягненні мети самовиховання відіграє середовище та цілі людини. Вони є певними намірами, які людина має перед собою та які вона прагне здобути. Якщо ці установки обґрунтовані та належним чином сформовані, вони можуть стати надзвичайно потужним інструментом для досягнення цілей самовиховання.

Література

1. Бех І. Духовне становлення особистості: сучасні виховні реалії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2019. Вип. 23. С. 4–15.
2. Іщенко В. Самовиховання як один із шляхів професійного та особистісного зростання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 21 (31). С. 136–141.
3. Стельмахович М. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.

Галина Лемко

*канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Ірина Скуматчук

*здобувачка першого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Технології соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців є важливим і актуальним аспектом підтримки та допомоги цих сімей у важкому військовому контексті. Вони спрямовані на підтримку фізичного, психологічного і соціального благополуччя військових родин, а також на забезпечення адаптації

до особливостей військового життя й подолання труднощів, пов'язаних із відсутністю військовослужбовця вдома та його можливими травмами чи посттравматичним стресовим розладом.

Серед учених, що розглядали питання соціального захисту військовослужбовців – С. Ветлинський, У. Гордієнко, В. Клос, М. Кравченко, В. Пашинський, С. Ситняківська та інші. Проблеми соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями присвячено науковій праці О. Бойко, Ю. Бриндікова, Н. Гусак, О. Міхеєвої, О. Морщакової, Т. Назарчук, В. Санжаровця, І. Трубавіної та інших дослідників.

Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей стає все більш актуальною в сучасних умовах сьогодення. Події, які відбуваються зараз, потребують значного посилення системи соціального захисту та соціальної допомоги населенню. Невизначеність перспектив майбутнього життя, зміна традиційного життєвого укладу, дефіцит сприятливого соціального середовища для соціалізації особистості – усе це є результатом нинішньої кризової ситуації в Україні. Зазначені проблеми не можуть бути розв'язані без системного втручання соціальних працівників, реалізація професійної діяльності яких спрямована на сферу допомоги людям в означених процесах соціального життя. Бойові дії призвели до появи нової категорії отримувачів соціальних послуг – осіб, які постраждали внаслідок військових дій. При цьому військовослужбовці їхні сім'ї не менше та мирне населення перебувають у стані вразливості. У цьому сенсі гостро необхідною сьогодні стає розробка та вдосконалення форм і методів соціальної роботи з означеною категорією осіб.

Характеризуючи сучасний стан соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями як науково-практичну проблему, вчені дійшли висновку, що основна мета соціальної роботи з цією категорією осіб полягає в тому, щоб відновити фізичні й психічні сили тих, кому надається допомога, теоретично обґрунтувати принципи, методи та умови реалізації соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців; розширити та посилити підготовку професіоналів у сфері соціальної роботи, внести елементи соціальної справедливості в рамки субординаційних ставлень, характерних для військової служби.

Однією з ключових технологій соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців є індивідуальна підтримка та консультування, що передбачає надання професійної допомоги соціальним працівником членам сім'ї, які зіткнулися з різними труднощами, такими як самотність, стрес або ж з проблеми у взаєминах. Соціальний працівник надає емоційну підтримку, поради та інформацію про доступні ресурси й послуги. Ще одним ефективним інструментом є групова робота з сім'ями. Групові зустрічі та тренінги дозволяють сім'ям військовослужбовців об'єднатися, обмінюватися досвідом та підтримувати один одного [2, с. 28-37]. Це може бути спільний час для обговорення специфічних питань, розвитку навичок адаптації та засвоєння стратегій самопомоги.

Технології соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців також включають інформаційно-комунікативну роботу, тобто надання сім'ям

військовослужбовців інформації про доступні ресурси, програми та послуги, які будуть корисними для їхнього благополуччя. Соціальні працівники пояснюють сім'ям процедури і правила отримання підтримки, а також надають необхідну інформацію про соціальні програми, медичні послуги, освітні можливості та інші допоміжні ресурси [3]. До того ж, технології соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців включають розвиток партнерських відносин. Соціальні працівники співпрацюють з сім'ями, враховуючи їхні потреби та бажання. Вони допомагають сім'ям розробити план дій, виявити ресурси та можливості для досягнення мети, підтримують сімейну автономію й самоуправління.

Отже, використання технологій соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців є важливим і актуальним засобом надання підтримки та допомоги цим сім'ям. Вони сприяють забезпеченню фізичного, психологічного та соціального благополуччя військових родин, сприяють їхній адаптації до військового середовища й допомагають подолати різні труднощі, з якими вони можуть зіткнутися. Варто зауважити, що технології соціальної роботи сприяють зміцненню сімейних зв'язків, покращенню комунікації і розвитку навичок самодопомоги, що неабияк впливає на загальний рівень благополуччя сімей.

Література

1. Логвінова О., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Харків, 2021. С. 61–72.
2. Мельничок Т. Технологічні інваріанти соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. Тернопіль, 2021. С. 28–37.
3. Міхєєва О. Характеристика соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2018. Вип. 25. С. 44–50.

Галина Михайлишин

*доктор пед. наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи*

Олег Стахнюк

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Інформаційні технології є невід'ємною складовою соціальної роботи, яка створює перспективи для подальшого розвитку та вдосконалення процесів надання соціальних послуг. Застосування ІТ у соціальній роботі має свої

переваги, такі як швидкість та ефективність обміну інформацією між спеціалістами та клієнтами, збереження даних у цифровому форматі.

Однак, на шляху до успішного використання ІТ у соціальній роботі стоять проблеми, зокрема, нестача кваліфікованих кадрів з достатнім рівнем інформаційної грамотності. Крім того, застосування ІТ в соціальній роботі повинно забезпечувати захист конфіденційної інформації та дотримання прав клієнтів. Тому для ефективного використання ІТ у соціальній роботі необхідно забезпечувати необхідну підготовку фахівців, розробляти безпечні та захищені системи обміну даними, а також забезпечувати взаємодію між спеціалістами та клієнтами [5, с. 32].

Одним із перспективних напрямків використання інформаційних технологій у соціальній роботі є автоматизація процесів збору та аналізу даних. Наприклад, за допомогою інформаційних систем можна створити електронні бази даних про клієнтів соціальних служб, що дозволить зберігати та аналізувати інформацію про їх потреби, проблеми та успіхи у соціальній адаптації [3, с. 36]. Крім того, за допомогою інформаційних технологій можна покращити процеси спілкування з клієнтами та оптимізувати роботу соціальних служб. Наприклад, використання електронної пошти, месенджерів та соціальних мереж може допомогти зменшити час на обробку запитів та заявок, а також полегшити комунікацію між клієнтами та соціальними працівниками [2, с. 49].

Однак, необхідно враховувати й можливі недоліки використання інформаційних технологій у соціальній роботі. Наприклад, віддалена комунікація може знизити рівень довіри клієнтів до соціальних працівників та збільшити відстань між ними. Крім того, автоматизація процесів може призвести до зменшення кількості робочих місць та віддалення клієнтів від прямого спілкування з соціальними працівниками [5, с. 33].

Використання інформаційних технологій у соціальній роботі в останні роки стає все більш актуальним питанням. За різними статистичними даними, інформаційні технології можуть бути використані у соціальній роботі для поліпшення якості надання послуг, збільшення ефективності роботи соціальних працівників та зменшення витрат на роботу зі звичайними клієнтами.

Впровадження інформаційних технологій в соціальній роботі може допомогти збільшити ефективність та якість роботи соціального працівника. Є декілька способів, які можуть бути корисними:

1. Застосування електронних баз даних та інформаційних систем для збереження та обробки інформації про клієнтів, а також для планування та контролю роботи соціального працівника.

2. Використання інтернету для пошуку ресурсів та інформації про різні програми та послуги, які можуть бути корисними для клієнтів.

3. Використання соціальних мереж та інших онлайн-інструментів для спілкування з клієнтами та залучення до роботи з ними.

4. Використання мобільних додатків та інших технологій для забезпечення зв'язку з клієнтами та їхнього моніторингу.

5. Використання технологій відеозв'язку для проведення онлайн-консультацій та інших форм спілкування з клієнтами.

Тему використання інформаційних технологій в соціальній роботі досліджували ряд українських науковців:

- Оксана Бондар (Oksana Bondar) – доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Основні напрямки наукових досліджень: соціальні інновації, використання інформаційних технологій в соціальній роботі.

- Ірина Петрук (Iryna Petruk) – доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка. Основні напрямки наукових досліджень: інтерактивні методи навчання в соціальній роботі, використання інформаційних технологій в соціальній роботі.

- Людмила Журавльова (Liudmyla Zhuravlllova) – професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Основні напрямки наукових досліджень: використання інформаційних технологій в соціальній роботі, соціальна інтеграція вразливих груп населення.

Як висновок слід зазначити, що використання інформаційних технологій в соціальній роботі має великий потенціал для поліпшення якості та ефективності соціальних послуг, підвищення професійного розвитку соціальних працівників та сприяння соціальній інклюзії. Він допомагає забезпечити швидкий та легкий доступ до інформації, сприяє ефективному веденню електронної документації, надає можливість здійснювати дистанційне консультування та взаємодію з клієнтами. Крім того, він може забезпечити ефективну комунікацію між соціальними працівниками та сприяти підвищенню рівня знань про соціальні проблеми серед широкої громадськості. Отже, використання інформаційних технологій в соціальній роботі має великий потенціал для покращення життя людей та створення більш справедливого та інклюзивного суспільства.

Література

1. Гончаренко І. Ю. Використання інформаційних технологій в соціальній роботі: проблеми та перспективи. *Інноваційна економіка*. 2019. № 10 (4). С. 175–179.
2. Іванченко В. В. Інформаційні технології в соціальній роботі: проблеми та перспективи використання. *Соціальна робота та організація соціального забезпечення*. 2019. № 1 (75). С. 47–54.
3. Корнієнко Т. І. Інформаційні технології в соціальній роботі: аналіз переваг та недоліків використання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Інформаційні системи та мережі*. 2019. № 930. С. 33–40.
4. Руденко О. С. Інформаційні технології в соціальній роботі: проблеми та перспективи розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філософія». 2019. № 27. С. 97–102.
5. Шматко М. М. Використання інформаційних технологій в соціальній роботі: аналіз проблем та перспективи розвитку. *Соціальна робота: методи, технології, інновації*. 2019. № 3 (15). С. 30–36.

Petryshyn Roman
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University (Ukraine)

Martynets Nadiya
Administrative Eligibility Specialist.
Family Independent Administration
Human Resources City of New York (USA)

IMPROVEMENT OF SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF ORPHANS (COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF ORPHANS IN UKRAINE AND THE USA)

The urgency of the problem. It is known that the problem of orphanhood fully exists in every country and certainly remains a problem of any society as a whole. However, in each society, depending on the economic situation and political system, socio-economic development, traditions, etc., the ways of solving it (since it is unrealistic to finally solve the problem of orphanhood) are different in form and content. One of the conclusions of the National Report on the State of Families in Ukraine states that, unfortunately, family and marriage are increasingly losing their social functions. It is family problems and conflicts that cause a significant number of negative phenomena, of which the phenomenon of biological and social orphanhood is growing the fastest.

The purpose of the article is to carry out a comparative analysis of the system of social protection of orphans in Ukraine and the USA and to identify mechanisms for improving their social and legal protection.

Presenting main material. When studying the problem of the system of social protection of orphans and children deprived of parental care, using the analysis of Ukrainian and American scientific reference literature, we determined the essence and content of the basic research categories: "analysis", "system", "social protection", "social protection system", "orphans" and "children deprived of parental care", which will allow to single out the main characteristics of the system of social protection of orphans and children deprived of parental care in Ukraine and the USA.

Analyzing the Ukrainian and American scientific reference literature, we come to understand that there are certain similarities and differences in the interpretation of certain concepts. Thus, the categories "analysis", "synthesis", "system" and "orphans" have the same interpretation in both countries. In contrast to them, the category "social protection" is different and has a somewhat different semantic load in these countries. According to Ukrainian legislation, social protection is a set of social and legal guarantees, the purpose of which is to provide the state for each member of society to realize his basic social and economic rights, first of all, the right to a standard of living necessary for normal reproduction and development of the individual. According to American laws, social protection is, first of all, government assistance to those who need economic support and support, such as the unemployed, the elderly, the sick, and

the incapacitated. It is also worth emphasizing that in the USA, unlike Ukraine, there is no concept of "children deprived of parental care", and this, in turn, is explained by the specifics of the functioning of the social protection system and the provision of social services in the USA [2, 3].

Theoretical analysis of the system of social protection of orphans and children deprived of parental care allowed us to distinguish the following levels of comparative research: at the state level (analysis of legislation); at the community level (indicator of public attitude); at the level of an orphan (direct activity regarding the social security of orphans and children from among them).

The essence of the research problem is to conduct a comparative analysis, that is, to describe and explain the similarities and contradictions, especially the contradictions of the quality and effectiveness of the system of social protection of orphans in Ukraine and the USA in accordance with legislative acts. In particular, we analyzed: the Law of Ukraine "On the Protection of Childhood" (2001, with amendments from 31.03.2023), the Law of Ukraine "On the Basics of Social Protection of Homeless Persons and Homeless Children" (2005, with amendments from 05.11.2021), Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On improving upbringing, education, social protection and material support of orphans and children deprived of parental care" (1994, with amendments from 09.06.2021), Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Concept of the State Program for Reforming the System of Institutions for Orphans and Children Deprived of Parental Care" (2007, with amendments dated 10.24.2012) and Consolidated Laws of New York, Law on Family Relations (01.01.2021 r).

According to the analysis, it should be noted that the most specific criterion of the content analysis of the Ukrainian normative and legal framework for child protection is: "complexity of services" (46%), and the least identified is "institutionality" (18%). This, in turn, makes it possible to state the fact that the Ukrainian legislation on the protection of children's rights is more oriented to the systematic satisfaction of the needs of children (including orphans) than to ensuring a full-fledged mechanism for placing orphans in family forms of guardianship.

In contrast to Ukrainian legislation, in the USA, in the regulatory legal acts regulating the system of ensuring the provision of social services to orphans, foster parents and guardians, the mechanisms of interaction of these subjects with authorities and the possibility of their free access to resources are carefully prescribed (programs, research and statistics on domestic and international adoption, printed and electronic publications, websites, databases of adoption agencies, direct search for potential foster parents and guardians).

If we talk about the level of manifestation of the criteria of content analysis in American legislation, then, according to the research, the highest indicators were obtained according to the criterion "institutionality" (90%), the lowest - "complexity of services" (65%), which indicates a high level of orientation of the state social policy regarding the protection of the rights of children (including orphans) to family forms of upbringing and an above-average level of systemic satisfaction of the needs of the subjects of activity.

Comparing the results of the study of the Ukrainian and American legal frameworks, we came to the conclusion that the Ukrainian legislation is more oriented towards the systematic satisfaction of the needs of orphans and persons from among them in accordance with the hierarchical structure of individual needs. On the contrary, in the USA, the priority of the state is to ensure family forms of care for orphans, and less attention is paid to the complex system of meeting the needs of the first and second levels.

Conclusions. Thus, it can be concluded that the system of social protection of orphans and children deprived of parental care in Ukraine and the USA is somewhat different. In the USA, social support for orphans and children from among them involves prior licensing of potential parents or guardians; placement of children in a family and direct control over the guardians' performance of their duties. In Ukraine, according to the legislation, in addition to the mechanism of placement of orphaned children in families, there is a fairly extensive system of institutions of social orientation, which are entrusted with the education, upbringing and maintenance of such children.

Literature

1. New York Consolidated Laws, Domestic Relations Law – DOM. <https://codes.findlaw.com/ny/domestic-relations-law/>
2. Tetyana Semigina. Dictionary of social policy. K., 2005. 253 p.
3. Webster Comprehensive Dictionary. International Edition. Volume Two : Lobate through Z. Chicago : J.G. Ferguson Publishing Company, 1992. 1514 p., ill. 20000 p.

Христина Богдан

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Соціальна робота з підлітками з девіантною поведінкою є актуальною, оскільки проблеми є значними і можуть мати серйозні наслідки для індивіда, його сім'ї та суспільства загалом. Такі діти відносяться до однієї з найбільш вразливої категорії населення, потребують кваліфікованої допомоги та підтримки, яку їм можуть забезпечити фахівці соціальної та соціально-психологічної сфери.

Соціальна робота з підлітками з девіантною поведінкою може допомогти вирішити ці проблеми і допомогти підліткам стати позитивними та продуктивними членами суспільства. Соціальний працівник, співпрацюючи з психологом, лікарями, вчителями, поліцією та іншими спеціалістами, працює з

підлітками та їхніми родинami, щоб зрозуміти причини поведінки, допомогти та забезпечити комплексний підхід у вирішенні цих питань.

Такі діти потребують, зокрема, профілактичної та корекційної допомоги, а завдання спеціалістів – з використанням певних заходів, методів і програм корекційно-профілактичного та реабілітаційного характеру створити відповідні умови, за яких така дитина зможе відновити свої можливості для життєдіяльності, функціонування у суспільстві та реалізації себе у ньому.

У своїх наукових розвідках до проблеми девіантної поведінки зверталися І. Астремська, Л. Березовська, А. Герасименко, О. Замашкіна, М. Микитенко, Л. Петришин, Д. Пошва, В. Шевчук та інші.

Мета нашої розвідки – розглянути особливості соціальної діяльності з підлітками з девіантною поведінкою.

Під поняттям девіантної поведінки прийнято розуміти відхилення, недотримання суспільно прийнятих норм, правил чи стандартів, чий прояв викликає осуд чи неприйняття. Девіантна поведінка охоплює широкий спектр проблем, таких як агресія, наркоманія, алкоголізм, відсутність розвитку, порушення соціальних норм тощо. Ці проблеми можуть призвести до відчуженості та в деякій мірі асоціалізації та кримінальної відповідальності.

Важливим та перспективним напрямком соціальної роботи з подолання девіантної поведінки підлітків є соціальна корекція, яка потребує комплексного підходу і своїй організації та реалізації. Соціальна корекція означає діяльність соціального суб'єкта, яка спрямована на виправлення психологічних, педагогічних та соціальних особливостей, що не відповідають прийнятим у суспільстві нормам і стандартам. Корекційна робота проходить декілька етапів: з'ясування причин, що викликали відхилення та їх особливості; означити цілі, методи, засоби та способи, які націлені на вилучення недоліків у поведінці підлітків та формування позитивних якостей, протилежних тим що викликали девіантну поведінку; формування мотивів позитивної поведінки, задля вдосконалення особистісних якостей та усунення недоліків; включення підлітка у діяльність, котра забезпечить формування позитивних якостей та покращить його міжособистісні відносини.

На сьогодні найпоширенішою та ефективною профілактично-корекційною роботою вважається тренінгова технологія. Метою тренінгу є опанування психологічними знаннями, розвиток комунікативних навичок, корекція та формування вмій спілкування, розвиток здібностей для саморозвитку та адекватного сприйняття оточуючих, створення сприятливої атмосфери в групі [3, с. 239].

Міністерством соціальної політики України запропоновано тренінгові програми для підлітків «Банк програм для неповнолітніх у конфлікті з законом». Він містить сім інформаційно-корекційних програм:

1. Управління гнівом;
2. Будь незалежним;
3. Вчимося бути здоровими;
4. Зупинись – посміхнись;

5. Вчимося керувати емоціями;
6. Сходинок до здоров'я;
7. Вибір до змін [1].

Вони розроблені для підлітків різної вікової категорії та спрямовані на розвиток певних вмінь та навичок для зміни девіантної поведінки та формування сприятливої для подальшої успішної життєдіяльності. Проте, ці програми повинні проводити тільки кваліфіковані спеціалісти, які зможуть насправді вміло та успішно допомогти. Базуючись на методах та прийомах мотиваційного консультування та соціальних навичок, введено тренінгову програму «Життя після дощу», котра є ефективним інструментом корекції рівня вмотивованості підлітка за всіма криміногенними факторами, зокрема стосунки в сім'ї, освіта і працевлаштування, дозвілля та відпочинок, стосунки з однолітками, вживання психіактивних речовин, ставлення до правопорушень.

Ми провели тренінгову програму «Життя після дощу» з неповнолітніми віком від 14 – 15 р., які належать до дітей «групи ризику». Учасниками тренінгової програми було 8 осіб.

Кожне заняття тривало близько 90 хв., що на початковому етапі здавалось надто довгим.

У вступній частині до кожного заняття, ми проводили вітання учасників, здійснювали знайомство з новими учасниками, використовували метод «дзеркала заднього виду», де основним завданням було повторити матеріал з минулого заняття, здійснювали обговорення виконання завдань, які виконували учасники самостійно, ділилися враженнями та роз'яснювали не завжди зрозумілий матеріал.

В основній частині огляд змісту поточного заняття, представлення нового матеріалу, інтерактивні або фізичні вправи.

У підсумку ми спільно оцінювали з кожним учасником його роботу, пояснювали завдання для самостійного опрацювання. В традицію ввійшов ритуал зустрічі і прощання.

Важливо відмітити, що програма має циклічний характер, її можна проводити як індивідуально, так і в груповій формі. Неповнолітня особа, пройшовши повний цикл програми, зможе самостійно обґрунтувати необхідність змінити свою поведінку, зрозуміє, що ті зміни на краще.

Не менш важливо провідну роль у корекційній роботі з підлітком з девіантною поведінкою відіграє родина. Результатів можна буде досягти шляхом спілкування та вдалого поєднання прямого (психологічна просвіта батьків) та опосередкованого (робота з підлітками, організація сумісної діяльності, комунікація батьків і дітей у межах сім'ї чи школи) впливу на сім'ю [2, с. 140].

Безумовно, окрім індивідуальної та групової корекційної діяльності з підлітком фахівець повинен працювати і з оточенням підлітка з проблемною поведінкою. Друзі, батьки, вчителі повинні змінити своє сприйняття підлітка, знайти позитивні, хороші його сторони. Корекційна робота з девіантними підлітками повинна проходити не як елементарне тренування навичок і окремі вправи для вдосконалення психологічної діяльності, а як цілісна усвідомлена

діяльність. Тому соціально-психологічні тренінги доповнюються ретельною роботою для утворення кола інтересів відповідно до характеру та здібностей підлітка [3, с. 241].

Отже, соціальним працівникам слід приділяти увагу більше до форм, методів, технологій корекційної роботи та використовувати різні програми, які допоможуть в більш цікавій формі досягти очікуваних результатів. Подальших розвідок потребує соціальна робота з батьками з профілактики девіацій, теоретико-методичні основи співпраці соціальних працівників та соціальних педагогів, практичних психологів, педагогів ЗСО та позашкільних навчальних закладів у роботі з підлітками з девіантною поведінкою, роль соціальних інституцій у соціальній роботі з підлітками з девіантною поведінкою та їх батьками, подальше вдосконалення змісту, форм і методів впровадження у соціальної адаптації особистості в основних інститутах соціалізації підлітка до умов життя суспільства.

Література

1. Банк програм для неповнолітніх у конфлікті з законом. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/bank-program-dlya-profilaktiki-socialnogo-siritstva.html?PrintVersion> (звернення 20.03.2023).
2. Гельбак А. Психолого-педагогічні аспекти корекції девіантної поведінки у підлітковому віці. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності*: збірник матеріалів засідання № 2 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції. Кропивницький : ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. С. 137–141.
3. Мельничук І. Я. Психокорекція девіантної поведінки підлітків. *Актуальні проблеми особистісного зростання*. 2019. С. 239–241.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Михайлишин Г., Гельбах О. СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНІЙ СУПРОВІД УКРАЇНСЬКИХ УЧНІВ, ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДО НІМЕЧЧИНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ	3
Aiga Romane-Meiere, Liga Rasnača STUDENT-CENTRED PRINCIPLES IN HIGHER EDUCATION OF SOCIAL WORK IN LATVIA	6

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 1

Сучасна сім'я в контексті викликів російсько-української війни (2014 – 2023)

Джоголик М. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ	10
Ковальчук І., Мідріган Д. ТРУДНОЩІ СІМЕЙ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВІЙНИ	13
Кулик І., Стефанюк С. ПОВЕДІНКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ЧЕРЕЗ ВІЙНУ	15
Михайлишин Г., Тацяк Л. СУЧАСНІ МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ШКІЛЬНОГО ВІКУ	18
Петришин Р. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	22
Пономарьова В. СОЦІАЛЬНА ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ ВПО В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	24
Протас О., Ворощук Р. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	27
Рассказова О., Попадинець О. ПОЄДНАННЯ РЕПРОДУКТИВНОЇ І ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ ЖІНОК В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ (2014 – 2023 рр.)	30

Тимків Л. СІМЕЙНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	33
Ясточкіна І. СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКИХ СІМЕЙ	37

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 2

Розвиток соціальних послуг і сервісів в Україні та зарубіжжі

Акімова Т. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У США	40
Зозуляк-Случик Р., Шопа Х. СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ	44
Кирста Н. ВПРОВАДЖЕННЯ ПОСЛУГИ РАНЬОГО ВТРУЧАННЯ ЯК СІМЕЙНОЦЕНТРОВАНОЇ СИСТЕМИ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ	48
Кравченко О. СУЧАСНІ ПІДХОДИ НАДАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ У ГРОМАДІ	52
Лях В. ОСОБЛИВОСТІ НАЛАГОДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У КРИЗОВИХ УМОВАХ: ПЕРЕДУМОВИ УСПІХУ	54
Міхєєва О. ХАРАКТЕРИСТИКА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	56
Николаєва В., Суровцева І. ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	60
Пруденко Г. СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ З ДІТЬМИ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ	62
Ташкінова О. ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ТИМЧАСОВИМ ЗАХИСТОМ У ПОЛЬЩІ	64
Тимків Л., Ляхович Х. РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ ПІДТРИМЦІ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	69

Ходак М. ТИПИ СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	72
Цвігун А. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ, В ЯКИХ ВИХОВУЄТЬСЯ ДИТИНА З ІНВАЛІДНІСТЮ	76

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 3

Методика і технологія соціально-педагогічної діяльності

Ворощук О., Михнюк М. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ УЧНЯ- СТАРШОКЛАСНИКА З САМОВДОСКОНАЛЕННЯ І САМОРОЗВИТКУ	78
Ворощук О., Федунішин П. ФОРМУВАННЯ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕРКОВНИХ НЕДІЛЬНИХ ШКІЛ У СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ	84
Дідух І., Дойчук І. ВИКОРИСТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРІВ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ «ДІТЕЙ ВУЛИЦЬ»	88
Зозуляк-Случик Р., Казаков В. ПРОФІЛАКТИКА АГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНО-СПОРТИВНОЇ ШКОЛИ	91
Комар І., Головка А. ФОРМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗЗСО	95
Комар І., Фелик М. ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ	98
Кримчак Л. САМООРГАНІЗАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	101
Кулик І., Генсіцька І. ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН У БАГАТОДІТНІЙ СІМ'Ї	105
Малярчук Н. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РОМАМИ-ВПО В УКРАЇНІ	109
Мартіросян Л., Капко Н. ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ НА СОЦІАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	112
Михайлишин Г., Небор В. ШКІЛЬНА МЕДІАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ	115

Михайлишин Г., Федоришин Л. ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	117
Наконечна Л. ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ У СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	122
Петришин Р., Кузюк М. РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З РІЗНИМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ГРУП	124
Петришин Р., Микуляк С. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З АСОЦІАЛЬНИМИ ПРОЯВАМИ В ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	127
Петришин Р., Мочкодан А. ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА	129
Протас О., Кузь А. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ КІБЕРБУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	132
Протас О., Салій В. НЕБЛАГОПОЛУЧНА СІМ'Я ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН	135
Сабат Н., Калинчук Б. ПРОФОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	138
Сабат Н., Тимків Д. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	141
Сівак Н., Гуменюк О. ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	145
Сівак Н., Старосуд К. БУЛІНГ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	148
Тимків Л., Тимків М. АРТ-ТЕРАПІЯ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ ІЗ ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ	151

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 4
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ
В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ РЕФОРМ

Березовська Л. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	154
---	-----

Дідик Н. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	156
Зозуляк-Случик Р., Онипченко О. МОТИВАЦІЯ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	160
Іванова Л., Кобиліна Ю. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: З ДОСВІДУ РОБОТИ ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО	163
Ковальчук В. ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ОДИН З НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	166
Комар І., Фриган Т. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	169
Лемко Г., Близнюк Т., Близнюк О. РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ	172
Михайлишин Р. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОСТІ	176
Неїжпапа Л. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ	179
Оліяр М. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	181
Равлюк Т. ЕДЬЮТЕЙНМЕНТ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» ДИСЦИПЛІНИ «КОМУНІКАЦІЯ ТА ПРОФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ»	184
Сабат Н. І., Сабат Н. В. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНІК	186
Салига Н. ОСВІТНЄ СОЦІОСЕРЕДОВИЩЕ ЗВО ЯК АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА	189
Шлемко О. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	192

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 5

Міждисциплінарний дискурс у дослідженні соціальних проблем

Білавич Г., Дейсак Ю., Скоропад М. НОВОЧАСНА ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ СЕРГІЯ ГРИДІНА «НЕ ТАКИЙ»)	198
Зозуляк-Случик Р., Грицак Х. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ	203
Майборода І., Сідор Ю. ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	207
Мочан Т., Губаль Г., Зорівчак М. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАСОБУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	210
Нестерчук В. ВПЛИВ РАТИФІКАЦІЇ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ НА ЗАХИСТ ЖІНОК, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА У СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ	212
Паненкова Ю., Паненкова Л. ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ І МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	214

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 6

Важливість соціальної роботи для повоєнної відбудови України

Борисова Ю., Андрух Ю. РЕАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ: МОЖЛИВОСТІ ОСЯГНЕННЯ В КОНТЕКСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ	217
Ворощук О. МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМКІВ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	219
Ворощук О., Войтович І. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ВПО (З ДОСВІДУ РОБОТИ В БО «КАРІТАС-БОРИСЛАВ»)	222
Гуріч В., Продченко К. АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МЕТОЮ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ	224

Дідух І., Загорбенський В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я У ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	228
Дідух І., Сасник А. КОМПОНЕНТИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	230
Камбур А. РОЛЬ ЗВО В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	232
Качмар О., Барило С. ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	235
Корнят В., Боринець Х. СОЦІАЛЬНА РОБОТА І ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	239
Котломанітова Г. СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ВОЄННОГО ЧАСУ ЯК ЗАСІБ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ	241
Кулик І., Галушак А. КОНСУЛЬТАТИВНА БЕСІДА ЯК МЕТОД КОНСУЛЬТУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА	245
Лемко Г. САМОВИХОВАННЯ ЯК ОДИН ЗІ ШЛЯХІВ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ	248
Лемко Г., Скуматчук І. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	250
Михайлишин Г., Стахнюк О. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	252
Petryshyn R., Martynets N. IMPROVEMENT OF SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF ORPHANS (COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF ORPHANS IN UKRAINE AND THE USA)	255
Богдан Х. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ	257

Наукове видання

Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖЖІ**

**CURRENT TRENDS OF THE SOCIAL WORK DEVELOPMENT
IN UKRAINE AND ABROAD**

Статті друкуються в авторській редакції.

Матеріали зверстано з електронних носіїв, наданих авторами публікацій.

Відповідальність за зміст тез несуть автори публікацій.

ISBN 978-617-8011-75-8

Підписано до друку 05.06.2023 р.
Формат 60x84 1/16. Папір
офсетний Друк цифровий
Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк. арк. 62,31
Наклад 100 прим.

Видавництво
«НАІР»
Івано-Франківськ, Симоненка, 1
тел. +380504336793
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції № 4191 від 12.11.2011 р.

